

AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AĞRI
İBRAHİM ÇEÇEN
ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL
BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

ISSN:2149-3006
e-ISSN:2149-4053

NİSAN/APRİL

VOLUME: 5/1 - 2019

ULUSAL HAKEMLİ DERGİ

AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YAYIN KURULU

- Prof. Dr. Âdem YERİNDE
(İstanbul Üniversitesi)
- Prof. Dr. Cengiz ŞENGÜL
(Akdeniz Üniversitesi)
- Prof. Dr. Faruk KAYA
(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
- Prof. Dr. Gökhan BAYRAKTAR
(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
- Prof. Dr. Halil Ahmet KIRKKILIÇ
(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
- Prof. Dr. Hayati AKYOL
(Gazi Üniversitesi)
- Prof. Dr. Kerem KARABULUT
(Atatürk Üniversitesi)
- Prof. Dr. Murat KÜÇÜKUĞURLU
(Erzurum Teknik Üniversitesi)
- Doç. Dr. Alperen KAYSERİLİ
(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Murat ÇALIŞOĞLU
(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)

Yazılarda ifade edilen görüş ve düşünceler yazarlarını sağlar, dergimizin ve kurumumuzun görüşlerini yansıtmaz; yazıların bütün bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

The opinions and views in papers published on the journal belong only to its authors and do not necessarily reflect the views of the journal and its publisher, all the scientific and legal responsibility of the writings belongs to the authors

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Adına İmtiyaz Sahibi

Prof. Dr. Abdulhalik KARABULUT
Rektör

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Doç. Dr. Alperen KAYSERİLİ

EDİTÖRLER

Doç. Dr. Alperen KAYSERİLİ
Arş. Gör. Salih ÖZYURT

EDİTÖR YARDIMCISI

Öğr. Gör. Yelda KÖKSAL
Türkçe Dil Editörü
Dr. Öğr. Üyesi Alpay GEZER
Rusça Dil Editörü
Arş. Gör. Ersin ÇETİNKAYA
İngilizce Dil Editörü
Arş. Gör. Mehmet KAYGUSUZ

BASKI

SELER MATBAASI

Dizgi ve Tasarım
Salih ÖZYURT

Dergi Sekreteryası

Temel ATMACA
Sümeyra ATASEVER

Bu dergi,

tarafından
desteklenmektedir.

DANIŐMA KURULU

- Prof. Dr. Abdullah YILMAZ (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet BEŐE (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet KIRKKILIÇ (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali ÇELİK (Osmangazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Alparslan CEYLAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Besim ÖZCAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Cevat BAŞARAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdoğan KÖSE (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
Prof. Dr. Ersin GÜLSOY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Faruk KAYA (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatma GEÇİKLİ (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Gökhan BAYRAKTAR (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Prof. Dr. Haldun ÖZKAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Halil KOCA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüsnü KAPU (Kars Kafkas Üniversitesi)
Prof. Dr. İneyet PEHLİVAN (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Kazım ARICAN (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Kerem KARABULUT (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Prof. Dr. Lokman TURAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet ATALAY (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet TAKKAÇ (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Memmed RIZAYEV (Nahcivan Devlet Üniversitesi)
Prof. Dr. Mesut DOĞAN (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Muammer DEMİREL (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Muhsine BÖREKÇİ (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat KÜÇÜKÜĞURLU (Erzurum Teknik Üniversitesi)

- Prof. Dr. Mustafa ÖZDEMİR (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Nevzat H. YANIK (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Nuray KARACA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Nuriye GARİPAĞAOĞLU (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Orhan ÇINAR (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Orhan DENİZ (Yüzüncüyıl Üniversitesi)
Prof. Dr. Osman MERT (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer ŞENEL (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Recep GÜRİSOY (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Saliha KODAY (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sedat ADIGÜZEL (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Selami BAKIRCI (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Selami KILIÇ (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Serhat ZAMAN (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Yıldız AKPOLAT (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Zeki KODAY (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Zeki TAŞTAN (Yüzüncüyıl Üniversitesi)
Doç. Dr. Abdulcabbar KAVAK (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Abdülkerim SEBER (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet TOPAL (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Akif ARSLAN (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Alperen KAYSERİLİ (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Coşkun TAŞTAN (Polis Akademisi)
Doç. Dr. Elen CHIALASHVILI GORDEEVA (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Erdoğan TOZOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Figen ATABEY (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Gülnara GAMBEROVA (Nahcivan Devlet Üniversitesi)
Doç. Dr. M. Salih GEÇİT (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet TEYFUR (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehrali CALP (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Metin BAYRAM (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Namık Tanfer ALTAŞ (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Nazım KARTAL (Sinop Üniversitesi)
Doç. Dr. Nazire ERBAY (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Ogün COŞKUN (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Serkan HAZAR (Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Doç. Dr. Servet TİKEN (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Ufuk ŞİMŞEK (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Yakup KARATAŞ (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Zübeyir SALTUKLU (Atatürk Üniversitesi)

Sosyal Bilimler Enstitüsü Başkanı

BU SAYININ HAKEM KURULU

- Prof. Dr. Adem AKSOY (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali TEKİN (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Prof. Dr. Cengiz ŞENGÜL (Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. Faruk KAYA (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Prof. Dr. İhsan Sabri BALKAYA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet VURAL (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat TAŞ (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Serhat ZAMAN (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevinç ÜÇGÜL (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Ünal ÖZDEMİR (Karabük Üniversitesi)
Doç. Dr. Alper ÇİLTAŞ (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Bahar DEMİR (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Cengiz ATLI (İğdır Üniversitesi)
Doç. Dr. Elene Chialashvili GORDEEVA (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Erdoğan TOZOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Hatem TÜRK (Giresun Üniversitesi)
Doç. Dr. Kemal BAKIR (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Ertuğrul ÖZTÜRK (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Murat YILMAZ (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Doç. Dr. Selahattin AVŞAROĞLU (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi)
Doç. Dr. Servet TİKEN (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Uğur AKBULUT (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Ünal İMİK (İnönü Üniversitesi)
Doç. Dr. Yakup KARATAŞ (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Esra KADANALI (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Kubilay GEÇİKLİ (Atatürk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Oktay YAĞIZ (Atatürk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Olha SHEREMET (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Özer ÖZBOZDAĞLI (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)

EDİTÖRDEN

Değerli okuyucular, yoğun bir emek harcanarak hazırlanan Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin, dokuzuncu sayısını sizlerle paylaşmanın haklı gururunu yaşamaktayız. Bu sayımızda da Sosyal Bilimlerin farklı alanlarına ait kıymetli çalışmaları siz değerli okuyucularımızın istifadesine sunmaya çalıştık. Toplamda beşinci yayın yılında olan dergimizin beşinci cildinin birinci sayısında 14 makale yer almakta olup, bu makalelerin ikisi Rusça, diğerleri de Türkçe olarak neşredilmiştir.

Birinci makalede, okul öncesi öğretmen adaylarının yaşadıkları matematik kaygısı ve problem çözme becerileri arasındaki ilişkiyi belirlemek ve farklı demografik değişkenlerin matematik kaygısı ve problem çözme becerisi arasında ilişki olup olmadığını incelemek olarak belirtilmiştir. İlişkisel araştırma modeline uygun olarak gerçekleştirilen bu çalışmaya, araştırmaya katılmaya gönüllü 109 ikinci sınıf okul öncesi öğretmen adayı dâhil olmuştur. Araştırmada katılımcılardan veri toplamak amacıyla Matematik Kaygı Ölçeği (MKÖ) ve Problem Çözme Becerisi Ölçeği (PÇBÖ) kullanılmıştır. Araştırma sonucunda katılımcıların demografik özellikleri (cinsiyet, yaş, liseden mezun olunan okul türü) ile matematik kaygısı ve problem çözme becerileri arasında bir ilişkiye ulaşılmazken, katılımcıların problem çözme becerileri ile yaşadıkları matematik kaygısı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki söz konusudur. Bu araştırmadan elde edilen sonuçların mevcut alan yazında elde edilen sonuçlarla örtüşmekte olduğunu söylenebilir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda; hizmet öncesi dönemde okul öncesi öğretmen adaylarının yaşadıkları matematik kaygısını azaltacak önlemler alınması ve problem çözme becerilerini geliştirecek çalışmalara bu dönemde yer verilmesi önerilmektedir.

Türk Kültüründe Topa Dara (Sopa Topu) başlığı ile kaleme alınan ikinci makalede Türk kültür ve spor tarihinde önemli yeri olan bu oyunun geniş bir perspektif ile araştırılması, ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtılması amaçlanmıştır. Çalışmada geçmişin ışığında, günümüzdeki durumu belirlemek için kullanılan gözden geçirme, derleme yöntemi kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak ise mülakat ve doküman analizi yöntemleri kullanılmıştır. Elde edilen veriler ışığında oyunun tarihçesi, yapısı, kuralları, saha ve malzeme bilgisi hakkında birçok bulgular elde edilmiştir. Ayrıca oyunun 1800'lü yıllardan daha öncesine dayandığı, özellikle Doğu Anadolu Bölgesi'nde oynandığı anlaşılmaktadır. Yapısı itibarıyla Amerika'da oynanan beysbol oyunu ile benzeştiği ancak birebir etkileşimin olamayacağı anlaşılmaktadır. Oyunda kullanılan sopa ve topun halen oyuncular tarafından doğal ürünler

kullanılarak yapıldığı görülmüştür. Son yıllarda oyunun unutulmaya yüz tuttuğu, belirli köyler dışında genel olarak yeni kuşaklar tarafından oynanmadığı tespit edilmiştir. Makalede bu ve benzeri geleneksel oyunların yaşatılması ve daha kurumsal hale getirilerek sürdürülebilmesinin kültür aktarımı açısından önem arz ettiği ifade edilmektedir.

Fransız Milli Kütüphanesi'nde Bulunan Onsekizinci Yüzyıla Ait Bir El Yazması: Resimli Osmanlı Tarihi başlığı ile kaleme alınan üçüncü makalede, Fransız Milli Kütüphanesi Türkçe El Yazmaları Koleksiyonunda bulunan Turc 140 arşiv numaralı nüshanın tanıtımının yapılması amaçlanmıştır. Söz konusu el yazması nüsha 30 varaktan oluşmaktadır. Her sayfasında bulunan satır sayısı farklılık göstermekle birlikte yazı oldukça okunaklıdır. Eserin 1/A varağında Fransızca el yazısıyla "30 yapraktan oluşan bir el yazısı. Eserin içeriği birkaç portreden oluşuyor. Bunlar arasında bazı Osmanlı padişahlarının portreleri ve hikâyeleri de vardır" notuyla birlikte Fransız Seyyah Paul Lucas'ın imzası ve 1718 tarihi bulunmaktadır. Eser Fransız Kralı XIV. Louis'in eski eserler uzmanı olan ve XVIII. yüzyılda Anadolu'yu ziyaret eden Paul Lucas tarafından Fransa'ya götürülmüş on sekiz el yazmasından birisi olmakla birlikte, eserin bu seyyah tarafından yazılmış olma ihtimali vardır. Çalışma üç kısımdan oluşmaktadır. 1. kısımda Paul Lucas hakkında bilgi verilmiş ve eserin bölümleri tanımlanmış, 2. kısımda eserin transkripsiyonuna ve 3. kısımda eserde bulunan tasvirlerle yer verilmiştir.

Dördüncü makalede ise anavatana katılan son toprak olan Hatay'a 1939-1960 yılları arasında yapılan yatırımların kalkınma odaklı yapılanmalarının analiz edilmesi amaçlanmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden belge ve doküman analiz yöntemi uygulanarak bölgenin kalkınması incelenmiştir. Özellikle kültürel ve ekonomik anlamda yapılan yatırımların yoğun olarak gerçekleştirildiğini ifade eden çalışmada, Fransız ve Suriye kültürünün Hatay üzerindeki etkisini kırmaya yönelik kültürel faaliyetler yapılırken bir yandan da bölge halkının ekonomik faaliyetler ile kalkınmasını ve refah seviyesinin yükseltilme çabalarının yoğun olduğu sonucuna ulaşıldığı belirtilmektedir.

Çocuk Haklarına Yönelik Metin Değerlendirme Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması başlığı ile İngilizce bir çalışmadan çevrilmiş olan beşinci makalede; Çocuk Haklarına Yönelik Metin Değerlendirme Ölçeğinin geliştirilmesi amacıyla gerçekleştirildiği belirtilmektedir. Araştırmanın yüzey geçerliği, kapsam geçerliği ve yapı geçerliği (pilot ve ana uygulama) için seçilmiş dört farklı örnekleme bulunmaktadır. Yüzey geçerliği için uzmanlardan oluşan amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilen araştırmacının da dâhil olduğu 3 kişilik bir örneklem grubu oluşturulmuştur. Kapsam geçerliği için kartopu yöntemiyle belirlenmiş 12 uzmanla çalışılmıştır. Yapı geçerliği çalışmasında, 120 kişiden oluşan pilot ve 510 kişiden oluşan ana uygulamalarda örneklem seçimi için tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırma karma araştırma yöntemlerinden keşfedici desene göre yapılmıştır. Nitel veriler doküman incelemesi yolu ile

toplanıp içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Nicel veriler ise tarama yöntemi ile toplanıp bir istatistik programı yardımı ile analiz edilmiştir.

Altıncı makale, İnanç Turizmi ve Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Ağrı İli Örneği adlı çalışmada; gelişen yeni turizm türlerinden biri olan inanç turizminin, insanların turizme katılmalarını etkileyen önemli nedenlerden biri olduğu ifade edilmiştir. Bu kapsamda geçmişte birçok medeniyete ev sahipliği yapan Ağrı ilinin çalışma sahası olarak ele alındığı aktarılmıştır. Kutsal kitaplara konu olan ve tufandan sonra Nuh'un Gemisi'nin konakladığı inanişıyla inanç turizmi açısından ön plana çıkan Ağrı Dağı ve Ahmed-i Hani Türbesi, ilin inanç turizminin merkezi haline gelmesini sağlayan iki önemli değer olduğu belirtilmiştir. Bu amaçla yapılan çalışmada inanç ziyaretlerinin bölgenin kalkınmasına ekonomik anlamda ne gibi etkileri olduğunu tespit etmeye yönelik otel yetkililerinin görüşleri alınarak durum değerlendirilmesi yapılmıştır.

Türk Popüler Müzik Tarihinde Barış Manço'nun Yeri ve Önemi (1960-1980) adlı yedinci makalede; Türk pop müziği adına yapılan çalışmaların aranjman müzik ile başladığı ve bu süreçte geleneksel motifleri kendi müziğine aktarmış olan Barış Manço'nun, bugün adına Anadolu pop/rock denilen türün gelişmesinde büyük pay sahibi olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca 1960 ve 1980 yılları arasında Türk popüler müziğinin gelişim süreçleri çeşitli olgularla birlikte incelenerek Barış Manço'nun popüler müzik içerisindeki yeri ve önemi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Tıbbi -Aromatik Bitkilerin Satın Alımında Bireylerin Bilinç Düzeyi (Erzurum Merkez İlçeleri Örneği) adlı sekizinci makalede; Erzurum ili merkez ilçelerinde (Aziziye, Palandöken ve Yakutiye) kentsel alanda yaşayan bireylerin tıbbi ve aromatik bitkileri satın almadaki bilinç düzeyinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada, oransal örnekleme yöntemi kullanılarak 272 birey belirlenmiş ve örnek hacmi homojen olarak ilçelere dağıtılarak veriler anket yolu ile toplanmıştır. Araştırma sonucunda bireylerin bilinçli olarak tıbbi aromatik bitkiyi satın almasını satın alım yerleri ve mevsimsel tüketim istatistikleri olarak pozitif yönde etkilediği belirlendiği ifade edilmiştir.

Antroponim İçeren Deyimlerin Çevirisinde Karşılaşılan Zorluklar başlığıyla Rusça olarak kaleme alınan dokuzuncu makalede; Rusçadan Türkçeye yapılan çeviriler temelinde deyimlerde geçen antroponimlerin tam anlamıyla çevrilmediği durumlar incelenmektedir. Ayrıca, metindeki anlamı göz önünde bulundurulmadan özel isimlerin birebir yapılan çevirileriyle ilgili eksiklikler anlatılmaya çalışılmaktadır.

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Ankara, Ağrı, Kayseri, Isparta ve Kastamonu İllerinde Yaşayan Batıl İnançlar Üzerine Felsefi Bir Değerlendirme başlığıyla incelenen onuncu makalede; Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıllarda halk arasında yaşatılan "Batıl İnançları" tespit etmek için çalışmaların başlatıldığı aktarılırken, bu amaçla Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın Le Play metodolojisine göre raporlar hazırlayarak İl Sağlık Müdürlerine gönderdiği aktarılmıştır. Buna bağlı olarak da İl Sağlık Müdürleri'nin raporlara

uygun olarak çalışmalar yaptıkları ve takip eden süreçte de Bakanlığın bu raporları yayınladığı belirtilmiştir. Bu çalışma belirtilen süreçte Ankara, Ağrı, Kayseri, Isparta ve Kastamonu illerine ait raporlarda geçen “Batıl İnançları” içermektedir.

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Öğrencilerinin Rus Dili ve Edebiyatı Derslerindeki Yazılı ve Sözlü Konuşma Zorlukları, başlığıyla Rusça olarak kaleme alınan onbirinci makalede; Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü derslerinde Türk öğrencilerin karşılaştığı zorluklar belirtilmektedir. Türk öğrencilere, Rus dilinin öğretilmesindeki en zor yönlerden birisinin gramer olduğu ifade edilirken, ses bilgisi, imla ve kaligrafinin de ayrı bir zorluk derecesi olduğu aktarılmaktadır. Bu sebeple, Türk öğrencilerle çalışan Rus Dili ve Edebiyatı öğretim elemanlarının yazı yazma gibi iletişim etkinliklerine ayrı bir önem göstermesi ve hazırlık sınıfı ile birinci sınıf öğrencilerinin Rus Dili derslerinde sözlü yanıtlara alıştırmaya gerekliliği önerilmektedir.

Ağrı İlinin Cumhuriyet Dönemi Nüfus Seyri (1923-2018) başlığıyla incelenen onikinci makalede; Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat Bölümü'nde yer alan Ağrı ilinin Cumhuriyet dönemine ait (1927-2018) nüfus değişimini ortaya konulması amaçlanmıştır. Araştırmada 1927-2018 yılları arasındaki dönemsel sayım sonuçlarından faydalanılmıştır. Sayım sonuçlarının değerlendirilmesi ile elde edilen veriler tablo ve grafikler haline dönüştürülmüştür. Bu verilere göre Ağrı ilinde nüfusun, geçmiş 92 yıllık süreçte beş kattan daha fazla artarak 103.562 kişiden 539.657 kişiye yükseldiği anlaşıldığında, erkek nüfus oranının kadın nüfus oranından fazla olduğu ve kentsel nüfus oranının 2010 yılından sonra kırsal nüfus oranını geçtiği anlaşılmaktadır.

İslam'da Sporun Önemi ve Ahlakı başlığıyla kaleme alınan onüçüncü makalede; özel olarak beden eğitimi konusunda İslâmî kaynaklarda geçen bilgileri bir araya getirerek İslâm dini açısından sporun önemini ve spor ahlakını incelenmiştir. Bu açıdan bakıldığında İslâm'ın temel iki kaynağı olan Kur'an-ı Kerim ve sünnetlerin, Müslümanları spora teşvik ettiği belirtilmektedir. Müslümanların ibadetlerine ve diğer görevlerine kuvvetli bir istekle sarılmalarını sağlamak, onlara daha güçlü olma yollarını göstermek, beden sağlığını temin etmek, öte yandan Müslümanların İslam topraklarının savunmasına topyekûn hazırlıklı bulunmalarını teşvik etmek vb. sebeplerden dolayı sporun teşvik edildiği aktarılmaktadır. Bundan dolayı Müslümanlar, Asr-ı Saadetten itibaren Hz. Peygamber (s.a.v.)'in tavsiye ettiği sporlardan atıcılık, binicilik, güreş vs. sporlarla meşgul oldukları ifade edilmiştir.

Faik Reşad; Tarih-i Edebiyat-ı Osmâniyye başlığıyla kitap incelemesi şeklinde neşredilen ondördüncü makalede; Faik Reşad'ın Edebiyat Tarihi türündeki “Tarih-i Edebiyat-ı Osmâniyye” adlı eserinin, Prof. Dr. Erdoğan ERBAY ve Dr. Öğrt. Üyesi Yusuf BABÜR'ün emekleri ile günümüz Türkçesine aktarıldığı, okuyucu ve araştırmacıların istifadesine sunulduğu ifade edilmiştir. Faik Reşad'ın hayatının ve edebi kişiliğinin ifade edilmesinin

yanında özellikle edebiyat tarihi açısından taşıdığı öneme değinilen çalışma, kitap eleştirisi açısından değerli bir tanıtım olarak dikkat çekmektedir.

Önceki sayılarımızda da ifade edildiği üzere dergimiz, yılda iki sayı (Nisan ve Ekim aylarında) yayımlanacak olup, seçici bir şekilde yayın hayatına devam edecektir. Dergimiz hem basılı hem de online yayın şeklinde okuyucularımızın istifadesine sunulmaktadır. Çalışmalarını dergimizde yayımlatmak isteyen yazarlar, dergimizin Dergi Park Ulakbim sayfasındaki (<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>) adresinden üye olarak, özgün bilimsel çalışmalarını online olarak gönderebilir ve süreci takip edebilirler. Hakemler (iki hakem oluru) ve yayın kurulu tarafından yayımlanması uygun görülen makaleler, öncelikle Dergi Park sisteminden yeni sayımız içinde yayımlanacak, ardından da basılı şekli yazarlara ve hakemlere enstitümüz tarafından gönderilecektir. Ayrıca dergimiz şu anda TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin tarafından izlenince veya takip sürecinde olup önümüzdeki sayılardan itibaren hem bu dizinde yer alması hem de yabancı alan indekslerine girebilmesi için çalışmalar devam ettirilmektedir. Günümüz itibarıyla ulusal ve uluslararası 10 farklı indekste yer alan dergimizin daha güçlü indekslerde iyi bir statü kazanabilmesi için gerekli girişimler sürdürülmektedir. Bu noktadan hareketle dergimizin ÜAK Doçentlik Kriterlerine uygun hale getirilmesi öncelikli amaçlarımız arasındadır. Ayrıca dergimiz Akademik Teşvik Kriterlerine uygun ve puan alınabilir bir şekilde faaliyetlerine devam etmektedir.

Dergimizin yayım hayatını sürdürmesinde maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen Sayın Rektörümüz Prof. Dr. Abdülhalik KARABULUT ve İC Vakfı yönetim kuruluna şükranlarımı sunuyorum. Dergimizin Beşinci cildinin birinci sayısına makaleleriyle katkı sağlayan değerli bilim insanlarına, hakemlerimize, editör yardımcılarımıza, dergimizin yönetim ve yayın kurulunda özveriyle görev yapan bütün arkadaşlarıma teşekkür eder; dergimizin bilim camiasını ve eğitim hayatına katkı sağlamasını temenni ederim. Dergimizin gelecek sayılarında değerlendirilmek üzere kıymetli akademisyen dostlarımızın yeni çalışmalarını bekler, tüm okuyucularımıza selam ve saygılarımı sunarım.

Doç. Dr. Alperen KAYSERİLİ
Editör

İÇİNDEKİLER

Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Yaşadıkları Matematik Kaygısı ve Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişki -1-13

The Relationship Between Candidate Preschool Teachers' Math Anxiety and Problem Solving Skill

Dr. Öğr. Üyesi Tuğba ÖÇAL

Türk Kültüründe Topa Dara (Sopa Topu)-15-21

"Topa Dara" in Turkish Culture

Doç. Dr. Metin BAYRAM, Dr. Öğr. Üyesi Serkan Tevabil AKA,

Prof. Dr. Gökhan BAYRAKTAR, Doç. Dr. Kenan ŞEBİN

Fransız Milli Kütüphanesi'nde Bulunan Onsekizinci Yüzyıla Ait Bir El Yazması: Resimli Osmanlı Tarihi

-23-44

An 18th Century Manuscript in the National Library of France: The Illustrated History of the Ottoman Empire

Dr. Öğr. Üyesi Süleyman LOKMACI

Hatay'ın Anavatana Katılmasından Sonra Bölgeye Yönelik Devlet Yatırımları (1939-1960)-45-52

Government Investments on The Region After Hatay's Accession to Homeland (1939-1960)

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet EDİ

Çocuk Haklarına Yönelik Metin Değerlendirme Ölçeği'nin Geliştirilmesi: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması -53-81

The Development of The Text Evaluation Scale for Child Rights: A Study of Validity and Reliability

Arş. Gör. Mehmet KAYGUSUZ

İnanç Turizmi ve Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Ağrı İli Örneği -83-104

Faith Tourism and Its Impact on Regional Development: A Case Study of Ağrı Province

Prof. Dr. Kerem KARABULLUT

Öğr. Gör. Yelda KÖKSAL

Türk Popüler Müzik Tarihinde Barış Manço'nun Yeri ve Önemi (1960-1980)-105-117

The Place and Importance of Barış Manço In The History of Turkish Popular Music (1960-1980)

Dr. Öğr. Üyesi Göktürk ERDOĞAN

Tıbbi -Aromatik Bitkilerin Satın Alımında Bireylerin Bilinç Düzeyi (Erzurum Merkez İlçeleri Örneği)-119-132

Awareness Level of Individuals in Purchasing Medical-Aromatic Plants (The Case of Erzurum Provence Counties)

Dr. Öğr. Üyesi Rüveyda YÜZBAŞIOĞLU

Prof. Dr. Semiha KIZILOĞLU

ТРУДНОСТИ ПЕРЕВОДА ПОГОВОРОК, СОДЕРЖАЩИХ АНТРОПОНИМЫ -133-139

*The Difficulties In Translating Sayings, Containing Anthroponyms
Antroponim İçeren Deyimlerin Çevirisinde Karşılaşılan Zorluklar*

Dr. Öğr. Üyesi Murat YILMAZ

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Ankara, Ağrı, Kayseri, Isparta ve Kastamonu İllerinde Yaşayan Batıl İnançlar Üzerine Felsefi Bir Değerlendirme -141-157

A Philosophical Criticism On The Superstitions In Ankara, Ağrı, Kayseri, Isparta And Kastamonu During The Early Years Of The Republic

Doç. Dr. Zübeyir SALTUKLU

Трудности Письменной И Устной Речи Студентов Агрыйского Университета Имени Ибрагима Чечена На Занятиях Русского Языка И Литературы-159-175

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Öğrencilerinin Rus Dili Ve Edebiyatı Derslerindeki Yazılı ve Sözlü Konuşma Zorlukları

Difficulties of The Written and Oral Speech of The Students of The Ağrı Ibrahim Chechen University in The Russian Language and Literature Classes

Doç. Dr. Kamala KARİMOVA

Ağrı İlinin Cumhuriyet Dönemi Nüfus Seyri (1923-2018)-177-206

The Population Course of Ağrı Province During The Republic Period (1923-2018)

İsmail ÖZDOĞAN

İslam'da Sporun Önemi ve Ahlakı-207-224

The Importance of Sports In Islam and Ethics

Doç. Dr. Metin BAYRAM, Dr. Öğr. Üyesi Serkan Tevabil AKA,

Doç. Dr. M. Salih GEÇİT, Doç. Dr. Kenan ŞEBİN

Faik Reşad; Tarih-i Edebiyat-ı Osmâniyye-225-229

Salih ÖZYURT

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ YAŞADIKLARI MATEMATİK KAYGISI VE PROBLEM ÇÖZME BECERİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

The Relationship Between Candidate Preschool Teachers' Math Anxiety and
Problem Solving Skill

Tuğba ÖÇAL

Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Matematik ve Fen
Bilimleri Eğitimi Bölümü

ttugba.ocal@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1628-3546>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-Journal of Ağrı İbrahim Çeçen
University Social Sciences Institute AİCUSBED 5/1 Nisan/April 2019 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	13.12.2018
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	07.02.2019
Sayfa- <i>Pages</i> : 1-13	

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ YAŞADIKLARI MATEMATİK KAYGISI VE PROBLEM ÇÖZME BECERİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

*The Relationship Between Candidate Preschool Teachers' Math Anxiety and
Problem Solving Skill*

Tuğba ÖÇAL

Özet

Eğitim sistemlerinin amacı, toplumların ihtiyaç duyduğu ve o toplumun gereklerine uygun bireyleri yetiştirmektir. Öğrenci, öğretmen ve eğitim programı eğitim sistemlerin önemli üç öğesidir. Bu öğeler arasında ise öğretmenin ayrı bir yeri olduğunu söylenebilir. Nitelikli insanların yetiştirilmesi ancak nitelikli öğretmenlerin yetiştirilmesine bağlıdır. Bu çalışma da geleceğin öğretmenleriyle gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmanın amaçları, okul öncesi öğretmen adaylarının yaşadıkları matematik kaygısı ve problem çözme becerileri arasındaki ilişkiyi belirlemek ve farklı demografik değişkenlerin matematik kaygısı ve problem çözme becerisi arasında ilişki olup olmadığını incelemektir. İlişkisel araştırma modeline uygun olarak gerçekleştirilen bu çalışmaya, araştırmaya katılmaya gönüllü 109 ikinci sınıf okul öncesi öğretmen adayı dâhil olmuştur. Araştırmada katılımcılardan veri toplamak amacıyla Matematik Kaygı Ölçeği (MKÖ) ve Problem Çözme Becerisi Ölçeği (PÇBÖ) kullanılmıştır. Araştırma sonucunda katılımcıların demografik özellikleri (cinsiyet, yaş, liseden mezun olunan okul türü) ile matematik kaygısı ve problem çözme becerileri arasında bir ilişkiye ulaşılmazken, katılımcıların problem çözme becerileri ile yaşadıkları matematik kaygısı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki söz konusudur. Bu araştırmadan elde edilen sonuçların mevcut alan yazında elde edilen sonuçlarla örtüşmekte olduğunu söylenebilir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda; hizmet öncesi dönemde okul öncesi öğretmen adaylarının yaşadıkları matematik kaygısını azaltacak önlemler alınması ve problem çözme becerilerini geliştirecek çalışmalara bu dönemde yer verilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Okul Öncesi Öğretmen Adayı, Matematik Kaygısı, Problem Çözme Becerisi, Matematik, İlişkisel Araştırma.

Abstract

The aim of the educational systems is to educate people appropriate to society's needs and concerns. Student, teacher and curriculum are important items of education systems. Among these items, it can be said that teacher has a different place among others. The education of qualified generations depends on the education of qualified teachers. This study is, therefore, done with teacher candidates. The aims of this study are to determine candidate preschool teachers' math anxiety and problem-solving skill and also to investigate if there is any relationship between participants' various demographic characteristics and math anxiety and problem-solving skill. This study is appropriate to relational research model. 109 sophomore candidate preschool teachers participated this study. Mathematics Anxiety Scale (MLC) and Problem Solving Ability Scale (PÇBÖ) were used to collect data from the participants in the study. Results of the study indicated that there is not any relationship between participants' demographic characteristics (Gender, age, high school type they graduated) and their math anxiety and problem-solving skill. However, there is a meaningful relationship found between participants' math anxiety and problem solving skill. It can be said that the results gathered from this study coincide with the results gained in the current field. Therefore, during pre-service period it can be suggested that candidate preschool teachers should be participated activities that would decrease their math anxiety and improve their problem solving skill.

2

Keywords: Candidate Preschool Teacher, Math Anxiety, Problem Solving Skill, Mathematics, Relational Research Model.

Giriş

Eğitim sistemlerinin amacı, toplumların ihtiyaç duyduğu ve o toplumun gereklerine uygun insanları yetiştirmektir. Eğitim sisteminin ise, kendi içinde etkileşimde bulunan üç temel ögesi bulunmaktadır; öğrenci, öğretmen ve eğitim programı (Abazaoğlu, Yıldırım ve Yıldızhan, 2016). Eğitim sürecinin en önemli ögesi öğretmendir (Gül, 2004). Bursalıoğlu (1994) da benzer bir şekilde okul olarak adlandırılan sosyal sistemin en stratejik parçalarından biri olarak öğretmenin görüldüğünü ifade etmiştir.

Nitelikli insanların yetiştirilmesi ancak nitelikli öğretmenlerin yetiştirilmesine bağlıdır. Nitelikli öğretmenler ise sorgulayan, soru sorduran, düşündürten, tartıştıran, yönlendiren, öğrenmeyi öğreten öğretmenler olarak açıklanabilir (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2006). Bu özelliklerin yanı sıra Shulman (1986) ve Cochran-Smith (2001) öğretmenlerin sözel yeteneğe, sevecenliğe, zekâyâ, eğitim özgeçmişine ve pedagojik alan bilgisine sahip olmaları gerektiğini ifade etmişlerdir. Öğretmenin eğitim süreci açısından önemi göz önüne alındığında, öğretmen yetiştirme süreci okullardaki eğitim etkinliklerinin kalitesi için önemli bir

süreç olduğu yadsınmaz bir gerçektir (Ataç, 2003). Ülkemizde öğretmen eğitimi önemli bir geçmişe sahiptir. 1848 yılında Darülmualimin adıyla İstanbul'da kurulan öğretmen okulu temel alındığında yaklaşık 170 yıllık bir tarihsel geçmişe sahiptir (Akyüz, 2015). Cumhuriyetin başlangıcından itibaren de eğitim sistemi içerisinde öğretmen yetiştirme konusu öncelikli durumlardan biri olmuştur.

Okul öncesi eğitim açısından bakıldığında, 1923 yılından günümüze kadar geçen süreçte okul öncesi eğitimden yararlanan çocuk sayısı, okul öncesi eğitim veren kurumların sayısı ve bu kurumlarda çalışan öğretmen sayısında yıllar içinde oldukça büyük gelişmeler gerçekleşmiştir (Taner Derman ve Başal, 2010). Örneğin, Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Plan'ında okul öncesi eğitimin her çocuğunun hakkı olduğu ve özellikle sosyo-ekonomik açıdan her çocuğun bu haktan yararlanması gerektiği vurgulanmıştır. Aynı zamanda 4-5 yaş okul öncesi eğitiminde brüt okullaşma oranının 2018 itibarıyla %70 çıkarılması hedeflenmiştir (Devlet Planlama Teşkilatı [DPT], 2014). 2019 itibarıyla da Türkiye genelinde 54-66 aylık çocuklar için okul öncesi eğitimi zorunlu hale getirilmesi planlanmaktadır.

Matematik Kaygısı

Kaygı genel olarak ele alındığında, bireyin herhangi bir durumu tehdit olarak algılayıp orantısız ve işlevsiz cevap verdiği bir duygu olarak tanımlanmaktadır (Egger ve Angold, 2006). Matematik kaygısı ise ilk defa Dreger ve Aiken (1957, akt. Baloğlu, 2005) tarafından matematiğe ve aritmetiğe karşı sergilenen duygusal tepkiler sendromu olarak ifade edilmiştir. Ancak 1970'li yıllara kadar önemi üzerinde fazla durulmamıştır. Genel olarak tanımlandığında, bireylerin günlük hayatlarında ve akademik ortamlarda sayılarla ve matematikle ilgili problem çözme durumlarında yaşadıkları gerginlik ve kaygı duygusudur (Richardson ve Suinn, 1972, s.551). Ashcraft ve Ridley (2005) ayrıca matematik kaygısı sonucunda ortaya çıkan stres ve kaçınma durumunu bu kavramın tanımlamasında vurgulamışlardır.

Matematik kaygısı yetersiz matematik bilgi ve düşük notlarla ilişkilendirilmektedir (Ashcraft ve Krase, 2007), ancak matematik kaygısı ve matematik başarısı arasında ilişki hakkında alan yazında oldukça fazla çalışma bulunmaktadır. Örneğin, Fisher, Allen ve Kose (1996) gerçekleştirdikleri çalışma sonucunda akademik bir ortamda bireylerin yaşadıkları kaygı ve performansları arasında ilişki ve kaygının performans üzerindeki olumsuz etkisi ortaya konulmuştur. Aynı zamanda tam aksi durumda yani bireylerin matematiğe yönelik olumlu tutumları ve matematik başarısı arasında da olumlu bir ilişki söz konusudur (Schreiber, 2002). Bu kaygı durumunun okul öncesi dönemde ortaya çıkarılmaması ise çocukların matematiği sevmelerine ve dolayısıyla başarılı olmaları konusunda önemli olduğunu söyleyebiliriz.

Matematik kaygısına yönelik olarak alan yazında oldukça fazla çalışma olmasına rağmen (Hembree, 1990; Sırmacı, 2007; Tobias, 1990; Yetkin, 2003; Yılmaz ve Bindak, 2016, v.b.), küçük çocuklarda ve onların eğitiminde önemli rolde olan okul öncesi öğretmenlerin bu konuyla ilgili yaşadıkları durumlar hakkında çok az şey bilinmektedir. Ayrıca, çocukların erken yaşlarda yaşayacakları matematiksel kaygı

sonraki hayatlarında artan kaygıya ve matematiğe yönelik olarak çekinme ve matematikten hoşlanmama durumuna dönüşebilmektedir (Wigfield ve Meece, 1988).

Problem Çözme Becerisi

Problem kavramının alan yazında birçok tanımlaması söz konusudur. Bu tanımlar arasında öne çıkan Dewey'in (1933) ve Schoenfeld'in (1992) tanımlamalarıdır. Dewey (1933) problemi tanımlarken insan zihnini karıştıran, ona meydan okuyan ve inancı belirsizleştiren her şey olmasını vurgularken, Schoenfeld (1992) hemen ve kolayca bir sorunun sonucunu bulmanın mümkün olmadığı sorular şeklinde tanımlamıştır. Bir başka tanımlamada ise hemen çözümü bulunamayan soru ya da durumdur şeklinde problem kavramı ifade edilmiştir (Sheffield ve Cruikshank, 2005).

Problem çözme ise, problemin zihinsel süreçlerden geçerek çözüme ulaşılmasını içeren süreçleri içermektedir. Bu süreçte düşünme becerilerinin daha iyi hale getirilmesinin sağlanması beklenmektedir (Schoenfeld, 1985). Problem çözme matematiğin ayrılmaz bir parçasıdır ancak matematik dersinde işlenecek bir konu da değildir. Bu konuyla ilgili olarak, Schroeder ve Lester (1989) problem çözmeyi bir pedagojik yaklaşım türü olarak belirtmişlerdir. Aynı zamanda, National Council of Teachers of Mathematics [NCTM] (2000) gerçek ve iş hayatımızda iyi bir problem çözme becerisi olan kişilerin hayatlarında önemli avantajları olmaktadır. Dolayısıyla, matematik öğretimin içeriğinde ezbere öğrenmenin ötesinde kişilerin hem gerçek hem de iş hayatlarında kullanabilecekleri problem çözme becerilerinin kazandırılması gereklidir. Problem çözme becerisinin kazandırılmasında öğretmenlerin rolü oldukça önemlidir (Bayraktar, Güngörmüş, Gülbahçe, Şahin, Bastık, 2011). Problem çözme konusunda başarılı olan öğretmenlerin bu konuda daha başarılı çocuklar yetiştirecekleri düşünülmektedir (Ceylan, Yıldız Bıçakçı, Aral ve Gürsoy, 2012).

Çalışmanın Amacı

Matematik kaygısı ve problem çözme becerisinin bir arada çalışıldığı çalışmalara alan yazında rastlamak mümkündür (Das ve Das, 2013; Karasel, Ayda ve Tezer, 2009; Lai, Zhu, Chen ve Li, 2015 vb.). Ancak gerçekleştirilen çalışmalar genellikle ilköğretim ve üzeri düzeydeki katılımcılardan oluşmuştur. Karasel, Ayda ve Tezer (2009) araştırmalarında ilköğretim öğrencilerinin matematik kaygısı ve problem çözme becerileri arasındaki ilişkiyi incelemişler ve önemli olmayan bir ilişkiye ulaşımlardır. Ancak Das ve Das (2013) bu konuyla ilgili olarak yaptıkları alan yazın taramasında ise matematik kaygısı ile problem çözme becerisi arasında anlamlı bir ilişki söz konusu olduğu ve çocukların problem çözme süreçlerinde yetersiz performans göstermesinde önemli olan etkenler biri olarak matematik kaygısını öne sürmüşlerdir. Okul öncesi öğretmen adayları ile gerçekleştirilen bir çalışmada, Dereli, Angın ve Karakuş (2012) okul öncesi öğretmen adaylarının akademik başarıları ve kaygı tiplerinin problem çözme becerileri üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Araştırmalarının sonucunda katılımcıların akademik başarıları ile problem çözme becerileri arasında ve sınıf düzeyi ile durumlilik kaygı tipi arasında anlamlı bir farklılığa ulaşımlardır. Ayrıca problem çözme becerisinin en önemli yordayıcısının

sürekli kaygı daha sonra ise akademik başarı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Benzer bir şekilde bu çalışmanın amacı, okul öncesi öğretmen adaylarının yaşadıkları matematik kaygısı ve problem çözme becerileri arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Bu amaçla aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Okul öncesi öğretmen adaylarının yaş, cinsiyet ve liseden mezun olunan okul türü matematik kaygılarını etkiler mi?
2. Okul öncesi öğretmen adaylarının yaş, cinsiyet ve liseden mezun olunan okul türü problem çözme becerilerini etkiler mi?
3. Okul öncesi öğretmen adaylarının matematik kaygıları ile problem çözme becerileri arasında ilişki var mıdır?

Yöntem

Bu çalışma nicel araştırma yöntemleri içerisinde betimsel araştırma yöntemlerinden ilişkisel araştırma modeline uygun olarak gerçekleştirilmiştir. İlişkisel araştırma modeli, iki ya da daha fazla değişken arasındaki değişimin varlığının ve derecesinin belirlenmesini amaçlayan araştırma modelidir (Gay, 1987; Karasar, 1991).

Katılımcılar

Katılımcılar 2017-2018 eğitim öğretim yılında okul öncesi öğretmenliği bölümü ikinci sınıfı öğretmen adaylarıdır. Araştırmanın katılımcıları araştırmaya katılmaya gönüllü 109 öğretmen adayından oluşmaktadır. Katılımcılar, 80 kadın (%73.39) ve 29 erkek (%26.61) öğretmen adayından oluşmaktadır. Yaşlarının dağılımı ise şu şekildedir; 18-20 yaş aralığında 46 katılımcı (%42.20), 21-23 yaş aralığında 49 katılımcı (%44.95), 24-26 yaş aralığında yedi katılımcı (%6.42) ve son olarak 26 yaş üzerinde yedi katılımcı (%6.42) yer almaktadır.

Katılımcıların liseden mezun olunan okul türleri beş başlıkta toplanmıştır. Kız meslek liselerinden mezun 25 katılımcı (%22.94), Anadolu liselerinden 30 katılımcı (%27.52), Genel liselerden 17 katılımcı (%15.60), Anadolu Öğretmen liselerinden 14 katılımcı (%12.84) ve son olarak adı geçen kategorilerin dışında kalan liseler ise diğer kategorisi altında 23 katılımcı (%21.10) çalışmada yer almaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada veri toplama araçları olarak Matematik Kaygı Ölçeği (MKÖ) ve Problem Çözme Becerisi Ölçeği (PÇBÖ) kullanılmıştır. MKÖ, Betz (1978) tarafından hazırlanmış matematik kaygı ölçeğinden yararlanılarak Bai, Wang, Pan ve Frey (2009) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçeye uyarlaması ve geçerlik ve güvenilirlik çalışması Akçakın, Cebesoy ve İnel (2015) tarafından yapılmıştır. Ölçek beşli Likert tiptedir ve sekiz madde negatif ve altı madde pozitif madde olmak üzere iki boyuttan oluşmaktadır. Kullanılan ikinci veri toplama aracı ise Yaman (2003) tarafından geliştirilen PÇBÖ'dir. Bu ölçeğin içeriğinde öğretmen adaylarından problemler karşısında nasıl davrandıkları ile problem çözümü için nasıl çaba gösterdikleri durumları hakkında on bir olumsuz ve on dokuz olumlu madde olmak üzere toplam 30 maddeden oluşmaktadır. Bu ölçek beşli Likert tiptedir ve ölçeğin güvenilirlik katsayısı 87 olarak belirlenmiştir.

Bulgular

Bu bölümde elde edilen veriler ışığında araştırma problemleri cevaplanmaya çalışılmıştır. Okul öncesi öğretmen adaylarının problem çözme ve kaygılarının cinsiyet değişkenine göre ilişkisi Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1. *Cinsiyete Göre Katılımcıların Problem Çözme, Olumlu ve Olumsuz Kaygı Puanları İle İlgili T Testi Sonuçları*

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	N	M	Sd	t	p
Problem Çözme	Kadın	80	2.5917	.62303	-1.390	.284*
	Erkek	29	2.7883	.72886		
Olmumlu Kaygı	Kadın	80	3.2038	.92205	.149	.244*
	Erkek	29	3.1728	1.06572		
Olumsuz Kaygı	Kadın	80	3.3481	1.02447	.738	.498*
	Erkek	29	3.1869	.95905		

*p>.05

Tablo 1 incelendiğinde, katılımcıların cinsiyetleri ile problem çözme becerileri ($t=-1.390$, $p=.284>.05$), olumlu kaygı ($t=.149$, $p=.244>.05$) ve olumsuz kaygıları ($t=.738$, $p=.498>.05$) arasındaki anlamlı fark bulunamamıştır. Bu bulgular ışığında okul öncesi öğretmen adaylarının cinsiyetlerindeki farklılık problem çözme becerilerine, matematiğe yönelik olumlu ve olumsuz kaygılarına herhangi bir etkisinin olmadığı söylenebilir.

Katılımcıların yaş değişkenine göre problem çözme becerileri, matematiğe yönelik olumlu ve olumsuz kaygıları arasındaki ilişkiye dair ANOVA testi ile Tablo 2'de özetlenmektedir.

Tablo 2. *Yaşa Göre Katılımcıların Problem Çözme, Olumlu ve Olumsuz Kaygı Puanları İle İlgili ANOVA Testi Sonuçları*

Değişken	Yaş	N	M	S	Sd	F	p				
Problem Çözme	18-20	46	2.5483	.59272	.08739	.956	.416*				
	21-23							49	2.7227	.67575	.09654
	24-26							7	2.8700	.88431	.33424
	26+							7	2.4971	.67186	.25394
	Toplam							109	2.6440	.65519	.06276
Olmumlu Kaygı	18-20	46	3.2428	.92958	.13706	.342	.795*				
	21-23							49	3.1220	1.01350	.14479
	24-26							7	3.4757	.79981	.30230
	26+							7	3.1186	.99986	.37791
	Toplam							109	3.1955	.95736	.09170
Olumsuz Kaygı	18-20	46	3.3233	1.10144	.16240	.137	.938*				
	21-23							49	3.3110	.97670	.13953
	24-26							7	3.3771	.65543	.24773
	26+							7	3.0743	.98607	.37270
	Toplam							109	3.3052	1.00563	.09632

*p>.05

Elde edilen bulgulara göre yaş değişkeni göz önünde bulundurulduğunda, yaş değişkenindeki farklılıklar ile katılımcıların problem çözme becerileri, matematiğe

Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Yaşadıkları Matematik Kaygısı ve Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişki

yönelik olumlu ve olumsuz kaygıları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı gözlemlenmiştir. Dolayısıyla, öğretmen adaylarının yaşlarındaki farklılık problem çözme becerilerine ($F=.956$, $p=.416>.05$) etkisi bulunmamaktadır. Benzer şekilde öğretmen adaylarının yaşlarındaki farklılıklar, matematiğe yönelik olumlu ($F=.342$; $p=.795$) ve olumsuz kaygılarını ($F=.0137$; $p=0.938>0.05$) etkilememektedir.

Tablo 3 katılımcıların mezun oldukları lise türlerindeki farklılıkların, problem çözme becerilerine, matematiğe yönelik olumlu ve olumsuz kaygılarına etkilerine yönelik bulguları özetlemektedir.

Tablo 3. *Mezun Olunan Liseye Göre Katılımcıların Problem Çözme, Olumlu ve Olumsuz Kaygı Puanları İle İlgili ANOVA Testi Sonuçları*

Değişkenler	Okul Türleri	N	\bar{X}	Sd	S	F	p
Problem Çözme	Kız Meslek	25	2.3776	.53250	.10650	2.397	.055*
	Anadolu	30	2.7710	.61926	.11306		
	Genel	17	2.4706	.68152	.16529		
	Anadolu Öğretmen	14	2.9029	.65257	.17441		
	Diğer	23	2.7387	.72470	.15111		
	Toplam	109	2.6440	.65519	.06276		
Olumlu Kaygı	Kız Meslek	25	3.1332	.96566	.19313	1.418	.233*
	Anadolu	30	3.3727	.77226	.14099		
	Genel	17	2.7353	1.17978	.28614		
	Anadolu Öğretmen	14	3.3436	.91842	.24546		
	Diğer	23	3.2822	.97600	.20351		
	Toplam	109	3.1955	.95736	.09170		
Olumsuz Kaygı	Kız Meslek	25	3.5696	1.04804	.20961	1.270	.287*
	Anadolu	30	2.9897	.94835	.17314		
	Genel	17	3.4271	.98980	.24006		
	Anadolu Öğretmen	14	3.3864	.91893	.24560		
	Diğer	23	3.2900	1.06683	.22245		
	Toplam	109	3.3052	1.00563	.09632		

* $p>.05$

Tablo 3 incelendiğinde, okul öncesi öğretmen adaylarının mezun oldukları lise türlerinin, problem çözme becerilerini, matematiğe yönelik olumlu ve olumsuz kaygılarını etkilemediği görülmektedir. Öğretmen adaylarının mezun oldukları okul türleri ile problem çözme becerileri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($F=2.397$; $p=.55>.05$). Benzer şekilde, katılımcıların mezun oldukları lise türü ile matematiğe yönelik olumlu kaygıları ($F=1.418$; $t=.233$) ve olumsuz kaygıları ($F=1.270$; $t=.287$) arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Son araştırma problemine yönelik bulgular ise Tablo 4'te özetlenmektedir. Tablo 4, katılımcıların problem çözme becerileri, matematiğe yönelik olumlu ve olumsuz kaygılarına yönelik ilişkileri göstermektedir.

Tablo 4. Katılımcıların Problem Çözme Becerilerinin Olumlu Kaygı ve Olumsuz Kaygıları Arasındaki Pearson Korelasyon Katsayısı Sonuçları

	Problem Çözme	Olumlu Kaygı	Olumsuz Kaygı
Problem Çözme		$r=.533^{**}$ $p=.000$	$r=-.424^{**}$ $p=.000$
Olumlu Kaygı	$r=.533^{**}$ $p=.000$		$r=-.276^{**}$ $p=.004$
Olumsuz Kaygı	$r=-.424^{**}$ $p=.000$	$r=-.276^{**}$ $p=.004$	

* $p<.01$

Tablo 4 incelendiğinde, katılımcıların problem çözme becerileri ile matematiğe yönelik olumlu kaygıları arasında istatistiksel olarak pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r=.533$; $p=.00<.01$). Dolayısıyla bulgular, katılımcıların problem çözme becerilerinde artış olması durumunda matematiğe yönelik olumlu kaygılarında da artış gözlemleneceğini göstermektedir. Öğretmen adaylarının problem çözme becerileri ile matematiğe yönelik olumsuz kaygıları arasında ise istatistiksel olarak negatif yönde ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r=-.424$; $p=.00<.05$). Bu bulgular, öğretmen adaylarının problem çözme becerilerinde artış gözlemlenmesi durumunda olumsuz kaygılarında azalış gözlemlenebileceğini işaret etmektedir. Son olarak, öğretmen adaylarının matematiğe yönelik olumlu ve olumsuz kaygıları arasında istatistiksel olarak negatif yönde ve anlamlı bir ilişki gözlemlenmiştir ($r=-.276$; $p=.004<.01$). Dolayısıyla, öğretmen adaylarının matematiğe yönelik olumlu kaygı geliştirmeleri, olumsuz yönde kaygı geliştirmelerini azaltacağı anlamına gelmektedir.

8

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın temel amacı, okul öncesi öğretmen adaylarının yaşadıkları matematik kaygısı ve problem çözme becerileri arasındaki ilişkiyi belirlemek ve farklı değişkenlerin matematik kaygısı ve problem çözme becerisi arasında ilişki olup olmadığını incelemektir. Alan yazında matematik kaygısı ve problem çözme özelinde yapılmış çalışmalara rastlamak mümkündür. Matematik kaygısı konusunda sıklıkla vurgulanan durum olarak okul öncesi dönemde henüz oluşmamış bu durumun mümkün olduğunca ortaya çıkarılmaması ve çocukların o yaşlardan itibaren matematiği sevmesini sağlama olduğunu söyleyebiliriz. Problem çözme becerisi ise matematiğin ayrılmaz bir parçasıdır, bireylerin hem matematikte hem de günlük hayatlarında da başarılı olması açısından önemlidir. Matematikteki başarı ve başarısızlıkla ilgili olan durumlar bir döngü içindedir (Ernest, 2000). Bireylerin matematiğe yönelik olumsuz tutumları birçok çocuk için büyüyen bir engeldir (Ashcraft, 2002).

Bu çalışmanın sonucunda okul öncesi öğretmen adaylarının yaşadıkları matematik kaygısı ile problem çözme becerileri arasında anlamlı bir ilişkiye ulaşılmıştır. Benzer bir şekilde alan yazında, matematik kaygısının yaşandığı durumlar olarak günlük ve akademik hayatta sayılarla uğraşırken, problem çözerken

ya da matematikle ilgili herhangi bir durumda ortaya çıkan irrasyonel bir korku olarak ifade edilmiştir (Buckley & Ribordy, 1982). Bu tanımlamadan da anlaşıldığı üzere problem çözme ile matematik arasında bir ilişki söz konusudur. Ayrıca matematik kaygısıyla ilgili ölçeklerin boyutlarında değerlendirme kaygısı, matematik test kaygısı, numara kaygısı, matematik öğrenme kaygısı, soyutlama kaygısı, pasif izleme kaygısı ve performans kaygısı boyutlarının yanı sıra problem çözme kaygısına yönelik bir boyutta bulunmaktadır (Baloğlu & Zelhart, 2003). Benzer bir şekilde Dereli, Angın ve Karakuş (2012) çalışmalarında okul öncesi öğretmen adaylarının problem çözme beceri puan ortalamaları ile durumluk kaygı puan ortalamaları arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Dolayısıyla, Baloğlu ve Zelhart'ın (2003) belirttiği matematik kaygısıyla ilgili ölçeklerin boyutlarından biri olarak problem çözme ve Dereli, Angın ve Karakuş'un (2012) çalışmasında da matematik kaygısı ve problem çözme arasında bir ilişkinin varoluşu, bu çalışmanın sonuçlarını doğrular şekildedir.

Bu çalışmada okul öncesi öğretmen adaylarının ayrıca yaş, cinsiyet ve lisede mezun olunan okul türü ile yaşadıkları matematik kaygısı arasındaki ilişki araştırılmış ve bir ilişkiye ulaşılmamıştır. Alan yazında cinsiyet faktörünün matematik kaygısı ile olan ilişkisi sıklıkla araştırılan bir durumdur ancak net bir sonuca ulaşılmamıştır. Bazı çalışmalarda kadınların erkeklere göre daha yüksek matematik kaygısı yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır (Alexander ve Martray, 1989; Meece, 1981). Yaş faktörüyle ilgili olarak da cinsiyet faktöründe olduğu gibi net bir sonuca ulaşılmama da ileriki yaşlarda küçük yaşlara göre daha fazla kaygı yaşanmaktadır (Betz, 1978; Richardson ve Suinn, 1972). Bu çalışmanın sonucunda da bir ilişkiye ulaşılmaması mevcut alan yazını destekler niteliktedir.

Matematiğin en önemli unsuru problem çözmedir. Problem çözme becerisinin matematik başarısı üzerinde etkisi bilinmektedir. Okul öncesi öğretmen adaylarının yaş, cinsiyet ve lisede mezun olunan okul türüne göre problem çözme becerileri de araştırılmış ve benzer bir şekilde bir ilişkiye ulaşılamamıştır. Bu çalışmanın sonuçlarına benzer şekilde, Görgeç, Deniz ve Kiriş (2011) çalışmalarında öğretmen adaylarının mezun oldukları lise türü ile problem çözme becerisi arasında farklılık olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Bayrak (2015) ise okul öncesi öğretmen adaylarının problem çözme becerilerini incelemiştir ve sonucunda adayların cinsiyeti ile problem çözme becerileri arasında anlamlı bir ilişkiye ulaşılmamıştır. Benzer sonuçlara Yüksel (2008) ve Yıldız ve Kurtuldu'nun (2014) çalışmalarında da ulaşılmıştır. Yaş faktörüyle problem çözme becerisi arasındaki ilişki alan yazında incelenmiştir. Bayrak (2015) ve Çam (1997) çalışmalarının sonucunda da anlamlı bir farklılığa ulaşılmamıştır. Bu çalışmada elde edilen sonuçlarının mevcut alan yazınla tutarlı olduğunu söyleyebiliriz.

Bu çalışmanın sonucunda aşağıdaki öneriler belirlenmiştir:

* Okul öncesi öğretmen adaylarının problem çözme becerilerini geliştirmek öğretmen adaylarının yaşadıkları matematik kaygısını azaltmak açısından

önemlidir. Bu amaçla öğretmen adaylarının hizmet öncesi dönem eğitimlerinde problem çözme becerisi etkinliklerine yer verilmesi önemli olacağı düşünülmektedir.

* Okul öncesi öğretmen adaylarının hizmet öncesi dönemde problem çözmeye dayalı öğretim yöntemlerinin farklı alan derslerinin içeriğinde kullanılmasına dikkat edilebilir. Böylece, öğretmen adaylarının problem çözmenin uygulama aşamasıyla ilgili farklı tecrübeler kazanmalarını sağlanabilir.

Kaynakça

- Abazaoğlu, İ., Yıldırım, O. & Yıldızhan, Y. (2016). Geçmişten günümüze Türk eğitim sisteminde öğretmen yetiştirme. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(1), 143-160.
- Akçakın, V., Cebesoy, Ü. B. & İnel, Y. (2015). İki boyutlu matematik kaygısı ölçeğinin Türkçe formunun geçerlik ve güvenirlik çalışması. *GEFAD*, 35(2), 283-301.
- Ashcraft, M. A. (2002). Math anxiety: Personal, educational, and cognitive consequences. *Current Directions in Psychological Science*, 11(5), 181-185. <https://doi.org/10.1111/1467-8721.00196>
- Ashcraft, M. H. & Ridley, K. S. (2005). Math anxiety and its cognitive consequences: A tutorial review. J. Campbell (Ed.) *Handbook of Mathematical Cognition* içinde (s. 315-327). New York: Psychology Press
- Ashcraft, M. & Krause, J. (2007). Working memory, math performance, and math anxiety. *Psychonomic Bulletin and Review*, 14(2), 243-248. <https://doi.org/10.3758/BF03194059>
- Akyüz, Y. (2015). *Türk eğitim tarihi (MÖ 1000-MS 2015) (28. baskı)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Alexander, L. & Martray, C. (1989). The development of an abbreviated version of the mathematics anxiety rating scale. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 22, 143-150. <https://doi.org/10.1080/07481756.1989.12022923>
- Ataç, E. (2003). 21. yüzyılda öğretmen eğitimi: Türkiye’de öğretmen eğitiminin değerlendirilmesi. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2), 1-31.
- Bai, H., Wang, L., Pan, W. & Frey, M. (2009). Measuring mathematics anxiety: Psychometric analysis of a bidimensional affective scale. *Journal of Instructional Psychology*, 36, 185-193.
- Baloğlu, M. (2005). Matematik kaygısını derecelendirme ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanması, dil geçerliği ve ön psikometrik incelemesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 7-29.
- Baloglu, M. & Zelhart, P. F. (2003). Statistical anxiety: A detailed review of the literature. *Psychology and Education: An Interdisciplinary Journal*, 40, 27-37.
- Bayrak, S. (2015). Okul öncesi öğretmen adaylarının problem çözme düzeylerinin incelenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 31, 515-521. <https://doi.org/10.9761/ASSS2665>

- Bayraktar, G., Güngörmüş, A.H., Gülbahçe, Ö., Şahin, S. & Bastık, C. 2011. Beden eğitimi ve Türkçe öğretmeni adaylarının problem çözme becerisi algı düzeyleri açısından karşılaştırılması. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 6(2), 159-168.
- Betz, N. (1978). Prevalence, distribution, and correlates of math anxiety in college students. *Journal of Counseling Psychology*, 25(5), 441-48. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.25.5.441>
- Buckley, P. A. & Ribordy, S. C. (1982, Mayıs). *Mathematics anxiety and the effects of evaluative instructions on math performance*. Midwestern Psychological Association sunulan bildiri, Minneapolis, MN.
- Bursalıoğlu, Z. (1994). *Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış*. Ankara: Pegem Akademi.
- Ceylan, R., Yıldız Bıçakçı, M., Aral, N. & Gürsoy, F. (2012). Okul öncesi eğitim kurumunda çalışan öğretmenlerin problem çözme becerilerinin incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 85-98.
- Cochran-Smith, M. (2001). Constructing outcomes in teacher education: Policy, practice and pitfalls. *Education Policy Analysis Archives*, 9, 1-34. <https://doi.org/10.14507/epaa.v9n11.2001>
- Çam, S. (1997). İletişim Becerileri Programının Öğretmen Adaylarının Ego Durumlarına ve Problem Çözme Becerisi Algılarına Etkisi. Yayımlanmamış doktora tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Das, R. & Das, G. C. (2013). Math anxiety: The poor problem solving factor in school mathematics. *International Journal of Scientific and Research Publications*, 3(4), 1-5.
- Dereli, E., Angın, E. & Karakuş, Ö. (2012). Okul öncesi öğretmen adaylarının akademik başarı ve kaygı türlerinin problem çözme becerilerine etkisi. *International Journal of Human Sciences*, (9)2, 731-742.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2014). *Onuncu kalkınma planı*. 16 Eylül 2017 tarihinde <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkınma%20Planlar/Attachments/12/Onuncu%20Kalkınma%20Plan%C4%B1.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Dewey, J. (1933). *How we think. A restatement of the relation of reflective thinking to the educative process*. Boston: D. C. Heath.
- Egger H.L. & Angold, A. (2006). Common emotional and behavioral disorders in preschool children: presentation, nosology, and epidemiology. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47, 313-337. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2006.01618.x>
- Erdoğan, İ. (1998). *Araştırma dizaynı ve istatistik yöntemleri*. Ankara: Emel Matbaası.
- Ernest, P. (2000). Why teach mathematics?. Bramall, S. ve White, J. (Ed.) *Why Learn Maths?* içinde (s. 1-14). London: Bedford Way Papers.
- Fisher, B. L., Allen, R. & Kose, G. (1996). The relationship between anxiety and problem-solving skills in children with and without learning disabilities.

-
- Journal of Learning Disabilities*, 29(4), 439-446.
<https://doi.org/10.1177/002221949602900412>
- Gay L. R. (1987). *Educational research competencies for analysis and application*. New York: Macmillan Publishing Company.
- Görgeç, İ., Deniz, S. & Kiriş, A. (2011). Investigation of the problem solving skills of the pre-service teachers at the faculty of education. *Education Sciences*, 6(1), 673-681.
- Gül, G. (2004). Birey toplum eğitim ve öğretmen. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 223-236.
- Hembree, R. (1990). The nature, effects, and relief of mathematics anxiety. *Journal for Research in Mathematics Education*, 21(1), 33-46.
<https://doi.org/10.2307/749455>
- Karasar, N. (1991). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Sanem Matbaacılık.
- Karasel, N., Ayda, O. & Tezer, M. (2009). *Effect of problem posing method in mathematic education with computer assisted pictures on student success and attitudes*. 9th International Educational Technology Conference sunulan bildiri, Ankara.
- Lai Y., Zhu, X., Chen, Y. & Li, Y. (2015). Effects of Mathematics Anxiety and Mathematical Metacognition on Word Problem Solving in Children with and without Mathematical Learning Difficulties. *PLoS One*, 10(6), e0130570.
<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0130570>
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2006). *Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi Genel Müdürlüğü Temel Eğitime Destek Projesi "Öğretmen Eğitimi Bileşeni" Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri*. 16 Eylül 2017 tarihinde <http://oyegm.meb.gov.tr/yet/> adresinden erişilmiştir.
- Meece, J. (1981). *Individual differences in the affective reactions of middle and high school students to mathematics: A social cognitive perspective*. Yayınlanmamış doktora tezi. University of Michigan, Ann Arbor.
- National Council of Teachers of Mathematics. (2000). *Principles and standard for school mathematics*. Reston, VA: National Council of Teachers of Mathematics
- Richardson, F. C. & Suinn, R. M. (1972). The mathematics anxiety rating scale: Psychometric dala. *Journal of Counseling Psychology*, 19(6), 551-554.
<https://doi.org/10.1037/h0033456>
- Sheffield, L. J. & Cruikshank, D. E. (2005). *Teaching and learning mathematics prekindergarten through middle school*. Hoboken, N.J.: Wiley Jossey Bass Education
- Schoenfeld, A. H. (1992). Learning to think mathematically: Problem solving, metacognition, and sense making in mathematics. D. A. Grouws (Ed.) *Handbook of research on mathematics teaching and learning* içinde (s. 334-370). New York: Macmillan Publishing Company.
- Schoenfeld, A. H. (1985). *Mathematical problem solving*. Florida: Academic Press Inc.

- Schreiber, J. B. (2002). Institutional and student factors and their influence on advanced mathematics achievement. *The Journal of Educational Research*, 95(5), 274-286. <https://doi.org/10.1080/00220670209596601>
- Schroeder, T. L. & Lester, F. K. (1989). Developing understanding in mathematics via problem solving. P. R. Trafton & A. P. Shulte (Ed.) *New Directions For Elementary School Mathematics* içinde (s. 31-42). Reston, VA: National Council of Teachers of Mathematics.
- Shulman, L. (1986). Those who understand: knowledge growth in teaching. *Educational Researcher*, 15(2), 4-14. <https://doi.org/10.3102/0013189X015002004>
- Sırmacı, N. (2007). Üniversite öğrencilerinin matematiğe karşı kaygı ve tutumlarının incelenmesi: Erzurum örneği. *Eğitim ve Bilim*, 32(145), 53-70.
- Taner Derman, M. & Başal, H. A. (2010). Cumhuriyetin ilanından günümüze Türkiye’de okul öncesi eğitim ve ilköğretimde niceliksel ve niteliksel gelişmeler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(11), 560-569.
- Tobias, S. (1990). Math anxiety: an update. *NACADA Journal*, 10(1), 47-50. <https://doi.org/10.12930/0271-9517-10.1.47>
- Wigfield, A. & Meece, J. L. (1988). Math anxiety in elementary and secondary school students. *Journal of Educational Psychology*, 80, 210-216. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.80.2.210>
- Yaman, S. (2003). *Fen bilgisi eğitiminde probleme dayalı öğrenmenin öğrenme ürünlerine etkisi*. Yayımlanmamış doktora tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yetkin, E. (2003). *Student Difficulties in Learning Elementary Mathematics*. ERIC Clearinghouse for Science Mathematics and Environmental Education.
- Yıldız, Y. & Kurtuldu, M. K. (2014). Müzik öğretmeni adaylarının problem çözme becerilerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi: Karadeniz Teknik Üniversitesi örneği. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 28, 525-535. <https://doi.org/10.9761/JASSS2520>
- Yılmaz, H. R. & Bindak, R. (2016). Ortaokul öğrencilerinde matematik başarısının matematik kaygısı, sınav kaygısı ve bazı demografik değişkenlerle ilişkisinin incelenmesi. *MSKU Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 30-42.
- Yüksel, Ç. (2008). *Üniversite öğrencilerinin kişiler arası ilişkilerinde yaşadıkları problemleri çözme becerilerinin belirlenmesi*. Yayımlanmış yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

TÜRK KÜLTÜRÜNDE TOPA DARA (SOPA TOPU) "Topa Dara" in Turkish Culture

Metin BAYRAM

Doç. Dr. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu
metinbayram04@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7328-2526>

Serkan Tevabil AKA

Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu
aka_serkan@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3048-3261>

Gökhan BAYRAKTAR

Prof. Dr. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu
gokbayraktar@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8408-3143>

Kenan ŞEBİN

Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği

kenansebin@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3078-6887>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute AİCUSBED 5/1 Nisan/April 2019 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	03.01.2019
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	07.02.2019
Sayfa- <i>Pages</i> : 15-21	 10.31463/aicusbed.507554

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

TÜRK KÜLTÜRÜNDE TOPA DARA (SOPA TOPU)*

“Topa Dara” in Turkish Culture

*Doç. Dr. Metin BAYRAM, Dr. Öğr. Üyesi Serkan Tevabil AKA,
Prof. Dr. Gökhan BAYRAKTAR, Doç. Dr. Kenan ŞEBİN*

Özet

İnsan topluluklarını millet yapan en önemli unsur, kültürdür. Kültür; insanın, kendisine ve dünyaya, yaradılışının dışında armağan ettiği maddi ve manevi değerlerin bir bütünü ve bu bütünlüğün bir kuşaktan diğerine aktarılmasıdır. Bu önemli değerlerden birisi de spordur. Spor, hareket etme, eylemde bulunma gibi anlamları ifade etmektedir. Ayrıca spor, belirli bir sistem çerçevesinde, belirli prensipler ve otoriteye dayalı yapılan eylemlerin rekorla sonuçlandırılmasını amaçlayan etkinlikler olarak da tanımlanmaktadır. Geniş bir coğrafyaya egemen olan Türkler birçok spor faaliyetinin öncülüğünü yapmıştır. Göç ettikleri her coğrafyada Türk kültüründen kaynaklanan sporları yaşatmış, geleneksel hale getirmiş ve kuşaklara aktarmak için çaba harcamışlardır. Bu sporlardan birisi de Türkiye'nin belirli bölgelerinde top ve sopa ile oynanmış olan “Topa Dara (Topa Garane)” oyunudur.

Bu çalışmanın amacı Türk kültür ve spor tarihinde önemli yeri olan bu oyunun geniş bir perspektif ile araştırılması, ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtılmasıdır.

Çalışmada geçmişin ışığında, günümüzdeki durumu belirlemek için kullanılan gözden geçirme, derleme yöntemi kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak ise mülakat ve doküman analizi yöntemleri kullanılmıştır.

Elde edilen veriler ışığında oyunun tarihçesi, yapısı, kuralları, saha ve malzeme bilgisi hakkında birçok bulgular elde edilmiştir.

Sonuç olarak oyunun 1800'lü yıllardan daha öncesine dayandığı, özellikle Doğu Anadolu Bölgesi'nde oynandığı anlaşılmaktadır. Yapısı itibarıyla Amerika'da oynanan beysbol oyunu ile benzeştiği ancak birebir etkileşimin olmayacağı anlaşılmaktadır. Oyunda kullanılan sopa ve topun halen oyuncular tarafından doğal ürünler kullanılarak yapıldığı görülmüştür. Son yıllarda oyunun unutulmaya yüz tuttuğu, belirli köyler dışında genel olarak yeni kuşaklar tarafından oynanmadığı tespit edilmiştir.

Bu ve benzeri geleneksel oyunların yaşatılması ve daha kurumsal hale getirilerek sürdürülebilmesi kültür açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Spor Kültürü, Geleneksel Sporlar, Topa Dara.

Abstract

The most important element that makes human societies a nation is culture. Culture is the whole of the material and spiritual values that man gives to humanity and to the world without god's gift, and it is also the transfer of this integrity from one generation to the next. One of these important values is sport. Sport expresses meaning such as moving and acting. In addition, sports are defined as activities aimed at achieving success with certain principles and authority-based actions within a specific system. Turks dominating a wide geography have pioneered many sports activities. In every geography they migrated, they made the sports originating from the Turkish culture alive and made efforts to transfer them to the generations. One of these sports is Topa Dara (Topa Garane) which is played with ball and stick in certain regions.

The aim of this study is to investigate this game which has an important place in Turkish culture and sports history with a wide perspective, and to introduce it at national and international level.

In the light of the past, review method was used among the research methods used to indicate the current situation. Interview method and document analysis methods were used as data collection tool.

In the light of the gathered data many findings such as history, structure, rules, field and material knowledge of the game were obtained.

As a result, it is understood that the game dating back to 1800s was played in the Eastern and South-eastern Anatolia Region. It's like a baseball game in the United States, but it's not the same. It is seen that the stick and ball used in the game are still made up of natural products created by the players themselves. In recent years, it has been determined that the game has not been played by new generations except for certain villages where the game is about to be forgotten.

Keeping these and similar traditional games alive and sustaining them with more institutionalization is important for the culture.

Key Words: Turkish Sport Culture, Traditional Sports, Topa Dara.

Giriş

Kültür; insanın, kendisine ve dünyaya, yaradılışının dışında armağan ettiği maddi ve manevi değerlerin bir bütünü ve bu bütünlüğün bir kuşaktan diğerine aktarılmasıdır (Erkal, Güven & Ayan, 1998). İnsanların yaşam kültürü ve alışkanlıkları yaşadıkları topluma göre farklılıklar arz eder (Atabeyoğlu, Cem 2000).

İnsan topluluklarını millet yapan önemli kültür unsurlarından birisi de spordur. Spor; Orta Çağ Latincesinde, disportare ve deportare kelimelerinden türemiştir. Bu kavramlar, hareket etme, eylemde bulunma gibi anlamları ifade etmektedir (Kale, 2007; Güngör, 1986). Ayrıca spor, belirli bir sistem çerçevesinde, belirli prensipler ve otoriteye dayalı yenme ve muktedir olma gibi insanın şuurlu arzularının tatminini amaç edinen, rekabete dayalı, sosyalleştirici ve bütünlleştirici etkinlikler olarak da tanımlanmaktadır (Türkiye'de Spor Eğitimi ve Politikası, 2009).

Her toplumun kendine özgü olan gelenekleri, tutkuları ve alışkanlıkları, toplumun genel yapısını belirleyebilmektedir. Toplumlar coğrafi konumlarına, geleneklerine, kültür birikimlerine ve kültür özelliklerine göre farklı spor dallarına ağırlık vermektedirler (Johnson, 1990). Spor, kültürün bir parçası olarak hem ondan etkilenmekte hem de popülerliği ve sosyalliği nedeniyle onu etkileyebilmektedir (Adamkiewicz, 1998).

Türk kültüründe de sportif etkinlikler hemen her alana sirayet etmiş ve Türk toplumunun en önemli unsurlarından birisi haline gelmiştir. Kişisel olduğu kadar sosyal ve toplumsal yönü de olan sporun toplumsal hayat içerisindeki varlığı ile gerek daha sağlıklı bireyler yetiştirilmiş, gerekse de askeri anlamda önemli başarılar elde edilmiştir (Gumilev, 1999; Güven, 1992). Türk toplumunun sosyal tarih akışındaki dönemler, olaylar ve yaşantılar Türk spor kültürünü de şekillendirmiştir. Dinamik bir toplum olan Türklerde spor, sosyal yaşamın da bir parçası olmuştur (URL2). Türkler göç ettikleri her coğrafyada Türk kültüründen kaynaklanan sporları yaşatmış, geleneksel hale getirmiş ve kuşaklara aktarmak için çaba harcamışlardır. Çağlar boyunca Türklerin yapmış oldukları sporların bir kısmı şekil değiştirerek popüler spor dalı olarak yapılmakta, bir kısmı yapısı değiştirilmeden geleneksel olarak devam ettirilmektedir. Bir kısmı ise devam ettirilemeyerek unutulmaya yüz tutmuştur (Yetim, 2000; Erkal, 1986).

Türk spor kültürünün unutulmaya yüz tutmuş sportif etkinliklerinin yaşatılmaması ve gelecek kuşaklara aktarılamaması problem teşkil etmektedir. Bunlardan birisi de belirli bölgelerde top ve sopa ile oynanmış olan "Topa Dara (Topa Garane)" oyunudur. Türk kültür ve spor tarihinde önemli yeri olan bu ve benzeri sporların, ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtılması ve yeni kuşaklara aktarılması bu çalışmanın genel amacını, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde oynandığı bilinen yöresel ismiyle "Topa dara" oyununun geniş bir perspektif ile araştırılması ise çalışmanın temel amacını ortaya koymaktadır.

Yöntem

Çalışmada geçmişin ışığında, günümüzdeki durumu belirtmek için kullanılan araştırma yöntemlerinden gözden geçirme derleme yöntemi kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak; sosyal bilimlerde kullanılan, bilgi alınacak kişilerle karşılıklı konuşma yoluyla bilgilerin birinci kaynaktan elde edilmesi ve araştırmacıya daha geniş bilgi edinme imkânı sunması bakımından fayda sağlayan görüşme (mülakat) yöntemi ve yanı sıra doküman analizi yöntemi kullanılmıştır.

Topa Dara oyununu oynamış veya izlemiş oldukları bilinen, yaşları 70 ve 95 arasında Doğu Anadolu Bölgesi'nden ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden kişilerle mülakat yapılmıştır. Ayrıca bu bölgelere sınırı olan İran, Suriye ve Irak gibi ülkelerin sınıra yakın Ürümiye, Hoy, Mako, Süleymaniye ve Dohok şehirlerinden konu ile ilgisi olabilecek akademisyenler ve yerel halktan kişilerle de temas kurularak veri toplanmaya çalışılmıştır.

Bulgular

Topa Dara; diğer bir ifadeyle “topa garane” en az 6 en fazla 12 kişi ile iki takım halinde her hangi bir süre olmaksızın sayı ve oyun sistemine göre belirlenmiş bir açık alan üzerinde top ve sopa ile oynanan yöresel bir oyundur. Genellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde oynandığı bilinmektedir.

“Topa dara” yöresel dilde top ve ağaç veya sopa, farklı bir ifade edilmiş şekli olan “topa garani” ise kalabalıkla top oynamak anlamları taşımaktadır (Halis Bayram, kişisel görüşme, Haziran 2018).

Oyunun tarihini belirlemek oldukça zordur. Ancak mülakatlardan elde edilen bulgulara göre oyunun 1800’lü yıllara dayandığı hatta daha önceki tarihlerde de bölge insanları tarafından oynanmış olabileceği görülmektedir. Geçmişte oldukça eski yıllara dayanan topa dara oyunun bölgede yaşayan insanların kültürlerinin bir parçası olduğu görülmektedir (Celal Afşin, kişisel görüşme, Haziran 2018). Oyunun yapısı itibariyle Amerika’da popüler olan beyzbol ile ileri derecede benzerlikler gösterdiği görülmektedir (Mohamad Heydarzadeh, kişisel görüşme, Mayıs 2018). Bu iki oyunun birbirlerinden coğrafi ve kültürel olarak etkilenmiş olabilme olasılığı çok düşüktür.

Beyzbol tarihi incelendiğinde kökenlerinin Eski Mısır’da top ve sopa ile oynanan bir oyuna dayandırıldığı görülmektedir. Ayrıca 2000 yıl öncesinden kaldığı bilinen buna benzer bir topun Londra’daki British Museum’da sergilendiği bilinmektedir (WBSC, 2018).

Genel olarak top ve sopayla oynanan oyunların geçmişine bakıldığında bugünlerde Romanya’nın bir parçası olan Walacchia’da oynanmış bir oyunun var olduğu, 14. Asırda Rusya’da benzer bir oyunun oynandığı, 1330’lü yıllarda Fransız rahipler arasından top ve sopayla oynanan popüler benzer bir oyunun olduğu, William Pagula isimli bir şairin Stoolball isiminde bir oyundan bahsettiği; bahiste süt sağan bir genç kızın yeni budanmış bir sopa ile kriket benzeri bir oyun oynadığı görülmektedir. Ayrıca Almanların Schlagball isimli 12 kişilik takımlarla oynanan bir oyunu oynadıkları halen de Kiel bölgesinde geleneksel olarak oynamaya devam ettikleri bilinmektedir. 19. Asırda Amerika’da “townball” ismiyle oynanmaya başlanan beyzbol oyununun da köken olarak İngiliz adasında 1600’lü yıllarda oynanan “rounders” olarak ifade edilen bir oyuna dayandığı görülmektedir. Öte yandan rounders ve beyzbol oyunlarının da 14. Asırda Flaman çobanlarının oynadığı kriket oyununa dayandırıldığı görülmektedir (WBSC,2018).

Türk kültüründe yer alan ve çok geniş coğrafyalarda oynanan özellikle top ve sopa ile oynanan çoğu oyunların Asya kökenli olduğu bilinmektedir. Bunların başında “çevgen” gelmektedir. Elde edilen bu bulgulara baktığımızda Avrupa’da özellikle İngiltere adasında görülen oyunların kökenin aslında Asya kökenli olduğu söylenebilir. Bu durumu İngilizlerin izledikleri sömürü politikalarına dayandırmak mümkündür.

Oyunda kullanılan malzemelerle ilgili elde edilen bilgilere göre; Topun, büyükbaş hayvanların tüyleri ile koyunyünü karıştırılıp keçe haline gelinceye dek yoğrularak elde edildiği anlaşılmaktadır (Abdullah Sarı, kişisel görüşme, Mayıs 2018).

Topun vuruş esnasında hızlı yol almaya başlaması ancak yünden yapılmış olduğu için hava teması ile kısa sürede hızının kesilerek yavaşlaması oyuna ayrı bir özellik katmaktadır. Bu özelliği sayesinde oyunu oynamış olan kişilerin daha fazla zevk aldıkları ve daha az çaba sarf ettikleri kendi beyanlarından ortaya çıkmaktadır (Esmail Jabbarza, kişisel görüşme, Mayıs 2018). Oyunda kullanılan sopanın ise 50 cm veya 60 cm uzunluğunda bir ağacın düz, pürüzsüz ve hafif yatsı bir şekle getirilmesiyle oluşturulduğu görülmektedir. Kıyafet olarak oyunun günlük kıyafetlerle oynandığı görülmekte, herhangi bir özel kıyafetin kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Elde edilen bulgulara göre oyun alanı ölçülerinin kesin ve net olmadığı ancak 40 veya 50 metre uzunluğunda yine aynı genişlikte düz, geniş, yumuşak zeminli ve açık alanlarda oynandığı anlaşılmaktadır. Biçilmiş çayırlar veya kar üzerinde oynandığı da görülmektedir (Khaled İbrahim, kişisel görüşme, Mayıs 2018).

Oyunun yapısı ve kurallarına bakıldığında genel olarak topa dara oyunu 6 savunma 6 hücum oyuncusu olmak üzere 2 takımdan oluşmaktadır. Oyuna kimin başlayacağına kura ile karar verilir. Bir savunma bir de hücum oyuncusu tespit edilir, diğer oyuncular alanda belirlenen yerlere dağılır. Savunma yapan takımın oyuncuları alanda rahatça hareket edebilirler. Hücum oyuncuları ise alanlarını terk etmezler. Beyzbol oyununa benzer bir şekilde savunma oyuncusu topu havaya kaldırır hücum oyuncusu topa vurur, top havalanır havalanmaz takım arkadaşlarından birinin ismini söyleyerek yer değiştirmeye çalışır. Bu esnada savunma oyuncuları ismi okunan kişiye topu vurmaya çalışırlar. Topun ismi söylenen kişiye teması halinde yer değiştirilir. Oyuncular buldukları yerde uzun süreli bekleyemezler mutlaka bir isim okunup baştaki hedefe bir oyuncunun geçmesi gerekir. Bu esnada sporcu kendisine topun değmemesi için bireysel yeteneklerini ortaya koymalıdır. Örneğin yere yatabilir, zıplayabilir vs. ancak topa vuruş esnasında savunma oyuncuları topu havada yakalamışlarsa; takımlar hücum ve savunma olarak yer değiştirirler. Oyundan çıkan kişi kenarda bekler, son oyuncu oyundan çıkana kadar devam eder (Celal Afşin ve Abdullah Sarı, kişisel görüşme, Haziran 2018).

Yapılan görüşmelerde bölgede oynanan bu oyunun diğer sporlar kadar zevkli olduğu, uzun yıllar geleneksel olarak oynandığı, bölge yaşayan pek çok kişinin beğenisini kazanmış olduğu ve belli dönemlerde özellikle köylerde en çok tercih edilen oyunlardan biri olduğu görülmektedir.

Oyunun gençler tarafından son zamanlara kadar Ağrı, Van, Bitlis, Muş, Hakkâri illerinin merkez, ilçe ve köylerinde oynandığı bilinmekte, bazen bu kültürün yaşatılması için bazı çalışma ve projelerin yapıldığı da görülmektedir. Hakkâri Üniversitesi Projeler Birimi tarafından hazırlanıp Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından desteklenen Yeşeren Ümitler Projesi kapsamında uzun yıllardan sonra bu oyunun tekrar oynatılması, Van, Erciş ilçesi, İşbaşı köyü muhtarı ve köylülerinin de asırlardır yaşatmaya çalıştıkları oyun ile ilgili ulusal basında yer almaları bu gelişmelerden bazılarıdır.

Sonuç ve Öneriler

Elde edilen bulgular ışığında “Topa Dara” oyununun Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde çok uzun zaman öncesinden oynanmaya başladığı ve son dönemlere kadar oynadığı sonucuna varılmaktadır. Top ve sopa ile oynan oyunun yapısı itibariyle günümüz beyzbol sporuna benzediği ancak benzeşmenin ve etkileşimin nereden kaynaklandığı bilinmemektedir. Oyunun Orta Asya kökenli olma olasılığı daha yüksek bir ihtimaldir. Sonuç olarak son yıllarda Topa dara oyununun unutulmaya yüz tuttuğu belirli köyler dışında genel olarak yeni kuşaklar tarafından oynanmadığı görülmüştür. Türk spor kültürünün bir parçası olma özelliği taşıyan ve günümüz koşullarında unutulmaya yüz tutmuş bu ve benzeri oyunların ulusal ve uluslararası ortamlarda tanıtılması, çeşitli etkinlikler aracılığıyla yaygınlaştırılması ve yaşatılması gerekmektedir.

Anayasanın 59. maddesinde yer alan “sporun gelişmesine ve yaygınlaştırılmasına yönelik politikalara öncelik verilmelidir” ibaresine istinaden bu ve buna benzer Türk kültürüne ait geleneksel sporların üzerinde daha fazla durulmalıdır. Ülke sporunun kalkınması geleneksel sporların yaşatılması açısından başta Gençlik ve Spor Bakanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı olmak üzere federasyonlar, üniversiteler ve kulüplerin önemli görev ve sorumluluk almaları gerekmektedir. Geleneksel Spor Dalları federasyonun da bu ve buna benzer spor dalları ile ilgili akademisyen ve araştırmacılarla işbirliği içerisinde kalarak önemli kurumsal sorumluluk üstlenmesi gerekmektedir.

Her çocuğun Türk spor kültürü içerisinde önemli yeri olan geleneksel spor dallarına yönelik ilgileri ebeveynler tarafından artırılmalıdır.

Genel çerçeveden bakıldığında Türk sporuna ayrılan bütçe arttırılmalı, kamu kurum ve kuruluşları ile belediyelerin aktif katılımları sağlanmalı, basın yayın organlarının bu konuda daha geniş bir yelpazede yayın yapmaları gerekliliği ortaya konmalıdır.

Bu ve benzeri geleneksel oyunların yaşatılması ve daha kurumsal hale getirilerek sürdürülebilmesi kültür açısından önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Adamkiewicz, E. (1998), Spor sokak gösterileri. Lyon'da muhteşem özerk spor aktiviteleri. Gelen Kentsel Research Annals (Cilt. 79, No. 1, sf. 50-57). Kentsel Araştırma Merkezi.
- Atabeyoğlu, Cem (2000), Geleneksel Türk Güreşi ve Kırkpınar, 5, İstanbul: Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi Yayınları.
- Erkal, M., Özbay G. & Ayan, D. (1998), Sosyolojik Açından Spor, Genişletilmiş 3.Baskı, Topkapı/İstanbul: Eren Ofset.
- Erkal, M. (1986), Sosyolojik Açından Spor, 1.Baskı, 10000 Adet, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Gumilev, L. N. (1999), Eski Türkler, Çev: D. A. Batur, Birleşik Yayıncılık: İstanbul.
- Güngör, E. (1986), Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik, Ötüken NeşriyatA.Ş., Ankara, s.66-67.

-
- Güven, Ö. (1992), Türkler'de Spor Kültürü, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları: Ankara.
- Johnson, M.O., (1990), Children, adolescent and television,(American Academy of Pediatric), Pediatrics, Volume:6, p.:119–1120.
- Kale, R. (2007), İlköğretimde Beden Eğitimi ve Oyun Öğretimi. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Şahin, M. H. (2006), Beden Eğitimi ve Spor Sözlüğü. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- URLI, (2009) Spor ve Spor Kültürüne Genel Bakış, <http://www.sporbilim.com/spor.html>. Erişim Tarihi: 20.04.2018.
- WBSC, (2018). <http://www.wbsc.org/baseball/history-of-baseball/> Erişim Tarihi: 17.05.2018.
- Yetim, A. A. (2005), Sosyoloji ve Spor. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

**FRANSIZ MİLLİ KÜTÜPHANESİ'NDE BULUNAN ONSEKİZİNCİ
YÜZYILA AİT BİR EL YAZMASI:
RESİMLİ OSMANLI TARİHİ**
An 18th Century Manuscript in the National Library of France:
The Illustrated History of the Ottoman Empire

Süleyman LOKMACI

Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Fen Edebiyat
Fakültesi Tarih Bölümü

slokmaci@erzincan.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-8526-1725>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-Journal of Ağrı İbrahim Çeçen
University Social Sciences Institute AİCUSBED 5/1 Nisan/April 2019 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	06.01.2019-
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	21.03.2019
Sayfa- <i>Pages</i> : 23-44	 10.31463/aicusbed.509000

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

FRANSIZ MİLLİ KÜTÜPHANESİ'NDE BULUNAN ONSEKİZİNCİ YÜZYILA AİT BİR
EL YAZMASI:

RESİMLİ OSMANLI TARİHİ

An 18th Century Manuscript in the National Library of France: The
Illustrated History of the Ottoman Empire

Süleyman LOKMACI

Özet

Bu çalışmada Fransız Milli Kütüphanesi Türkçe El Yazmaları Koleksiyonunda bulunan Turc 140 arşiv numaralı nüshanın tanıtımının yapılması amaçlanmıştır. Söz konusu el yazması nüsha 30 varaktan oluşmaktadır. Her sayfasında bulunan satır sayısı farklılık göstermekle birlikte yazı oldukça okunaklıdır. Eserin 1/A varığında Fransızca el yazısıyla “30 yapraktan oluşan bir el yazısı. Eserin içeriği birkaç portreden oluşuyor. Bunlar arasında bazı Osmanlı padişahlarının portreleri ve hikâyeleri de vardır” notuyla birlikte Fransız Seyyah Paul Lucas'ın imzası ve 1718 tarihi bulunmaktadır. Eser Fransız Kralı XIV. Louis'in eski eserler uzmanı olan ve XVIII. yüzyılda Anadolu'yu ziyaret eden Paul Lucas tarafından Fransa'ya götürülmüş on sekiz el yazmasından birisi olmakla birlikte, eserin bu seyyah tarafından yazılmış olma ihtimali vardır. Çalışma üç kısımdan oluşmaktadır. 1. kısımda Paul Lucas hakkında bilgi verilmiş ve eserin bölümleri tanıtılmış, 2. kısımda eserin transkripsiyonuna ve 3. kısımda eserde bulunan tasvirlerle yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Paul Lucas, XIV. Louis, Yıldırım Bayezid, II. Murad, II. Bayezid, II. Osman

Abstract

In this study, it was aimed to introduce the manuscript with the archive number 140 in the Turkish Manuscript Collections of the National Library of France. This manuscript consists of 30 leaves. Whereas the numbers of lines on each page vary, it is quite legible. On the 3/A leaf of the manuscript, there are the signature of French traveler Paul Lucas and the date 1718 beside the note “This 30-page manuscript covers the portraits and life stories of the Ottoman Emperors”. The manuscript being one of the eight manuscripts which were taken to France by Paul Lucas who is the specialist on old works (antiques) of the French King, XIV. Louis and visited Anatolia in the 18th century, might also be probably written by him. This study consists of three parts. In the first part, some information is given about Paul Lucas and the sections of the manuscript; the second part gives the transcription of the work; and, the third part provides the descriptions given in the manuscript.

Keywords: Paul Lucas, Louis XIVth, Yıldırım Bayezid, Murad 2nd, Bayezid 2nd, Osman 2nd

Giriş

Paul Lucas 1664-1737 yılları arasında yaşamıştır. Fransız Kralı XIV. Louis'in elçisi olmakla birlikte tüccar, hekim, antika avcısı ve doğa bilimcisidir. Fransa'nın

kuzeybatısında bulunan Rouen'de dünyaya gelen Lucas genç yaşta seyahat etmeye başladı. 1699 yılından 1703'e kadar Akdeniz'e sahili olan bütün ülkeleri ve İran'ı gezen Lucas, 1705-1708 yıllarında ise bugünkü Yunanistan coğrafyasını, Ege Adalarını ve Anadolu'yu dolaştı. Seyahatlerinin en önemli sebebi antikalara ve eski yazıtlara olan merakıydı. Lucas bu seyahati sonrasında Fransız Kralı XIV. Louis için toplamış olduğu 1800 antik sikke, yirmi iki el yazması eser ve elli iki kitabe ile ülkesine geri döndü. 1714-1717 yılları arasında İstanbul, Anadolu, Suriye, Filistin ve Mısır'ı ziyaret etmiş olduğu üçüncü seyahatini gerçekleştiren Lucas, 1724 yılında ise doğuya yapmış olduğu dördüncü seyahatine çıkmıştır. Lucas 73 yaşındayken İspanya seyahati sırasında ölmüştür¹.

Paul Lucas'ın seyahatleri sonrasında yanında götürmüş olduğu eserlerden birisi, kendisinin derlemiş olma ihtimali de bulunan ve bu çalışmada tanıtımı yapılmış olan nüshadır. El yazması nüsha 30 varaktan oluşur ve her varığında bulunan satır sayısı farklılık göstermektedir. Oldukça sade bir dille yazılmış olan Turc 140 arşiv numaralı nüshanın bölümleri şu şekildedir:

1/A varığında Fransızca el yazısıyla "30 sayfalık risale Osmanlı İmparatorlarının portrelerini ve onların hayatlarını içermektedir" notuyla birlikte Fransız Seyyah Paul Lucas'ın imzası ve 1718 tarihi bulunmaktadır.

1/B-4/A varakları arasında Nef'nin Bahar Kasidesi'ne yer verilmiştir.

4/B varığında Yıldırım Bayezid Han'ın kişiliği, Timur'un Bursa'yı tahribi ve Yıldırım Bayezid'i esir ederek alup götürdüğü süreç ve Çelebi Mehmed'in Bursa'da kuvvet bulduğu dönem kısa bir şekilde anlatılmıştır. Bununla birlikte 9/B varığında Yıldırım Bayezid Han'ın tasvirine yer verilmiştir. Eserde Yıldırım Bayezid'in sonunu düşünmeden işler yaptığından ve kendisini kontrol edemediğinden bahsetmektedir.

8/A varığında Sultan II. Bayezid dönemi hakkında bilgi veren Lucas bu dönemde memleketin huzur ve asayiş içerisinde olduğunu, küffar üzerine yapılan seferlerde fethedilen yerlerde inşa edilen camilerde yapılan ibadet ve mekteplerde kıraat olunan Kur'an'dan hasıl olan sevabın kalemlerle ve dille ifade edilemeyeceğini ve bunun sadece Allah tarafından bilinebileceğini ifade etmiştir. Yine bu dönemde Akdeniz'de Mora ve Karadeniz'de Azak, Akkırman ve Doğan (طوغان)² memleketlerinin feth edildiğini ve elde edilen ganimetle buralarda medrese ve camii yapıldığını yazmıştır. Ayrıca 7/B varığında Sultan II. Bayezid'in tasvirine yer verilmiştir.

¹ İoli Vingopoulou, "Paul Lucas", tr.travelogues.gr, 20.11.2018; H. Sinan Sülüner, "Yabancı Seyyahların Gözlemleriyle Roma ve Bizans Dönemi'nde Ankara", *Ankara Araştırmaları Dergisi*, Haziran 2014, C. 2, S. 1, s. 14; Nevzat Topal, "Seyyahların Gözüyle Avanos ve Çevresi", *Cappadocia Journal Of History And Social Sciences*, 2014, S. 3, s. 102

² Yazma eserde Doğan memleketinden bahsedilmekle birlikte, burasının neresi olduğu tespit edilememiştir.

9/A varağında Sultan Süleyman (Kanuni) dönemi hakkında bilgi veren yazar, bu dönemde bizzat padişahın komutasıyla veya serdar-ı ekremi komutasıyla yirmi iki adet kalenin feth ve teshir edildiği ve böylece Osmanlı ülkesine dahil edildiğinden, Nemçe Casar'ı Raşhu ile Kanuni Sultan Süleyman arasında sulh imzalandığından bahsedilmektedir³. Bu dönemde gerçekleştirilen fetihler sayesinde asker taifesinin elde ettikleri ganimet sayesinde ömürlerinin sonuna kadar rahat ve kimseye muhtaç olmadıkları ve devlet ricalinden olan kişilerin yapmış oldukları hayırlar ile kıyamete kadar ruhlarının şad oldukları ifade edilmiştir. Eserin 8/A varağında Nemçe Casar'ı Raşhu'nun tasviri de bulunmaktadır.

10/A varağında Sultan II. Selim'in on sekiz sene padişahlık yaptığı⁴, saltanatının önemli bir kısmında Edirne'de bulunduğu, burada bir cami yaptırdığından başka imaret, mektep, medrese, birkaç çeşme ve nice iyilikler ve Ayasofya Camii'nin civarında bir türbe yaptığında bahsetmektedir. Ayrıca Sinan Paşa'nın serdarlığıyla Kıbrıs'ın da bu dönemde fethedildiğine de değinilmiştir. Eserin 9/B varağında Sultan Selim'in tasvirine de yer verilmiştir.

10/B-11/A varaklarında Rüstem-i Dâstan hikâyesi bulunmaktadır. Ayrıca 12/A varağında Rüstem'in Devi öldürmesi tasvir edilmiştir⁵.

12/B varağında Tezkiretü's-Şu'arâ'da adı geçen ve Mirhand soyundan gelen Nur ed-Dehhar adındaki bir kişiden bahsedilmektedir. Yine aynı sayfada Nur ed-Dehhar'ın tasviri de bulunmaktadır.

13/A varağında bir bekaşinin hikâyesine kısaca değinilmiştir. Yine aynı sayfada bu bekaşîye ait bir tasvir de bulunmaktadır.

15/A-16/A varaklarında Bursa'da yaşayan ve Abdurrauf isimli bir bezirgânın oğlu olan Abdurrahman adındaki bir gencin Nigâr adındaki bir hanımla başından geçen hikâye anlatılmıştır. Ayrıca 15/A varağında Abdurrahman isimli gencin tasviri ve 14/B varağında Nigâr'a ait olduğu düşünülen tasvir de bulunmaktadır.

18/A varağında Sultan II. Murad'ın hayır ve hasenatı hakkında bilgi verilmiştir⁶. Edirne'de Muradiye adında bir camii inşa ettirdiği ve bu caminin civarında mevlevihane bina ettirdiği ve birçok gelir vakfettiğinden ve Edirne'de birçok defa kerametinin zahir ve müşahade olduğundan bahsedilmektedir. Yine eserin 17/B varağında Sultan Murad'a ait bir tasvir de bulunmaktadır.

³ Kanuni Sultan Süleyman döneminde Nemçe (Avusturya) ile yapılan anlaşmalarla ilgili olarak bkz Uğur Kurtaran, *Osmanlı-Avusturya Diplomatik İlişkileri (1536-1701)*, (Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006

⁴ El yazması nüshada Sultan II. Selim Han'ın on sekiz sene saltanat sürdüğü kaydedilmiştir. Yazarın bu süre konusunda hatası söz konusudur. Çünkü Sultan II. Selim'in saltanatı sekiz yıl sürmüştür.

⁵ Rüstem Han destanıyla ilgili olarak bkz: Hüseyin Baydemir, "Rüstem Han Destanı ve Destandaki Olağanüstü Motifler", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum 2002, S. 20, s. 169-177

⁶ Bu örnek yazma eser derlenirken, kronolojik sıraya uyulmadığını göstermektedir.

21/A varağından 28/B varağına kadar Sultan II. Osman dönemi anlatılmaktadır. Eserin en detaylı kısmıdır. Sultan Osman'ın Hotin'e sefer kararı almasından sonra gerçekleşen olaylar sanki olayın içinde yer almış gibi anlatılmaktadır. Esere göre sefer sırasında düşman ordusunun Osmanlı ordusu içerisinde haber alıp, askerinin savaşıma isteğinin olmadığını öğrenmesi ve böylece ani bir baskınla Osmanlı ordusuna saldırması ve askerinin vefasızlık göstermek suretiyle can kurtarmak bahanesi ile kaçması Hotin Seferi'nin başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmuştur. Yaşanan bu hezimet yeniçerilere bağlanmış sipahler ağası, silahdaran sipah ağası ve bölük ağaları katledilerek mansıpları başkalarına verilmiş, ayrıca Hasan Paşa da katledilmiştir. Yeniçerilere karşı gösterilen sert tutum bununla sınırlı kalmamıştır. Yaptırılan kayıklara yüz elli nefer hasbahçe bostancısı bindirilerek Kumkapı İskelesi ve Galata ve Balat civarında bulunan meyhanelere baskınlar düzenlenmiş ve yakalanan yeniçeriler Fenerbahçe önünde boyunlarına taş bağlanarak denize atılmışlardır. Bu şekilde yaklaşık iki bin yeniçeri öldürülmüştür.

Yeniçeriler uğradıkları kıyım neticesinde padişah sarayına yürümüş Sultan Mustafa'nın ikamet ettiği yeri öğrenmişler ve huzuruna çıkarak kendisine saltanatı müjdelemişlerdir. Sultan Mustafa'nın "vâlidemi isterem eğer vâlidem bana pâdişâh ol derse oluram" şeklindeki cevabı üzerine Valide Kösem Sultan Ortacami'ye getirilmiş ve burada yapılan toplantıda veziriazamlık makamına Kara Davut Paşa tayin edilmiştir. Sultan II. Osman askerinin isyanı karşısında çaresiz kalarak "kullarım ben ettim ise siz etmen ben bilmezlik ettim siz afv eylesen kıyman" demek suretiyle pişmanlığını bildirmişti. Yine Sultan Osman'ın katledilmesi hususunda ordu içerisinde de fikir ayrılığı yaşanmaktaydı. Sipah taifesi ve zuamalar Sultan Osman'ın katledilmesine kesinlikle onay vermiyorlardı. Bu kargaşa içerisinde Kara Davut Paşa'nın yönlendirmesi sonucu Sultan Osman Yedikule'ye götürülerek hemen o gece burada şehit edilmiş ve naaşı Sultan Ahmet Türbesi'nde defnedilmiştir.

Bütün karşı koymalara rağmen Sultan II. Osman'ın şehit edilmesinde Valide Kösem Sultan'ın ocak ağalarına "siz eğer Sultan Osman'ı boş korsanız yarın ne siz kalırsınız be biz kalırız. Hemân bugün anın işini bitmek gerek" yönündeki telkinlerinin etkili olduğu Turc 140 numaralı eserde açıkça ifade edilmiştir.

Padişahın kul taifesi tarafından katledilmesinden bir hafta sonra divan toplanmış sipah ve zuama bu divan toplantısında Sultan Osman'ın katledilmesine sebep olanların yargılanması talebinde bulunmuşlardır. Davut Paşa bu talebin yerine getirilmesine karşı çıkmış ve sipahiler ve zuamaya "siz padişahı fermanına razı değil misiniz ki anı padişah emreyledi ve ba'dehu oldu. Yohsa siz padişaha itaatiniz yok mudur" demesi üzerine kadı askerlere müracaat edilmiş ve kadı askerler durumun padişaha sorulmasını isteyince mesele Sultan Mustafa'ya sorulmuş ve padişahın bizzat kendisi "ey benim sipâh ve zuama kullarım. Karındaşım Sultan Osman'ın ölmesine rızam yoktur. Öldürenlerden kanın talep eylesen" diye cevap vermiştir. Bunun üzerine Sipahiler Ağası Köse Süleyman Vezir Davut Paşa'nın yakasına yapışarak "katil işte budur" diyince Davut Paşa parçalanmak suretiyle öldürülmüştür. Ondan başka Yemişçi Hasan Paşa gibi rütbe sahibi on kişi öldürülmüştür. Eserde Sultan II.

Osman'ın katledilmesine sebep olan Davut Paşa ve taraftarlarının Valide Sultanı padişahın yanına getirip bu işi ben ferman eyledim şeklinde telkinde bulundurmamalarının kendi sonlarını hazırladığı açıkça ifade edilmiştir.

Eserin 20/B varlığında Sultan II. Osman'a ait bir tasvir de bulunmaktadır.

Metin Kısmı⁷

[1/B] Esdi nesîm ü nevbahâr açıldı güller subh dem
Açsın bizim de gönlümüz sâkî meded sun câm-ı cem
Erdi yine ürd-i behişt oldu havâ anber sirişt
Âlem behişt ender behişt her gûşe bir bağ-ı İrem
[2/A] Bu demde kim şâm u seher, meyhane bağa reşk eder
Mestolsa, dilber sevse ger, ma'zûrdur şeyhülhareme
Ya neylesün biçâreler, âlüfteler, âvâreler
Sâgar suna mehpâreler nûş etmemek olur sitem
Sâkî meded mey sun bize câm-ı cem key sun bize
Ritl-ı peyâmı sun bize bizden dirîg etme kerem
Mey âteş-i seyyâledir mînâ kadehle lâledir
Ya gonce-i pür-jâledir açmış nesîm-i subh-dem
[2/B] Meydir mihekk-i âşîkan âşûb-i dil ârâm-ı cân
Ser-mâye-i pîr-i mugân pîrâye-i devr-i ümem
Mey âkili irşâd eder âşıkları dil-şâd eder
Seyle verir ber-bâd eder koymaz gönüllerde elem
Bu devr bu sâkî deme dönsün piyâle-i gam yeme
Kânûn ü devr-i dâ'ime uy sende gel ey dil-i yudum
Zevki o rind eyler tamam kim tuta anı şâdkâm
Bir elde câm-ı lâle-fam bir elde zülfi ham be ham
[3/A] Lutf eyle sâkî nâzî ko mey sun ki kalmaz böyle bu
Donsun sürâhî ü sebû boş durmasın peymâne hem
Bir kâse sun Allâh için bir kâse de ol mâh <için>
Tâ medh-i şâhinşâh için alam ele levh ü kalem
Şâh-ı cihân-ârâ mıdır mâh-ı zemîn-pîrâ mıdır behrâmı
Behrâm-ı bî-pervâ mıdır ol dost mu ferhunde dem
Şâhâne-meşreb Cem gibi sâhib-kırân Rüstem gibi
Hem İsa-i Meryem gibi meclisde ursa nefh dem

⁷ Transkripsiyonda uzatmalar için (^), ayın harfi için (‘), hemze için (’), kaf ve gayın harflerinden sonraki uzatmalar için ise (̣) işareti kullanılmıştır. İfadedeki bozukluğu gidermek için yer yer metne ilave ettiğim hece veya kelimeler de < > işaretinin içerisine yazılmıştır. İlk hafri ayın olan kelimelerde (‘) işareti konulmamıştır. Metin içerisinde bulunan köşeli parantezlerin içindeki varak numaraları Fransa Milli Kütüphanesinde bulunan Turc 140 arşiv numaralı nüshaya aittir. Metinde “b” harfi ile biten Türkçe fiillerde bu son harf “p” olarak düzeltilmekle birlikte sonu “i” veya “ı” sesi ile biten Türkçe isimlerde, günümüz diline yakın bir imla tercih edilmiştir.

[3/B] Gâhî ki olur şîrle hışm ile tîg alır ele
Olur cihân pür-zelzele meydâna basdikda kadem
Ol dem ki kasd-ı ceng eder sahrâları gül-reng eder
Dünyâyı hasma teng eder olursa Sâm <u> Güstehem
Sürdükçe hasma yek-tene bakmaz silâh u cevşene
Yer kalmaz aslâ düşmene illâ beyâbân-ı adem
Ablâk-süvâr-ı rûzgâr-âşûb-ı Rum u Zengbâr
Leşker-şikâr-ı kâm-kâr Behrâm-ı Aferîdûn-alem
[4/A] Sultân Murâd-ı kâmrân-efsürde kişver-sitân
Hem pâdişâh hem kahramân sâhib-kırân-ı Cem-haşem
Sen bir şeh-i zî-şânsın şâhenşeh-i devrânsın
Ya'nî ki sen Hâkânsın devrinde ben Hâkânıyım
Nefî yeter davâyı ko dünyâ ile gavgâyı ko
Eflâke istiğnâyı ko hâke yüzün sür lâ-cerem
Kaldır elin eyle du'â buldu kasîden intihâ
Şimdi duâ etmek sana hem müstehabdır hem ehem

[4/B] Nakl-i ahvâl-i sergüzeşt-i Sultân Bayezid Hân ibn Sultân Murad Hân ki nâm-ı diğeri Yıldırım Hân. Zamân-ı saltanatları taht-ı Bursa'da olub velakin mizâcları târ tehevürleri bol olmayüp gâh-ı bi-gâh inân-ı ihtiyârların zabt edemeyüp bir tîg-i ateş-bârı üryân edüp sarâyından taşra bir tarafa teveccüh eyleyüp ugûr-i hümâyûna her kim yakîn gelirse ol tîgî üzerine havâle edüp bir tarikle bir tarafa sâvûlursa halâs olur. Eğer sâvûlamazsa iki pâre ederdi. Pes imdi Horasan'dan Timur zuhûr edüp ugrûna gelen memleketi harâb ve ahâlîsini istihlâk edüp Bursa'ya gelüp yakıp yıkıp Bayezid'i tutup götürüp oğlu Sultân Muhammed yetişüp elinden alup bu mahalde kuvvet buldu.

[8/A] Cenâb-ı Pâdişâh Sultân Bayezid Hân ibn Sultân Ebu'l-Feth Sultân Muhammed Hân tâbe serâhu zamân-ı sa'âdetlerinde etrâf-ı büldân emn ü amân üzre olup vükelâ-yı devlet olanlar küffâr üzerine sefer edüp kişver güşâlık nâmıyla kıyâmete değin yâd olup feth u teshîr olan memleketlerde iskân ve câmi'lerinde olan ibâdât ve mekteblerinde kırâat olan kur'an ve ta'lîm-i sübyânın hâsıl olan sevâbı kalem ile tahrîr ve lisân ile beyân ve takdîr ve ta'bîr olunmak hadd-i imkânda olmayüp ancak Hazret-i Bâri bilür dediklerinde Akdeniz tarafında Mora nâm memleketi feth ve dâhil-i Memâlik-i İslâm Karadeniz tarafında Azak Akkirman ve Dogan memleketlerinde feth edüp kazâdan hâsıl olan mâldan câmi' ve imâret ve medrese <yapıldı>.

[9/A] Nakl-i Târîh-i Âl-i Osmân ki zamân-ı saltanat-ı Sultân Süleyman Hân ibn Sultân Selim Hân tâbe serâhu Hazretleri kırk sekiz sene serîr-i saltanatda serfirâz olup bu müddetin yigirmi sekiz senesinde gâh Cenâb-ı Pâdişâh bizâtihi gâh serdâr-ı ekremi ile asâkir-i encüm şümâr ile yigirmi iki aded kalâ' bilâdını teshîr ve ahz u dâhil-i Memâlik-i Osmânî'ye idhâl eyledikten sonra Nemçe Câsârı Raşhu nâm krâl ile iki taraftan sulha ragbet eyleyüp biri birlerine ahd ü amân ve kavî <ü> karâr ile nâme tahrîr edüp krâl-ı mezbûr bî-nihâye pîşkeş ve hedâyalar ile kendülerine

huzûr-i asâkire istirâhat verüp zamânlarında askerî tâ'ifesinin aldığı mâl-ı ganîmet evlâd-ı evlâdlarına kifâyet ve ömürlerinde râhat ve âhere muhtâc olmayup vükelâdan olanlar hod hayrât ve hasenât ile iştiyhâr bulup ve kıyâmete değin rûhları yâd olmaktadır.

[10/A] Selâtin-i Âl-i Osmân Sultân Selim Hân'ı sâni ibn Sultân Süleyman Hân ki on sekiz sene müstakilen pâdişâh olup lakin eyyâm-ı Saltanatı ekser Edirne şehrinde geçüp ve bir câmi'-i şerîf binâ eyleyüp ve imâret ve mekteb ve medrese ve birkaç çeşme ve nice hasenât ihyâ eyleyüp ve ba'dehu İstanbul'a teşrîf edüp Ayasofya Câmi'i civârında bir latîf türbe-i şerîf ve Sinan Pâşâ nâm Vezirini serdâr nasb edüp Kıbrıs nâm bir ülke-i azîmi feth ü teshîr eylemişlerdir. Rahmetullah-i Aleyh seyf-i süyûf⁸

[10/B] Çün Rüstem-i Dâstân
Bu dev ile cenk eyledi bir zamân
Sorarsan bunun adı Dîv-i Sepid
Katı zeber-dest eyledi.

Bu pelid haber alınca anı pehlüvân
Anın defîne niyyet eyledi hemân
Vardı gördü bir magâra içre uyur
Dedi öldür Rüstem bunu
Ben demezler mi havf eyledi işiden
Şöyle urdu na'ra kim pehlüvân

[11/A] Sadâsıyla doldu zemîn <ve> zamân
Ölmüş idi ol magâranın sersemi
Kalkıcak üstünde gördü Rüstem'i
Dedi ey hâkî nâ-bikâr neden ölmek var
Sen bana şikâr muhassablı eder Rüstem ile cenk
Sunar dîve mânend-i bebr-i pelenk
Tîg ile bir ayâğı heman üstüne düşer
Pehlüvân-ı Cihân hançer ile yardı karnımı
Hemîn ahir etdiğini buldu ol

[12/B] Tezkiretü'ş-Şu'arâ'da bu civânın nâmı mestürdur. Ya'ni Nur ed-Dehâr dedikleridir ki bunun cediti Mirhand'dır ve (okunmuyor) nâmı Hüseyin Baykara'dır. Bir azîm velvele-ârâdır. Hüseyin Baykara'ya hidmet etmeyüp bir cüz'i bahâne ile bunu katl eyleyüp ömr-i gülzârın söyündürmüştür. Menâkıbı bir eser ile mütevâtirdir.

[13/A] İşbû bektâşî diyâr-ı Rum'dan zuhûr edüp pederleri Bagdad'a Basra'ya ticâret ederdi. Bir gün pederine hâtır-ı (okunmuyor) olub bir üftâdesi var idi. Mâlî çok idi. Üftâdesine emr edüp kendisini bektâşî şekline koyup üftâdesi dahi bu kıyâfeti ihtiyâr edüp ve nakd-i dikkati kırmızı ? edüp heğbelerine koyup Diyâr-ı Acem'e varup ol vechle çok memleket gezüp ömürleri ahir olmuştur.

⁸ Metindeki kullanımı سيف سيف

[15/A] Nakl olunur ki işbû mahbûb Bursa nâm şehri-i azîmde Abdurrauf nâm bâzîrgânın oğlu olup ismi dahi Abdurrahman olup bin on iki târîhinde pederleri merhûm olup sâ'ir akâratdan ve bâğ bâhçadan mâ'ada bin kise nakd u kat akça mîrâs ekl edüp bir eyi söz anlar yârâm olup işbû tâzenin dilberin haberin istimâ' edüp ticâret tarîkiyle gelüp mezbûru bulup mâbeynlerine bir avret girüp biri birine [15/B] harîs ve ta'aşşuk edüp nigâr henüz zevci Bağdad'a ticâret için gitmiş idi ve bin altun kendisine harçlık ve bi'l-cümle zahiresin koyup gitmiş idi. Fe-ammâ bir avret nigârın üzerine havâle edüp etdi ki ey nigâr-ı nâzenîn sana âşık olup seninle bir gece müşerref olmağla bin altun fedâ edüp bu denlü dîbâ ve zibâ verür bir an sohbet edüp ol civânı ağlatma diyüp bunun emsâli kelâm ile ol hisâr-ı aheni mum eyledi. Ve nigâr zevciyle olan ahd ü misâkı ferâmûş eyledi. Çünkim avretin niyâzı nigârın katında kabûl oldu. Derhâl civâna gelüp müjde eyledi. Ve der'akab civân sandûka açup bin altun ve beş top dîbâ nigâra yüz altun bir top dîbâ ol hâtûna verüp [16/A] nigâra irsâl eyledi. Hâtûn bu hedâyâyı alup nigârın önüne koyup civânın sözlerin söyledi. Nigâr hedâyâyı alup cevârîler emr eyledi. Sandık açup nakd-i hüsnâları var ise önüne götürüp nigârı giydirüp başın donadup şöyle eyledi ki iklim-i pâdişâhîleri anı görselerdi bir gece zevkine tahtların ve devletin nısfın verirlerdi. Pes ol gece yatsıdan sonra dilber kendisine istimâlet verüp yanına bir hizmetkâr alup kapıya gelüp ol avret kapıda müntazir idi. Kapıyı aralık edüp dilberi içeri alup nigârın nazarına alup buluşdurup kendi girü çekildi. İki dilber biri biriyle ol gece görüşüp tamâm iki ay bu hâl üzere görüşüp nakd ü dikkatin sarf edüp nigârdan bir seher izin alup diyâr-ı ahire firâr eyledi.

[18/A] **Selâtîn-i mâzîyeden nesl-i Âl-i Osmân Sultân Murad Hân-ı sâni ki Murad Beğ demekle ma'rûfdur.** Ebu'l-Feth Sultân Muhammed Hân Hazretleri'nin pederidir. Merhûm oldukda Bursa'da binâ eylediği câmi'-i şerîfin civârında binâ edildiği türbesinde medfûn olmuştur. Pes imdi bunlar Mahrûsa-i Edirne'de Murâdiyye nâm bir câmi'-i şerîf binâ edüp civârında bir müferrih mevlevihâne binâ edüp ve hayli akârât ve müsakkâfât vakf eylemişlerdir. Türbesi vâroşda olup bir azîm kaplıcası vardır. Erbây-ı emrâza dâd-ı şifâdır ve bunların Veziri Mahmud Paşa'dır. Edirne'de nice def'a keş ü kerâmeti zâhir ve müşâhede olunmuştur. Bunlar intikâl eyledikde oğlu Ebu'l-Feth'e dahi Vezir olup İbrahim Paşa katl eylemek olmuştur.

[21/A] **Vakay-i Sultân Osman Hân Alehi'r-rahme ve'r-ırdvân**

Cenâb-ı Osman Hân bir azîm sâhib-i sülûk bir nevcivân pâdişâh idi. Dâ'imâ halk-ı âleme pîşeyi ihsân eyleyüp fukâraya altun verüp mesrûr ederdi huzûrunda. Küffâr memleketine sefer edüp asâkir-i İslâm mâl-ı ganâyim ile iğtinâ ve kendisi beyne's-selâtîn-i kişver güşâlık ile nâm âver olması kendisine ilkâ ve tahrîs eyleyüp bir gün vüzerâsını ve şeyhül-islâmı ve kâdî'askerleri ve yeniçeri ağası Kara Muhammed ağa'yı da'vet edüp müşâvereye mübâşeret edüp cümlesi semî'nâ ve ata'nâ diyüp kelâmı tamâm edüp Moskov üzerine İslâm memleketine yakîn Hotin nâm kal'anın [21/B] teshîrine du'â eylediler. Bir gün pâdişâh tarafından bâltacıların kethüdâsıyla Vezir-i A'zam Yemişçi Hasan Pâşâ'ya telhîs vârid olup mazmûnu üzere münâdîler nidâ eyleyüp sagîr ü kebîr me'mûr olanla tedâriklerin müheyvâ eylediler.

Çünkü tenbîh olunan eyyâm erişüp bir pençşenbeh günü ocâk-ı yeniçeri ağası alây ile çıkup ertesi pençşenbeh günü Cenâb-ı Pâdişâh-ı İslâm umûm üzre Davudpâşâ nam mevzi'a otâğına nüzûl eylediler. Oradan dahi tayy olunup bi'z-zât kendilerin Dîn-i Mübîn uğruna sarf-ı makdûr ve sa'y-ı meşkûr eyledi. Çünkü mahall-i ma'mûra dâhil oldular. Çünkü metrîs için asâkir-i encüm şümâr metrîsi tamâm edüp ta'yîn olundular. Beş on gün metrîsde meks eylediler. Ba'dehu kenâr tarafına asker tahrîs olmayup aslâ hareket etmediler.

Pes imdi [22/A] bu hâli küffâr müşâhade edüp cenge askerini kandırıp ve asker-i İslâm'dan dil tutup ahvâli söyledüp bildiler ki Asker-i İslâm hükkâma rûgerdân olup küffâr ile muhârebeye murâdları yokdur. Belki bir cüz'i hareket olursa hiç mühimleri olmaya. Bu kavli küffâr beynlerinde kavî eyleyüp bir şâfi' vakit İslâm askeri gâfil tâbûrundan hurûc edüp ve kal'a kapıların dahi güşâde eyleyüp bir uğûrdan ansızın yürüyünce metrîslerde olan piyâde askerden hareket olmayınca kâfir dahi anlara iltifât etmeyüp orduya yürüyüp orduda olan neccâr ve askeri can başlarına sıçrayup hây diyince yüklerin ve metâ'ların ve çadırların bırakıp can kurtarmak ardınca [22/B] olup küffâr-ı hâksâr gitdikçe şedîd olup vüzerâ ve ayân pâdişâh huzûruna da'vet olunup asker ne acib bî-vefâlık edüp düşmana aslâ iltifat ve mukâbil olmayup yân verdiler. Dönüp hükkâm dahi bu rüsvâyılık mutlak yeniçeri tâifesinden sirâyet eyledi diyüp yeniçerinin üzerine havâle olunup ol hâlde pâdişâh dahi yeniçeri ağasını çağırıp bu ahvâli su'al eyledikde ağa dahi bu iş kul kethüdâsı üzerine bırakıp kul kethüdâsını getirdüp bilâ amân katl edüp zagarcıbaşını ağa edüp şol ardına dönüp giden askeri çevir tekrâr metrîs alsınlar diyüp sipâhlar ağasını ve silahdârân sipâh ağasını ve dört aşağı bölük ağalarını yekpâre katl ve mansıpların âhere tevcih olunup ve Hasan Pâşâ'yı katl edüp Budin vezirini nasb ve mühr-i ağa verüp erte gün otâkların bozup İstanbul tarafına azîmet ve İstanbul'a dâhil olunup [23/A] birkaç gün müsâfaha edüp ve bostancıbaşını çağırıp yigirmi adet kâncabâş kayık yapılmak fermân edüp kayıklar tamâm oldukta kendiler için dahi beş tane yılân dili yigirmişer oturak kayıklar yapıdırup ve bunlar tamâm oldukda hâs bahçe bostâncılarından yüz elli nefer zor-âver bostâncı tedârik edüp bunlar ile murâd eylediği mevâddi icrâ etmek için derûnunda muzmer edüp bir gün ikindiden sonra bir kayığa binüp ve bir kayığa mezbûr bostâncılardan bir mikdârın bindirüp Kumkapı İskelesi'ne yanaşup meyhânelerde buldukları yeniçerileri kayığa alup yeniçeri olmayanlara bostancıbaşı haddine göre değnek urup ve kayıklar Fenerbahçe önüne varup ne mikdâr yeniçeri varsa boğup deryâya atup ba'dehu dönüp gelüp sarâyına karar kılıp [23/B] iki gün boş koyup üçüncü gün Galata'ya varup bostâncı başı taşra çıkup ne kadar meyhâne var ise bakılıp yeniçeri nerede buldu ise tutup sandâla koyup yeniçeri olan olmayanı koyuverüp sandâl Fenerbahçe önüne getirüp bogazlarına taş bağlayup deryâya atup beş on gün yine boş koyup bir gün yine Balat semtine varup bu def'a yeniçeri misin su'al etmeyüp kıyâfeti yeniçeri olanı sandâla koyup getirüp deryâya salup bu minvâl üzre bir iki bin mikdârı âdem deryâya atup bu hâl üzre musirr olup yeniçeri sipâh biri birlerine meşveret edüp bu gün bize ise yarın size diyüp çünkü [24/A] bu ahvâl perdeye dâhil oldu.

Bir sabah Yeniada'lardan ve eskide pür silâh yeniçeriyân Allah Allah diyüp doğru pâdişâh sarâyına yürüyüp ve bu haber sarâyâ dârü's-sa'âde ağasına söylendi ve bâbü's-sa'âde ağasına dahi haber verilüp derhâl Ortakapı'yı kapatup ve köşk altına karib Demirkapı ve Hasbahçe ve deryâ tarafına olan kapıları muhkem edüp ve pâdişâha haber verildi. Pâdişâh Hazretleri buyurdular ki Sarayburnu'nda olan topları kapılar üzerlerine çeksinler ve ba'dehu Vezirlerimi kâdî'askerleri ve müfti efendiye tiz da'vet olunsun dedi. Anları cümle yerlerinde alıkoyup ve Kubbealtında oturun buyurdular. Bunlar bunda [24/B] çünkim asker ve sâ'ir mahlûk temâşâcılar ki ayâ neye müncer ola bu ahvâl diyüp temâşâyâ müntazır iken asâkir-i encüm misâl anladılar ki bu bir tedbîre muhtâcdır. Şöyle tedbîr eylediler ki ekmekçi fırınlarından yukarı kürşûna çıkup oradan Ortakapı üzerine varup ve kendilerin aşığı atup Ortakapının kanâdların açup ol odâlık âdem ile pür olup ve ak ağaların ol arâda olan asâkir ağalarından haber su'al edüp şehzâdelerin olduğu yerlerin su'al eylediler. Ak ağalardan külâguz alup varup şehzâde odalarında bakup Sultân Mustafa makâmını haber alup ve balta ve gülünk ile kubbesin açup aşığı inüp yer öpüp kendisine saltanatı müjde eylediler ve anı oradan alup yeniçeri [25/A] odalarına götürüp Ortacami'ye getirüp mihrâba oturdup vâlidemi isterem eğer vâlidem bana pâdişâh ol derse oluram dedikde bu esnâda bostâncıbaşı ağama'rifetiyle dârü's-sa'âde ağasına haber ağa dahi pâdişâhı râzı edüp vâlideyi taht-ı revân ile Ortacami'ye getirüp oğlu yanına oturdup bir perde çeküp müşâvereye şurû' eylediler. Vâlide geldiği gibi verziri su'al eyledi. O nerededir. Sultân Osman'ladır dediler. Ol cem'iyette Kara Davud Pâşâ hâzır idi. Vâlide semtine meyl ve taraf tutup ol mahalde Vezir eylediler ve ba'dehu Sultân Mustafa hâzır bulunan ulemâ ve vüzerâdan su'al olunup Sultân Osman'ın bu vechle va'ziyetden şikâyet eylediklerinde [25/B] bi'l-cümle culûsu ihsan görüp ancak câmi' içinde olan halâyık-ı yeniçeri ve yeniçeri ocâk ağaları idi sa'ir ulemâ ve ağavât ve zu'âma ve asker-i sipâh câmi'in havlusunda ve Atmeydanı'nda olup câmi'de olan cevâbın değme biri bunlara vâsıl olmazdı. Ancak culûs-i pâdişâh ve vüzerâ huzûruna vâsıl olacak kubbe altında hâzır olan vüzerâ ve ulemâ pâdişâha dediler ki bizim bunda böyle gâfil oturmamız iyi değildir. Bizler anlar ile olduğumuz iyidir ki bizim de sözümüz dinlenir bir iş yapardık dediler. Pâdişâhı alup ağakapısına götürdüler. Oradan yine alup Ortacami'ye getirüp minber dibinde oturdup mükâleme şurû' olundu. [26/A] Velâkin gâh gâh Sultân Osman yerinden sıçrayup cami'nin penceresine gelüp taşra bakup askere niyâzmend olup kullarım ben ettim ise siz etmen ben bilmezlik ettim siz afv eylen kıyman derdi. Ve taşradan bulunan sipâh ve zu'âma na'ra edüp Sultân Mustafa'yı culûs etdirin. Velâkin Sultân Osman'ı öldürdüğünüze rızamız yokdur. Anı Sultân Mustafa'nın yerine vaz' edin derlerdi. Amma Vâlide Sultân ocâkagalarına ibrâm ederdi ki siz eğer Sultân Osmanı boş korsanız yarın ne siz kalırsınız be biz kalırız. Hemân bugün anın işini bitmek gerek derdi. Sultân Osman yanında yakîn yeniçeri ocâğından zagarcıbaşı Kara Muhammed ağa üzerine nâzar olup bir iki def'a Sultân Osman'ın boynuna [26/B] kemend atup kendi çukadarları yâverlik etmek üzere murâd eyledikde pâdişâh iki eline kemend başından âşûri silküp pencereye varup kullarım beni öldürüyorlar. Bana amân eylen

dedikte orada bulunan tâ'ife-i sipâh ve zu'âmalar na'ra ederlerdi. Sultân Osman'ın ölmesine rızâmız yokdur diyüp Kara Davut Pâşâ ve sâ'ir vüzerâ ve ulemâ dediler ki bu meclis böyle def' olmaz. Hemân Sultân Mustafa'yı taht-ı revâna bindirüp sarâya iletelim. Halk dağılsın. Ba'dehu Sultân Osman'ı dahi bir koçûya bindirüp Yedikule'ye götürüp anda nice gerekse işin bitiririz dediler. Bunu ma'kul görüp böyle etdiler. Sultân Osman'ı Yedikule'ye iletüp ol gece [27/A] işin tamâm edüp ertesi Ayasofya'ya getirüp anda cemî' umûrun görüp ba'dehu Sultân Ahmed Türbesine götürüp defn etdiler. Rahmetullahi rahmeten vasi'aten.

Bir hafta divân meks olundu. Erte hafta divân tenbîh olundu. Ol gün divân askerî tarafından herkes etekleri altına silâh alup divâna bu cihetle vardılar. Çün divân tamâm oldukta sipâh ve zu'âma ve mücevvez kişi mültezimler Kubbealtına yürüyüp eğer zâ'im ve eğer çavuşân kubbeye varup (okunmuyor) sipâhiyânı ardlarında durup divân çavuşları cevâp edüp ağalarındansanız bu cem'iyet ile gelmeniz tenbîh-i işâretidir dediklerinde yekpâre etdiler ki hâlen [27/B] Sultân Osman'ın öldüğüne rızâmız yokdur. Hâlen pâdişâhımız Sultân Mustafadır. Anı Sultân Mustafa yerine vaz'edin öldürmen dedik. Şimdi bizim murâdımız anın kanın öldüren den da'vâ ederiz dediler. Ol mahalde Vezir Davud Pâşâ cevâp eyledi ki siz pâdişâh fermânına râzî değil misiz ki anı pâdişâh emreyledi ve ba'dehu oldu. Yohsa siz pâdişâha itâ'atiniz yok mudur dedi. Amma sipâh ocâğında nâm-kâm sâhibi adamlar var idi. Bu cevâp ile kanâat etmedi. Bunlar efendilere cevâp edüp siz bu husûsta ne buyurursuz dediler. Kâdî'askerler etdiler bunu bir kimse fasl eylemez. İllâ pâdişâhdan su'al eylen. Ol ne derse ana râzî olursuz dediler.

[28/A] Pes imdi bu cevâba karâr verdiler. Amma bu gürûhun hucûmundan havfa düşüp akl etmediler ki bu ahvâli vâlideye i'lâm edüp pâdişâh yanına getirelerdi. Ve ol pâdişâha ta'lîm ederdi. Hîn-i su'alde bunlara ben fermân eyledim derdi iş biterdi. Bu husûsu akıl edemeyüp mebhût oldular. Bunlar kafese bakıp pâdişâhım bizim da'vâmız sizin hükmünüze kaldı. Bize cevâp edin. Sultân Osman'ın helâkine fermânın oldu mu dediklerinde kafes açılıp bi'z-zât Sultân Mustafa kendi lisânı ile buyurdu ki ey benim sipâh ve zu'âma kullarım. Karındâşım Sultân Osman'ın ölmesine rızâm yoktur. Öldürenlerden kanın talep eylen diyüp kafesi kapadılar. Pes imdi [28/B] bu gürûhun ilerisinde olan ocâk ağalarında sipâhiler ağası Köse Süleyman ağa Vezir Davud Pâşâ'nın yakâsına yapışup sadrından çeküp sipâhîlere işte kâtilimiz budur dedikte an-ı vâhid içinde köşkün önüne çeküp pâre pâre eylediler. Ve Yemişci Hasan Paşa'yı rîze rîze eylediler. Sâhib-i devlet kethüdâsını dahi kıyma çektiler. Defterdâr İhtiyâr Mahmud Pâşâ'yı pârelediler. El-kıssa on aded büyük adamlardan ol gün helâk edüp yeniçeri ocâğından ağayı ve kethüdâyı ve zagarcıbaşını lîmeye nefî edüp andan birkaç kimesneyi dahi azl eyleyüp sâkit oldular. Ve's-selâm

Turc 140 Arşiv Numaralı Nüshada Bulunan Tasvirler

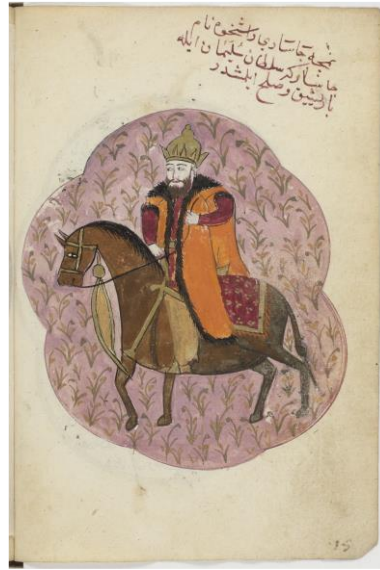
[5/A] Yıldırım Sultân Bayezid Hân

[7/B] Sultân Bayezid-i Veli

[9/B] Sultân Selim ibn Sultân Süleyman Hân

[8/B] Nemçe Cäsârî Raşhu nâm cäsâr ki Sultân Süleyman ile barışık ve
sulh etmiştir.

[11/B] Rüstem'in hikayesinin sonrasına eklenmiş bir çizim

[12/A] Rüstem'in Devi öldürmesinin tasviri

FRANSIZ MİLLİ KÜTÜPHANESİ'NDE BULLINAN ONSEKİZİNCİ YÜZYILA AİT BİR EL
YAZMASI: RESİMLİ OSMANLI TARİHİ

[12/B] Nur ed-Dehhar isimli kişinin tasviri

[13/A]

[14/B]

[15/A]

[17/B] Ebu'l-Feth'in Babası Sultān Murad ki Bursa'da medfūndur.

[18/B]

[19/A]

[19/B]

[20/A]

[20/B] Sultān Osman Hân zamân-ı cülûs sene 1027 vefat 1031

[29/A]

[29/B] İbrahim Hân-zâde'nin ceddi Koca Muhammed Pâşâ

[30/A]

Kaynakça

- H. Sinan Sülüner, "Yabancı Seyyahların Gözlemleriyle Roma ve Bizans Dönemi'nde Ankara", Ankara Araştırmaları Dergisi, Haziran 2014, C. 2, S. 1
- Hüseyin Baydemir, "Rüstem Han Destanı ve Destandaki Olağanüstü Motifler", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Erzurum 2002, S. 20
- İoli Vingopoulou, "Paul Lucas", <http://tr.travelogues.gr/>, 20.11.2018
- Nevzat Topal, "Seyyahların Gözüyle Avanos ve Çevresi", Cappadocia Journal Of History And Social Sciences, 2014, S. 3
- Uğur Kurtaran, Osmanlı-Avusturya Diplomatik İlişkileri (1536-1701), (Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006

HATAY'IN ANAVATANA KATILMASINDAN SONRA BÖLGEYE YÖNELİK DEVLET YATIRIMLARI (1939-1960)

Government Investments on The Region After Hatay's Accession
to Homeland (1939-1960)

Ahmet EDİ

Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve
Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı

aedi@agri.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-9596-7684>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-Journal of Ağrı İbrahim Çeçen
University Social Sciences Institute AİCUSBED 5/1 Nisan/April 2019 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	20.03.2019-
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	17.04.2019
Sayfa- <i>Pages</i> : 45-52	 10.31463/aicusbed.542553

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

HATAY'IN ANAVATANA KATILMASINDAN SONRA BÖLGEYE YÖNELİK DEVLET YATIRIMLARI (1939-1960)

*Government Investments on The Region After Hatay's Accession to
Homeland (1939-1960)*

Ahmet EDİ

Öz

Hatay'ın anavatana katılmasından sonra bölgeye yönelik yatırımların arttığı görülmektedir. Özellikle İskenderun Limanı'nı işlevsel hale getirebilmek için yapılan faaliyetler bölgenin ekonomisini olumlu yönde etkilemiştir. Bunun yanında limanın faaliyet alanının genişlemesi ve önemli ticaret merkezlerinden biri haline gelmesi ile Amik Ovası'nda endüstriyel tarım yatırımları yaygınlaşmıştır. Endüstriyel tarım için gerekli olan ekipmanlar gerek tarım kredi kooperatifi gerek Ziraat Bankası gerekse Bakanlıklar yolu ile krediler açılarak yapılmaya çalışılmıştır. Bununla beraber tarımsal verimliliği arttırmaya yönelik sulama noktasında faaliyetlerin olduğu da görülmüştür. Ekonomik faaliyetlerin özellikle devlet tarafından yapılmasını yanı sıra özel sektörün de bölgeye yönelik istihdam amaçlı yatırımları da teşvik edilmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında Marshall yardımları ile başlayan Türkiye'deki tarımsal yardımlardan Hatay'da nasibini almıştır.

Çalışmada anavatana katılan son toprak olan Hatay'a 1939-1960 yılları arasında yapılan yatırımların kalkınma odaklı yapılmalarının analiz edilmesi amaçlanmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden belge ve doküman analiz yöntemi uygulanarak bölgenin kalkınması incelenmiştir. Özellikle kültürel ve ekonomik anlamda yapılan yatırımların yoğun olarak gerçekleştirildiğini görmekteyiz. Bu süreçte Fransız ve Suriye kültürünün Hatay üzerindeki etkisini kırmaya yönelik kültürel faaliyetler yapılırken bir yandan da bölge halkının ekonomik faaliyetler ile kalkınmasını ve refah seviyesinin yükseltilme çabalarının yoğun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hatay, Antakya, İskenderun, Amik Ovası, Misak-ı Milli.

Abstract

It is seen that investments towards the region have been increased after the accession of Hatay to the homeland. In particular, the activities carried out to make İskenderun Port functionalized has positively affected the region's economy. Besides, with the expansion of the activity area and becoming one of the important commercial centers of the port, industrial agriculture investments have become

widespread in Amik Plain. The necessary equipment for industrial agriculture has been tried to be made by opening loans through both agricultural credit cooperatives, Ziraat Bank and Ministries. However, it has been observed that there are activities related to irrigation to increase agricultural productivity. In addition to the economic activities being carried out by the state, the private sector's employment-intended investments in the region was also encouraged. Starting with the Marshall Aid after World War II, Hatay has also taken its share from agricultural aids in Turkey.

In this study, it is aimed to analyze the development-oriented organizations of the investments between 1939-1960 in Hatay which is the last soil accessed to the mainland. The development of the region was examined by applying the document analysis method from qualitative research methods. It can be seen that the investments made especially in the cultural and economic sense have been realized intensively. It was concluded that in this process, cultural activities were carried out to break the influence of French and Syrian culture on Hatay, and on the other hand, the efforts of the people of the region to develop through economic activities and the efforts to raise the level of welfare were intense.

Key Words: Hatay, Antakya, İskenderun, Investment, Industry

Giriş

Antakya'nın tarihi tam olarak bilinmemesine karşılık, Tunç Devrinden öncelere dayandığı yapılan arkeolojik kazılar neticesinde ortaya çıkmıştır. Tarih boyunca çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan şehir özellikle Asi Nehri ve Amik Ovasının varlığı ile tarımsal toplumların önemli bir merkezi haline gelmiştir. Büyük İskender'in ölümü (M.Ö. 323) üzerine komutanları arasında çıkan nüfuz mücadeleleri akabinde bu günkü şehir merkezini I. Seleukos kurdurtmuş ve Antiokheia olarak isimlendirilmiş, bu isim zamanla Antakya şekline dönüşmüştür. Şehir daha sonra gelişip hem ticaret hem de bir tarım kentine dönüşmüştür. Özellikle Orta Doğu'nun Anadolu'ya oradan da Avrupa'ya açılan kapılarından biri haline gelmiştir. Bu durum şehir için birçok savaşın yapılmasına sebep olmuştur. Şehir 1516'da Osmanlı Devleti ile Memluküler arasında yapılan Mercidabık Savaşından sonra Ağustos 1516¹ tarihinden Kasım 1918 tarihine kadar Osmanlı egemenliğinde kalmıştır.

I. Dünya Savaşı esnasında Osmanlı Devletini paylaşma planlarından Sykes-Picot antlaşmasına göre bölge Fransızlara bırakılmış ve Mondros mütarekesi akabinde de Antakya ve İskenderun'a Fransızlar yerleşmiştir. Son Osmanlı Mebuslar Meclisi'nin 28 Ocak 1920 tarihinde aldığı Misak-ı Milli² kararında sınırlar içerisinde yer alan Antakya, 1938 yılına kadar Fransız mandasında kalmıştır.

Hatay ismi 1 Kasım 1936 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin konuşmasında Suriye sınırları içerisinde kalan bölgeden söz

¹ İsmail hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi C. II*, TTK Yayınları, Ankara, 1996, s. 286.

² *Milli Egemenlik Belgeleri*, TBMM Yayınları, Ankara, 2015, s. 35.

ederken Antakya yerine Hatay ismini kullanmasından sonra değişmiştir³. Bu ismin hikâyesine bakıldığında 1926 yılına kadar dayandığı görülmektedir. Özellikle Türk tarih tezinden itibaren bölgenin kırk asırlık bir Türk yurdu olduğu Mustafa Kemal tarafından dile getirilmiştir. Bunun akabinde konuyla ilgili çeşitli çalışmalar devam etmiş ve yukarıda da belirttiğimiz gibi Atatürk'ün Meclis konuşmasından sonra Hatay ismi kullanılmaya başlanmıştır. Bölgedeki Türk nüfusunun yoğunluğunu delil göstererek Türkiye, 1938 tarihinde Hatay'ın statüsünü Milletler Cemiyeti'ne taşımıştır. Yapılan görüşmeler ve dünyanın hızlı bir şekilde savaşa gitmesi de bölgenin bağımsız bir devlet olma yolunda önündeki engelleri de kaldırmıştır. Ağustos 1938 tarihinde yapılan oylama sonucunda 2 Eylül 1938 tarihinde Hatay Bağımsız devleti kurulmuştur.

1939 yılında Hatay Cumhuriyeti Meclis kararıyla Türkiye Cumhuriyeti'ne bağlanan şehir, Misâk-ı Milli sınırlarına dâhil olan son toprak parçasıdır. Bölgeye her hangi bir toprak parçası gibi bakmamak gerekmektedir. Çünkü hem Akdeniz'e hem de Suriye'ye sınır olması dolayısıyla jeopolitik açıdan önemli bir yerdir. Anavatan'a katılmasından sonra devlet tarafından göz ardı edilmeyecek kadar önemli olan bu toprağa, Türkiye Cumhuriyeti'nin hükümetleri de kayıtsız kalmamıştır. Hatay'ın Anavatana katılış süreci aslında sancılı bir döneme denk gelmiştir. II. Dünya Savaşı patlak vermiş, bir yandan Hitler'in Almanya'sı diğer taraftan Mussolini'nin İtalya'sı tehdidi altındaki dünya, beraberinde Türkiye'yi de sıkıntılı sürece dâhil etmiştir. Fransa'nın bölgeyi tamamen terk etmesi ile Suriye özelinde bölge Mihver devletlerin iştahını kabartır duruma gelmiştir. Türkiye Cumhuriyeti bir yandan II. Dünya Savaşına girmemeye çalışırken bir taraftan da kalkınmaya önem vermiştir. Kalkınmanın yanında kültürel gelişme anlamında da hızlı bir gelişme kaydeden hükümet ülkenin hemen her yerinde gerek Halkevleri, Halkodaları gerekse Köy Enstitüleri ile kültürel kalkınmayı da yakalamaya çalışmıştır. Hatay anavatana katıldıktan sonra hükümetler tarafından bölgeye yapılan yatırımlara bakıldığında ilk önce kültürel noktada yatırımları görülmektedir.

1. Hatay'ın Anavatan'a Katılımı Öncesi ve Sonrası Eğitime Yönelik Faaliyetler

Antakya ve İskenderun merkezli Halkevlerinin faaliyetlerine 1936 yılından itibaren rastlamaktayız. Bölgenin özellikle bağımsızlık ve ardından Türkiye Cumhuriyeti'ne katılmasında Halkevlerinin etkin rol oynadıklarını görmekteyiz. Özellikle İskenderun bölgesine yakın alanlarda başlayan propaganda faaliyetlerini tek elden ve programlı bir şekilde yürütebilmek için; Atatürk'ün emri ile Cumhuriyet Halk Partisinden Rahmi Apak görevlendirilmiştir⁴. Rahmi Apak, Ankara'nın Şam ile diplomatik girişimlerinin ardından Hatay Halkevlerini kurmuş ve faaliyetlerini Türkiye'ye katılmasında kadar devam ettirmiştir.

³ TBMM Zabıt Cerideleri, C. XIII, Devre V, İçtima 2, 1 Kasım 1936, s. 6.

⁴ Haktan Birsal, Olcay Özkaya Duman, "Entelektüel Bir Kadro Hareketi Olarak Hatay Halkevi Dergisi", *Turkish Studies*, Volume 8/2, Winter 2013, s. 50. 47-58

Türkiye Cumhuriyeti tarafından Suriye sınırları içerisinde yer alan Hatay ve çevresine gönderilen okutman veya eğitimler vasıtasıyla Türkçe okuma yazma oranlarını arttırmıştır. Bunun yanı sıra bölge halkının Türkçe öğretileri ve propaganda faaliyetlerinde bulunmaları Suriye yönetimini rahatsız etmiş, Antakya ve İskenderun köylerindeki bu faaliyetleri kimi yerlerde yasaklamış, bazı bölgelerde de engellenmiştir⁵. Ancak bu yapılan yasaklamalar neticesiz kalmış nihayet önce bağımsız sonra da Türkiye'ye katılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'ne bağlandıktan sonra Halkevleri ve Halkodalarının faaliyetlerinin hız kazandığını görmekteyiz. "*Türkçe Konuş-Türkçe Yaz*" sloganıyla başlayan seferberlik ardından en ücra köylere kadar Halkodaları kurulmuş ve kültürel manada yatırımlar yapılmaya başlanmıştır. Gündüz cumhuriyetin temel ilkeleri halka anlatılırken geceleri kadın ve erkeklere ayrı olarak okuma yazma kursları verilerek, halkın okuryazar düzeyi yükseltilmeye çalışılmıştır⁶.

Halkevleri ve Halkodalarının faaliyetleri devam ederken bir yandan da eğitime yönelik yatırımlar başlamıştır. İlk önce ilkokul daha sonra ortaokul ve liseler bu faaliyetler çerçevesinde, açılmaya başlanmıştır. Okullar açılırken ve adlandırılırken bölge halkı açısından önemli şahsiyetlerin isimlerinin kullanılmasına dikkat çekilmiştir. Özellikle Hatay, İskenderun, Reyhanlı gibi merkezi bölgelerde açılan okullarda geçmişte bölge halkı açısından kahramanlaşan kişilerin isimleri kullanılmıştır. Bu durum hem bölge halkının kökeninden kopmamasını sağlamış hem de eski Türk kültürüne bağlılığı arttırarak Arap geleneğinden ve kültüründen ziyade Türk Kültürünü benimseme ve yerleştirmeyi kolaylamıştır.

2. Tarıma Yönelik Yatırımları

Amik Ovası'nda iklimin elverişli olması ve sulama açısından da Asi Nehri'nin varlığı ile bölgede bir yılda 3-4 ürün elde edilebilmektedir. Bölgenin kalkınması açısından bu durum önemli bir etkidir. Hatay'ın %46'sının ova olması burada tarımsal faaliyetleri daha arttırmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri Hatay'a yönelik Amik Ovası özelinde bir tarımsal yatırım ve reform hareketi başlatmıştır. Bu bağlamda ilk çalışmayı, 1940 tarihindeki Cumhuriyet Halk Partisi Hatay il kongresinde görmekteyiz. Kongrede halk Ziraat vekâletinden pulluk, harman makineleri gibi makineleri isteyerek; ellerinde bulunan zirai malzemenin randımanlı olmadığını bildirmişleridir⁷. Bunun yanında Nafia vekâletinden Amik Gölünün ıslah edilerek ovaya kanallar açarak bölge sulamasına katkı sağlaması için isteklerde bulunmuşlardır. Türkiye Cumhuriyetinin 1941 yılı bütçesine bakıldığında bu istekler doğrultusunda Vekâletin çalışma yaptığı 250 bin lira gibi bir bütçe ayırarak göl ıslah çalışması için kullanıldığı görülmektedir⁸. Bu çalışmalar daha sonraki dönemlerde de

⁵ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-18-c, D 74-1, F21-28.

⁶ Mehmet Tekin, Hatay'da Eğitim ve Kültür, Ankara (Tarihsiz), s. 77

⁷ CHP, *Cumhuriyet Halk Partisi İl Dilekleri*, s. 680. <https://www.tbmm.gov.tr/hata2.htm> Erişim Tarihi 17.02.2019

⁸ Bayram EVİN, "Amik Ovası'nda Pamuk Üretim Alanlarının Islah Çalışmaları (1918-1970)", s.4, *Kapadokya Tarih ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Nevşehir, 2014.

devam etmiştir. Yazları bataklık haline dönüşen göl, bir set ile çevrelenerek bölgedeki akarsular bu alan içerisine boşatılması sağlanmıştır. Bunun yanında besleyici akarsuların yatakları derinleştirilerek sel baskınları da önlenmiştir⁹. Anavatana katıldığı dönemde bataklıktan dolayı çentik tarımı yapılan bölgede 1950'li yıllardan itibaren hem tarım bakanlığı hem de ilgili bakanlıkların yapmış olduğu çalışmalar neticesinde ovadaki bataklıkların yok olmasıyla birlikte çentik tarımı yerini pamuk tarımına bırakmıştır. Böylelikle ekonomik açıdan getirisi yüksek ürün yetiştirilmeye başlanmıştır.

Hatay'ın ekonomisi açısından tarım sektörünün önemli ürünlerinden biri olan ipekböcekçiliği ithal edilen tohumdan, ithal ürüne konulan ek vergilerde indirim yapılarak¹⁰ çiftçinin bu noktada önü açılmaya çalışılmıştır. 1941 yılında ise tarımsal bölgelerin elverişli hale gelmesi, tarıma uygun yeni alanların kazanılmasından sonra bölgeye yönelik ikinci plan olan tarımsal makineleşme dönemi başlamıştır. Özellikle Marshall yardımlarının etkisiyle Türkiye'nin çeşitli bölgelerine olduğu gibi Antakya'ya traktör gönderilmiştir. Tarımda makineleşmeyle birlikte Hatay genelinde üretimde artış meydana gelmiştir. Hububat ve pamuk yanında diğer tarımsal ürünlerin de yetiştirilmeye başlandığı görülmektedir.

1944'te Türkiye Ziraî Donatım Kurumunun kurulması, 1945'te Çiftçiyi topraklandırma kanunuyla birlikte Türkiye genelinde başlayan tarımsal reformlar Hatay'da da hissedilmeye başlanmıştır. Özellikle Arap etkisinin II. Dünya Savaşı bitimiyle azalması ve arkasından gelen reformlarla birlikte toprak sahibi olmaya başlayan halk, bir yandan tarımsal üretimle kalkınırken; bir yandan da tarımsal makineleşmeyle birlikte yılda birkaç mahsul olarak zenginleşmeye başlamıştır. Mali açıdan rahatlamayla birlikte %46'sı tarım arazisi olan kentin, tarımsal potansiyeli de hızla artışa geçmiştir¹¹. 1959 yılına kadar devam edecek olan çiftçiyi topraklandırarak üretimi artırma yöntemi ile 10.085 aile arazi sahibi yapılmıştır.

3. Sanayiye Yönelik Yatırımlar

Hatay'ın anavatana katılmasının ardından yapılan kültürel ve tarımsal reform ve yatırımlarla birlikte bölge halkının iktisadi kalkınması anlamında en önemli uygulama sanayi alanındaki yatırımlar olmuştur. Çünkü istihdama yönelik yapılan yatırımlar çerçevesinde bölgede kalıcı olabilir, bölge halkını kendinize tabi eder ve göçü engelleyerek bölge kalkınmasını yapabilirsiniz. Hatay'ın sanayiye yönelik yatırımlarına baktığımızda iki ana gruba ayırabiliriz. Bunlardan birincisi tarım sektörüne bağlı sanayi kuruluşları, ikincisi ise İskenderun merkezli liman işletmesidir.

⁹ Hâkimiyet, 28 Kasım 1953.

¹⁰ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.0.018.001.002.90.28.8.

¹¹ Anayol, 30 Mart 1950.

a. Tarıma Dayalı Sanayi Yatırımları

Osmanlı döneminde ülke içerisinde önemli bir üretim ve pazarlama kenti olan Antakya'nın ürünleri ülkenin hemen her bölgesinde rağbet görmüştür. Ancak I. Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı yönetiminden çıkarak Fransız sömürgesi olmasıyla bölge, Anadolu'daki pazarını kaybetmiştir. Bu durumla birlikte bölge halkının önemli ticaret ürünlerinden olan deri, sabun, zeytinyağı, dokuma gibi ürünlerin işlendiği küçük, büyük işletmeler zarar etmiş, bazı işletmeler ise kapanmıştır¹². Bu durum Türkiye'ye katılmasıyla birlikte değişmeye başlamıştır. Yeni ivme kazanan tarımsal sanayi ilk yatırımları da başlamıştır. 1941 yılı içerisinde bölgede zeytin tarımını tekrardan canlandırmak için zeytinyağı fabrikası kurulması çalışmalarına başlanmıştır¹³. Zeytin üretiminin artmasıyla birlikte bölgede yaygın olan sabun üretimi de artış göstermeye başlamıştır. Eski sabun fabrikalarına ilaveten il merkezinde iki adet daha devlet teşvikiyle sabun fabrikası kurularak toplam sayı 12'ye çıkarılarak¹⁴ sanayiye bağlı istihdam kapıları açılmaya başlanmıştır. Bunun en güzel örneklerinden biri de Akiş Pirina'dır. Akiş Pirina Yağı ve Sabun İşletmesi Anonim Ortaklığı ismi ile Hatay'da kurulan fabrika¹⁵ hem tarım sektörünü canlandırmış hem de bölgede istihdamı arttırmıştır.

Bölgenin eskiden beri önemli geçim kaynaklarından biri olan ipekböcekçiliği yine anavatana katılımla birlikte artış göstermeye başlamıştır. Özellikle koza fiyatlarının düşüklüğü bölgede huzursuzluk yaratmış bu durum Hatay milletvekili, Sait Köksal tarafından Meclis gündemine getirilerek bölge halkı açısından ehemmiyetini ortaya koyulmuştur¹⁶. Yapılan tohum ıslahı ve vergi indirimiyle birlikte bölgedeki pamuk üretimi artışıyla beraber sanayi kuruluşları da kendini göstermeye başlamıştır. 1952 yılı içerisinde Antakya civarında pamuk, iplik ve dokuma fabrikaları kurulmaya başlanmıştır. Bunlardan en önemlisi Nuri Has tarafından kurulan ve açılışını Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın yaptığı iplik fabrikasıdır¹⁷.

Bölgede yapılan tarımsal yatırımlar beraberinde diğer sektörlerinde canlanmasına sebep olmuştur. Bunun en güzel örneği dericilik üzerine olandır. Zeytinyağı, sabun ve kozacılığa yönelik yatırımlarla birlikte deri sanayisi de gelişmeye başlamıştır. Antakya'da bu dönemde iki adet deri fabrikası kurularak bölge halkının refah düzeyini iyice arttırmıştır.

b. İskenderun Limanına Yönelik Yatırımlar

Anadolu ve Orta Doğu'nun Akdeniz'e açılan kapısı konumundaki Mersin ve İskenderun limanları hem Hatay hem de bu coğrafyalar için vazgeçilmez bir ticaret

¹² Şerife Yorulmaz, "Fransız Manda Yönetimi Döneminde İskenderun Sancağı (Hatay)'nın Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar (1918-1939)", Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 22, Ankara 1998, s. 243.

¹³ Şemseddin Çelik, "Bir Gezginin Gözünden 1950'lerin Başında Hatay", Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 63, Erzurum, 2018, s. 641.

¹⁴ Atayolu, 28 Ocak 1946.

¹⁵ BCA, 030.0.0180.1.002.110.5.

¹⁶ TBMM Zabıt Cerideleri, C. 24, İ. 53, 1950, s. 1000-1001

¹⁷ Atayolu, 20 Nisan 1953

merkezidir. Ticarete önemli olan bu limanlar, savaş zamanı daha da bir önem kazanmaktadır. II. Dünya Savaşı başladıktan sonra limanların bu bağlamda artan önemine binaen devlet tarafından da göz ardı edilmemiştir. Savaş başlamasından sonra Türkiye Cumhuriyeti bütün limanların önemini kavramış ve limanlardan en verimli şekilde istifade edebilmek amacıyla bütçeden 1.200.000 TL'lik bir fon ayırmıştır¹⁸. Bu fondan ayrılan paranın 700000 TL'lik kısmı savaş sonuna kadar harcanmıştır¹⁹. Bu durum limanlara verilen önemi göstermektedir. Devlet tarafından yapılan güçlendirme çalışmalarının yanında Müttefik Devletler tarafından da yardımlar gelmektedir. Özellikle İngiltere tarafından yapılan yardımlar buna en önemli örneklerdir. Bu bağlamda 16 ağır 12 hafif top ile İskenderun Limanı askeri açıdan güçlendirilmiştir²⁰.

İskenderun Limanı 1927 yılından itibaren küçük gemilerin barınacağı şekilde inşa edilmiş olsa da yukarıda bahsedilen yatırımlarla birlikte 1942 yılında büyük iskelenin yapımıyla birlikte ticaretin gelişmesine olanak sağlamıştır. Yapılan bu yatırım bölgedeki iş hacminin arttırmıştır. Özellikle Antakya merkezli sanayi kuruluşlarının artması limanın daha işlek hale getirmiştir. Bunun yanında makineleşmeyle birlikte artan üretim miktarları limanı yetersiz kılmıştır. Bunun için çözüm üretme noktasında hareket eden hükümetlerin çalışmaları neticesinde 1954 yılı içerisinde konveyyör tesislerinin kurulmasıyla limanın işlevselliği daha da arttırılmıştır.

Sonuç

Hayat anavatana katıldıktan sonra özellikle Ankara tarafından hem bölge halkını kendine bağlama ve aidiyetlerini arttırma açısından hem de bölgenin kalkınması için bir dizi yatırım planını devreye sokmuştur. Özellikle kozmopolit yapıya sahip olan bölgede ilk önce kültürel aidiyetliği sağlamak için Halkevleri, Halkodaları ve Köy enstitülerinin yanı sıra Milli Eğitime bağlı olarak okullara önem verilmiştir. Diğer taraftan da bölgede Arap dilini ve kültürünü kırma adına bir dizi programlar geliştirilmiştir.

Kültürel yatırımların yanında ekonomik olarak kalkınmaya da önem verilmiştir. Bölge halkını kalkındırmak için tarıma dayalı sanayi projeleri dikkati çekmektedir. Bir yandan sanayi kuruluşları kurulurken diğer taraftan da bu kuruluşlar için hammadde ihtiyacını karşılamak amaçlı tarımsal reformlar yapılmıştır.

Sonuç itibarıyla Hatay anavatana katıldıktan sonra jeostratejik açıdan önemli olan bölge devlet tarafından da önemli olarak görülmüş ve bu önemi 1940-1960 yılları arasında devlet imkânları noktasında değerlendirilmiştir. Yapılan yatırımlar neticesini vermiş ve Hatay gerek Amik Ovası noktasında tarımsal ürün ve tarımsal sanayi ile gelişmiş gerekse İskenderun Limanı ile de ticaret noktasında gelişmiştir.

¹⁸ BCA, 030.01.0.0.74.471.9

¹⁹ BCA, 030.01.0.0.74.471.12

²⁰ Tuğba Korhan, "İkinci Dünya Savaşı'nda Mersin ve İskenderun Limanları", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.9, S. 42, s.716.

Kaynakça

- Anayol, 30 Mart 1950.
Atayolu, 20 Nisan 1953
Atayolu, 28 Ocak 1946.
BCA, 030.0.018.001.002.90.28.8.
BCA, 030.0.0180.1.002.110.5.
BCA, 030.01.0.0.74.471.12
BCA, 030.01.0.0.74.471.9
Birsal Haktan, Duman Özkaya Olcay, "Entelektüel Bir Kadro Hareketi Olarak Hatay Halkevi Dergisi", *Turkish Studies*, Volume 8/2, Winter 2013,ss. 47-58.
CHP, *Cumhuriyet Halk Partisi İl Dilekleri*, s, 680.
<https://www.tbmm.gov.tr/hata2.htm> Erişim Tarihi 17.02.2019.
Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-18-c, D 74-1, F21-28.
Çelik Ş. (2018), "*Bir Gezginin Gözünden 1950'lerin Başında Hatay*", Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 63, Erzurum, s. 639-667.
Evin B. (2014), "*Amik Ovası'nda Pamuk Üretim Alanlarının Islah Çalışmaları (1918-1970)*", s.4, Kapadokya Tarih ve Sosyal Bilimler Dergisi, Nevşehir.
Hâkimiyet, 28 Kasım 1953.
Korhan T. (2016), "*İkinci Dünya Savaş'ında Mersin ve İskenderun Limanları*", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.9, S. 42, s. 710-714.
Milli Egemenlik Belgeleri, TBMM Yayınları, Ankara, 2015.
TBMM Zabıt Cerideleri, C. XIII, Devre V, İçtima 2, 1 Kasım 1936.
Tekin M. (Tarihsiz), Hatay'da Eğitim ve Kültür, Ankara.
Uzunçarşılı İsmail Hakkı, Büyük *Osmanlı Tarihi C. II*, TTK Yayınları, Ankara, 1996
Yorulmaz Ş. (1998), "*Fransız Manda Yönetimi Döneminde İskenderun Sancağı (Hatay)'nın Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar (1918-1939)*", Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 22, Ankara, s. 231-259.

**ÇOCUK HAKLARINA YÖNELİK METİN DEĞERLENDİRME
ÖLÇEĞİ'NİN GELİŞTİRİLMESİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK
ÇALIŞMASI**
The Development of The Text Evaluation Scale for Child Rights:
A Study of Validity and Reliability

Mehmet KAYGUSUZ

Arş. Gör., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve
Edebiyatı Bölümü

mkaygusuz@agri.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-5125-7461>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-Journal of Ağrı İbrahim Çeçen
University Social Sciences Institute AİCUSBED 5/1 Nisan/April 2019 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	04.02.2019-
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	26.03.2019
Sayfa- <i>Pages</i> : 53-81	 10.31463/aicusbed.521814

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>
This article was checked by

 iThenticate

ÇOCUK HAKLARINA YÖNELİK METİN DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİ'NİN GELİŞTİRİLMESİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI¹

*The Development of The Text Evaluation Scale for Child Rights: A Study of
Validity and Reliability*

Mehmet KAYGUSUZ

Özet

Çocuk, insan haklarından faydalanma hakkı olan ancak bu durum yeterli görülmeyen, yetişkinden farklı ve özel ihtiyaçları olan birey, toplumun geleceğini inşa eden yapı taşı olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla modern dünyada milletler, çocuğa özel haklar tanımak ve bunları korumak için birtakım uluslararası girişimlerde bulunmakta, sözleşmeler imzalamaktadır.

Çocuk eğitiminde son derece önemli bir yeri olan kitap, eğitim materyali gibi içeriğinde metin/ler bulunan yapıların çocuk haklarına yönelik hassasiyet taşıması ve buna uygun biçimde hazırlanması önem arz etmektedir. Metinlerin çocuk hakları açısından değerlendirmesine imkân sağlayacak bir ölçeğin bulunması da bir o kadar önemli görülmelidir. Bu tür değerlendirmeler arttıkça yayımlanan kitaplar, hazırlanan veya eğitim materyalleri için seçilen metinler çocuk haklarına yönelik olma hatta çocuk haklarının öğretilmesi bakımından daha zengin içeriklere sahip olacaklardır.

Bu çalışma, *Çocuk Haklarına Yönelik Metin Değerlendirme Ölçeği'nin geliştirilmesi* amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın yüzey geçerliği, kapsam geçerliği ve yapı geçerliği (pilot ve ana uygulama) için seçilmiş 4 farklı örnekleme bulunmaktadır. Yüzey geçerliği için uzmanlardan oluşan amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilen araştırmacının da dâhil olduğu 3 kişilik bir örnekleme grubu oluşturulmuştur. Kapsam geçerliği için kartopu yöntemiyle belirlenmiş 12 uzmanla çalışılmıştır. Yapı geçerliği çalışmasında, 120 kişiden oluşan pilot ve 510 kişiden oluşan ana uygulamalarda örnekleme seçimi için tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

Araştırma karma araştırma yöntemlerinden keşfedici desene göre yapılmıştır. Nitel veriler doküman incelemesi yolu ile toplanıp içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Nicel veriler ise tarama yöntemi ile toplanıp bir istatistik programı yardımı ile analiz edilmiştir.

Ölçeğin kuramsal çerçevesi Birleşmiş Milletler Teşkilatı Çocuk Hakları Sözleşmesi ve bu sözleşmeye yapılan ek protokoller temel alınarak kaydıyla çocuk haklarına yönelik uluslararası alanda gerçekleştirilen girişimler, anlaşmalar, literatürde

¹ "Bu çalışma "Söylemez, Y. (2018) The Development of the Text Evaluation Scale for Child Rights: A Study of Validity and Reliability, World Journal of Education. Vol. 8. No 5. 139-159. <https://doi.org/10.5430/wje.v8n5p139> " künyeli çalışmanın çevirisidir."

konu ile ilgili yapılan çalışmalar vasıtasıyla belirlenmiştir. 28 olumlu, 12 olumsuz toplam 40 maddeden oluşan 5'li Likert tipi ölçekten en düşük 40, en yüksek 200 puan alınabilmektedir. Ölçek, *içerik* ve *yazar* olmak üzere iki alt boyuta sahiptir. Ölçeğin alt boyutlarına ilişkin olarak Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısının yüksek olması (*yazar* alt boyutu=0,822; *içerik* alt boyutu =0,834) alt boyutlarda yer alan maddelerin birbiri ile tutarlı olduğunu göstermektedir. Ölçeğin tamamı için Cronbach's Alpha değeri 0,90 olarak tespit edilmiştir ki bu da ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir. Ayrıca, ölçekte faktör yük değeri 0,45'ten yüksek maddeler yer almaktadır. Güvenirlik ve geçerlik sonuçlarına bakıldığında geliştirilen ölçeğin metinlerin çocuk haklarına yönelik olma durumunun değerlendirilmesinde kullanılabileceği görülmektedir.

Anahtar kavramlar: ölçek geliştirme, güvenilirlik, geçerlik, çocuk hakları, metin değerlendirme ölçeği

Abstract

A child is considered as the one who has the right to benefit from the human rights, even though it is not found enough, also as an individual who has special and different needs from the adults and the constituent who builds the future of the society. Hence, nations in the modern world take international steps to entitle the child special rights and to protect these rights, and they sign conventions.

It is important for the structures comprising text or texts such as books or training materials, which play an important role in child education, to have sensitivity for child rights and to be adequately prepared for this. The fact that there should be a scale which makes it possible to evaluate the texts in terms of the child rights should be considered as equally important. As these evaluations increase, published books and texts designed or chosen for training materials would be more content-rich in terms of being suitable for child rights, even for teaching child rights.

This study was conducted with the aim of developing The Text Evaluation Scale for Child Rights. There are four different sample chosen for the face validity, content validity and construct validity (for pilot scheme and main study) of the study. For face validity, a sample group of 3 experts chosen with the method of purposeful sampling including the researcher was formed. For content validity, snowball method was determined and studied with 12 experts. For the study of construct validity, random sampling method was performed for the sample selection in pilot study involving 120 people and in main study involving 510 people.

The study was conducted according to the exploratory design among mixed methods. Qualitative data were gathered via document analysis and analyzed with the method of content analysis. As for the quantitative data, they were gathered through scanning method and analyzed with a statistical package.

The theoretical framework of the scale was determined by means of the attempts, conventions, studies regarding the subject basing upon the United Nations Organization Child Rights Convention and additional protocols to this convention. One could get minimum 40 and maximum 200 points from the five-point Likert scale which consists of 28 positive and 12 negative (total 40) items. The scale has two sub-dimensions which are content and author. The fact that Cronbach Alpha reliability coefficient is

high regarding the sub-dimensions of the scale (author sub-dimension= 0,822 content sub-dimension= 0,834) shows that the items in the sub-dimensions are consistent with one another. Cronbach Alpha value for the whole of the scale was determined as 0,90 which means that the scale is highly reliable. Besides, in the scale, there are items of which factor loading value is higher than 0,45. When validity and reliability results are examined, it can be seen that the scale could be utilized to evaluate the text in terms of being suitable for the child rights.

Key words: Scale development, reliability, validity, child rights, text evaluation scale.

Giriş

Çocuk, bebeklik çağı ile erginlik çağı arasındaki gelişme döneminde bulunan insan olarak tanımlanmaktadır (<http://www.tdk.gov.tr>). Birleşmiş Milletler Teşkilatı Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde ise 18 yaşına kadar her insan çocuk olarak kabul edilmektedir (MEB, 1991, s.12). Çocuk kavramı, bebek kavramından farklı olarak sosyal ve kültürel unsurları barındıran bir dönemdir ve ebeveynlere bağımlılıktan bağımsız yaşama geçebilmeyi edinme dönemi olarak da değerlendirilebilir (Akyüz, 2010, s.1). "İnsan ufağı" veya "küçük insan" olarak nitelenen çocuk, pek çok zaman büyüme sürecinde olan ve önemsenmeyen sosyal bir unsurdur (Torun, 2011, s.8). Zaman zaman cinsiyet ayrımcılığına uğrayan ve cinsiyetine göre önemli görülen, miras hakkı verilen/ verilmeyen, ailesi için utanç/övünç kaynağı sayılan çocuk, savaş dönemlerinde de en çok istismar edilen unsur olmuştur (Kara, Biçer ve Gökalp, 2004, s.140-141).

Hak sahibi olmak, karşılığı doğada ve kendiliğinden olan değil toplumda ve kültürel olarak var olabilen bir kavramdır (Gündoğan ve Günay, 2004, s.12). Dolayısıyla çocuğu hak sahibi olarak görebilmek de toplumla ve o toplumun yapısı ile ilgilidir. Ortaçağda çocuklar büyüklerin minyatürü gibi giyinen ve suç işlediğinde onlar gibi yargılanan bireylerdi. Rönesans sonrasında ayrı bir hüviyet kazanmaya başlayan çocuklar ailelerinin neşe kaynağı, masumiyet sembolü olarak görülmeye başladılar. Ayrı müzikleri, oyun ve öyküleri olmaya başladı. Ailelerin kitap ve kütüphaneye ulaşım imkânı çocuklar için de bir imtiyaz kaynağı oldu (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Orta sınıf ve üst sınıf ailelerde çocuklar böyle iken alt gelir grubuna sahip ailelerde büyüklerin küçültülmüş elbiselerini giyen, ailenin yüküne ortak olan bireyler olarak yer almışlardır (Postman'dan (1995), aktaran Torun, 2011, s.8).

Yirminci yüzyılda çocuk tam anlamıyla bir kimlik kazanmaya başlar. Büyüklerden farklı duygu ve düşünceleri olduğu fikri hâkim olmaya başlar. Çocukların pedagoğlar, filozoflar, hukukçular ve eğitimciler tarafından incelenmeye başlanması, çocuk hakları ve gelişimi hakkında fikirler üretilmesi bu dönemi önemli kılan unsurlardır (Yurtsever, 2009, s.14-15). 20. yüzyılda egemen olan çocuk anlayışı şöyledir: Çocuklar, kendine özgü bir biyolojik kategoridir ve yetişkinden farklıdır; yetişkinlik bir kazanım olduğuna göre çocuklar buna hazırlanmalıdır; bu sorumluluk elbette yetişkinlere aittir (Tan'dan (1993) aktaran, Yurtsever, 2009, s.22).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında 1919 yılında İngiltere’de çocukları korumak üzere Çocukları Koruma Fonu kurulmuştur. Bu fonda görev yapan Jebb, 1922 yılında çocuk hakları üzerine bir taslak hazırlamıştır. Hazırlanan taslakta, her ulustan, ırktan ve inançtan çocukların sömürüye karşı korunması, fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimlerinin tam olarak sağlanması, yetişkin hayatına hazırlanmaları konusunda çocuklara karşı sorumluluklar dile getirilmiştir. Bu taslak daha sonra, Milletler Birliği tarafından 1924’de Çocuk Hakları Cenevre Bildirgesi olarak kabul edilmiştir. Çocuk Hakları Cenevre Bildirgesi, uluslararası alanda çocukların korunmasına yönelik yapılan ilk uluslararası belgedir (Kurt, 2013, s.16; Yurtsever, 2009, s.32).

1939’da başlayan İkinci Dünya Savaşı, Çocuk Hakları Bildirgesi’nin kâğıt üstünde kalmaktan öteye geçememesine sebep oldu (Müftü, 2001, s.7). İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya genelinde çocuk istismarının artması, ülkeleri çocuklar için özel önlemler almaya itmiştir. Bu kapsamda, önce 1959 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından Çocuk Hakları Bildirgesi, sonra 1989 tarihinde daha ayrıntılı bir çalışma ile Çocuk Hakları Sözleşmesi ortaya konulmuştur. 26 Ocak 1990 tarihinde imzaya açılan Çocuk Hakları Sözleşmesi, aynı gün 61 devlet tarafından imzalanmıştır. Türkiye Sözleşmeyi, 29-30 Eylül tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Merkezinde toplanan “Çocuklar İçin Dünya Zirvesi’nde, 17, 29 ve 30. maddelerine çekince koyarak imzalamıştır. 4058 sayılı yasayla onaylanması uygun bulunan Sözleşme, 27 Ocak 1995 günü Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Birleşmiş Milletler Teşkilatı Çocuk Hakları Sözleşmesi, içerik olarak incelendiğinde “Eğitim, Boş Zaman ve Kültürel Faaliyetler”, “Aile Ortamı ve Bakım”, “Temel Sağlık ve Refah” ve “Vatandaşlık Hak ve Özgürlükleri” temaları üstüne yapılandırıldığı söylenebilir (Yurtsever, 2009, s.67). Metne göre, her çocuk anne-babası tarafından verilen isimle kayıt altına alınma, ebeveyninin yanında ve onlar tarafından bakılma hakkına sahiptir. Onların yetersiz olduğu durumlarda devlet, destek olarak çocuğun beden ve zihin olarak gelişebilmesi için gerekli şartları sağlamakla yükümlüdür. Sahipsiz, ailesinden geçici/kalıcı olarak ayrı kalan ve engelli çocukların bakımı, sağlığı, refah ve kimlik hakları yine devletin teminatı altındadır. Çocuk, din ve vicdan hürriyetine sahiptir. Fikirlerini özgürce dile getirebilir, belge edinip paylaşabilir, sanat faaliyetlerine katılabilir ve barış içinde toplanabilir. Taraf devletler bunu sağlayacağına sözünü vermişlerdir. Çocuğun en temel hakkı olan yaşamaktan, oyuna kadar pek çok hakkı teminat altına alınan sözleşme, çocuğu kendi hak, özgürlük ve sınırları olan ayrı bir birey olarak görür ve koruma altına alır.

Araştırmanın amacı, çocuklara yönelik metinleri çocuk hakları açısından değerlendirmeye yardımcı olacak güvenilir ve geçerli bir ölçek geliştirmektir. Bu amaç doğrultusunda araştırmanın problem cümlesi şu şekilde oluşturulmuştur:

“Çocuklara yönelik metinleri çocuk hakları bakımından değerlendirmede kullanılabilir güvenilir ve geçerli bir ölçek geliştirilebilir mi?”

Yöntem

Araştırma karma yöntem araştırmaları çerçevesinde yürütülmüştür. Nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin birlikte kullanıldığı bu yöntemde nitel, nicel verilerin önem ve sırasına göre farklı desenler belirlenebilir.

1.1. Desen

Araştırma, karma yöntem temelinde keşfedici desene göre tasarlanıp yürütülmüştür. Bilimsel araştırmalar nitel veya nicel araştırma yöntemine göre yapılır ancak bazı çalışmalar bu iki yöntemin birleştirilmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmalarda iki yöntem birden uygulandığından *karma yöntem araştırmaları* olarak adlandırılır (Creswell ve Plano Clark, 2014, s.3). Karma yöntem araştırmaları nitel ve nicel verinin kullanılma biçimi, sırası vb. durumlar; araştırmanın amaç ve biçimine göre farklı desenlerden oluşmaktadır. Bu çalışma, nitel verilerden yola çıkarak daha sonraki çalışmalarda kullanılacak nicel bir araştırma gereci geliştirmeye yönelik olduğundan *keşfedici sıralı desen* kullanılmıştır (Creswell ve Plano Clark, 2014, s.96).

Tablo 1. Araştırmada Kullanılan Ölçek Geliştirme Modeli

<i>Kapsam geçerliği</i>	Soru havuzu	Soru havuzunun oluşturulması	
		Yüzey geçerliğinin sağlanması	
	Pilot uygulama	Kapsam geçerliğinin sağlanması	Lawhse KGO (Konu Geçerliği Oranı)
		Belirlenen örnekleme pilot uygulamanın yapılması	Betimsel istatistiklerin yapılması
<i>Yapı geçerliği</i>	Ana örneklem uygulaması	Madde analizlerinin yapılması	Korelasyona dayalı analiz İç tutarlılık ölçütüne dayalı analiz
		Ölçeklerin ana örnekleme uygulanması	Betimsel istatistiklerin yapılması
<i>Güvenirlik</i>	Ana örneklem uygulaması	Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA)	Kaiser Meyer Olkin (KMO) testi ve Bartlett testi Açıklanan varyans oranları Varimax dik döndürme analizleri
		Madde analizi	Cronbach's Alpha, Spearman-Brown ve Guttman iç tutarlılık katsayıları

Soru havuzu, geliştirilecek ölçme aracının taslağı mahiyetindedir. Maddeler ölçülmek istenilen yapının olabilecek tüm alt boyutları da gözetilerek

kuramsal bir temelde oluşturulmalıdır (Comrey, 1988, s.755; aktaran Şahin, 2009). Bu sebeple, çocuk haklarına yönelik uluslararası alanda gerçekleştirilen girişimler, anlaşmalar, özellikle Birleşmiş Milletler Teşkilatı Çocuk Hakları Sözleşmesi, ek protokoller; alanyazında konu ile ilgili yapılan çalışmalar incelenmiştir. Soru geliştirme konusunda tümevarım ve tümdengelim olmak üzere iki yol izlenebilir (Hinkin, 1995, s.969). Araştırmada özellikle Birleşmiş Milletler Teşkilatı Çocuk Hakları Sözleşmesi temel alındığından tümdengelim yöntemi tercih edilmiştir. Nihai olarak ulaşılabilecek ölçek formunda hedeflenen 35-40 madde olduğundan soru havuzunun en az üç katı kadar maddeden oluşması gerekmektedir (Şencan, 2005, s.750). Bu sebeple olumlu ve olumsuz soru köklerinden oluşan 142 maddelik bir soru havuzu oluşturulmuştur.

Soru havuzunun oluşturulmasının ardından araştırmacı ve Türkçe eğitimi alanında uzman iki kişi tarafından yüzey geçerliliği çalışması yapılmıştır. Yüzey geçerliliği, ölçeğin uygulanan kişi tarafından bakıldığında neyi ölçer gözüyle alakalıdır (DeVellis, 2003, s.57). Yüzey geçerliliğinde; maddelerin anlaşılabilirlik durumu, uzunluğu, kolay okunma ve cevaplandırma durumu gibi konulardaki cevaplayıcıların görüşleri değerlendirilir (Karakoç ve Dönmez, 2014).

Yüzey geçerliliği sağlanan taslak ölçek için Türkçe eğitimi, çocuk gelişimi, ölçme ve değerlendirme alanlarında 12 uzmanla kapsam geçerliliği çalışması yapılmıştır. Lawshe tarafından geliştirilen Kapsam Geçerliliği Oranı (KGO) hesaplanarak ölçek maddelerinin çocuk hakları konusunda kapsayıcı olup olmadığı belirlenmiştir.

Kapsam geçerliliği çalışmaları tamamlanan taslak ölçek iki ayrı örnekleme sınanmıştır. Önce amaçlı örnekleme yolu ile belirlenen ve ana örnekleme dâhil edilmeyecek olan bir örnekleme grubu (n=120) ile pilot uygulama gerçekleştirilmiş, elde edilen verilerin bir istatistik programı yardımı ile korelasyona ve iç tutarlık ölçütlerine dayalı analizleri yapılarak ölçeğe son hali verilmiştir.

Pilot uygulamanın ardından tesadüfi örnekleme yolu ile belirlenmiş ana örnekleme grubunda (n=510) ölçek sınanmıştır. Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmış; Kaiser Meyer Olkin (KMO) testi ve Bartlett testi, açıklanan varyans oranları, Varimax dik döndürme analizleri ile yapı geçerliliği sağlanmıştır. Güvenilirlik için madde analizi yapılmış, Cronbach's Alpha, Spearman-Brown ve Guttman iç tutarlılık katsayılarına bakılmıştır. Nihayetinde güvenilir ve geçerli bir ölçme aracı olduğuna karar verilmiştir.

1.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Erzurum Milli Eğitim Müdürlüğünde görev yapan öğretmenler, Atatürk Üniversitesinde eğitim gören son sınıf öğrencileri ve aynı üniversitede görev yapan akademisyenler oluşturmaktadır.

Bir ölçek geliştirme çalışması olan bu araştırmanın dört ayrı örnekleme grubu bulunmaktadır. Birinci grup yüzey geçerliliğini sağlamaya yardımcı olan uzman grubudur. Türkçe eğitimi alanında uzman iki kişi ve araştırmacıdan oluşmaktadır.

İkinci grup kapsam geçerliğini sağlamaya yardımcı olan uzman grubudur. Uzman grubu, kartopu örnekleme yöntemi ile belirlenmiş Türkçe eğitimi, çocuk gelişimi, ölçme ve değerlendirme alanlarında uzman 12 kişiden oluşmaktadır.

Üçüncü örneklem grubu ise pilot uygulamanın yapıldığı ana uygulama örnekleme dâhil edilmeyen ve tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilmiş 120 katılımcıdan oluşmaktadır. Örneklemin demografik özellikleri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Pilot uygulamanın yapıldığı örneklem grubunun demografik özellikleri

		Meslek Grubu		
		Üniversite Öğrencisi	Öğretmen	Akademisyen
Cinsiyet	Kadın	24	14	12
	Erkek	30	20	20
	Toplam	54	34	32

Dördüncü grup ise ölçme aracının sınındığı ana örneklem grubudur. Tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilmiş 510 katılımcının yer aldığı bu örneklem grubunun demografik özellikleri Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Ana uygulamanın yapıldığı örneklem grubunun demografik özellikleri

		Meslek Grubu		
		Üniversite Öğrencisi	Öğretmen	Akademisyen
Cinsiyet	Kadın	120	80	30
	Erkek	142	100	38
	Toplam	262	180	68

Bulgular

Araştırmadan elde edilen bulgular yüzey geçerliği, kapsam geçerliği, yapı geçerliği ve güvenilirlik olmak üzere dört basamakta incelenmektedir.

1.3. Yüzey Geçerliği

Yüzey geçerliği, madde havuzundaki soruların dil, anlam, noktalama vb. özellikler bakımından değerlendirilerek anlaşılmayan, tekrar edilen ya da konu dışında olduğu açıkça görülen kısımların düzeltilmesi veya ölçekten çıkarılması aşamasını içermektedir. Türkçe eğitimi alanında uzman iki kişi ile araştırmacının birlikte gerçekleştirdikleri yüzey geçerliği çalışmasının ardından 142 maddeden oluşan soru havuzundan birbirini anlam olarak tekrar eden 50 maddeden 25'inin ve

konu dışına taşan, her metinde olamayacak kadar özel ifadeler içeren 20 maddenin ölçekten çıkarılmasına karar verilmiştir. Anlaşılma sıkıntısı olduğu düşünülen 21 maddeden 15'i ölçekten çıkarılmış, 6 madde düzeltilmiştir. İmla ve yazım sıkıntısı olan maddeler de elden geçirilerek düzeltilmiş, 82 maddelik ilk taslak oluşturulmuştur.

1.4. Kapsam Geçerliği

Kapsam geçerliği, ölçülmek istenilen özellik ile ölçek maddeleri arasındaki bağıntı, ölçme aracının geçerliğine ilişkindir. Kapsam geçerliğini sağlamak üzere Lawshe'nin Konu Geçerlik Oranı kullanılmıştır (Lawshe, 1975). Buna göre, uzmanların herhangi bir maddeye ilişkin görüşleri toplanarak kapsam geçerlik oranları elde edilir. Kapsam geçerlik oranları (KGO), herhangi bir maddeye ilişkin gerekli görüşünü belirten uzman sayılarının, maddeye ilişkin görüş belirten toplam uzman sayısına oranının 1 eksiği ile elde edilir. Hesaplama kolaylığı açısından $\alpha=0,05$ anlamlılık düzeyinde KGO'ların minimum değerleri (kapsam geçerlik ölçütleri) Veneziano ve Hooper (1997) tarafından tabloya dönüştürülmüştür. Buna göre, uzman sayısına ilişkin minimum değerler aynı zamanda maddenin istatistiksel anlamlılığını vermektedir (Erdemir, 2007; Sevim, 2014; Yurdugül, 2005).

Tablo 4. $\alpha=0,05$ Anlamlılık Düzeyinde KGO'ları İçin Minimum Değerler

Uzman Sayısı	Minimum Değer	Uzman Sayısı	Minimum Değer
5	,99	13	,54
6	,99	14	,51
7	,99	15	,49
8	,78	20	,42
9	,75	25	,37
10	,62	30	,33
11	,59	35	,31
12	,56	40+	,29

Tablo 4 incelendiğinde 12 uzman ile gerçekleştirilen kapsam geçerliği çalışmasında, 56 değerinin altında kalan maddelerin mümkünse düzeltilmesi değilse ölçekten çıkarılması gerekmektedir.

12 uzmanla gerçekleştirilen kapsam geçerliği çalışmasından elde edilen verileri Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Çocuk Haklarına Yönelik Metin Değerlendirme Ölçeği Konu Geçerlik Oranları

Madde numarası	Uygundur	Düzeltilmeli	Çıkarılmalı	KGO
1	10		2	0,67
2	5	2	5	-0,17
3	8	1	3	0,33
4	9		3	0,50

Çocuk Haklarına Yönelik Metin Değerlendirme Ölçeği'nin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

5	10	1	1	0,67
6	11		1	0,83
7	12		0	1,00
8	11		1	0,83
9	11		1	0,83
10	11		1	0,83
11	11	1	0	0,83
12	12		0	1,00
13	10		2	0,67
14	10		2	0,67
15	9		3	0,50
16	8		4	0,33
17	9		3	0,50
18	4	1	7	-0,33
19	5		7	-0,17
20	6		6	0,00
21	6		6	0,00
22	7	1	4	0,17
23	9		3	0,50
24	11		1	0,83
25	12		0	1,00
26	10	1	1	0,67
27	10		2	0,67
28	12		0	1,00
29	11		1	0,83
30	6		6	0,00
31	7		5	0,17
32	10		2	0,67
33	12		0	1,00
34	8		4	0,33
35	7		5	0,17
36	5		7	-0,17
37	12		0	1,00
38	11	1	0	0,83
39	11		1	0,83
40	10	2	0	0,67
41	10		2	0,67
42	12		0	1,00
43	12		0	1,00
44	12		0	1,00
45	11		1	0,83
46	11		1	0,83

47	10		2	0,67
48	11		1	0,83
49	11		1	0,83
50	10		2	0,67
51	12		0	1,00
52	12		0	1,00
53	12		0	1,00
54	11		1	0,83
55	10		2	0,67
56	10		2	0,67
57	9		3	0,50
58	8	1	3	0,33
59	9		3	0,50
60	8		4	0,33
61	11		1	0,83
62	12		0	1,00
63	10	2	0	0,67
64	12		0	1,00
65	11		1	0,83
66	11		1	0,83
67	12		0	1,00
68	12		0	1,00
69	10		2	0,67
70	11		1	0,83
71	12		0	1,00
72	12		0	1,00
73	9		3	0,50
74	8	2	2	0,33
75	11		1	0,83
76	10		2	0,67
77	8		4	0,33
78	9		3	0,50
79	8		4	0,33
80	8		4	0,33
81	10	1	1	0,67
82	11		1	0,83
Uzman Sayısı				12
Kapsam Geçerlik Ölçütü				0,56
Kapsam Geçerlik İndeksi				0,67

Tablo 5 incelendiğinde KGO değeri 12 uzman için $KGO \geq ,56$ değeri temel alındığında 2, 3, 4, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 30, 31, 34, 35, 36, 57, 58, 59, 60,

73, 74, 77, 78, 79, 80 numaralı maddelerin bu değerin altında kaldığı görülmektedir. Yapılan değerlendirme sonucunda bu maddelerin tamamının ölçekten çıkarılmasına karar verilmiştir. Geriye kalan 54 maddenin ortalamasının, 84 olduğu ve 1 tam değerine oldukça yakın olduğu için ortalama konu geçerliği oranının yüksek olduğu söylenebilir.

1.5. Yapı Geçerliği

1.5.1. Pilot Uygulama

Kapsam geçerliği sağlanan 54 maddelik 2. taslak ölçeğin yapı geçerliği sağlamak üzere önce pilot uygulama yapılmıştır. Araştırmacılar pilot uygulamanın 30-50 kişilik örneklemelerde yapılabileceğini (Şeker ve Gençdoğan, 2006, s.13), verilerin güvenirliliğinin artırılması için bu sayının yukarı çekilebileceğini ifade etmektedirler (Özgüven, 2012). Bu sebeple 120 katılımcının yer aldığı bir pilot uygulama örneğinde çalışılmıştır. Tablo 6'da Çocuk Haklarına Yönelik Metin Değerlendirme Ölçeği'ne ait puanların dağılım özelliklerine ilişkin bazı betimsel istatistikler verilmiştir.

Tablo 6. Çocuk Haklarına Yönelik Metin Değerlendirme Ölçeği'ne Ait Betimsel Değerler

Betimsel istatistikler	
N	120
Mean	178,640
Std. Error of Median	3,82456
Median	160,00
Mode	149
Std. Deviation	18,65314
Variance	347,939
Skewness	,013
Kurtosis	,045
Range	191,00
Minimum	108,00
Maksimum	257,00
Sum	21436,8

Tablo 6'da betimsel istatistikleri verilen Çocuk Haklarına Yönelik Metin Değerlendirme Ölçeği'nde 54 madde bulunmaktadır ve *kesinlikle katılmıyorum, katılmıyorum, kararsızım, katılıyorum, kesinlikle katılıyorum* şeklinde kodlanmış, aynı sırayla 1-5 arası puanlanmıştır. Olumsuz maddeler ise ters puanlanmıştır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 54, en yüksek puan ise 270'tir. Ölçek puanlarının ilgili becerinin en olumsuz ucundan en olumlu ucuna kadar olan beceri öğelerini

kapsaması için dizi genişliğinin (270-54=) 216 olması beklenirken bu pilot uygulamada dizi genişliğinin 191 olduğu görülmektedir. Şu halde, taslak ölçeğin beklenen ranjin bir kısmını kapsadığı görülmektedir. Merkezî yığılma ölçüleri olarak pilot uygulamada elde edilen puanların ortalaması 178,64, ortancası 160 ve modu 149 olarak birbirine yakın değerler ortaya çıkmıştır. . Merkezî yığılma ölçüleri etrafında verilerin nasıl dağıldığı hakkında bilgi veren dağılım ölçülerinden ranjin 191, standart sapmanın ise 18,65 olduğu belirlenmiştir. Elde edilen bu dağılım ölçüleri, puan ve değerlerin ortalama etrafındaki yayılış derecesini göstererek pilot uygulamaya katılanların ölçülen nitelikleri yönünden homojen olduklarını ortaya koymuştur.

Ölçeğin maddelerinin belirli bir kavramsal yapıyı tutarlı bir şekilde ölçüp ölçmediğinin belirlenmesi için madde analizi yöntemi kullanılmıştır. Çocuk Haklarına Yönelik Metin Değerlendirme Ölçeği'nin öncelikle madde toplam korelasyon katsayılarına bakılmıştır. Tablo 7'de ölçekte yer alan maddelerin toplam korelasyon katsayıları verilmiştir.

Tablo 7. Çocuk Haklarına Yönelik Metin Değerlendirme Ölçeği'ne Ait Madde Toplam Korelasyon Katsayıları

Madde	X	SS	r
Madde 5	4,06	0,76	-,125
Madde 32	2,96	0,18	-,110
Madde 37	4,80	0,97	,201
Madde 44	3,85	1,78	,246
Madde 8	4,22	0,81	,254
Madde 36	3,94	0,91	,325
Madde 30	3,86	0,86	,328
Madde 38	4,02	1,54	,328
Madde 43	2,25	0,67	,328
Madde 14	4,07	0,91	,330
Madde 16	3,92	0,98	,330
Madde 34	4,03	0,86	,330
Madde 46	2,30	0,20	,348
Madde 18	3,44	1,87	,350
Madde 54	3,14	0,76	,354
Madde 52	4,67	0,91	,355
Madde 10	2,60	1,21	,356
Madde 11	2,65	1,54	,356
Madde 53	3,80	1,31	,356
Madde 4	3,85	1,25	,359
Madde 41	4,11	1,24	,359
Madde 19	2,97	0,86	,361
Madde 40	4,58	1,86	,366
Madde 33	3,66	1,91	,378
Madde 42	4,72	0,97	,378

Çocuk Haklarına Yönelik Metin Değerlendirme Ölçeği'nin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Madde 47	3,38	1,98	,378
Madde 29	1,44	1,50	,380
Madde 6	2,97	0,91	,382
Madde 24	4,64	1,45	,382
Madde 35	3,88	0,76	,382
Madde 50	4,22	1,54	,382
Madde 1	3,89	0,66	,385
Madde 49	3,56	0,76	,385
Madde 22	2,90	0,97	,392
Madde 48	4,46	0,87	,399
Madde 21	3,98	0,76	,420
Madde 27	4,25	0,78	,420
Madde 31	4,73	0,42	,420
Madde 25	3,04	0,80	,421
Madde 39	4,20	1,42	,423
Madde 17	2,23	1,31	,424
Madde 7	3,98	0,86	,449
Madde 12	4,38	1,54	,455
Madde 15	4,08	0,81	,463
Madde 13	4,83	1,32	,472
Madde 45	3,69	0,86	,472
Madde 26	3,54	0,76	,480
Madde 2	2,68	0,93	,485
Madde 23	3,84	1,42	,505
Madde 3	4,51	1,42	,556
Madde 51	2,79	1,86	,558
Madde 20	4,52	0,85	,582
Madde 9	4,98	0,62	,615
Madde 28	3,24	0,52	,794

Madde puanları dizisi ile ölçek puanı dizisi arasında hesaplanan Pearson Momentler Çarpımı korelasyon katsayıları Tablo 7'de verilmiştir. Tablo 7 incelendiğinde en yüksek ölçek değerine (madde-test korelasyonu) sahip madde 28. madde, en düşük ölçek değerine (madde-test korelasyonu) sahip madde ise 5. maddedir. Bir diğer ifadeyle katılımcı tepkilerine dayalı kestirilen ölçek değerlerine göre ölçülmek istenen özelliği en iyi ölçen madde 28. madde iken en az ölçen madde 5. maddedir.

Tablo 7'deki değerlere bakıldığında korelasyon değerlerinin -0,125 ile 0,794 değerleri arasında değiştiği görülmektedir. 2 maddenin (Madde 5 ve Madde 32) ise negatif değerli korelasyon çıkardığı anlaşılmıştır. Korelasyon değeri negatif olan 2 maddenin yanında (Madde 5 ve Madde 32), 3 maddenin korelasyon değerinin 0.30'dan az olduğu ortaya çıkmıştır (Madde 8, Madde 37 ve Madde 44).

Ayrıca her maddenin ayırt etme gücü analiz edilmiştir. Çocuk Haklarına Yönelik Metin Değerlendirme Ölçeği'ndeki her maddenin, toplam puan üzerinden örneklemin üst % 27'sine giren grup (yüksek eleştirel görsel okuma düzeyi) ile alt % 27'sine giren grubu (düşük eleştirel görsel okuma düzeyi) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ayırt edip etmediği incelenmiştir. Bunun için söz konusu iki uç grubun toplam puanları t test tekniği ile karşılaştırılmıştır.

Tablo 8. Çocuk Haklarına Yönelik Metin Değerlendirme Ölçeği'nin Her Maddesinin Puan Dağılımının Alt ve Üst Gruplarına Ait Ortalamalar Arasındaki Anlamlılığına İlişkin T Testi Sonuçları

Madde	Grup	N	X	S	S.d.	t	p
Madde 1	Üst	32	3,42	,869	77	2,982	,000
	Alt	32	3,13	,354			
Madde 2	Üst	32	4,74	1,588	77	3,170	,001
	Alt	32	3,36	1,011			
Madde 3	Üst	32	3,42	,951	77	5,502	,001
	Alt	32	2,90	1,035			
Madde 4	Üst	32	3,42	1,128	77	6,236	,000
	Alt	32	3,13	1,385			
Madde 5	Üst	32	4,74	,572	77	2,387	,102
	Alt	32	3,36	,914			
Madde 6	Üst	32	3,42	1,456	77	4,507	,000
	Alt	32	2,90	1,974			
Madde 7	Üst	32	4,12	,874	77	5,004	,000
	Alt	32	3,87	1,978			
Madde 8	Üst	32	3,44	1,347	77	3,668	,163
	Alt	32	3,77	1,348			
Madde 9	Üst	32	3,46	1,201	77	2,920	,005
	Alt	32	4,28	,135			
Madde 10	Üst	32	4,50	1,486	77	5,357	,000
	Alt	32	3,30	1,541			
Madde 12	Üst	32	3,42	,367	77	4,581	,000
	Alt	32	2,31	,714			
Madde 13	Üst	32	3,47	,895	77	2,984	,000
	Alt	32	3,42	1,784			
Madde 14	Üst	32	4,37	,702	77	4,433	,000
	Alt	32	2,20	1,635			
Madde 15	Üst	32	3,72	1,380	77	5,392	,000
	Alt	32	2,37	1,322			
Madde 16	Üst	32	4,85	,989	77	4,030	,000
	Alt	32	3,10	,790			
Madde 17	Üst	32	4,32	1,352	77	3,248	,014
	Alt	32	3,52	1,837			

Çocuk Haklarına Yönelik Metin Değerlendirme Ölçeği'nin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Madde 18	Üst	32	2,42	1,847	77	2,025	,000
	Alt	32	1,29	,645			
Madde 19	Üst	32	3,89	1,412	77	2,370	,000
	Alt	32	3,19	1,209			
Madde 20	Üst	32	3,21	,605	77	2,804	,011
	Alt	32	2,28	,507			
Madde 21	Üst	32	3,36	1,484	77	6,421	,001
	Alt	32	2,65	,836			
Madde 22	Üst	32	3,18	1,449	77	2,502	,000
	Alt	32	2,68	1,427			
Madde 23	Üst	32	3,51	,330	77	4,711	,000
	Alt	32	3,00	,442			
Madde 24	Üst	32	3,63	1,255	77	4,920	,000
	Alt	32	2,02	,461			
Madde 25	Üst	32	3,77	1,230	77	5,902	,000
	Alt	32	2,38	,414			
Madde 26	Üst	32	4,05	1,521	77	5,000	,000
	Alt	32	3,45	,273			
Madde 27	Üst	32	3,65	,895	77	6,203	,000
	Alt	32	2,31	1,205			
Madde 28	Üst	32	3,88	,640	77	7,008	,000
	Alt	32	2,42	1,260			
Madde 29	Üst	32	4,40	1,335	77	2,820	,000
	Alt	32	3,99	,326			
Madde 30	Üst	32	3,01	1,840	77	3,014	,009
	Alt	32	2,81	1,653			
Madde 31	Üst	32	3,24	1,401	77	2,019	,035
	Alt	32	2,37	,987			
Madde 32	Üst	32	3,04	1,612	77	,562	,171
	Alt	32	3,37	,956			
Madde 33	Üst	32	4,20	,814	77	2,656	,000
	Alt	32	3,11	1,063			
Madde 34	Üst	32	3,31	1,058	77	2,210	,000
	Alt	32	2,42	1,783			
Madde 35	Üst	32	3,47	,784	77	3,921	,000
	Alt	32	2,55	1,302			
Madde 36	Üst	32	3,37	1,354	77	5,979	,001
	Alt	32	2,94	,598			
Madde 37	Üst	32	3,98	,887	77	6,544	,120
	Alt	32	3,43	,740			
Madde 38	Üst	32	3,42	1,963	77	4,225	,000
	Alt	32	3,04	1,621			

Madde 39	Üst	32	3,42	1,874	77	3,944	,000
	Alt	32	2,07	1,560			
Madde 40	Üst	32	3,44	1,204	77	2,550	,000
	Alt	32	3,12	1,304			
Madde 41	Üst	32	3,77	1,950	77	6,954	,000
	Alt	32	3,01	,227			
Madde 42	Üst	32	3,50	1,704	79	4,210	,000
	Alt	32	3,20	,987			
Madde 43	Üst	32	4,58	1,126	79	3,054	,000
	Alt	32	4,01	1,357			
Madde 44	Üst	32	3,22	,360	79	1,587	,163
	Alt	32	3,29	,350			
Madde 45	Üst	32	3,63	1,354	79	3,874	,000
	Alt	32	3,21	,417			
Madde 46	Üst	32	3,72	1,665	79	7,012	,001
	Alt	32	2,87	1,060			
Madde 47	Üst	32	4,31	1,470	79	5,878	,000
	Alt	32	3,73	,455			
Madde 48	Üst	32	4,64	1,235	79	7,655	,000
	Alt	32	3,80	1,056			
Madde 49	Üst	32	3,71	,322	79	6,138	,000
	Alt	32	3,20	1,221			
Madde 50	Üst	32	4,36	,553	79	5,818	,000
	Alt	32	2,90	,931			
Madde 51	Üst	32	3,24	1,020	79	3,545	,000
	Alt	32	3,17	,585			
Madde 52	Üst	32	4,24	,663	79	5,091	,000
	Alt	32	3,71	1,206			
Madde 53	Üst	32	2,64	1,530	79	6,058	,000
	Alt	32	2,71	,930			
Madde 54	Üst	32	4,24	1,201	79	5,542	,000
	Alt	32	3,22	,780			

Tablo 8'de t test sonuçları verilmiştir. Tablo 8'de, üst ve alt *metinlerin çocuk haklarına yönelik olma düzeyleri* ayrılarak her grubun cevaplayıcı sayısı (N), ortalaması (X), standart sapması (S), serbestlik derecesi (s.d.), t istatistiği (t Value) ve bunun manidarlık düzeyi (p) verilmiştir. Tablo 8'deki test sonuçlarına göre karar verebilmek için p ya da t değerlerine bakılır. 0.05 anlamlılık düzeyinde $p < 0.05$ ise gruplar arasındaki fark önemlidir. Bir başka deyişle ilgili madde, toplam puan üzerinden örneklemin üst % 27'sine giren grup ile alt % 27'sine giren grubu istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ayırt etmektedir.

Tablo 8'e bakıldığında 5, 8, 32, 37. ve 44. maddelerin manidarlık değerinin 0,05'ten büyük olduğu anlaşılmaktadır. Bu maddelerin madde-toplam puan korelasyon katsayılarının da 0,30'dan düşük olması, bu maddelerin ölçekten çıkarılması gerektiğini işaret etmektedir. T testi sonuçlarına bağlı olarak taslak ölçekten 5, 8, 32, 37. ve 44. maddelerin çıkarılmasına karar verilmiştir. Böylece ana örnekleme uygulanacak olan 3. taslak ölçekte 49 madde yer almıştır.

Ölçekte kalan 49 maddenin en düşük madde - toplam korelasyonu 0,325 olmuş, bu maddelerin t değerleri ise 2,019 ile 7,655 arasında değişmiştir. Pilot uygulama yapılan 54 maddelik 2. taslak ölçeğin iç tutarlılığı $\alpha = 0,826$ olarak tespit edilmiş, yukarıda bahsi geçen maddeler çıkarıldıktan sonra oluşan 3. taslak ölçekte kalan 49 maddenin iç tutarlılığı $\alpha = 0,842$ olmuştur. Bu şekilde oldukça yüksek güvenirliliğe sahip 49 maddelik bir ölçeğe ulaşıldığı görülmüştür.

1.5.2. Ana Örneklem Uygulaması

Pilot uygulama ve bu uygulamayla ilgili madde analizi işlemleri sonucunda 49 maddelik 3. taslak ölçek elde edilmiştir. Bu ölçeğin faktör analizlerinin yapılabilmesi için en az 600 kişilik bir ana örneklem hedeflenmiş ve ölçekler 500 katılımcıya elden, 110 katılımcıya e-posta yoluyla ulaştırılmıştır.

Elden verilen ölçeklerin 458'i, e-posta yoluyla ulaştırılan ölçeklerin ise 62'si geri dönmüş ve yapılan değerlendirmeler neticesinde 510'u geçerli sayılmıştır. Ana örneklem uygulaması Şubat-Nisan 2018'de gerçekleştirilmiştir.

Tablo 9'da Çocuk Haklarına Yönelik Metin Değerlendirme Ölçeği'ne ait puanların dağılım özelliklerine ilişkin bazı betimsel istatistikler verilmiştir.

Tablo 9. Çocuk Haklarına Yönelik Metin Değerlendirme Ölçeği'ne Ait Betimsel Değerler

Betimsel istatistikler	
N	510
Mean	180,134
Std. Error of Median	4,59874
Median	158,00
Mode	154
Std. Deviation	20,98856
Variance	361,324
Skewness	,024
Kurtosis	,035
Range	190,00
Minimum	95,00
Maksimum	230,00

Sum	91868,34
------------	----------

Tablo 9'da betimsel istatistikleri verilen Çocuk Haklarına Yönelik Metin Değerlendirme Ölçeği'nde 49 madde bulunduğuna göre alınabilecek en düşük puan 49, en yüksek puan ise 245'tir. Ölçek puanlarının ilgili becerinin en olumsuz ucundan en olumlu ucuna kadar olan beceri öğelerini kapsamı için dizi genişliğinin (245-49=) 196 olması beklenirken bu pilot uygulamada dizi genişliğinin 190 olduğu görülmektedir. Şu halde, taslak ölçeğin beklenen ranjin büyük bir kısmını kapsadığı görülmektedir. Merkezî yığılma ölçüleri olarak pilot uygulamada elde edilen puanların ortalaması 180,134, ortancası 158 ve modu 154 olarak birbirine yakın değerler ortaya çıkmıştır. Merkezî yığılma ölçüleri etrafında verilerin nasıl dağıldığı hakkında bilgi veren dağılım ölçülerinden ranjin 190, standart sapmanın ise 20,98 olduğu belirlenmiştir. Elde edilen bu dağılım ölçüleri, puan ve değerlerin ortalama etrafındaki yayılış derecesini göstererek ana uygulamaya katılanların ölçülen nitelikleri yönünden homojen olduklarını ortaya koymuştur.

Çocuk Haklarına Yönelik Metin Değerlendirme Ölçeği 510 kişiden oluşan ana örnekleme uygulanmış ve ölçeğin faktör analizi yapılmıştır.

Faktör analizinin yapılabilmesi için öncelikle Kaiser Meyer Olkin (KMO) testi ve Bartlett testleri uygulanmıştır. Tablo 10'da Çocuk Haklarına Yönelik Metin Değerlendirme Ölçeği'nin KMO ve Bartlett testi sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 10. Çocuk Haklarına Yönelik Metin Değerlendirme Ölçeği'nin KMO ve Bartlett Testi Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Çalışma Grubu Yeterliliği Ölçümü		.856
	Yaklaşık Ki-Kare	16254,20
Bartlett's Test of Sphericity	Serbestlik derecesi	1325
	Anlamlılık düzeyi	.004

Tablo 10 incelendiğinde KMO değerinin (0, 856), çalışma grubu büyüklüğünün faktör analizi için uygun olduğunu, Bartlett değerlerinin anlamlılığının da verilerin çok değişkenli normal dağılımdan geldiğini gösterdiği anlaşılmaktadır.

Elde edilen bu sonuçlara göre çalışma grubunun büyüklüğü faktör analizi için uygun olduğu söylenebilir. Çalışma grubunun faktör analizi için uygun olduğunun bilinmesinden sonra ölçeğin faktör sayısının belirlenmesi aşamasına geçilmiştir. Bu aşamada faktör sayısının belirlenebilmesi için açıklanan varyans oranına bakılmış ve ölçeğin iki faktörden oluştuğu tespit edilmiştir.

Tablo 11. Çocuk Haklarına Yönelik Metin Değerlendirme Ölçeği'nin Faktörlerinin Açıkladığı Varyans Oranları

Faktörler	Öz değer	Varyans (%)	Yığılmalı varyans (%)
-----------	----------	-------------	-----------------------

Çocuk Haklarına Yönelik Metin Değerlendirme Ölçeği'nin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

1. Faktör	4,32	19,26	56,28
2. Faktör	4,01	17,07	61,34
3. Faktör	3,84	16,91	62,44

Tablo incelendiğinde iki faktör tarafından açıklanan toplam varyans miktarının %62,448 yani kabul edilebilir bir değer olduğu belirlenmiştir.

Açıklanan varyans oranlarının belirlenmesinin ardından maddelerin faktörlere dağılımını belirlemek için Varimax dik döndürme analizleri yapılmış ve sonuçlar Tablo 12'de gösterilmiştir.

Tablo 12. Çocuk Haklarına Yönelik Metin Değerlendirme Ölçeği'nin Faktör Analizi Sonrası Dönüştürülmüş Bileşenler Matrisi

Madde numarası	1. Faktör	2. Faktör	3. Faktör
1	,812		
42	,824		
31	,830		
20	,784		
22	,745		
30	,710		
12	,705		
35	,690	,682	
40	,684	,677	
2	,670	,675	
27		,672	
17		,668	
8		,664	
25		,660	
32		,658	
43		,655	
39		,652	
37		,549	
3		,645	
33		,641	
47		,635	
6		,627	
38		,624	
46		,620	
18		,615	
34		,613	
21		,608	
4		,605	

16	,580	
29	,578	
13	,550	
9	,551	
11	,547	
36	,521	
44	,518	
23	,514	
19	,510	
45	,502	
28	,490	
5	,485	
41	,479	
24	,467	
15	,464	
48	,431	
7		,689
10		,664
49	,590	,594
26		,430
14		,420

Tablo 12'de görüldüğü gibi Varimax dik döndürme tekniği kullanılarak maddelerin faktörlere dağılımına bakıldığında 14, 26. ve 48. maddelerin dışında kalan maddelerin içinde buldukları faktörlerde yüksek değerlere (> ,45) sahip oldukları belirlenmiştir. 4 maddenin (2, 35, 40. ve 49. maddeler) birden fazla faktörden yük aldığı ve yer aldığı faktörlerdeki yük faktörleri 0,10'dan daha düşük olduğu görülmektedir. Bu maddelerin ölçekten çıkarılmasına karar verilmiştir. Böylece ölçekte 3 faktörde toplam 42 madde kalmıştır. 3. faktörde de yalnızca iki madde bulunması ve iki maddenin bir faktörü açıklamaya yeterli olmaması sebebiyle 3. faktörde kalan iki maddenin de ölçekten çıkarılmasına karar verilmiştir (14. ve 26. maddeler).

Çocuk Haklarına Yönelik Metin Değerlendirme Ölçeği'ne tekrar faktör analizinin yapılabilmesi için veri yapısının faktör analizi için uygun olup olmadığının belirlenmesi gerekir. Bunun için yine Kaiser Meyer Olkin (KMO) testi ve Bartlett testi yöntemlerinden yararlanılmıştır (Balcı, 2013; Kalaycı, 2005).

Tablo 13. Çocuk Haklarına Yönelik Metin Değerlendirme Ölçeği'nin KMO ve Bartlett Testi Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Çalışma Grubu Yeterliliği Ölçümü	,876
---	------

Bartlett's Test of Sphericity	Yaklaşık Ki-Kare	16267,60
	Serbestlik derecesi	1364
	Anlamlılık düzeyi	,004

KMO testi, seçilen örneklem verilerinin faktör çıkarmak için uygun olduğunu belirler. 0 ila 1 arasında değişen test değerinin yüksek çıkması (0.876) ölçekteki her bir değişkenin diğer değişkenler tarafından iyi bir şekilde tahmin edilebileceği anlamına gelmektedir. KMO değerinin sıfır ya da sıfıra yakın çıkması durumu, korelasyon katsayılarının dağılımında bir dağınıklık olduğunu ve bu değerlere dayalı olarak faktör analizi yapılamayacağını göstermektedir. Bartlett küresellik testi ki-kare istatistik değerini verir. Bu testte anlamlılık değerinin ,05'ten küçük olması veri yapısının faktör çıkarmaya uygun olduğunu göstermektedir. Tablo 13'te görüldüğü üzere KMO test sonucunun ,876 ve Bartlett anlamlılık değerinin ,004 olması faktör analizine devam edilebileceğini göstermektedir.

Tablo 14. Çocuk Haklarına Yönelik Metin Değerlendirme Ölçeği'nin Faktör Analizi Sonrası Dönüştürülmüş Bileşenler Matrisi

Madde numarası	1. Faktör	2. Faktör
1	,823	
9	,709	
16	,791	
18	,750	
25	,718	
26	,837	
35	,831	
2		,675
3		,624
4		,501
5		,632
6		,669
7		,560
8		,552
10		,562
11		,469
12		,594
13		,677
14		,619
15		,518
17		,613
19		,520

20	,474
21	,667
22	,679
23	,501
24	,588
27	,667
28	,654
29	,619
30	,530
31	,555
32	,632
33	,661
34	,488
36	,664
37	,525
38	,515
39	,629
40	,647

Tablo 14 incelendiğinde Varimax dik döndürme tekniği kullanılarak maddelerin faktörlere dağılımına göre tüm maddelerin içinde buldukları faktörlerde yüksek değerlere (> ,45) sahip oldukları belirlenmiştir.

Analiz sonuçlarına göre Çocuk Haklarına Yönelik Metin Değerlendirme Ölçeği'nin alt boyutları ve bu boyutlardan yük alan maddeler Tablo 15'te gösterilmiştir.

Tablo. 15. Çocuk Haklarına Yönelik Metin Değerlendirme Ölçeği'nin Alt Boyutları ve Bu Boyutlardan Yük Alan Maddeler

Faktörler	Madde sayısı	Madde numarası
1. Yazar	7	1, 9, 16, 18, 25, 26, 35
2. İçerik	33	2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 40

Tablo 15 incelendiğinde birinci faktörün 7, ikinci faktörün 33 maddeden oluştuğu görülmektedir. Faktörlerde yer alan maddeler belirlendikten sonra bu maddeler incelenmiş ve alt boyutlar isimlendirilmiştir. Bu bağlamda birinci alt boyut *yazar*, ikinci alt boyut *içerik* olarak isimlendirilmiştir.

1.6. Güvenirlilik Analizleri

Çocuk Haklarına Yönelik Metin Değerlendirme Ölçeği'nin güvenilirliği değerlendirilirken Cronbach's Alpha, Spearman-Brown ve Guttman iç tutarlılık katsayıları hesaplanmıştır.

Tablo 16. Çocuk Haklarına Yönelik Metin Değerlendirme Ölçeği'nin İç Tutarlılık Katsayıları

	r	p
Cronbach's Alpha	0,901	p<0,05
Spearman-Brown	0,890	p<0,05
Guttman	0,859	p<0,05

Tablo 16 incelendiğinde Cronbach's Alpha değerinin 0,901, Spearman-Brown değerinin 0,890 ve Guttman değerinin 0,859 olduğu anlaşılmaktadır. Tüm iç tutarlılık katsayıları 0,80 değerinden büyük olduğu için Çocuk Haklarına Yönelik Metin Değerlendirme Ölçeği'nin güvenilirliğinin yüksek düzeyde olduğu söylenebilir (Bademci, 2006; Karakoç ve Dönmez, 2014; Özer ve Dönmez, 2013). Yani Çocuk Haklarına Yönelik Metin Değerlendirme Ölçeği'ndeki maddelerin hepsi aynı özelliği ölçmeye yöneliktir.

Ölçek iki faktörden oluştuğundan faktörlerin iç tutarlılık değerleri ayrıca verilmiştir.

Tablo 17. Çocuk Haklarına Yönelik Metin Değerlendirme Ölçeği'ne Ait Faktörlerin İç Tutarlılık Katsayıları

Faktörler	Madde sayısı	Madde numarası	r	p	
			Cronbach's Alpha	0,822	p<0,05
Yazar	7	1, 9, 16, 18, 25, 26, 35	Spearman-Brown	0,814	p<0,05
			Guttman	0,800	p<0,05
İçerik	33	2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 40	Cronbach's Alpha	0,834	p<0,05
			Spearman-Brown	0,810	p<0,05
			Guttman	0,802	p<0,05

Tablo 17 incelendiğinde *yazar* faktörüne ve *içerik* faktörüne ait değerlerin 0,80 değerinden yüksek olduğu görülmektedir. Bu da Çocuk Haklarına Yönelik Metin Değerlendirme Ölçeği'ne ait faktörlerin de yüksek derecede güvenilir olduğu anlamına gelmektedir.

Güvenirlilik çalışmalarının ardından her boyuta ait maddeler bir araya toplanmış, ters puanlanan olumsuz maddeler kırmızı renkle işaretlenerek ölçeğe son hali verilmiş ve Eki'de sunulmuştur.

Sonuç ve Öneriler

Çocuk Haklarına Yönelik Metin Değerlendirme Ölçeği alandaki boşluğu gidermek için geliştirilmiş, 5'li likert tipi bir ölçektir. Ölçek için kuramsal çerçevenin temelini Birleşmiş Milletler Teşkilatı Çocuk Hakları Sözleşmesi ve bu sözleşmeye yapılan ek protokoller oluşturmakla birlikte çocuk haklarına yönelik uluslararası alanda gerçekleştirilen girişimler, anlaşmalar, alanyazında konu ile ilgili yapılan çalışmalar dikkate alınmıştır. Çocuklar için üretilmiş ya da çocuk eğitiminde kullanılan metinlerin çocuk haklarına yönelik olma durumunu değerlendirebilecek olan bu ölçek iki alt boyuttan ve 40 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten en düşük 40, en yüksek 200 puan alınabilmektedir. *Yazar* alt boyutunda yazarın çocuk haklarına yönelik tavrı, *içerik* alt boyutunda metin içinde çocuğun hakları değerlendirilmektedir.

Ölçeğin alt boyutlarına ilişkin olarak Cronbach's Alpha güvenirlik katsayısının yüksek olması (*yazar* alt boyutu=0,822; *içerik* alt boyutu =0,834) alt boyutlarda yer alan maddelerin birbiri ile tutarlı olduğunu göstermektedir. Ölçeğin tamamı için Cronbach Alpha değeri 0,90, Spearman-Brown değeri 0,890, Guttman değeri 0,859 olarak tespit edilmiştir. Bu da ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir (Bademci, 2006; Özer ve Dönmez, 2013; Karakoç ve Dönmez, 2014; Büyüköztürk, 2002; Gorsuch, 1983). Cronbach's Alpha güvenirlik katsayısının alt boyutlara ilişkin katsayılardan yüksek olması, ölçeğin hem çok boyutlu hem de tek boyutlu kullanılabilmesi yönünde değerlendirilebilir (Bozanoğlu, 2004). Çocuk Haklarına Yönelik Metin Değerlendirme Ölçeği'nde faktör yük değeri 0,45'ten yüksek maddeler yer almaktadır. Güvenirlik ve geçerlik sonuçlarına bakılarak geliştirilen ölçeğin metinlerin çocuk haklarına yönelik olma durumunun değerlendirilmesinde kullanılabilmesi görülmektedir.

Alanyazında, çocuk haklarına yönelik tutum ölçekleri veya yalnızca kitap/metin değerlendirme ölçekleri bulunsa da Çocuk Haklarına Yönelik Metin Değerlendirme Ölçeği'ne benzer bir çalışmaya rastlanmadığından doğrudan bir karşılaştırma yapma imkânı bulunamamıştır.

Örneklem grubu üniversite öğrencileri, öğretmen ve akademisyenlerle sınırlı tutulan ölçeğin farklı örneklerde denenmesi öneri olarak sunulabilir. Ayrıca çocuk eğitiminde kullanılan ders kitapları ile resmî kurum ve kuruluşlarca önerilen kitaplar ölçek yardımıyla değerlendirilebilir. Böylece çocuklara yönelik hazırlanan eğitim materyalleri ve kitaplarda, çocuk haklarına saygı gösterilmesi konusunda

hassasiyet sağlanabilir hatta bahsi geçen materyal ve kitapların içeriğinde çocuk haklarının öğretimi ön plana çıkarılabilir.

Kaynakça

- Akyüz, E. (2010). *Çocuk Hukuku*. Ankara: Pegem Akademi.
- Bademci, V. (2006). Tartışmayı sonlandırmak: cronbach'ın alfa katsayısı, iki değerli [0, 1] ölçümlenmiş maddeler ile kullanılabilir. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (13) 438-46. Erişim adresi: <http://dergipark.gov.tr/ataunikkefd/issue/2774/37180>
- Balcı, S. (2013). Türkçe dersinde tablet PC pilot uygulamasıyla öğretim gören öğrencilerin tutumlarını belirlemeye yönelik ölçek çalışması. *Turkish Studies*,8 (1), 855-870. doi.10.7827/TurkishStudies.4243
- Bozanoğlu, İ. (2004). Akademik Güdülenme Ölçeği; Geliştirmesi, Geçerliği, Güvenirliği. *AÜ Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 37 (2), 83-98. doi.10.1501/Egifak_0000000094
- Büyüköztürk, Ş. (2002). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: PegemA.
- Creswell, J. W. ve Plano Clark, V. L. (2014). *Karma Yöntem Araştırmaları* (Çev. Ed. Yüksel Dede ve Selçuk Beşir Demir). Anı: Ankara.
- DeVellis, R. F. (2003). *Scale development: Theory and application*, 2nd Ed., *Applied Social Research Methods Series*, Vol. 26, London: Sage.
- Erdemir, E. (2007). *İşe almada aday odaklılık: kavramsal çerçeve ve ölçek geliştirme*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Eskişehir.
- Gorsuch, R. L. (1983). *Factor analysis*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates.
- Gündoğan, G. ve Günay, M. (2004). *İnsan hakları ve eğitimi*. İzmir: İlya.
- Hinkin, T. R. (1995). A review of scale development practices in the study of organizations. *Journal of Management*, 1995, 21(5), s. 967-988. doi.10.1177/014920639502100509
- Kalaycı, Ş. (2005). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. (1. Baskı). Ankara: Asil.
- Kara, B., Biçer, Ü. ve Gökalp, A. S. (2004). Çocuk istismarı. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, S. 47, s.140-151. Erişim Adresi: <http://www.cshd.org.tr/abstract.php?id=87>
- Karakoç, F. Y. ve Dönmez, L. (2014). Ölçek geliştirme çalışmalarında temel ilkeler. *Tıp Eğitimi Dünyası*, S. 40, s. 39-49. Erişim Adresi: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/199275>
- Kurt, S. L. (2013). *Türkiye'de çocuk haklarının bilinirliği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara
- Lawshe, C. H. (1975). A quantitative approach to content validity 1. *Personnel psychology*, 28(4), 563-575. doi.10.1111/j.1744-6570.1975.tb01393.x
- MEB. (1991). *Birleşmiş milletler teşkilatı çocuk hakları sözleşmesi*. Ankara: Milli Eğitim.

- Müftü, G. (2001). Çocukların hakları. *Milli Eğitim Dergisi*, S. 151, s. 1-11.
- Özer, N. ve Dönmez, B. (2013). Güvenlik kameraları ve okul güvenliği: Bir ölçek geliştirme çalışması. *Turkish Studies*,8 (3), 437-448. Erişim adresi: <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423933042.pdf>
- Özgüven, İ.E. (2012). *Psikolojik testler*. (11. Basım). Ankara: Nobel
- Sevim, O. (2014). Akademik etik değerler ölçeğinin geliştirilmesi: Güvenirlilik ve geçerlilik çalışması. *Turkish Studies*, Volume 9/6, Spring, 943-957. doi.0.7827/TurkishStudies.6969
- Şahin, F. (2009). Yönetmel Güçlülük: *Etkili yönetim ve liderlik bileşeni olarak kavramsallaştırılması ve ölçülebilmesine ilişkin bir araştırma*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde
- Şeker, H. ve Gençdoğan, B. (2006). *Psikolojide ve Eğitimde Ölçme Aracı Geliştirme*. Ankara: Nobel.
- Şencan, H. (2005). *Güvenirlilik ve geçerlilik*. Ankara: Seçkin.
- Torun, F. (2011). *Çocuk hakları öğretiminde oyun yönteminin başarıya, kalıcılığa ve tutuma etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Adıyaman.
- Veneziano, L. ve Hooper, J. (1997). Method for quantifying content of health-related questionnaires. *American Journal of Health Behavior*, 21(1), 67-70.
- Yıldırım, S. ve Kılıç, Ü. (2018). Klasik dönem Osmanlı Devleti'nde eğitim ve öğretim. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 22(Özel Sayı): 603-627. Erişim adresi: <http://dergipark.gov.tr/ataunisosbil/issue/36559/406315>
- Yurduğül, H. (2005). Ölçek geliştirme çalışmalarında kapsam geçerliği için kapsam geçerlik indekslerinin kullanılması. *XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi*, Denizli.
- Yurtsever, M. (2009). *Ebeveyn çocuk hakları tutum ölçeğinin geliştirilmesi ve anne babaların çocuk haklarına yönelik tutumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü: İstanbul.

EK 1. Çocuk Haklarına Yönelik Metin Değerlendirme Ölçeği
ÇOCUK HAKLARINA YÖNELİK METİN DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİ

			<i>Kesinlikle katılmıyorum</i>	<i>Katılmıyorum</i>	<i>Kararsızım</i>	<i>Katılıyorum</i>	<i>Kesinlikle katılıyorum</i>
İÇERİK	1.	Kapakta/metin öncesinde verilen görseller çocuğun ruh sağlığına uygundur.					
	2.	Metin, çocuğun zihinsel ve bedensel sağlığını korumaya yönelik bir yayındır.					
	3.	Metin, eğitimde fırsat eşitliğini vurgulamaktadır.					
	4.	Metin, çocukları istismara karşı eğiten bir niteliktedir.					
	5.	Metinde 18 yaşına kadar her birey, çocuk olarak kabul/ tasvir edilmektedir.					
	6.	Metinde anne-baba, çocuğun gelişimi için yol göstericidir.					
	7.	Metinde birleştirici bir üslup (dil, din, ırk vb.) benimsenmiştir.					
	8.	Metinde çocuğa ismi ile yer verilmekte/ hitap edilmektedir.					
	9.	Metinde çocuğun iletişim hakkına saygı duyulmaktadır.					
	10.	Metinde çocuğun kendi seçeceği bir araçla düşüncesini özgürce dile getirmesine fırsat tanınmıştır.					
	11.	Metinde çocuğun kimliğine ait bilgilere (isim, tabiiyet, aile bağları vd.) saygı duyulmuştur.					
	12.	Metinde çocuğun temel yaşama hakkına saygı duyulmuştur.					

13.	Metinde çocuk haklarını ihlal eden söz/ ifadeler yer almaktadır.					
14.	Metinde çocuk istismarına sebep olabilecek görseller kullanılmıştır.					
15.	Metinde çocuk istismarına sebep olabilecek imalar bulunmaktadır.					
16.	Metinde çocuk istismarını hoş görececek bir tavır söz konusudur.					
17.	Metinde çocuk yaşta evliliğe özendirme söz konusu değildir.	---	---	---	---	---
18.	Metinde çocuk, cinsel bir obje olarak gösterilmektedir.					
19.	Metinde çocuk/lar anne-babaları tarafından bakılmaktadır.					
20.	Metinde çocuklar din ve vicdan özgürlüğüne sahiptirler.					
21.	Metinde çocuklar yasa dışı olarak özgürlüklerinden yoksun bırakılmaktadır.					
22.	Metinde çocuklar yetenekleri doğrultusunda eğitim almaktadır.					
23.	Metinde çocuklara yönelik bedensel bir saldırı vardır.					
24.	Metinde çocuklara yönelik cinsel istismar söz konusudur.					
25.	Metinde çocuklara yönelik zihinsel bir saldırı bulunmaktadır.					
26.	Metinde okuyucuya çocukların korunması konusunda mesajlar verilmektedir.					
27.	Metinde çocukların ücretsiz tıbbi destek alabilmesi fikri desteklenmektedir.					
28.	Metinde engelli çocuklara yönelik pozitif bir ayrımcılık yapılmaktadır.					

Çocuk Haklarına Yönelik Metin Değerlendirme Ölçeği'nin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

	29.	Metinde engelli çocukların toplumda aktif olarak yer almasına yönelik tutum vardır.					
	30.	Metinde yer alan görseller çocuğun zihinsel ve bedensel gelişimini olumlu etkileyecek niteliktedir.					
	31.	Metinde, çocuğun onur ve itibarına saldırı vardır.					
	32.	Metni bedensel/ zihinsel şiddete maruz kalmış çocukların ailelerinin okuması sakıncalıdır.					
	33.	Metni, bedensel ve zihinsel şiddete maruz kalmış çocuklar okuyabilir.					
YAZAR	34.	Yazar, çocuğun oyun hakkına saygı duymaktadır.					
	35.	Yazar, çocuğun özel yaşantısına saygı duymaktadır.					
	36.	Yazar, çocukları eğitim almaları yönünde teşvik etmektedir.					
	37.	Yazar, çocukları ilgilendiren konularda çocukların yararını gözetmektedir					
	38.	Yazar, çocukları sanatsal yaşama katılmaya özendirilmektedir.					
	39.	Yazar, çocukları zararlı alışkanlıklara karşı bilinçlendirmeye çalışmaktadır.					
	40.	Yazarın çocuk haklarına yönelik suç geçmişi bulunmaktadır.					

**İNANÇ TURİZMİ VE BÖLGESEL KALKINMAYA ETKİSİ AĞRI İLİ
ÖRNEĞİ***
**Faith Tourism and Its Impact on Regional Development: A Case
Study of Ağrı Province**

Kerem KARABULUT

Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
kkarabulut@agri.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-3159-3289>

Yelda KÖKSAL

Öğr. Gör., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu/Konaklama
İşletmeciliği Bölümü

ykoksal@agri.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-7781-8220>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-Journal of Ağrı İbrahim Çeçen
University Social Sciences Institute AİCUSBED 5/1 Nisan/April 2019 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	06.02.2019-
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	27.03.2019
Sayfa- <i>Pages</i> : 83-104	 10.31463/aicusbed.523594

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

İNANÇ TURİZMİ VE BÖLGESEL KALKINMAYA ETKİSİ AĞRI İLİ ÖRNEĞİ*

Faith Tourism and Its Impact on Regional Development: A Case Study of Ağrı Province

Kerem KARABULUT Yelda KÖKSAL

Öz

Günümüzde turizm, kişilerin psikolojik, sosyal ve fiziksel ihtiyaçlarını karşılayarak önemi sürekli artan ve önemli boyutlara ulaşan etkili ve güçlü bir faaliyet olarak ortaya çıkmaktadır. Turizm, hem ulusal ve yerli ekonomilerin gelişmesine hem de toplumsal refah düzeyinin yükselmesine olumlu katkılar sağlamaktadır. Bu bağlamda turizm, bölgelerarası dengeli kalkınma ve gelişmeye katkı yaparak önemli bir araç haline gelen sektör durumundadır. Bu nedenle dünyada ve Türkiye’de turizme verilen önem her geçen gün artarak turizm faaliyetleri çeşitlilik kazanmakta, yeni turizm türleri ilgi çekmektedir. Gelişen yeni turizm türlerinden biri olan inanç turizmi, insanların turizme katılmalarını etkileyen önemli nedenlerden biridir. Bu kapsamda geçmişte birçok medeniyete ev sahipliği yapan Ağrı ili çalışma sahası olarak ele alınmıştır. Kutsal kitaplara konu olan ve tufandan sonra Nuh’un Gemisi’nin konakladığı inanışıyla inanç turizmi açısından ön plana çıkan Ağrı Dağı ve yörenin önemli şair ve filozoflarından olan Ahmed-i Hani’nin mezarının bulunduğu Ahmed-i Hani Türbesi, ilin inanç turizminin merkezi haline gelmesini sağlayan iki önemli değerdir. Bu amaçla yapılan çalışmada inanç ziyaretlerinin bölgenin kalkınmasına ekonomik anlamda ne gibi etkileri olduğunu tespit etmeye yönelik otel yetkililerinin görüşleri alınarak durum değerlendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnanç turizmi, bölgesel kalkınma, Ağrı.

Abstract

Today, tourism is an effective and powerful activity and the importance of tourism is continuously increasing and reaching important dimensions by meeting the psychological, social and physical needs of people. Tourism contributes positively to the development of both national and domestic economies and to the increase of social welfare. In this context, tourism is a sector that has become an important issue by contributing to the balanced development and development of the regions. Fort this reason tourism activities are diversified due to the importance given to tourism is increasing each passing day in the world and in Turkey and new types of tourism are

* Bu çalışmanın özeti, 3.Uluslararası Kültür ve Medeniyet Kongresi(20-22 Nisan 2018 Mardin) Bildiri Özetleri Kitabında yayımlanmıştır.

drawing attention. Faith tourism, which is one of the new developing tourism types, is one of the important reasons affecting the participation of people in tourism. In this context, Ağrı province, which has hosted many civilizations in the past, has been considered as the working area. There are two important values that have made province as the center of the faith tourism: First one is Ağrı Mountain, which is the subject of holy books and come into prominence for faith tourism with the belief that Noah's Ark is staying after the flood and second one is the tomb of Ahmed-i Hani who is one of the most important poets and philosophers of the region. In this study, the opinions of the hotel authorities were taken to determine the effects of faith visits on the economic development of the region and the situation was evaluated.

Keywords: Faith tourism, regional development, Ağrı.

Giriş

İktisadi kalkınma, II. Dünya Savaşı'ndan itibaren tüm ülkeleri etkileyen önemli tartışma konularından biridir. Gelişmiş ülkeler 1765 sanayi devriminden itibaren, gelişmekte olan ülkeler ise özellikle 1950'lerde itibaren sanayileşme konusunda önemli çabalar harcamaktadırlar. Bu doğrultuda, sanayileşen ülkelere "gelişmiş ülke", sanayileşemeyenlere de "gelişmekte olan", "azgelişmiş" veya "geri kalmış ülke" ifadeleri kullanılmaktadır. Ülkeler sanayileşme süreçlerini tamamlayamayınca ihracata konu sanayi üretimi gerçekleştirememekte ve dış ödemeler dengeleri sürekli açık vermektedir. Bu nedenle, birçok ülkenin çözüm olarak turizm sektörüne yöneldiği ve bu anlamda ciddi yatırımlar yapmaya başladığı görülmektedir (Demir, 2014: 101).

Küreselleşme sürecinin zirve yaptığı günümüz şartlarında, ülkeler ekonomik ve sosyal anlamda öncelikli olarak büyüme ve kalkınmayı sağlamaya çalışmaktadırlar. Böylece, ulusal ve bölgesel bazda kalkınmasını sağlayabilen ülkeler, hem uluslararası alanda söz sahibi olabilmekte hem de ülke içerisindeki kaynakları daha verimli kullanarak toplumsal kalkınmayı ve refah artışı sağlayabilmektedirler (Perktaş, 2014: 475).

Bir ülke ekonomik, fiziki ve sosyal açılardan önemli farklılıkları bulunan, kendine özgü ekonomik yapısı, gelişme şartları ve sistematiği olan bölgelerden meydana gelmektedir. Ülke ekonomisi açısından geri kalmış bölgelerde bu farkların minimuma indirilmesi önem arz etmektedir (Tekin, 2011: 38).

Bölgelerarası dengesizlik, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde kendini daha fazla göstermesine rağmen; gelişmiş ülkelerin de karşı karşıya geldikleri önemli bir sorundur. Ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi bakımından gelişmiş ve az gelişmiş olması ya da kendi içinde de görece olarak gelişmiş ve az gelişmiş bölgelerin bulunması, ülke içinde pek çok sosyal ve ekonomik sorunlara neden olmaktadır (Akiş, 2011: 238). Bir ülkede bölgeler arasında önemli ölçüde gelişmişlik farklarının bulunması; birtakım ekonomik sakıncaları da beraberinde getirmektedir. Kaynakların eksik kullanımını, kaynakların sektörler arasında optimal dağılımının önlenmesi ve şehirlerin aşırı ölçüde büyümesi gibi sorunlara neden olabilir (Tekin, 2011: 38). Yine pek çok bölgede, ekonomik faaliyetlerin yetersizliği nedeniyle istihdam sağlanamamakta ve işsizlik sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle ciddi emek göçü verilmektedir. Bu durumun sonucu olarak nüfusta azalma; büyük şehirlerde de aşırı nüfus yoğunluğu yaşanmaktadır. Göçle artan

nüfus, büyük şehirlerde pek çok sosyo-ekonomik sorunların ortaya çıkmasına neden olarak büyük şehirleri yaşanmaz hale getirmektedir (Keskin, 2016: 147).

Belirtilen genel sorunların önlenmesinde özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde turizm faaliyetleri bölgesel kalkınmanın ve genel kalkınmanın sağlanmasında önemli bir sektör olmaktadır. Bölgesel kalkınmanın sağlanması için; kültürel ve doğal mirasa sahip bölgelerde sağlık ve eğitim hizmetlerinin geliştirilmesi, alt yapı çalışmalarının hızlandırılması önemlidir. Bir bölgede kültürel mirasın, doğal güzelliklerin tanıtımı sonucunda turistik faaliyetler artmakta ve o bölgede yerel ürünlerin tanıtımının da yapılması sağlanmaktadır. Böylece elde edilen turizm gelirlerinden yerel halk da yerel işletmeler ve çeşitli iş olanakları aracılığıyla doğrudan veya dolaylı olarak pay alabileceklerdir (TÜSİAD, 2012: 33).

Turizm doğal, çevresel ve kültürel kaynaklardan en çok yararlanan bir sektör olup; bu kaynakları doğrudan bir sermaye olarak kullanabilmektedir (Çakılcıoğlu, 2013:27). Yerelde farkına varılamayan pek çok tarihi, doğal mekanlar turizm arzına dahil edilerek turistlerin uğrak yeri haline dönüştürülebilir. Özellikle son yıllarda çeşitlenen turizm ve turistlerin taleplerinin dikkate alınması ve yerel potansiyellerin turizme kazandırılması önem arz etmektedir (Keskin, 2016: 148). Bu anlamda önemli alternatif turizm türleri arasında yer alan inanç turizmi, insanların hem mensubu oldukları dinin kutsal mekânlarını hem de dini liderlerinin yaşadıkları yerleri görmek istemeleri sonucunda ortaya çıkan bir turizm türüdür (Eyky vd., 2015: 60). Günümüzde tüm dünyada tek tip turizm çeşidinden vazgeçilerek ürün çeşitlenmesine gidilmektedir. İnanç turizmi de bu durumdan payını alarak; tüm ülkeler için faaliyet gösterme potansiyeline sahip önemli bir turizm çeşidi olmaktadır (Bayrakçı, 2016: 284). Türkiye, doğal, kültürel ve tarihi zenginlikler açısından büyük bir potansiyele sahiptir ve Türkiye'nin ekonomik büyüme ve kalkınmasında turizm sektörü önemli bir paya sahiptir (Gülbahar, 2009: 34). Turizmin bölgesel kalkınmada pek çok ekonomik faaliyeti harekete geçirdiği düşünüldüğünde; son zamanlarda ilginin giderek arttığı inanç turizmi açısından her bölgenin sahip olduğu önemli manevi değer potansiyellerinin bölge ve ülke kalkınmasında dikkate alınması gerekmektedir.

Çalışmaya konu olan Ağrı ili inanç turizmi açısından önemli kentlerden birisidir. Eski Beyazıt'ta bulunan saygın din alimlerinden biri olan Ahmed-i Hani ve bütün dinler açısından kutsal kabul edilen Nuh'un Gemisi'nin izinin olduğu inanışıyla efsanevi bir yönü olan Ağrı Dağı bölgesinin inanç turizmi açısından önemli zenginliklerinden olup bölge turizmi için değerlendirilmeyi bekleyen önemli bir potansiyel konumundadır. Bu doğrultuda ele alınan çalışmanın temel amacı da; inanç turizmi açısından önem taşıyan bu değerlerin farkındalığının sağlanarak bölgenin ekonomik kalkınmasındaki rolünün ortaya konulmasıdır.

Kısa Literatür

İnanç turizmi ile bölgesel kalkınma ilişkisine yönelik yapılan çalışmalar kısıtlıdır. Literatürde Poria, Butler ve Airey (2003), din ve turizm ilişkisinin ülke ekonomilerine mikro ve makro düzeyde etkilerinin olduğunu belirtmişlerdir.

Sevinç ve Azgün (2012), Eşitti ve Kınır (2015) vb. gibi yazarlar tarafından ele alınan çalışmalarda, kavramsal çerçeveye birlikte çalışmanın geçtiği yerin inanç turizmi açısından potansiyeline değinilerek mevcut durum değerlendirmesi yapılmış ve öneriler geliştirilmiştir.

Literatürde daha çok turizm ile bölgesel kalkınma ilişkisi ele alınmıştır. Bahar (2007), çalışmasında elde ettiği bulgulardan yola çıkarak; bölgesel kalkınmada turizm sektörünün az gelişmiş ve geri kalmış bölgelerde doğrudan ya da dolaylı olarak bir katkı sağladığını vurgulamıştır. Bu bölgelerin gelişmesine, ekonominin yeniden yapılandırılmasına ve sonuçta bir bütün olarak ekonomik büyüme ile kalkınmaya katkı sağladığını göstermiştir. Doğan ve Yıldız (2007), turizm sektörünün ülke ve bölge ekonomileri üzerindeki etkilerinin üzerinde durarak; göller bölgesinin sahip olduğu alternatif turizm potansiyelinin bölgenin kalkınmasında bir dinamik olarak kullanılabilirliğini teorik ve ampirik olarak tartışmışlardır.

Çeken (2008), turizmin bölgesel kalkınma ve az gelişmişliğe olan etkisi üzerinde durarak, turizmin Türkiye'deki kalkınmaya etkisini gözlemlere ve bilimsel araştırmalara dayanarak tartışmıştır.

Kızıldemir ve Sarıışık (2017), turizm endüstrisinin ekonomik etkilerinin bölgesel kalkınmaya olan etkilerini tespit etmeye yönelik Adana ilinde yaptıkları çalışmada anket yöntemini kullanarak yerel paydaşlardan görüş almışlardır ve 453 adet veri elde etmişlerdir. Alınan görüşler yerel paydaşların şehirdeki turizm faaliyetlerinin istihdam, döviz girdisi ve bölgeye yönelik yatırım artışı sağladığı düşüncesinde olduklarını ortaya koymuştur. İlin turizm sektörünün sağladığı ekonomik faydalardan daha fazla yararlanabilmesi adına yatırım ve bölgesel planlamalarının güncellenmesi için öneriler geliştirilmiştir.

Gülbahar (2009), Tunçsiper ve Özyılmaz (2009), Künu vd. (2015), Baykul ve Maden (2017) vb. turizm sektörünün bölgelerarası dengesizlikleri gidermedeki rolünün önemi üzerinde durularak çalışmanın ele alındığı ilgili bölgeye ilişkin öneriler sunulmuştur.

Bölgesel Kalkınmada Turizm Sektörünün Yeri ve Önemi

Dinamik bir kavram olan kalkınma kavramı; bulunulan mevcut durumdan daha iyiye yönelik sosyo-ekonomik açıdan değişimi kapsamaktadır (Tolunay ve Akyol, 2006: 118). Diğer bir anlatımla kalkınma; *“iktisadi nitelikteki yapıların yanı sıra sosyal, siyasal ve kültürel nitelikteki yapılarda da gelişme yönünde bir değişmeyi hatta yeni yapıların oluşturulmasını içeren süreçleri ifade etmektedir”* (Özyakışır, 2011: 49).

Bölgesel kalkınma kavramı, kalkınma iktisadının ortaya çıkışıyla beraber 1940'larda önem kazanmaya başlamıştır. Gündeme gelişi Doğu ve Güneydoğu Avrupa arasındaki ekonomik farklılıklar sonucunda olsa da, bugün az gelişmiş ve gelişmekte olan bölgeler için büyük önem taşımaktadır. Bölgelerarası gelişme farklarının en aza indirilmesine bağlı olarak; ekonomik kalkınmanın yanı sıra sosyal ve kültürel gelişmenin sağlanabilmesi, yoksulluğun azaltılabilmesi mümkün olabilecektir (Samırkaş ve Bahar, 2013: 107). Bölgesel kalkınma olgusu bu anlamda öncelikle bölge vizyonunu dikkate alarak, katılımcılığı ve sürdürülebilirliği temel ilke edinen, bölge refahının yükseltilmesini

amaçlayan, ülke bütününde yer alan bölgelerin, çevre bölgeler ve dünya ile karşılıklı etkileşimiyle oluşan ve insan kaynaklarının geliştirilmesi, iktisadi ve sosyal, yeterliliklerin harekete geçirilmesi yoluyla yapılan çalışmaların bütünüdür (Üçler vd., 2016: 287). Bölgelerin gelişme dinamiklerinde tarihsel süreç içerisinde çeşitli nedenlerden dolayı farklılıklar meydana gelmiştir. Doğal kaynaklar, demografik yapı, tarihsel birikimlerin çeşitli yörelerde yoğunlaşmalarından kaynaklanan farklılıklar ilk akla gelen nedenlerdendir. Yine ülkede uygulanan ekonomi politikalarının da doğrudan veya dolaylı olarak bölgesel boyutunun olduğu söylenebilir. Bölgelerarası gelişmişlik farklarına gelişmiş ülkeler de dâhil olmak üzere her ülkede rastlamak mümkündür (Samırkaş ve Bahar, 2013: 63).

Planlı ve etkin bir turizm politikası aracılığıyla turizm sektörü, tarım ve sanayide yeterli kaynak ve gelişme imkânına sahip olamayan fakat zengin bir arz potansiyeli olan bölgelerde, turistik yönden dengeli bir kalkınmanın gerçekleştirilebilmesine imkân sunacaktır (Çeken, 2016: 117). Turizm, geri kalmış bölgelere de sağladığı sosyo-ekonomik faydalardan dolayı bu bölgelerin kalkınmasında hayati sektörlerden biri olarak görülmektedir (Toy ve Çalışkan, 2016:113). Gelişmekte olan ülkelerin sahip oldukları kaynaklarla kalkınma hamlelerini gerçekleştirememeleri günümüzde önemli bir sorundur. Turizm sektörünün gelişmesi kalkınmayı olumlu etkilemektedir. Turizm, kaynakların etkin bir şekilde kullanılmasını sağlayarak; bölgeler arasındaki dengesizliklerin giderilmesinde ve bölgelerin kalkınmasında önemli bir rol oynamaktadır (Çeken, 2008:294-295). Çünkü turizm göreceli olarak bir ülkenin geri kalmış bölgelerinde geliştirildiğinde, bu alanlarla gelişmiş bölgeler arasındaki eşitsizlik veya dengesizlikler azaltılabilmektedir. Turizmle bu bölgelere yeni para girişi ve gelir artışı sağlanabilir, bölge halkı için yeni istihdam olanakları oluşturulabilir, bölgedeki küçük ve orta ölçekli işletmeler desteklenebilir ve yine turizm sayesinde diğer ekonomik faaliyetler, işletmeler bölgeye çekilebilmektedir (Somuncu, 2006: 165). Turizm alanında yapılan yatırım ile de diğer sektörler içindeki birçok ekonomik faaliyetin ortaya çıkması sağlanarak bölgeler arasındaki eşitsizlik giderilebilmektedir. Böylece yeni istihdam alanları oluşmaktadır. Turizm yatırımının yapılmasıyla inşaat ya da sanayi sektörü bundan dolayı olarak etkilenebilmektedir. Ülkeye olan turistik talebin artması; hava, kara ve deniz yolu trafiğini canlandırarak, ulusal ekonomiyi olumlu yönde etkilemektedir (Bahar ve Kozak, 2012: 11).

Bir bölgenin gelişiminde turizm hem ekonomik anlamda hem de sosyal, kültürel ve hayat standartları anlamında önemli katkılar sunmaktadır. Turizm sayesinde öncelikli olarak altyapı ve üstyapı hizmetleri geliştirilebilmektedir. Özellikle geliştirilen bu hizmetler sadece turistlerin beklentilerini karşılamakla kalmayıp, aynı zamanda bundan faydalanan yerel halkı da memnun etmektedir. Ayrıca yerel altyapının yanında diğer hizmetlerin (su, atık, enerji, iletişim, ulaşım vb.) sunulmasını da sağlamaktadır. Yine turizm sosyal yaşam üzerindeki etkileriyle bölgesel kalkınmada önem arz etmektedir. Turizm geliştiği toplumlarda inanılmaz güçlü bir sosyal ağa imkân sağlayarak; insanların ve toplumların sosyal anlamda turizmden etkilenmelerini sağlamaktadır (Şengel ve Zengin, 2017: 4-5). Kalkınma hızıyla nüfus artış hızı arasındaki dengesizlik iç göçlere sebep olmaktadır. Turizmle içgöçler azalabilmekte ve engellenebilmektedir. Bununla birlikte kentlerin gecekondulaşma veya çarpık kentleşme hızı yavaşlamaktadır. Turizm, bu gibi toplumsal

sorunları önleyici ve azaltıcı fonksiyonuyla kalkınmaya katkıda bulunmaktadır (Harbalıoğlu ve Ünal, 2013:1193).

Bölgesel Kalkınma ve İnanç Turizmi

Sanayileşmemiş bölgelerde bölgelerarası gelişmişlik farklarını önleyebilmek ve bölgesel kalkınmayı sağlayabilmek için kullanılacak kalkınma araçlarından birisi alternatif turizm faaliyetleridir (Aydemir ve Yaşar, 2015: 493). Alternatif turizm, doğal kaynakları koruyarak kaliteli bir çevre oluşturmanın yanında bu faaliyetlerin gerçekleştiği bölgede yaşayan yöre halkının turizm faaliyetlerinden ekonomik fayda elde etmelerini amaçlayan bir turizm çeşididir (Albayrak, 2013: 38).

Alternatif turizm türlerinden biri olarak kabul edilen inanç turizmi, çeşitli dinlere inanan kişilerin, dini ihtiyaçlarını karşılamak gerekçesiyle inanç çekim merkezlerine yaptıkları seyahatlerin turizm kavramı içerisinde değerlendirilmesidir (Nasibov ve Şen, 2017: 421). İnanç turizmi, insanların dinler tarafından kutsal sayılan yerleri ziyaret etmesi, dini toplantı ve törenlere katılması veya bunları izlemesi, hac gibi görevlerini yerine getirmesi, kutsal ve ünlü mabetleri görmek amacıyla yaptıkları ve önemli boyutlara ulaşan seyahatlerin ve konaklamaların oluşturduğu turizm hareketidir (Usta, 2016: 12-13) .

Dinlerin var olduğu günden bu yana kişilerin ait oldukları dinin öğretilerini yerine getirmek maksadıyla kutsal yerleri ziyaret etmeleri, bu kutsal yerlere kitlesel hareketlerin gerçekleştirilmesine neden olmuştur. Bu kitlesel hareket inanç turizminin de başlangıcı olmuştur. Zamanla kişilerin dini arzularını gerçekleştirme maksadıyla sürekli yaşadıkları yerden uzaklaşmaları, gittikleri yerlerde belirli bir süre kalarak çeşitli turizm işletmelerinden faydalanmaları bu kitlesel hareketin turizm kavramı içerisinde değerlendirilmesini sağlamıştır (Albayrak, 2013: 230-231). Dini yapılar (tapınak, sinagog, kilise, manastır, cami vs.), mekânlar (hac mekânı, kutsal topraklar, dini kişiliklerin doğduğu, yaşadığı veya vefat ettiği yerler, izledikleri yollar), kutsal eşyalar (dini kişiliklere veya dinlere ait), festivaller, dini karakterli kutlama ve ayinler, inanç turizminin kapsamı içinde değerlendirilmektedir (Kervankıran ve Eryılmaz, 2017: 277). Turizmin gelişmesinde çok sayıda olgu, durum ve koşul etkilidir. Bu faktörlerin dışında turizm gelişimini sayısız psiko-sosyal motivasyonlara borçludur ki, bunlar arasında dini motivasyonlar en önemli olanlardan biridir (Okuyucu ve Somuncu, 2013: 628). Özellikle insanların manevi olarak güçlenmek ve rahatlamak istemeleri sebebiyle inanç turizmine katılma istekleri bu anlamda önemli bir itici güçtür (Albayrak, 2013: 232). Müslümanların Mekke ve Medine'yi, Hıristiyanların Efes Meryem Ana Evi'ni ve Roma'daki Vatikan Sarayı'nı ziyaret etmeleri buna örnektir. Kişilerin söz konusu mekânlara yönelik seyahatlerinin başlıca nedeni ibadetlerin mekâna bağımlılık göstermesidir (Usta, 2016: 18). Yine bu kapsamda İsrail'in Kudüs şehri, İspanya'nın Santiago de Compostela şehri (Roma ve Kudüs'le birlikte Hristiyanların üç önemli hac merkezinden biri), Fransa'nın Lourdes şehri, Filistin'in Beytüllahim şehri, Meksika'daki OurLady of Guadalupe Bazilikası, Hindistan'daki KashiVishwanath Tapınağı, Japonya'daki Meiji Tapınağı günümüz inanç turizmi açısından önemli olan merkezlerden bazılarıdır. Önceleri niş pazar olarak düşünülen hac seyahatleri bugün oldukça popüler hale gelen ve hızla büyüyen bir pazar bölümü haline gelmiştir (Olca ve Albuz, 2016: 4). Türkiye ülke olarak inanç turizminin gelişmesi açısından önemli

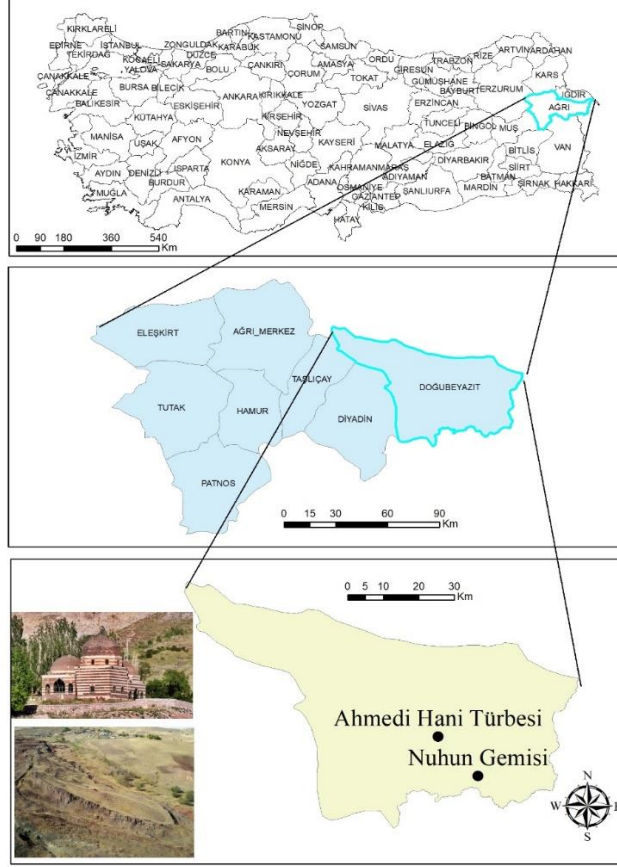
bir konuma sahiptir. Tufan olayının geçtiği ve Nuh'un Gemisi'nin kalıntılarının Ağrı Dağı'nda olduğuna dair inanış nedeniyle geminin aranması çalışmaları, Hz. İbrahim'in ateşe atıldığı yer olarak bilinen Urfa, tarihi tapınakların en önemlisi olarak nitelendirilen Artemis tapınağının Efes'te olması, yine dini inançları gereği Hristiyanlar için Efes'in önemli olması, Antakya, İznik, Demre, Kapadokya, İstanbul, Tarsus gibi merkezler tarih boyunca ziyarete konu olan yerlerdir (Aksoy, 2002:420).

Türkiye'de "İnanç Turizmi" ile ilgili faaliyetler 1995'te başlamış ve gelişerek günümüze kadar ulaşmıştır. 1995-1998 yılları arasında konu ile ilgili uzman ve ilgili kişilerce "İnanç Turizmi" faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. İnanç turizmini gündeme taşıyan ve Türkiye'nin çeşitli şehirlerinde (Pamukkale, Denizli, Kuşadası, İzmir gibi) düzenlenen "İnanç Turizmi" sempozyumları önemli çalışmalardır (Harunoğulları, 2016: 187). Türkiye'de henüz inanç turizmi açısından bir sıçrama yaşanmamıştır fakat bu pazarı geliştirmek için başta Kültür ve Turizm Bakanlığı olmak üzere, pek çok kurum ve kuruluşlar çaba göstermektedir (Bayrakçı, 2016: 291).

Dünya Turizm Örgütü'nün son verilerine göre inanç turizmi kapsamında yaklaşık 300 milyon kişi seyahat etmekte ve bu seyahatler aracılığıyla 18 milyar dolar büyüklüğünde bir ekonomik pazar oluşmaktadır. Bu veriler; inanç turizminin ülke gelişimi için alternatif bir turistik ürün olarak gelir potansiyeli oluşturabileceğini göstermektedir. Buna ek olarak, Dünya Turizm Örgütü, inanç turizminin de içinde bulunduğu turistik hareketlerin 2020 yılına kadar %20 artacağını öngörmektedir (Okuyucu ve Somuncu, 2013: 636). Günümüzde toplumun bütün alanlarını etkisi altına alan turizm olayı, sanayileşme, gelir artışı, ulaştırma, kültür ve sosyal alanlardaki gelişmelerle birlikte, kendi içerisinde bir tür olarak ortaya çıkan inanç turizmi kavramıyla ve dini merkezlerle, ülkeler arasında büyük döviz hareketlerine fırsat veren ekonomik bir olay olarak değerlendirilmelidir (Akat, 2008: 27).

İnanç Turizminde Ağrı İlinin Yeri

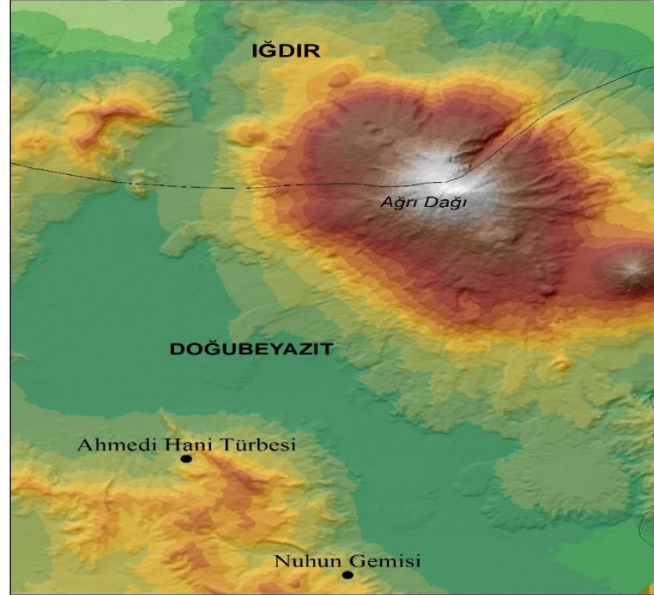
Türk halkının uzun yıllardan bu yana Anadolu toprakları üzerindeki sürdürdüğü yaşam şekli ve buldukları dönemin özelliklerini yansıtan dini inançları, gelenek ve görenekleri, mimari ve sanat eserleri günümüz turizmi için önemli birer kaynak oluşturmaktadır. Yine Anadolu'da ilkçağ uygarlıklarının yaşam bulması, Hristiyanlığın ilk dönemlerinden Havarilerin, Ortaçağ'da ise; Musevilerin buldukları ülkelerde maruz kaldıkları ağır baskı ve yok etme politikalarının sonucu olarak Anadolu topraklarına sığınmaları dolayısıyla Anadolu üç büyük dine (Müslümanlık, Hristiyanlık ve Musevilik) ait birçok kültürün doğduğu, geliştiği ve yayıldığı bir dini merkez konumuna ulaşmıştır (Kozak vd., 2015: 35-36).

Harita 1: Ağrı İli Lokasyon Haritası

Çalışmanın konusu olan Ağrı ili, Asya'yı Anadolu'ya bağlayan bir geçiş güzergâhının olduğu bölgede bulunduğundan (Çetin, 2009: 245); bir çok uygarlığa kucak açmıştır ve zengin kültürel değerleriyle de önemli bir turizm potansiyeline sahiptir (Taşdemir, 2011: 619).

İlin inanç turizminde ön plana çıkmasını sağlayan temel değerler; Nuh'un Gemisi'nin izinin olduğu inancıyla tüm semavi dinler açısından kutsal kabul edilen **Ağrı Dağı** ve bölge insanının manevi dünyasında önemli bir yeri olan **Ahmed-i Hani'nin Türbesi**dir. Her iki değer de Doğubeyazıt sınırlarında yer almaktadır.

Harita 2: Ağrı İli Doğubeyazıt İlçesinin Konumu (Araştırma Alanı)

Ağrı Dağı ve İnanç Turizmi Açısından Önemi

İlin inanç turizmi merkezi haline gelmesini sağlayan önemli değerlerden biri Ağrı Dağı'dır. Jeolojik konumunun yanı sıra, tufandan sonra Nuh'un Gemisi'ne ev sahipliği yaptığına inanılması sebebiyle özellikle dış turizme konu olmaktadır (Ağrı Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2011: 62).

Nuh Tufanı ve Hz. Nuh'un yapmış olduğu geminin içindeki canlılarla birlikte nerede karaya oturduğu Eskiçağ'dan günümüze kadar gizemini korumuş ve önemli olaylardan biri olarak görülmüştür. Nuh Tufanı, yeryüzünde en geniş coğrafi bölgeye yayılan efsanelerin başında gelmekte olup; üç büyük dini temsil eden kutsal kitaplara (Tevrat, İncil ve Kur'an-ı Kerim) konu olmuştur (Belli, 2011: 47). Eski İranlılar'da Persler döneminde çok tanrılı inançtan tek tanrılı inanca geçiş sürecinde oldukça önemli bir rol oynayan Zerdüştlükte; Ahura Mazda (bilge kişi, yani Hürmüz) inancında da Ağrı Dağı kutsal sayılmaktadır (Doğanay, 2003: 175-176). Tufan olayı, Efsanede aynı konuyla farklı versiyon ve isimlerle kuşaktan kuşağa da aktarılmıştır (Belli, 2011: 47). Ağrı Dağı ile ilgili olarak Tevrat'ta Ararat, İran Fars kaynaklarında Kuhi Nuh, Arap eserlerinde Cebel- El Haris, Ermenilerde Masis gibi isimler verilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de ise Nuh Tufanı ile ilgili olarak Cudi terimi kullanılmaktadır. Tarihte "Nuh Tufanı" hakkında rivayetin ilk yazılı kaynağı milattan önce 2. yüzyılın ortalarına ait olan Sümer efsanesidir (Murat Kızı, 2011: 583). Hz. Nuh'un Gemisi'nin nerede olabileceği konusunda araştırmalar günümüze kadar hala devam etmektedir. Kutsal kitaplardan Kur'an-ı Kerim'in Hud Suresi'nin 44. ayetinde ve hadiste Hz. Nuh'un Gemisi'nin Cudi Dağı üzerine oturduğu şeklinde ifadeler yer almaktadır. Yine ünlü Arap coğrafyacısı Yakut el-Hamavi (1228'de Arapçaya çevirdiği

Tevrat'ın bir nüshasında) ve bir müfessir olan Katade (735 yılında) Gemi'nin Cudi'ye oturduğuna dair bilgi vermişlerdir. Kutsal kitaplardan Tevrat'ta verilen bilgiye göre de (Tekvin, VIII.4) Gemi'nin Cudi Dağı dışında Hari Ararat Dağları (Dağlık Ararat) üzerine oturduğu ifade edilmiştir. Tevrat'ın hem Aramice hem de Süryanice tercümelerinde (Süryani Tevrat- Tekvin VIII./IV) Hz. Nuh'un Gemisi'nin "Ture Kardü Dağları'na" (Dağlık Urartu Bölgesi) indiği belirtilmiştir. Konuya ilişkin birçok araştırmacı ise Cudi Dağı'nı, Ağrı Dağı ile özdeşleştirmektedir. Ağrı Dağı'nın kuzeybatı eteğinde ve Doğubayazıt yakınlarındaki Üzengili (eski Maşar) köyü yakınlarında "Cudi Tepesi" bulunmakta ve yine bölge halkı bu köyün yakınlarındaki büyük bir gemiye benzer oluşumun, Hz. Nuh'un Gemisi'nin kalıntısı olduğuna inanmaktadır. İranlılar da binlerce yıldır Ağrı Dağı'nı, "Nuh'un Dağı" anlamına gelen "Kuh-i Nuh" olarak adlandırmaktadırlar. Ağrı Dağı Bölgesi'nin yanı sıra Kafkasya, Nahçıvan, Azerbaycan ve İran Bölgesi'nde yaşayan milyonlarca insan Hz. Nuh'un Gemisi'nin Ağrı Dağı üzerinde bulunduğuna inanmaktadır (Belli, 2011: 47-48). Nuh Tufanı sonucunda karaya oturan geminin ve Nuh'un kayıp kenti Naxuan'ın bu çevrede bulunduğu öne sürülmektedir. Kutsal gemi ve Nuh'un kayıp kenti Naxuan'ı arama çalışmaları, 1983 yılından beri sürdürülmektedir. Başta ilk astronomlardan J.T.İrvin olmak üzere Amerika Birleşik Devletleri'nden bir grup araştırmacı bölgedeki bu sahayı uzun yıllardan beri incelemektedirler (Ağrı Doğa Turizm Master Planı, 2013: 40).

1883 yılının baharında Ağrı Dağı ve etrafındaki büyük bir bölgenin maruz kaldığı depremle Hz. Nuh'un Gemisi tekrar gündeme gelmiştir. Hasar gören köylere yardım amaçlı elçiler görevlendirilmiştir. Dağın üzerinde çığ tehlikesini araştıran araştırmacılar, buz yığımindan çıkan, ağaçtan koyu renkli büyük bir yapıyı keşfetmişlerdir. Bulunan bu yapının Hz. Nuh'un Gemisi'nin olabileceği sonucuna varılarak o dönemde ilk defa Türkiye tarafından resmi bir açıklama yapılmıştır. İstanbul'daki günlük bir gazete de bu bildiriye açıklamıştır. Dünya basınında bu bildiri yer almıştır. Araştırmacılardan İncil'i okumuş olan bir İngiliz, Kitabı Mukaddes'teki eski ağaçtan yapıldığını görmüştür ve bu kerestenin ise yalnızca Fırat'ın çukur ovalarında yetiştiği bilinmektedir. Yapı keresteden yapılmış ve kahverengiye boyanmıştır. Köşeleri parçalanmıştır. İç kısmı dört buçuk metre yüksekliğinde, dört bölüme ayrılmıştır. O dönemde yerel halktan, jeologlardan ve yine hava kuvvetleri personellerinden büyük, kare şeklinde, kısmen kara gömülmüş, koyu gri bir nesneyi gördüklerini ifade edenler olmuştur (Gerrit Aalten, 2011: 412-416). Ağrı Dağı'nın güneyindeki Telçeker ile Üzengili köyleri arasında doğal bir anıt bulunmaktadır. Gerçekte bu anıt gemi biçiminde bir şekil, iz (siluet) dir. Bu kalıntı Türkiye-İran transit yoluna 3,5 km mesafededir. Nuh Tufanı sonucunda karaya oturan geminin burada kaldığı öne sürülmektedir. Buranın halk arasındaki adı, Cudi Dağıdır ve Cudi sıradağlarının son halkasıdır. 1983 yılından itibaren kutsal geminin kalıntılarını burada arama çalışmaları hızlanmıştır. 11 Eylül 1959'da bölgeye gelen harita yüzbaşı İhsan Durpınar, Doğu bölgesinin havadan çekilen fotometrik haritalarını tetkik ederken ilginç bir resim bulmuştur. Bunun Nuh'un Gemisi olabileceği ihtimali düşünüldüğünden Ağrı Dağı ve Telçeker Köyü üstündeki heyelan bölgesinde gemi arama çalışmaları hızlanmıştır (Ağrı Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2011: 62). Yine 2003 yılında NAMI'nın Hong

Kong'lu araştırmacılar ve Türk ekibi Ağrı Dağı'nda keşif gezileri yapmıştır. Ekim 2008'de Panda LEE Yiu-fai dört Türk dağcı ile 4000 metrenin üzerinde bir yükseklikteki bölgeye ulaşmışlardır. Orada bir ahşap yapının varlığına şahit olmuşlardır (Noah's Ark Ministries International, 2011: 476-478). Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu 17.09.1989 tarih ve 3657 sayılı kararı ile gemi kütesinin korunması gereken taşınmaz kültür tabiat varlığı özelliği gösterdiğini dikkate alarak, söz konusu sahayı doğal sit ve açık hava müzesi olarak koruma altına almıştır. Bu doğal anıt her yıl çok sayıda yerli ve yabancı turist tarafından ziyaret edilmektedir (Ağrı Doğa Turizm Master Planı, 2013: 40). Birçok batılı araştırmacı ve yazar, Hz. Nuh'un Gemisi'nin Ağrı Dağı'na yani Ararat Dağı üzerine indiğini öne sürmektedirler (Belli, 2007: 11). Dört kutsal kitaptan biri olan Tevrat-ı Şerif'in tekvin babında Ağrı Dağı'na konan gemiden, Nuh ve Tebaasının Sürmeli Çukuru'na indiği kaydedilmektedir. Böylece anlaşıldığı gibi ilk insanlık ve medeniyet yeryüzüne Sürmeli Çukuru'ndan yayıldığı varsayılmıştır. Vaktiyle oğlu Yusuf'a kavuşan Yakup Peygamber'in, ömrünün son çağlarında atası Hz. Nuh'un Dağı'na gitmek istediği ve bunun üzerine çok ihtiyar olduğundan oğlu Yusuf ve Bünyamin'i yanına çağırarak; *"Atamızın ve insanlığın ikinci defa ilk ayak bastığı Ağrı Dağı'na gidiyorum. Bu son arzumdur, burada öleceğim. Beni Ağrı Dağı'na gömün"* diye vasiyet ettiği rivayet edilir. Yakup Peygamber'in kervanı Kenan ilinden ayrılır, günlerce yol aldıktan sonra çok güzel, Tanrı'nın bütün verimi esirgemediği Sürmeli Çukuru'na varır. Çok hoşlanır buradan, atası Nuh'un ilk ayak bastığı bu yerin kutsallığına inanarak Ağrı Dağı'na çıkar. İyice ziyaret eder. Yazın sıcak günlerinde bir ay Ağrı Dağı'nda kalır. Bir gün hastalanır, ölür ve vasiyeti yerine getirilerek Ağrı Dağı'nın yamacına gömülür. Büyük Ağrı Dağı koynunda Yakup Peygamber'in türbesi vardır. Buraya her yıl Temmuz, Ağustos ayında ziyaretçiler gelerek; kurban keser, adak adar, namaz kılar, ibadet ederler. Şimdi Ağrı Dağı'nın kucagında karniyarık büyük bir Yakup Vadisi vardır. Mezarı buradadır. Gayrimüslimler hac ziyareti için buraya gelirler (<https://media.turuz.com>). Yine birçok Ermeni turist Nuh'un oğullarından türediklerine inanmaktadırlar. Bu inancı kanıtlamak onları Ağrı Dağı'na çekmektedir. Ayrı bir çekicilik unsuru da Nuh'un oğulları tarafından kurulduğuna inanılan ilk mabette olduğu düşünülen definayı elde etme arzusudur (Dirbo, 2017: 99). Bütün İslam Dünyası'nın ortak inancına göre, insan ırkı Hz. Adem ve Hz. Havva'dan çoğalmıştır. Yine bazı efsanelerden yola çıkarak; anlatılan Hz. Adem ve Havva'nın yaşadığı İrem Bahçeleri'nin, Ağrı Dağı'nın yakınında bir yerde bulunduğu inananlar da vardır (Doğanay, 2003: 177). Bu nedenle; Ağrı Dağı, çeşitli din ve uygarlıklarca kutsal bir yer olarak kabul edilmektedir. İl ve bölge ekonomisine önemli bir katkı sağlayabilecek potansiyelindedir (Karabulut, 2011: 44).

Fotoğraf 1. Ağrı Dağı'ndan Bir Görünüm

Fotoğraf 2. Nuh'un Gemisi Kalıntısından Bir Görünüm

Ahmed-i Hani Türbesi ve İnanç Turizmi Açısından Önemi

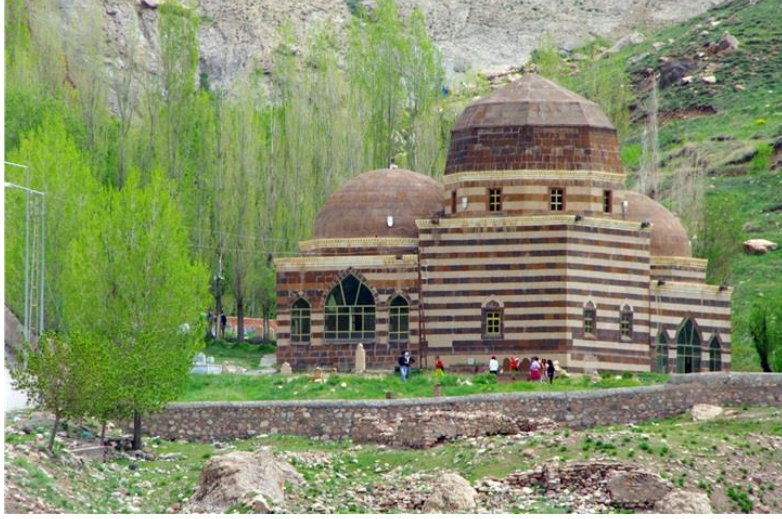
İnanç turizmi açısından bölgedeki diğer önemli değer yörenin önemli şair ve filozoflarından olan Ahmed-i Hani'nin mezarının bulunduğu **Ahmed-i Hani Türbesidir** (Ağrı Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2011: 61).

Tasavvufi terbiye almış çoğu sufi meşrepli; Mevlana, Yunus Emre, Hacı Bayram-ı Veli, Aziz Mahmud Hüdayi gibi bilge kişiler İslam coğrafyasının farklı bölgelerinde yaşamış, asırlarca unutulmayan, insanların gönüllerinde yer etmiş kişilerdir (Avan, 2011: 392). Tasavvuf edebiyatının oldukça önemsenen, değer verilen şair ve mutasavvıflarından olan Ahmed-i Hani, Mem-u Zin adlı eserinin sonuç bölümünde belirttiği üzere 1061/1650-1651 yıllarında dünyaya geldiği; vefatının ise mezar taşına yazılan beyitteki "*Hani Rabbi'ne uçtu*" cümlesinden ebced hesabına göre 1119/1707-8 yıllarına denk geldiği bilinmektedir. Ahmed-i Hani Hakkâri'nin Çukurca ilçesine bağlı Han köyünden ve Han aşiretinden gelmekte olup Doğubayazıt ilçesinde doğmuştur. Küçük yaşlardan beri ilim iştiağıyla dolu olan Hani, Muradiye ve Gulgun gibi dönemin medreselerinde eğitim almış ve Beyazıt, Ahlat, Şanlıurfa, Bitlis gibi değişik şehirlerde de bu ilmi çabasını devam ettirmiştir. Hani, ilmi tahsil ve seyahatlerinden sonra memleketi Doğubayazıt'a dönerek orada mescit ve medrese bina etmiş vefat edinceye kadar orada hem imamlık hem de müderrislik

görevlerini yürütmüştür. Hani, zamanın beylerinden Mir Muhammed'in sarayında babası ve abisi gibi divan kâtipliği de yapmıştır. Hani'nin bu görevde bulunması onun devrini iyi okuyan, ümera ile zıtlaşmanın faydasızlığını bilen ve onları yönlendirmeye matuf olarak yanlarında bulunan, bu manada gerçek ilm-i siyaseti bilen bir şahıs olduğunu göstermektedir. En meşhur eseri "Mem-u Zin" (Mem ve Zin) ve yine bu eserin dışında "Divan", Nubihara Bıçukan (Küçüklerin Baharı), Ekida İmane (İmanın Akidesi) de ona ait olduğu kesin olarak bilinen diğer eserlerdir (Köle, 2011: 371-372). Ahmed-i Hani Arapça, belagat ve dini ilimler tahsil etmiş, ayrıca astronomiyle de ilgilenmiştir. Başta dini ilimler olmak üzere, edebiyata genç yaştan itibaren vakıf olmayı başarmış, yaşadığı dönemin kültür, edebiyat ve düşünce dünyasına damgasını vurmuştur. Hani'nin işlediği konular ve ele aldığı ilimler çok çeşitli olmakla beraber; Mem-u Zin adlı eserinde ilahi aşkı anlatmıştır. Eserde asıl olarak vatan sevgisini dile getirmiş ve buna bağlı olarak ta Mem-u Zin'i bir sufinin kalbiyle, bir aşığın hissiyle ve usta bir şairin hüneriyle kaleme almıştır (Avan, 2011: 393-396).

Ahmed-i Hani türbesi, Doğubayazıt ilçesinde, İshakpaşa Sarayı'nın karşısında bulunmakta olup; Hani Baba Türbesi olarak da anılmaktadır (Bingöl, 2007: 312). Her yıl yüz binlerin ziyaret ettiği türbe askere giden, evlenen genç kız ve erkeklerin, şifa arayanların merkezi haline gelmiştir (Ağrı Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2011: 61).

İnanç turizmi alanlarının ne kadar aktif olduğunun, talep gördüğünün bir göstergesi müze ve ören yerlerini ziyaret eden yıllık ziyaretçi sayılarıdır (Okuyucu ve Somuncu, 2013: 637). Doğubayazıt Kaymakamlığınca Serhat Kalkınma Ajansı ve İl Özel İdaresi'nin finansman desteğiyle ilçenin hâkim noktasına inşa edilen, yapımı 2017'de tamamlanan **Ahmed-i Hani Kent Müzesi** ve **Eski Doğubayazıt Evi**; filozof, tarihçi ve İslam mutasavvıfı Ahmed-i Hani'nin eserlerini ve yaşantısını ziyaretçilerle buluşturmaktadır. Konumu itibarıyla yerli ile yabancı ziyaretçilere yörenin gelenek ve göreneklerini de tanıma fırsatı sunmaktadır. Müze, yörenin tarihi dokusuna uygun mimari yapısıyla dikkati çekmektedir. İslam âlimi Ahmed-i Hani'nin hayatının ve yörenin 3 bin yıllık tarihinin anlatıldığı müze ile Eski Doğubayazıt Evi'nin açıldığı günden bu yana 5 bin kişinin gezdiği belirtilmiştir. Müzede aslına uygun olarak sergilenen objeler ve insan figürleri, bölgemizin önemli değerlerinden Ahmed-i Hani'nin eserlerini ve 3 bin yıllık gelenek göreneklerimiz gelecek nesillere aktarmaktadır (www.haberler.com).

Fotoğraf 3. Ahmed-i Hani Türbesi'nden Bir Görünüm

Ağrı İli İnanç Turizmine Ait Saha Araştırması

Bu kısımda, Ağrı merkezde ve Doğubayazıt ilçesinde bulunan turizm belgeli otellerin sahip ve yöneticilerinden ildeki inanç turizmine yönelik görüş, öneri ve beklentilerini tespit etmeye yönelik uygulama yapılmıştır.

Araştırmanın Amacı

Turizmin bölgesel kalkınmaya etkilerinin belirlenmesi ile ilgili farklı destinasyonlarda önemli araştırmaların yapıldığı bilinmektedir. Kalkınmaya ihtiyacı olan gelişmemiş yöreler turistik kaynak bakımından zengin ise kalkınmaları için turizmi önemli bir araç olarak kullanabilmektedirler. Ağrı ili de bu kapsamda ele alınabilecek bir destinasyona sahiptir. Çalışmanın amacı, Ağrı ilinin alternatif turizm kapsamında inanç turizmi açısından sahip olduğu potansiyelin bölge kalkınmasındaki rolünün tespit edilmesidir.

Araştırmanın Yöntemi ve Kapsamı

Konuya ilişkin veri toplamak amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden gözlem ve görüşme tekniği kullanılmıştır. Çalışmada zaman kısıtı nedeniyle yerel halkın ve turistlerin görüşlerine yer verilememiştir. Çalışmada Ağrı merkezde ve Doğubayazıt ilçesinde bulunan turizm belgeli 9 otel yöneticisi veya sahibinin görüşleri alınarak inanç turizminin bölge kalkınması açısından önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca, bölgede inanç turizminin geliştirilmesi için ne tür çalışmaların yapılabileceği ve bu yöndeki mevcut problemlerin ve olumsuzlukların neler olduğu gibi benzer sorulara verilen cevaplarla konuya açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

Bulgular ve Değerlendirmeler

Turizm Belgeli otellerin yönetici veya çalışanlarına şu sorular sorularak görüşleri alınmaya çalışılmıştır:

- 1-Bölgeye gelen turistlerin % kaçını inanç turizmini düşünerek gelmektedir?

- 2- Gelen yerli ve yabancı turistlerin ortalama kalış süreleri ne kadardır ve tahmini ne kadar harcama yapmaktadırlar?
- 3- Bölgede inanç turizmini engelleyen sorunlar nelerdir?
- 4- Bölgede inanç turizmine dikkat çekmek için neler yapılabilir?

Yöneltilen sorular neticesinde yetkililer görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

1-Farklı inançlara ve değişik etnik gruplara mensup insanların Ağrı Dağı'nı kutsal olarak nitelendirmeleri bölgeye olan ilginin artmasını sağladığı anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda, bölgeyi ziyaret etmeye gelen yabancı turistlerin %100'ünü başta Nuh Tufanı ve Nuh'un Gemisi efsanesine inanan ve bu amaçla Nuh'un Gemisi'nin oturduğu dağ olarak bilinen Ağrı Dağı'nı ve İshakpaşa Sarayı'nı görmek için gelenler oluşturmaktadır.

Ahmed-i Hani, bölge halkı tarafından Veli olarak kabul edilen, asırlarca unutulmayan, insanların gönüllerinde yer eden önemli bilge kişilerdendir. Bu nedenle, başta bölge ve il nüfusuna kayıtlı yerel ve yabancı turistler tarafından Ahmed-i Hani Türbesi sıkça ziyaret edilmektedir. Ziyaretçiler maddi ve manevi sıkıntılarını atmak ve manevi bir huzur bulmak adına gelmekte, her türlü isteklerini burada dile getirip dua etmektedirler. Türbe, Doğubayazıt'ta İshakpaşa Sarayı ile birlikte aynı bölgede bulunmaktadır. Bu nedenle bir anlamda inanç ve kültür turizmi bir aradadır. Bu iki yapıt, bölgede önemli bir turizm potansiyeli olup; her geçen gün de artan bir ilgi görmektedir. Yerli turistlerin %100'ü Ahmed-i Hani türbesini ve İshakpaşa Sarayı'nı ziyaret etmek amacıyla gelmektedir.

2- Ağrı Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nden alınan 2017 yılının son dönemine ilişkin verilere göre, gelen turistlerin Mayıs 2018 döviz kuru ile il ve bölgeye yaptıkları ekonomik katkı aşağıda hesaplanmıştır.

Tablo 2. Bölgeye Gelen Turist Sayısı

Gelen Turist Sayıları	
Gelen Toplam Yerli Turist Sayısı	162 884
Gelen Toplam Yabancı Turist Sayısı	355 211
İshakpaşa Sarayı Ziyaretçi Sayısı	63 253

Kaynak: Ağrı Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü, 2017

Görüşme yapılan otel sahip veya yöneticileri gelen yabancı turistlerin ortalama Ağrı'da 3 gün kaldıklarını ve yaklaşık 3 günlük 1 000.00TL harcama yaptıklarını belirtmişlerdir. Tablo 2'den görüleceği üzere; gelen toplam yabancı turist sayısı 355 211'dir. Buna göre kişi başı ortalama 260 dolar harcama yaptıkları varsayıldığında (Mayıs 2018 durumuna göre);

Gelen yabancı turistlerin ile ekonomik katkısı=355211 x 260= 92.354.860 dolardır.

Yine gelen yerli turistler de ortalama Ağrı'da 3 gün kaldıklarını ve yaklaşık 3 günlük 1 000.00TL harcama yaptıklarını belirtmişlerdir. Tablo 2'den gelen toplam yerli

turist sayısının 162 884 olduğu görülmektedir. Buna göre kişi başı ortalama 260 dolar harcama yaptıkları varsayıldığında;

Gelen yerli turistlerin ile ekonomik katkısı= 162 884 x 260 = 42.349.840 dolardır.

Buna göre inanç turizminin bölgeye ekonomik kalkınma anlamında toplam katkısı yaklaşık 134.704.700 dolar olarak gerçekleşmektedir.

3- İnanç turizmini engelleyen mevcut sorunları otel sahip veya yöneticileri özetle şu şekilde sıralamışlardır:

- 1- Güvenlik sorunu turizmi kötü etkilemektedir.
- 2- Ağrı Dağı'nın turizme kapalı olması (Güvenlik sorunu), bölge ve il turizmini çok olumsuz etkilemektedir.
- 3- Yolların kapalı olması (Van Yolu- Tendürek) (Güvenlik sorunu), turizmi olumsuz etkilemektedir.
- 4- Tanıtım yetersizliği turizm sektörü için önemli bir eksikliklerdir.
- 5- Ağrı'ya Avrupa'dan gelen turistlerin %80-90'ı Ağrı Dağı için gelmektedir.
- 6- İran'dan gelen ziyaretçilere sınırda daha iyi davranılması gerekmektedir.

Yapılan görüşmeler neticesinde turizmin ve çalışmanın konusu gereği inanç turizminin bölgede gelişmesini engelleyen sorunların başında en önemli tehdit unsuru olan terörün gelmekte olduğu ve bu nedenle de güvenliğin sağlanamamasının sorun teşkil ettiği belirtilmiştir. Terörle mücadele eden ülkelere bakıldığında ekonomik kalkınmanın gerilediği, yeni istihdam harcamalarına ayrılan bütçeden zorunlu olarak savunma harcamalarına da kaynak aktarımı yapıldığı gözlenmektedir. Bu durum bir yandan ekonomik kalkınmanın durmasına ya da gerilemesine neden olmakta diğer yandan da ekonomiye bağlı işsizliği olumsuz etkilemektedir. Ağrı ili de yıllarca terörle olan mücadele sürecinde derin yaralar almıştır. Bu nedenle terörü besleyen nedenler ortadan kaldırılmaya çalışılmakta ve bu konuda gerek mülki idare ve yerel yönetimler, gerek akademisyenler ve sivil toplum kuruluşları da birlikte hareket etmelidirler. Bölgede yoksullukla ilgili bir takım kararlar alındığında yine terörün önüne geçilebileceği bir gerçektir. Böylece güvenli bir ortamda başta can güvenliği ve seyahat özgürlüğü de sağlanmış olacaktır ve bölgeye yapılacak iktisadi girişimlerin önündeki engeller de kaldırılmış olacaktır (Şen, 2015: 57-58). Huzur ve güven ortamının sağlanmasıyla Ağrı Dağı'nın tekrar tırmanışa açılması durumunda bölgede turizm ve ticaret canlanacaktır. Ağrı Dağı, "1998- 2015 yılları arasında tırmanışa, 2002 yılında turizme açılmıştı. Dağ, 2 yılı aşkın süredir de kapalıdır. Özellikle Ağrı Dağı'na Doğubayazıt ve Iğdır rotasından tırmanış yapmak isteyen yabancı dağcılar, Ağrı Dağı'nın turizme açılmasını istemektedirler. Ağrı Valiliği, artan terör olaylarından dolayı; Ağrı Dağını "özel güvenlik bölgesi" ilan ederek 2015 yılının Ağustos ve Eylül aylarında yapılan askeri operasyonları gerekçe göstererek kapatmıştır (www.hürriyet.com). Yine ilin İran'la sınırının olmasından dolayı; ziyaretçilerin çoğunu İran'dan çekmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2013:248). Bu nedenle gelen ziyaretçilerin hoş görüşle karşılanmaları ve sınırdan giriş yaptıkları andan itibaren memnun kalmaları sağlanmalıdır.

Terör ve güvenlik sorunundan dolayı yine bölgede önemli bir turizm potansiyeli olan Ağrı Dağı'nda alternatif turizm türleri(dağcılık, doğa yürüyüşü, kuş gözlemciliği,

avcılık, fotoğrafçılık gibi) gelişme imkanı bulamamaktadır ve Ağrı Dağı atıl bir vaziyettedir. Ağrı Dağı, öncelikle terör ve güvenlik sorununun çözülmesi halinde bölge turizminde aktif hale getirilebilecektir. Kutsal bir değerinin olmasından dolayı; başta inanç turizmi olmak üzere çeşitli turizm faaliyetleri açısından da bölgeye çok sayıda yerli ve yabancı turist çekilebilecektir.

4-İnanç turizmi açısından önemli bir potansiyeli olan Ağrı ilinin turizmden arzu ettiği payı alabilmesi; bölgenin kalkınması ve gelişmesi için önemlidir. Bu anlamda otel sahip veya yöneticilerinden alınan görüşler doğrultusunda *yapılabilecekler ve öneriler* ise aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Terör ve güvenlikten dolayı öncelikli olarak bölge ve bölge halkı konusundaki olumsuz önyargıların kaldırılması gerekmektedir. Bunun için yerli ve yabancı turistleri bölgeye çekmek adına bölgenin sosyal medyada yeterli tanıtımı yapılmalıdır. Bunun için; bölgede bir tanıtım filmi, belgesel çekilebilir. Sosyal medyada yine bölge ve bölge halkı konusunda da olumlu imaj algısının oluşturulması gerekmektedir. Özellikle ilin turistik tanıtımı yapıldığında; son yıllarda Doğu Ekspresi Turları aracılığıyla bölgeye ziyaretçilerin gelmesi de sağlanabilir.

- Bölgenin turizm potansiyelini tanıtmak adına başta Ağrı Dağı olmak üzere Ahmed-i Hani, İshakpaşa Sarayı gibi değerleri ve kentin kimliğini tanıtıcı reklam, broşür hazırlanıp çeşitli hediyelik eşyalar ve ürünler imal edilebilir. Gelen turistlerin geri döndüklerinde yanlarında götürebilecekleri çeşitli materyallerin imali, bölgeye ekonomik kazanım sağlamanın yanında tanıtımına da yardımcı olacaktır.

- İnanç turizmi kapsamında Ağrı'ya gelen yerli ve yabancı turistlerin Ağrı'da kalış sürelerini arttırabilmek, daha fazla kalma arzusu uyandırabilmek için ilde sosyal ve kültürel etkinliklere ağırlık verilmeli, il çekici ve cazip hale getirilmelidir. Bölgede alternatif turizm türlerinden de (kültür, sağlık, doğa turizmi gibi) faydalanabilecekleri farklı aktiviteler yapmalarına imkân tanıyan ortam sunulmalıdır.

- Gelen turistlerin çoğu bölgede konaklama yapmadan geri dönmektedir. Yine konaklamanın sağlanması ve kalış sürelerinin arttırılabilmesi için; mevcut tesislerin revize edilerek eksikliklerinin giderilmesi ve hizmet kalitesinin arttırılması gerekmektedir. Çevre düzenlemesine ve altyapı çalışmalarına ağırlık verilmelidir. Yeme içme işletmelerinin sayısının arttırılarak; gelen turistlere yöresel lezzetler sunulabilir. Mevcut pasajlarda düzenleme yapılarak gelen turistlerin alışveriş imkânları sağlanmalıdır. Vakit geçirebilecekleri sosyal imkânlarla kalış süreleri arttırılabilir.

- Bölge halkında turizme yönelik olumlu algı oluşturulmalıdır. İnanç turizmi kapsamında bölgeye gelen farklı dinlere mensup olan kişilere karşı hoşgörülü olmaları gerekmektedir.

- İnanç ve kültür turizminin bir arada olduğu (Ağrı Dağı, İshakpaşa Sarayı ve Ahmed-i Hani Türbesi) bölgenin bir konsept olarak sunulması gerekmektedir. Ağrı Dağı'nın kutsal olduğuna inanıldığı için; bu alanda farklı faaliyetler gerçekleştirilebilir. Bu anlamda nikâh uygulamalarının yapılabileceği bir alan düzenlenebilir. İnsanların para atarak dileklerde bulunabilecekleri bir dilek havuzu yapılabilir.

• Yine inanç turizmi kapsamında bir bölgede yapılan türbe ziyaretleri çerçevesinde yerel halkla ziyaretçiler arasında yaşanan olumlu etkileşimler sayesinde ziyaretçilerin memnuniyet düzeyleri artarken; yerel halkın da bundan istifade etmesine katkı sağlanacaktır. İki taraflı bir kazancın olacağı bu tür turistik aktivitelerin gelişmesiyle türbe ve çevresinde sosyal ve ekonomik anlamda canlılık sağlanacaktır. Böylece gelen ziyaretçilerle bölge halkının kaynaşmasına vesile olunacak hem de maddi ve manevi açıdan olumlu etkileşimlerin kurulmasına zemin hazırlanacaktır (Sezer ve Öztürk, 2014:464).

• Manevi kişiliğiyle önemli bir değer olan Ahmed-i Hani'nin düşünceleri, felsefesi eserlerinde dile getirdiği barış, kardeşlik, sevgi ve hoşgörü anlayışı başta bölge halkı olmak üzere gelen ziyaretçilere anlatılmalıdır. Bölgede barış, huzur, güven ortamının sağlanması ve kardeşlik duygularıyla hareket eden bir toplum oluşturulabilmesi açısından Ahmed-i Hani'nin örnek bir değer olarak bölgeyle bütünleşmesi önemlidir. Bu kapsamda yapımı 2017'de tamamlanan Ahmed-i Hani Kent Müzesi'nin ve Eski Doğubayazıt Evi'nin; Ahmed-i Hani'nin eserlerini ve yaşantısını ziyaretçilerle buluşturulmasının, yerli ve yabancı ziyaretçilere yörenin gelenek ve göreneklerini tanıttirmasının bölge için de olumlu imaj oluşmasına katkı sağlayacağı düşünülebilir.

Sonuç

Bölge inanç turizmi açısından önemli bir potansiyele sahipken, bu potansiyelin sektörel bazda ekonomik katma değer yaratan bir alana dönüştürülememesi önemli bir kayıptır. Elde edilen veriler ve yapılan görüşmeler neticesinde; inanç turizminin bölgeye sağladığı toplam ekonomik katkının yaklaşık 134.704.700 dolar olduğu tespit edilmiştir. İnanç turizminden sağlanan bu gelirin bölge şartları ve nüfusuna göre, önemli bir rakam olduğu söylenebilir. Ayrıca; verilere göre, müze ile eski Doğubayazıt evini açıldığı günden bu yana 5 bin kişinin gezdiği de (www.haberler.com) dikkate alındığında inanç turizminin bölgeye sağladığı ekonomik katkının daha da fazla olabileceği anlaşılmaktadır. Bölgeye gelen turist sayısındaki artışla birlikte turistlerden elde edilen döviz geliri de artacak ve turizme bağlı olarak diğer işletmelerin sayısındaki artış istihdamı da olumlu etkileyecektir. Ağrı ilinde yapılan bu çalışma ile inanç turizminin bölge ekonomisine sağladığı ekonomik katkı ortaya konularak farkındalık oluşturulmaya çalışılmıştır. Daha sonraki yıllar açısından da inanç turizminin ekonomik anlamda bölgeye ciddi katkılar sağlayacağı yönünde dikkat çekilmiştir. Çalışmanın bundan sonraki yapılacak olan çalışmalara da literatürde katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bölgede inanç turizminin geleceğe yönelik daha iyi duruma getirilmesi için yukarıda 4. maddede "yapılabilecekler ve öneriler" kısmında sıralanan vurguların gerçekleştirilmesinin anlamlı olacağı söylenebilir.

Kaynakça

- Aalten, G. (2011). Çağdaş Zamanda Hz. Nuh'un Gemisi'nin Tanıkları, III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu, Editör: Oktay Belli, 412-416.
- Ağrı Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2011). Ağrı Kültür ve Turizm Rehberi, Ağrı.
- Akat, Ö. (2008). Pazarlama Ağırlıklı Turizm İşletmeciliği, Ekin Yayıncılık.

- Akiş, E. (2011). Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Kalkınma Yaklaşımındaki Gelişmeler ve Bölgesel Kalkınma Ajansları, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, Sayı: 44, 237-256.
- Aksoy, M. (2002). "Türkiye'de İnanç Turizmine Genel Bir Bakış ve Hristiyanlığın Seyahate Verdiği Önem", *Dinler Tarihi Araştırmaları-III Sempozyumu*, Dinler Tarihi Derneği Yayınları/3, Ankara.
- Albayrak, A. (2013). *Alternatif Turizm*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Avan, N. (2011). Osmanlı Dönemi Ağrı Bölgesindeki Tasavvufi Hareketler (Ahmed-i Hânî Örneği), III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu, Editör: Oktay Belli, 392-397.
- Aydemir, B., ve Yaşar, İ. (2015). Yerel Ekonomik Kalkınmada Turizmin Rolü ve Turizm İşletmelerinin Yaklaşımlarının Belirlenmesi: Rize Örneği, 3. Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı, Fırat Kalkınma Ajansı ve Bingöl Üniversitesi, 488-504.
- Bahar, O., ve Kozak, M. (2012). *Turizm ve Rekabet*, Detay Yayıncılık.
- Bahar, Ozan (2007), "Bölgesel Kalkınmada Turizm Sektörünün Ekonomik Açından Yeri ve Önemi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, Sayı 19.
- Baykul, A., ve Maden, S. I. (2017). Bölgesel Kalkınma ve Turizm İlişkisi: TR61 Bölgesi Üzerine Bir Değerlendirme, *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 65-73.
- Bayraktı, S. (2016). *Turizmin Ekonomi Politikası*, Editör: Ceyhan Can Özcan, Paradigma Akademi.
- Belli, O. (2007). Tarih Boyunca Ağrı Dağı, I. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu, Editör: Oktay Belli, Doğubayazıt Kaymakamlığı Kültür Yayınları, 4-21.
- Belli, O. (2011). Hz. Nuh'un Gemisi'nin Ağrı Dağı Üzerinde Bulunduğu Konusunda Halk Ozanlarının Yazmış Olduğu Şiirler, III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu, Editör: Oktay Belli, 47-63.
- Çakılcıoğlu, M. (2013). "Turizm Odaklı Sürdürülebilir Kalkınma İçin Bir Yöntem Önerisi", *Tasarım +Kuram*, Cilt: 9, Sayı: 6, 27-42.
- Çeken, H. (2008). "Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme", *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi (C.X ,S 11)*, 293-306.
- Çeken, H. (2016). *Turizm Ekonomisi*, Detay Yayıncılık.
- Çetin, Y. (2009). Tarihi Kalıntıları ve Kültürel Değerleri İle Ağrı, Ağrı Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Dırbo, A. H. (2017). Ağrı'nın Turizm Potansiyeli ve Pazarlama Sorunları (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğan, S. ve Yıldız, Z. (2007). Bölgesel kalkınma, turizmin ilişkisi ve göller bölgesi kalkınmasında alternatif turizm potansiyelinin kullanılabilirliğine yönelik bir araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6,147-181.
- Doğanay, H. (2003). Ağrı Dağı ve Turistik Önemi, *Doğu Coğrafya Dergisi* 8(9), 171-179.

- Eşitti, B., ve Kınır, S. (2015). Konya İli Örneğinde Kalkınma ve İnanç Turizmi, *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 6 (12), 175-190.
- Eykay İ., Dalgın, T. ve Çeken, H. (2015). İnanç Turizmi Potansiyeli Açısından Antakya'nın Değerlendirilmesi, *Journal of Life Economies*, 59-74.
- Gülbahar, O. (2009). Turizmin Bölgelerarası Gelişmişlik Farklarını Gidermedeki Rolü (Türkiye Örneği), *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23 (1), 19-47.
- Harbalıoğlu, M. ve Ünal, İ. (2013). Yalvaç'ta İnanç Turizmi ve Sosyo – Ekonomik Etkileri, *International Conference on Religious Tourism and Tolerance*, Ed. Muhsin Kar, Konya, 1191-1197.
- Harunoğulları, M. (2016). Kilis'in İnanç Turizmi Potansiyeli ve Kutsal Mekanları, *Turkish Studies International Periodical Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(21), 177-210.
- Karabulut, K. (2011). Kars İlinin Kalkınma Stratejisi Nasıl Olmalıdır?, *Kafkas Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1(2), 38-52.
- Kervankıran, İ. ve Eryılmaz, A. G. (2017). İnanç Turizmine Yönelik Ziyaretçi Algılarının Demografik Farklılıklar Açısından İncelenmesi: Konya Mevlana Müzesi Örneği, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 59, 276-296.
- Keskin, A. (2016). Yerel Kalkınmada Yerel Yönetimlerin Rolü: Turizm Örneği, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30(1), 143-154.
- Kızıldemir, Ö. ve Sarıışık, M. (2017). Turizm Endüstrisinin Ekonomik Etkilerinin Bölgesel Kalkınmaya Etkileri: Adana'da Yerel Paydaşlar Üzerine Bir Araştırma, *Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 38-58.
- Kozak, N., Kozak, M., A. ve Kozak, M. (2015). Genel Turizm, İlkeler-Kavramlar, Detay Yayıncılık.
- Köle, B. (2011). Ahmed-i Hânî'nin "Mem û Zin" Adlı Eserinde Mecazî Aşk –Hakikî Aşk İlişkisi, III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu, Editör: Oktay Belli, 371-382.
- Künü, S., Hopoğlu, S., Gürçam, Ö. S. ve Güneş, Ç. (2015). Turizm ve Bölgesel Kalkınma Arasındaki İlişki: Doğu Karadeniz Bölgesi Üzerine Bir İnceleme, *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 7, 71-93.
- Murat Kızı, M. S. (2011). III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu, Editör: Oktay Belli, 581-588.
- Nasibov, İ. ve Şen, L. M. (2017). Dini Turizmin Kültürel Turizm Talebine Etkisi: İstanbul Örneği, *Journal of Recreation and Tourism Research*, 416- 423.
- Noah's Ark Ministries International (2011). III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu, Editör: Oktay Belli, 476-489.
- Okuyucu, A. ve Somuncu, M. (2013). Türkiye'de İnanç Turizmi: Bugünkü Durum, Sorunlar ve Gelecek, *International Conference on Religious Tourism and Tolerance*, Ed. Muhsin Kar, Konya, 627-643.
- Olçay, A. ve Albuz, N. (2016). İnanç Turizmi ve Türkiye'nin Tanıtımına Katkısı, 1-25. <https://www.researchgate.net/> adresinden erişildi.

- Öcal, T., Mitolojik Yönden Ağrı Dağı ve Gemikaya, <http://media.turuz.com> adresinden ulaşıldı. Erişim tarihi: 12.06.2018.
- Özyakışır, D. (2011). Beşeri Sermayenin Ekonomik Kalkınma Sürecindeki Rolü: Teorik Bir Değerlendirme, Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 6(1), 46-71.
- Perktaş, E. Bölgesel Kalkınma Özelinde Girişimciliğin Ekonomik Kalkınma Sürecindeki Rolü. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 7, Aralık 2014, 472-486.
- Poria, Y.,Butler, R. ve Airey, D. (2003). Tourism, Religion and Religiosity: A Holy Mess. Current Issues in Tourism, 4(6), 340-363.
- Samırkaş, M. ve Bahar, O. (2013). Turizm, Yoksulluk ve Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Sevinç, H., ve Azgün, S. (2012). Bölgesel Kalkınma ve İnanç Turizmi Bağlamında Akdamar Kilisesi Örneği, *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 2 (2), 17-21.
- Sezer, İ. ve Öztürk, B. (2014). İnanç Turizmi Bağlamında Yapılan Ziyaretlerin Mekânsal Etkileri Üzerine Ev Sahibi Toplumun Geliştirdiği Tepkiler: Boztekke Köyü (Giresun Merkez İlçe) Örneği. Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÜCAUM) VIII. Coğrafya Sempozyumu, 463-472.
- Somuncu, M. (2006). Turizmin Kalkınmaya Etkisi ve Türkiye Turizmindeki Bölgesel Farklılıklar, Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi IV. *Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiri Metinleri*, Ankara,163-177.
- Şen, Y. (2015). Terörün Toplumlar Üzerindeki Sosyo- Ekonomik Etkilerine Bakış: PKK Terörü ve Ağrı Gerçeği, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(2), 17-70.
- Şengel, Ü., Zengin, B. (2017). Bitlis İlinin Kalkınmasında Turizmin Rolünün Yerel Halkın Demografik Özelliklerine Göre Değerlendirilmesi, Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 1(2), 1-19.
- Şirvan Şen Demir, (2014). Beş Yıllık Kalkınma Planlarından Türkiye Turizm Stratejisi 2023'e: Turizmde Tanıtma Çalışmalarına Yönelik İçerik Analizi, Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, 5 (15), 101-119.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı (2013). TRA2 Bölgesi 2014-2023 Taslak Bölge Planı.
- T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı (2013). Doğa Koruma ve Milli Parklar 13. Bölge Müdürlüğü, Ağrı Şube Müdürlüğü, Ağrı Doğa Turizm Master Planı.
- T.C. Serhat Kalkınma Ajansı. (2013). Hüseyin Tutar vd., Ağrı'nın Sosyo- Ekonomik Durumu ve Uygun Yatırım Alanları, Editör: Hüseyin Tutar, SERKA.
- Taşdemir, İ. (2011). Ağrı İli Turizm Potansiyeli ve Diyardın Kaplıcaları, Editör: Oktay Belli, III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, s. 619-625.
- Tekin, A. (2011). Küreselleşen Dünyada Bölgesel Kalkınma Dinamikleri, Kamu Politikaları ve Bölgesel Kalkınma Ajansları, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 29.
- Tolunay, A. ve Akyol, A. (2006). Kalkınma ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar ve Tanımlar, Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, Seri: A, Sayı: 2, 116-127.

- Toy, S., Çalışkan, U. (2016). Türkiye’de Bölgesel Kalkınmanın Yeni Aktörleri Olarak Kalkınma Ajansları ve Örnek Bir Uygulama “İnovasyona Dayalı Bölgesel Turizm Stratejisi ve Eylem Planı”, *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 106-120.
- Tunçsiper, B., ve Özyılmaz, G. (2009), Yerel Ekonomik Kalkınma Sürecine Turizm Sektörünün Etkisi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, 53-70.
- TÜSiAD(2012). Sürdürülebilir Turizm, www.getob.org/wp-content/uploads/dosyalar/SurdurulebilirTurizmRaporu adresinden erişildi.
- Usta, Ö. (2016). Turizm, Genel ve Yapısal Yaklaşım, Detay Yayıncılık.
- Üçler, Y. T., Koraş, M. ve Güçlü, Y. (2016). Bölgesel Kalkınmada Sosyal Sermayenin Rolü: Konya Bedesten Örneği, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2016, (35), 285-299.
- <http://www.haberler.com>. İshakpaşa Sarayı haberleri. Erişim Tarihi: 29.11.2018.
- <http://www.hurriyet.com>. Yerel haberler. Erişim Tarihi: 22.12. 2018

TÜRK POPÜLER MÜZİK TARİHİNDE BARIŞ MANÇO'NUN YERİ VE ÖNEMİ
(1960-1980)
The Place and Importance of Barış Manço In The History of Turkish Popular
Music (1960-1980)

Göktürk ERDOĞAN

Dr. Öğr. Üyesi, Munzur Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Müzik Bilimleri
Ana Sanat Dalı

erdogangokturk77@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8174-6979>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-Journal of Ağrı İbrahim Çeçen
University Social Sciences Institute AİCUSBED 5/1 Nisan/April 2019 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	20.02.2019-
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	24.03.2019
Sayfa- <i>Pages</i> : 105-117	 10.31463/aicusbed.529782

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

**TÜRK POPÜLER MÜZİK TARİHİNDE BARIŞ MANÇO'NUN YERİ VE ÖNEMİ
(1960-1980)**

*The Place and Importance of Barış Manço In The History of Turkish Popular
Music (1960-1980)*

Göktürk ERDOĞAN

Öz

Dünyada XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren iletişim ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte popüler müzikler ön plana çıkmıştır. Türk pop müziği adına yapılan çalışmalar ise aranjman müzik ile başlamış ve bu süreçte geleneksel motifleri kendi müziğine aktarmış olan Barış Manço, bugün adına Anadolu pop/rock denilen türün gelişmesinde büyük pay sahibi olmuştur. Aranjman müzik olarak ilk Türkçe pop denemelerinin yapıldığı 1960'ların başında, Elvis Presley, The Beatles gibi dünyaca ünlü şarkıcı ve grupların yaptığı şarkılar, Türkiye'de yaşayan çeşitli grupların sahnesinde çalınmaya ve söylenmeye başlanmıştır. 1960'lı yıllarda aranjman müzik olarak adlandırılan müzikler, 1970'li yıllarla birlikte daha özgün ve geleneksel bir çizgiye dönüşerek "Anadolu pop" akımının doğmasına kapı aralamıştır. Bu çalışmada 1960 ve 1980 yılları arasında Türk popüler müziğinin gelişim süreçleri çeşitli olgularla birlikte incelenerek Barış Manço'nun popüler müzik içerisindeki yeri ve önemi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Barış Manço, Anadolu Pop, Aranjman müzik

Abstract

With the development of communication and technology in the world from the second half of 20th century popular music has come into prominence. The works conducted on behalf of Turkish pop music have started with the arrangement music and Barış Manço who transferred traditional motifs into his own music in this process, has a major role in the development of the genre called as Anatolian pop/rock today. At the beginning of 1960's when the first Turkish pop practices were carried out as arrangement music, the songs composed by famous groups and singers such as Elvis Presley and The Beatles were started to be played and sung in the stages of various groups that live in Turkey. Music called as arrangement music in 1960's, pave the way for the birth of "Anatolian pop" movement by turning into a more original and traditional pattern in 1970's. In this study, it has been attempted to put forward the place and importance of Barış Manço in popular music by examining the development process of Turkish popular music between the years of 1960 and 1980 along with various facts.

Keywords: Barış Manço, Anatolian Pop, Arrangement music.

Giriş

Tanzimat'la başlayan (1839) ve Cumhuriyetin ilk yılları ile birlikte pek çok alanda iyiden iyiye hız kazanan modernleşme çabaları, milliyetçilik akımları ve merkezi otoriteye dayalı ulus-devlet yapılanmasının harekete geçirdiği toplumsal dinamikler, Türkiye'de müzik alanında da kendisini göstermiştir. Dilde yapılan inkılaplar, bir süre sonra halk türkülerini derleme çalışmaları ile devam etmiş ve milli kültürü yeniden inşa etme adına kültür ve sanat odaklı çalışmalara yönelimi de hızlandırmıştır. Garp ve Şark müziği tartışmaları etrafında milli bir kimlik arayışına giren Türkiye, batıdaki çoksesli müziği modernleşmenin (adeta) bir zorunluluğu olarak görerek bu alana yönelmiş ve tıpkı Rusların yaptığı gibi adına Türk Beşleri denilen beş kişilik bir ekip (1920 ve 1930 yılları arasında farklı yıllarda) Avrupa'ya Batı polifonik müziğinin besteleme tekniklerini öğrenmek üzere devlet bursuyla gönderilmiştir. Sanat müziği ise Osmanlı saray kültürünü temsil ettiği, halk müziğine nazaran daha dar bir çevrede kaldığı, gelişmeye müsait olmadığı ve Türkiye'nin gerçek müziğini temsil edemeyeceği gibi gerekçelerle rağbet görmemiştir. Aynı şekilde tekke ve zaviyelerin kapatılması ile birlikte dini müzik, seküler bir kimlik arayışında olan genç Türkiye adına modernleşmenin önündeki en büyük engel olarak düşünülmüştür. Hiç şüphesiz dönemin mevcut siyasi ve toplumsal koşulları göz önüne alındığında müzik kültürü adına atılan bazı adımların anlaşılabilir olduğu, bazılarında ise kantarın topuzunun kaçtığı söylenebilir.

Türkiye'de popüler müziğin tarihi ise 1920'li yıllarda Cumhuriyetin hemen öncesi dönemde kantolarla başladığı söylenebilir. Kahyaoğlu'na göre (2010: 226) kantoların tutulmasının sebebi bu türün hem Osmanlı geleneksel müziğine, hem de Batı popüler müziğine yakın olmasından ve kendine özgü bir anlayışla eğlenceye ve kadın sahne gösterisine dayalı olmasından kaynaklanmaktadır. Bu müzik türünün 1950'li yılların başına kadar da popülerliğini koruduğu bilinmektedir. Kantolardan sonraki dönemde Türkiye'de popüler müziğin tarihi özellikle 1950'li yılların sonu ile 1960'lı yılların başına denk düştüğü ve o dönem aranjman müzik olarak adlandırılan müzik tarzı ile başladığı bilinmektedir. Yabancı parçaların müziklerine Türkçe sözler yazıldığı 1960'larda, henüz kendi kimliğini ve yönünü bulamamış olan Türk popu, siyasal, ekonomik ve kültürel açıdan da yönünü batıya çevirmiştir. II. Dünya savaşı sonrası dünyadaki mevcut toplumsal ve ekonomik koşullar giderek güç kazanan Amerika'yı, askeri olduğu kadar teknolojik ve kültürel anlamda da güçlendirmiştir. 1950 yılı ile birlikte çok partili hayata geçen ve demokrasi adına önemli bir adım atan genç Türkiye Cumhuriyeti ise, 1952 yılında NATO'ya üye olmuş, 1954 yılında Kore'ye asker göndermiş ve kültürel anlamda olduğu kadar siyasal ve askeri anlamda da Batı ile birlikte hareket edeceğini ve yüzünü Batı'ya döneceğinin somut adımlarını atmıştır. 27 Mayıs 1960 yılında ise Menderes hükümetine karşı askeri bir darbe yapılarak ülkedeki tansiyon yükselmiştir. 1961 yılında yeni anayasa düzenlemesi ile bazı değişiklikler söz konusu olmuştur. Bununla birlikte 27 Mayıs 1960'ı takip eden dönemde güçlenen halkçılık anlayışı edebiyatımız açısından köy gerçeğini de gündeme getirmiştir. Mahmut Makal ("Bizim Köy" 1950, "Köylümden 1952, Köye

Gidenler 1959), Yaşar Kemal ("Yanan Ormanlarda 50 Gün" 1955, "Çukurova Yana Yana" 1955), Fakir Baykurt ("Yılanların Öcü" 1954, "Onuncu Köy" 1961) gibi yazarların romanları çok okunurken, Ahmet Arif, Hasan Hüseyin gibi Anadolu kökenli şairlerin şiirleri bu dönemde toplumun dikkatini çekmeye başlamıştır (Cambazoğlu, 2009: 25).

Tüm bu tartışmaların ötesinde Anadolu'da ise halk müziği o dönem için hala çalınıp söylenmekte ve yaşatılmaktadır. Bir tarım toplumu olarak Türkiye'de halk müzikleri adına yapılacak olan derleme çalışmaları ise müzik adına gerçekleştirilmesi planlanan bir kalkınmanın başlangıç noktasını oluşturacağı düşünülmüştür. Nitekim 1930'lu yılların ortalarında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından ülkeye davet edilen yabancı bestecilerin (Pual Hindemit-1935, Bela Bartok-1936) önerileri doğrultusunda Türk müziği adına yapılacak çok sesli bir çalışmanın mutlaka Anadolu halk ezgileri ile başlatılması gerektiği de ifade edilmiştir. Ancak batı tarzı yapılan ve radyoda yayımlanan çok sesli düzenlemeler, toplumda rağbet görmemiş ve Cumhuriyet dönemi müzik politikaları 1960'lı yıllara gelindiğinde tam olarak istenilen seviyeye ulaştırılamamıştır. Bu döneme asıl damgasını vuracak olan ise Avrupa ve Amerika'da kitleleri peşinden sürükleyen ve özellikle kentlerde gençler tarafından dinlenen popüler müziklerdir. II. Dünya savaşı sonrası Avrupa'da yaşanan toplumsal travmalar, gençlerin savaş karşıtı gösterilerine sebep olmuş ve adına "hippy" denen genç kitle, dünya siyasetinin savaş politikasına karşı bir tepki göstererek müziği bir kaçış alanı olarak görmüştür. "Savaşma seviş" sloganı da 1960'lı yıllarda "hippy" kuşağının yaşam felsefesi olarak sloganlaşmıştır. Sanayi devrimi yapmış toplumlarda yeni popüler müzikler, yeni tüketim halkasının, ideolojisinin kopmaz parçası olmaya başlamış ve 1950'lerden sonra müzik endüstrisi, uluslararası ölçekte dünyada ciddi bir pazar payına sahip olmuştur (Kahyaoglu, 2010: 299). 1950'lili yılların sonlarına doğru iyice şekillenen popüler müzik endüstrisi, Elvis Presley, The Beatles, Pink Floyd gibi dünyaca ünlü grup ve şarkıcılarla birlikte 1960'lı yıllara damgasını vurarak, 1960 sonrası popüler müzik dünyasını şekillendiren öncü isimler olmuşlardır. Türkiye ise bu süreçte aranjman müzik ile tanışmış ve dünyada giderek genişleyen müzik endüstrisine karşı kendisine yön bulmaya çalışmıştır.

Aranjmandan Yerel Müziklere Doğru

Aranjman müzik (diğer adıyla Türkçe sözlü hafif müzik) olarak ilk Türkçe pop denemelerinin yapıldığı 1960'ların başında, Elvis Presley, The Beatles gibi dünyaca ünlü şarkıcı ve grupların yaptığı şarkılar çeşitli Türk gruplarının sahnesinde çalınmaya ve söylenmeye başlamıştır. Büyük kentlerde yaşayan gençlerin dinlediği bu şarkılar zamanla aranjman müziğin ağırlık kazanmasına ve dönemin hakim müzik türlerinin ve danslarının (Blues, Ça-ça, Twist) Türkiye'de de yaygınlaşmasını sağlamıştır. İlk aranjman müzik olarak ise Febri Ebcioğlu'nun sözlerini yazdığı ve İlhami Gencer'in seslendirdiği "Bak Bir Varmış Bir Yokmuş" adlı parça, Türk popüler müzik tarihinde yerini almaktadır (Erdoğan, 2018: 26). 1960'lı yılların başında aranjman müzik modası giderek yaygınlaşırken, söz ve müziği Türkçe olan eserler de gündeme gelmeye başlamıştır. Halk müziğinin geleneksel ezgilerinden ve

motiflerinden yola çıkılarak oluşturulan şarkılarda aranjman müziğine karşı “yerli” müzik tekrar gündeme gelmiştir. Tülay German’in seslendirdiği geleneksel bir türkü olan “Burçak Tarlası” ise sözü ve müziği yerli olmasından dolayı o dönemki popüler müzik piyasası için adeta bir devrim niteliği taşımaktadır. Zamanla plak endüstrisinin gelişmesi ve gazinoların yaygınlaşması ile birlikte özellikle kent yaşamında giderek hareketlenen müzik endüstrisi, bugün Türk popüler müzik tarihinde önemli bir başlangıç olarak gösterilen Erol Büyükburç ile yeni bir ivme kazanmıştır. “Büyükburç aranjman modası ile fazla ileri gidemeyeceğinin görür ve modalara karşı durup türkülerini modernleştirmeyi cesurca deneyen ilk isim olur... İlk kez halk müziğinin örneklerini batının sazlarıyla bizim sazları birleştirerek yorumlar ve geniş kitlelere aktarır” (Cambazoğlu, 2009: 23). Arayış yılları olarak ülkede oldukça tartışılan 1960’lı yıllar, geleneksel halk müzikçileri ile halk ezgileri ve sözlerini kullanarak Batı tarzı çalgılarla müzik yapan genç gruplar arasında bir “yozlaşma” (?) meselesine dönüşmüştür. Türkiye’de aranjman müziğin öncü isimleri arasında en önemlileri şüphesiz Febri Ebcioglu ve Sezen Cumhuri Önal’dır. “Müziğimizde aranjman kavramı da bu isimlerle yerleşmiştir” (Erkal, 2013: 76). Aranjman sonrası dönemde oluşan Anadolu Pop kavramı ise ilk kez dönemin önemli gruplarından Moğollar tarafından kullanılmıştır (Cambazoğlu, 2009; Bengi, 2017: 24). İki dönem ve kavram arasında bir nevi, eski ve yeni arasındaki müzikal dönüşümün sınırları ve içeriği de belirlenmiştir.

Aranjmana Karşı Halk (Folk) Müzikleri

1960’lı yıllar esasında Türk popu için arayış yılları olarak ifade edilmektedir. Erol Büyükburç ile başlayan ve Ajda Pekkan gibi isimlerle kentli ve Avrupalı melodiler üreten şarkıcıların aranjman müzikleri, Moğollar, Cem Karaca, Barış Manço gibi önemli isimlerle birlikte daha Anadolu kokan ezgiler yaratmaya başlamışlardır. Anadolu pop/rock denilen kavram da aslında Batı odaklı üretilen müziklere tepki olarak çıktığı söylenebilir (Stokes, 2012: 171). Bununla birlikte 1965 yılında Hürriyet gazetesinin düzenlediği “Altın Mikrofon” yarışması, 1967 yılında Milliyet Gazetesi’nin “Liseler Arası Hafif Batı Müziği Ses Yarışması” (1967) ve Robert Kolejinin düzenlediği “Boğaziçi Müzik Festivali” (1963-64-65) ile başlayan Türk müziğine dönük kıvılcıklar, aranjman müziklerin yavaş yavaş tedavülde kalkmaya başladığı bir süreci beraberinde getirmektedir. Hürriyet gazetesinin tertiplelediği Altın Mikrofon (1965-1968) yarışması gazete yönetimi tarafından şöyle belirtilmiştir: “Altın Mikrofon Armağanı Yarışması, Batı müziğinin zengin teknik ve şekillerinden faydalanılarak, yine Batı müziği aletleri çalınmak suretiyle Türk musikisine yeni bir yön vermek için hazırlanmıştır” (Bengi, 2017: 17). Şerif Muhittin Targan, Safiye Ayla, Zeki Müren ve Sezen Cumhuri Önal gibi dönemin usta müzisyenlerinin 4 yıl boyunca jüri üyeliği yaptığı Altın Mikrofon ödülleri, genç orkestralar tarafından halk ezgilerinin modernize edilmesi ve yerli müziklerle şarkılar bestelenmesi gibi küçük çaplı

· Bu parça aynı zamanda Yugoslavya’da Balkan ülkelerinin katıldığı “10. Balkan Melodileri” festivalinde Türkiye’ye birincilik ödülü getirmiştir.

hareketleri daha derli toplu hale getirerek ileride adına "Anadolu Pop" denilecek olan akıma da öncülük etmiştir. Erol Büyükburç bu anlamda ilk denemeleri yapan şarkıcı olarak anılmaktadır. "Erol Büyükburç'un "modern türküleri"nin ilgiyle karşılandığı gören Hürriyet gazetesi, Türkçe sözlü hafif müziğin gelişmesi için ülke çapında Altın Mikrofon yarışması düzenler" (Cambazoğlu, 2009: 23). Anadolu'nun çeşitli yerlerinde düzenlenen ve halktan jürilerin yer aldığı yarışmalarda batılı sazlarla milli bir pop müzik akımının önü açılmış olur ve halk türküleri yeniden modernize edilerek düzenlenmeye ve seslendirilmeye çalışılır. Hürriyet gazetesinin başlattığı bu yarışma Anadolu Pop'un ilk kıpırdanmalarını da beraberinde getirir (Cambazoğlu, 2009: 22-23). Tülay Germen'in "Burçak Tarlası" ile başlayan ve "Mavi Işıklar" adlı grup ve Erol Büyükburç'un öncü çabaları ile devam eden yerli pop akımı, Türkiye'de halk müziğinden beslenen popüler müziğin önemli isimleri olarak da tarihe geçer. 1956 yılında "Little Lucy" adlı parça ile Amerika'yı kasıp kavuran rock'n roll tarzının da Türkiye'de filizlenmesini sağlayan isim yine Erol Büyükburç olmuştur (Erkal, 2013: 77).

1960'lı yılların sonu ve 1970'li yılların hemen başında Türk popüler müziğine/Anadolu popa yön verecek ve can suyu olacak olan Barış Manço ise, 60 ve 70 yılları arası müzik çalışmalarını Belçika ve Fransa'da sürdürmüştür. Dönem dönem kısa aralıklarla ülkeye gelen Manço, yurt dışında edindiği tecrübelerle birlikte 1970 yılı ve sonrası Türk Popüler müziğine damga vuracak olan "Dağlar Dağlar" adlı parça ile Türkiye'de popüler müzik kültürünün ve halk ezgilerinin en önemli isimleri arasına girerek müzik adına yönünü tamamen Türkiye'ye, Anadolu'ya çevirir. 1970' ve sonraki yıllar ise hem Türk popu için hem de Barış Manço için en önemli müzik çalışmalarının yapıldığı yıllar olur.

"Batıdan Gidip Doğu'yu Bulmak"; Barış Manço

1943 yılında Üsküdar'da dünyaya gelen Barış Manço, 20. yüzyılın ikinci yarısından sonraki süreçte Türk müziğine gerek sanatçı kişiliği gerekse şarkıları ile damga vurmuş sayılı insanlardan biridir. 1999 yılına kadar sürdürdüğü yaşamında 200'e yakın bestesi olan, Türkiye'yi dünyaya, dünyayı da Türkiye'ye tanıtan bir müzik adamı... 1950'li yılların sonunda başladığı profesyonel müzik yaşamı boyunca hem Türkiye'de hem de dünyanın çeşitli bölgelerinde adından söz ettirmeyi başaran Manço, Türkiye'nin popüler müzikte üretiminin, yaratıcılığın ve özgün çalışmaların azaldığı bir dönemde genelde Türk müziği özelde ise Türk popüler müziği adına can suyu olmuştur. O kendi ifadesi ile "bu dünyaya şarkıcı olarak gelmemiş", (Erdoğan, 2018: 63-76) insanlara bir şeyler anlatmak, kaybettiği değerleri yeniden hatırlatmak üretmiş bir sanatçıdır.

Ses dergisinin Zeki Müren'le yaptığı röportajda, Zeki Müren'in Anadolu pop ile ilgili tespiti Barış Manço'nun söz konusu müzik akımı adına ne derece önemli olduğunun da altını çizmektedir: "Folk akımı müzik dünyamıza dinamizm, birçok genç kabiliyet ve en önemlisi Barış Manço ve Selda (Bağcan) gibi iki değer getirmiştir. Ne götürdüğüne gelince, her yeni akımın bir yığın aksaklıkları olur. Yıkıcı tenkitlerle onları yıpratmak, ortadan kaldırmak bence yersizdir" (Cambazoğlu, 2009: 33).

Parçalarını geleneğin mirası üzerine modern biçimlerle kurduğunu ifade eden sanatçı, eserleri ve müzik anlayışının nasıl şekillendiğini ise Zeki Müren ve kendisi arasındaki ilişkiyle birlikte şöyle aktarmaktadır: “Zeki Müren, halkı, folklorumuzu ve müzik olayını biliyordu. Bunu ben de biliyorum. Buraya üç ay usul dersi alarak gelmedim. Bugün yaptığımız müziklerde Hititlerden Erzurum Baş Barı’na kadar Anadolu müzik evriminin titiz bir araştırması vardır. Bugün yaptığımız müzikte Nasrettin Hoca’nın mizahı, Hacı Bektaş Veli’nin felsefesi, Dede Korkut’un töre, gelenek ve dinamizminin etkilerini görebiliyorsanız bu da bir rastlantı değildir” (Tunca, 2014: 325).

Türkiye’nin 1960 sonrası süreçte arayış yılları olarak düşünülen pop müzik tarihinde Barış Manço, müzik piyasasına yeni girmiş ve ilk plak/album denemelerine Avrupa’da (Fransa ve Belçika’da) başlamıştır. İlk albümünü Fransa’da yapan sanatçı bir süre sonra Belçika’ya yerleşmeye karar vermiş ve çalışmalarına (aynı zamanda okul hayatına) burada devam etmiştir. Bu süre zarfında Türkiye’ye kısa aralıklarla gelen sanatçı, pek çok önemli isimle birlikte çalışma ve konser verme imkânı da bulmuştur. Ancak o hiçbir zaman yaşadığı kültürü ve tarihi unutmamış, 1960-1970 yılları arasında Türkiye’de çıkardığı albümlerde/plaklarda hem kendi bestelerini hem de anonim türkülerini modern çalgı teknik ve soundları ile yorumlayabilmiştir. Nitekim Avrupa macerasını bitiren ve yüzünü Anadolu’ya dönen Manço’nun müzik yaşamındaki dönüm noktalarından birini okul ve (eski) grup arkadaşı Ender Enön şöyle anlatmaktadır:

İlk defa Türkiye’den işçi akını başladı. Akın değil de çekingen bir geliş diyelim. Türkler gelmeye başladı. Anadolu’nun en uzak köşesinden gelip Belçika’nın Avrupa’nın göbeğinde çok farklı bir kültüre düşen insanlar... gariban gariban kafelerde oturuyorlar. Biz de dedik ki biz bir kafede müzik yapalım. Şenlensin burası falan. Kafe sahibi de kabul etti. Hem bize harçlık olur. Biz başladık orda çalmaya ama çaldığımız müzik Elvis Presley’ler rock’ın roll’lar... o zamanın Batı müzikleri. Kimse dinlemiyor bizi. Pişti oynuyor çay içiyorlar ama hiç dinleyen yok bizi. Biz paramızı alıp gidiyoruz ama tatmin olmuyoruz. O ara içlerinden birisi dedi ki; “ağabeyler bana müsaade edin memleketten bir türkü çağırayım” dedi. Tamam dedik. Sesi de güzeldi hatırlıyorum Nurettin Topçu. (acaba duyar mı buradan?) sonra samimi olduk o işçilerin hepsi ile. “Kağızman’a ismarladım nargile nargile” yanık yanık bir söyledi bunu yer yerinden inledi. Ne pişti oynayan kaldı ne çay içen kaldı. Biz kıskandık imrendik. Biz burada neler yapıyoruz. Aletler gitarlar falan, yok... o götürdü işi. Onun üzerine Barış mesajı aldı. Başladık bunları prova etmeye. Bir yerde bizim müziğimizde Anadolu müziği idi. “Neden Batı müziğini oradakilere bizim insanımıza çalmaya çalışıyoruz? Sevilen neyse ruh ordadır” dedi Barış. Ve bu çalgılarla Anadolu müziği yapmaya karar verildi o gün (Erdoğan, 2018: 64-73).

Bu olay sonrası Barış Manço yönünü tamamen doğuya çevirmiş ve 1969 yılında Sayan Plak’tan çıkardığı tek şarkılık albümde “Kağızman’a ismarladım Nar

Gele” adlı türküyü okumuştur. Nitekim yukarıda aktarılan anekdot onun 1960 sonrası Anadolu müziğine yönelişinin de adeta bir özetidir. Sırası ile Manço, 1970’de *“Dağlar Dağlar”*, 1971’de ise *“İşte Hendek İşte Deve”* ve aynı yıl *“Binboğa'nın Kızı”* adlı plakları çıkarmıştır. Söz konusu bu üç parça Barış Manço’nun Türk kültür tarihinden seçtiği ve bir anlamda yeniden kurguladığı pek çok halk kültürü unsurunu içermesi bakımından için önemlidir.

Barış Manço halkın içerisinde tecrübe ettiği, dinlediği olayları anlatmak istediği konuyu muazzam bir hayal gücü ile birleştirmektedir. Barış Manço’nun çağdaşı sayılan ve 20. yy. âşık edebiyatımızın önemli isimlerinden Mahsuni Şerif, “ozanı”, “sanatçısı” tarif ederken hayal ve benzetme dünyasının bir sanatçı için ne derece önemli olduğunu şu cümlelerle ifade etmektedir; “Ozanlık sanatı imajlar sanatıdır. Bir ima sanatıdır. Bir de cinaslar sanatıdır.”² Barış Manço’nun eserlerine bütüncül bir perspektiften bakılacak olursa sözü geçen imalar, cinaslar ve imajlar sıklıkla yer bulmaktadır. Ayşe Egesoy’un 1989 yılında TRT ekranlarında Barış Manço ile bir röportajında Barış Manço’ya şarkı sözlerini nasıl yazdığını ve bestelediğini sorusu üzerine Manço şu yanıtı veriyor:

Olayların hepsi bizim halkımızda toplumumuzda var. Tarihimizde, geçmişimizde, kültürümüzde... inanılmaz zengin bir Türk kültürü var. Bunu söylemem abes herkes biliyor. Çok canlı yaşayan bir halk kültürümüz var bizim. Ben oradan elimi daldırıp daldırıp çıkartıyorum. Benim kafam sürekli bunlarla dolu zaten. Bir gün “Sarı Çizmeli Mehmet Ağa” oluyor, bir gün “Halil İbrahim Sofrası” oluyor...(Erdoğan, 2018: 65-73).

Tarihini, kültürünü ve geleneklerini tanıyarak eserlerinde işleyen Manço, çocukluk yıllarında şekillenen düşünce dünyasını ise şöyle aktarmaktadır:

Çoğu çocuk böyle tabanca, top, tüfek, kovboyculuk falan oynarken ben bunları bilmezdim. Biz hep böyle kendi kafamıza göre karagöz perdeleri yapardık, küçük orta oyunları yapardık. O zamanla İsmail Dümbüllü, Halide Pişkin vardı (ikisi de rahmetli oldu çok büyük radyo sanatçıları idi). Onları dinleyerek büyüdük. İşte İstanbul’un Fethi’ni yapardık oyun olarak, ben hep Ulubathı Hasan olurdum her seferinde. Yani sonuçta bugün ortaya çıkan benim kişiliğim zannediyorum o yıllarda başlayan filizlenmeler (Erdoğan, 2018: 65-73).

Türk kültür tarihini ve karakterlerini yakından takip eden, yaptığı eserler ve düşünceleri ile Türkiye’de popüler müziğin yerel dinamiklerden beslenen bir çizgide oluşmasında önemli pay sahibi olan Manço, besteleri, müzikleri ve eserlerinde yerel ve evrensel temalar ile geçmişten aldığı mirası çağının müzik anlayışına uyarlayabilmiştir.

1960’lı yıllar boyunca Türkiye’yi kasıp kavuran Aranjman modasına anonim türkülerle, karşı duran Manço, Akşam gazetesine verdiği demeçte şunları ifade

² Ülke TV, Gönül Dağı Programutube.com/watch?v=JKyYZq9ft4"
<https://www.youtube.com/watch?v=JKyYZq9ft4>.

etmiştir: “müzik dünyamızda ilgi çekici bir gelişme var. Bizle uzaktan yakından hiçbir ilgisi olmayan 20-30 yıllık 2. Harp sonrası Avrupa’da ün yapmış şarkıları ipe sapa gelmez sözlerle ortaya süren bilinçsiz bir grubun yanı sıra, bugüne kadar alaturka alafranga diye ikiye ayrılmış olan Çağdaş Türk Müziğinin iki yönden kıvrılarak uca geldiğini anlayanlar da var. Aynı Macellan gibi. Batıdan gidip doğuyu bularak... Doğu o kadar derin ki...” (Bengi, 2017: 96).

1960-1970’li Yıllarda Barış Manço Eserleri

XX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türk müziği adına yapılan çalışmaların daraldığı ve gelişen teknolojik dünyaya uyum sağlayacak yeni gelişmelerin sınırlı olduğu Türkiye’de aranjman müzik ile başlayan süreçte yerel motifleri kendi müziğine aktarmış olan Manço, bugün adına Anadolu pop/rock denilen türün gelişmesinde de en büyük pay sahibi sanatçılardan biri olmuştur. 1962 yılında yayınladığı plakta bir Anadolu türküsünü dönemin Twist modasına göre uyarlayan Manço, Harmoniler adlı grubu ile “*Twist in Usa-Çıt Çıt Twist & Dream Girl*” (1962) adlı üç 45’lik plakla müzik yaşamına adım atmıştır. “*Çıt Çıt Çedene*” adlı çalışmayı takiben “*Urfa’nın Etrafı & Kızlıcıklar Oldu Mu?*” adlı çalışması Manço’nun yüzünü tamamen Anadolu’ya döneceğinin de sinyallerini vermiştir. 1970 yılında çıkardığı “*Dağlar Dağlar*” adlı albümü ise Barış Manço’nun 1970 sonrası Türk müziğinin gideceği yönü belirlemiş ve Türk müziğini folklorik temalarla süsleyerek, dönemin modern müzik teknolojisini de yakından takip etmiştir.

“Dağlar Dağlar” (1970) plağı Türk müziğinin makamsal karakterini yansıtmamasının ve sözel yapısının halk müziğinin temaları ile örtüşmesi bakımından önemlidir. Bunun yanı sıra eserde kullanılan klasik kemençe ve gitar çalgıları, Barış Manço müziğinin doğu-batı çalgı çeşitliliğini taşıması bakımından da dikkat çekicidir. Halk kültüründe dağ motifi âşık ile maşuk arasındaki engeli anlatan bir metaforudur. Dolayısıyla dağlar sevgiliye ulaşmadaki en önemli engel olarak tasvir edilir. Nitekim bu motifin en bilinen örneği Doğu edebiyatında “Leyla ile Mecnun” hikâyesinde anlatılmaktadır. Barış Manço’nun eserinde kullandığı dağ motifi de bu paralelde işlenmiştir: “*kurban olam yol ver geçem, sevdiğimi son bir olsun yakından görem.*”

Barış Manço’nun 1970’li yıllara damgasını vuran diğer eseri ise “*İşte Hendek İşte Deve*” (1971) adlı parçadır. Bu parça aynı zamanda Barış Manço’nun o dönemin ünlü grubu olan Moğollar ile birleşmesinden sonra çıkarttığı ilk plaktır. Grubun adı “*MançoMongol*” olarak belirlenmiş ancak sadece iki adet kırkbeşlik kaydettikten sonra grup dağılmıştır. (Bu parçalar; *İşte hendek işte deve, Binboğanın kızı, Kâtip arzu halım*). Eser “*Kuyu başına vardım Zeynebi görem diye nasıl haberin almışsa dayı emmi hep orda, dediler ne ararsın kızı almak mı istersin sana bir çift sözümüz var hele buysa niyetin...*” sözleri ile başlıyor. Anadolu’da kız alma geleneğine gönderme yaparak bu geleneğin nasıl olduğuna dair bir hikâye anlatan Manço eserin

Barış Manço’nun kurduğu Harmoniler adlı grup 1962 yılında bu parçaları kaydetmiş ancak 1968’de yayımlanabilmiştir. 1963 yılında ise Barış Manço Belçika’ya öğrenim görmek üzere gider ve burada Fransızca ve İngilizce sözlü çeşitli plaklar doldurur.

sonunda; "zordur almak bizden kızı" diyerek kızı alabilmek için aslolanın para değil; görgü, mertlik ve güzel ahlak olduğunu anlatmaktadır.

1971 yılına damga vuran bir diğer önemli Barış Manço eseri ise "Binboğa'nın Kızı" adlı parçadır. Bu eser Yaşar Kemal'in⁴ (1971) yılında yazdığı "Binboğalar Efsanesi" adlı bir destansı romandan hikâyeyi anlatmakta ve hikâyenin geçtiği bölgede (Adana) yaşamış olan Yörük Türkü Karacaoğlan'ın aşağıdaki dizelerine gönderme yapmaktadır.

*Kozan Dağından neslimiz
Arı Türkmen'dir aslımız
Varsak'tır durak yerimiz
Gurbette yar eğler bizi*

...

*Vatanımız Adana, Maraş
Çukurova İl'imiz var.
Yaylamız Bulgar Dağıdır.
Binboğa'dır benim il'im.⁵*

Burada bahsi geçen Kozan Yaylası, bugün Adana'nın sınırları içerisinde olan ve Türkmen aşiretlerinin o dönem göç ederek yerleştikleri yayla bölgesidir. Karacaoğlan'ın da buralı olduğu burada yaşadığı sanılmaktadır. Barış Manço eserinde Karacaoğlan'ın eserine gönderme yapmaktadır:

*Kozan yaylasından geldim Barıştır adım,
Bugün varsak yarın yoğuz doğrudur sözüm,
Bir gün elbet biter bâdem çağırır Tanrım,
Artık mahşer gününde ararım seni*

Aynı yıl Kurtalan Express ile yollarını birleştiren sanatçı, bu dönemle birlikte kendi söz ve bestelerini oluşturmuş ve 1970 sonrasında Türk pop müziğinin adeta kaderini de belirlemiştir. "Kâtip Arzu Halim" (1971), "Küheylan" (1973), "Hey Koca Topçu/Genç Osman" (1973), "Estergon Kalesi" (1974), "Kayaların Oğlu" (1975,) onun müziğe nasıl yerel bir kimlik ve şuur kattığını gösteren en iyi eserlerinden sadece birkaçıdır. Özellikle "Hey Koca Topçu/Genç Osman" (1973) ve "Estergon Kalesi" (1974) adlı eserleri tarihin satır aralarında kalmış olayları anlatması ve mehter müziğinin güçlü ritimlerinin ön planda olduğu müzikal karakterleri yansıtması bakımından oldukça önemli çalışmalardır. Zira 1930-1940'lı yıllardan sonra yönünü tamamen batıya çeviren Türkiye'de Barış Manço, geleneksel kültürle popüler kültürü başarıyla harmanlayabilmiştir. Barış Manço'yu çağdaşlarından ayıran en büyük özelliği ise eserlerinin çoğunu kendi yazmış olması ve türkü formunda oluşturduğu hikâye türündeki eserlerine tarihi derinlik katabilmesidir. Nitekim 1971 yılında Pir Sultan Abdal'dan "Kâtip Arzu Halim" adlı türkü bunun en güzel örneğidir. Eserin ezgi ve söz yapısına sadık kalan Barış Manço ara nağmede özgün bir denemede

⁴ Ayrıca bakınız; Yaşar Kemal, (1988). *Binboğalar Efsanesi*, İstanbul; Yapı Kredi Yayınları.

⁵ Ayrıca bakınız; Cahit Öztelli (2005) Karacaoğlan, "Bütün Şiirleri", İstanbul: Özgür Yayınları.

bulunarak, Türk kültür tarihinin kritik dönemlerini hikâye türünde anlatmıştır. Eserde gitar ve klavye gibi batı çok sesli çalgılarının yanı sıra kabak kemane gibi klasik Türk müziği sazlarını birlikte kullanan Manço, doğu ve batı müzik kültürlerini harmanlamıştır. Eserin ara nağmesinde Barış Manço 1970'li yılların sağ-sol çatışmasından kaynaklı kaos ortamına gönderme yaparak şu dizelere yer vermektedir:

Yıl 1535 Pir Sultan Abdal bunu böyle söylemiş, söylemiş ya bunun bir de evveli var. Kâtip al kalemi bir de benden yaz. Boy boy gelmişler şu dağların ötesinden. Burası bize otağı olsun, yurt olsun demişler. Boy boy yerleşmiş boy boy girmişler. Her sabah gün doğusundan 2 mızrap boyu yükselen güneş bir gün kendini göstermeyince kara kara bulutlar dolaşmış bu cennet vatan üzerinde. Küçük büyüğü saymaz olmuş. Kardeş kardeşe küsmüş. En acısı bacılarımızın yüzüne bakamaz olmuşuz. 1535 1635 1735 1835 1935 35 de benden koyun kardeşlerim. 1970 geldik. Bir uğursuzluk gelmiş ki başımıza sürüp gitmekte. Oysa deli gönül neler ister. Barış bir yavrusu olsun ister adımı bile hazırladığı. Oğlansa Ozan kız ise Ceylan. Ceylan buz gibi pınarların aktığı zümrüt ovalarda taştan taşta seksin. Ozan Ardahan'dan Kırkpınarı dolaşsın. Anlatsın Karacaoğlan'ı, Pir Sultan Abdal'ı, Köroğlu'nu davullar yine vurulsun. Güneş yine iki mızrap boyu yükselsin gün doğusundan. Bitsin artık bu küskünlük kardeşlerim. Uzatalım ellerimizi. Yarın tarih önünde hesap verirken, yavrularımız bizi kınamasımlar.⁶

Bu eser, Barış Manço'nun 1970 ve sonrası süreçte Türkiye'nin popüler müzik alanında beslenmesi gereken tek kaynağın yine kendi kültürü olması gerektiğinin altını çizmesi açısından önemli bir parçadır. Barış Manço'nun popüler müzik tarihimizde ve Anadolu pop olarak kavramsallaşan dönemde yönünü Anadolu'ya çevirmesi, onun müziğini anlayabilmek ve bugün hala hit olan eserlerini hangi tecrübeler sonrası oluşturduğunu anlayabilmek adına da önemlidir. 1960 yılının aranjman müzik akımı yerini 70'li yılların daha milliyetçi ve halkçı söylemleri ile birlikte yeniden şekillenirken Anadolu pop/rock akımı da gelişmiştir.

Barış Manço'nun genel müzik kimliğini anlatan eserleri 1970 yılında olgunlaşmış ve 1980 sonrası süreçte de devam etmiştir. Nitekim "eserlerinde Türk töresini (*Halil İbrahim Sofrası*), Anadolu insan tipini (*Sarı Çizmeli Mehmet Ağa*) ve kadim Türk tarihinden olayları (*Estergon Kalesi, Kayaların Oğlu, Küheylan, Genç Osman*) konu etmesi bakımından Barış Manço, çağdaşlarından ayrılarak, müziğine milli bir şuur katmıştır. Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar yayılan ozan-baksı geleneğini popüler müzik alanına ustaca taşıyabilen Manço, eserlerinde "*Barış der ki...*", diyerek bin yıllık halk ozanlığına da atıfta bulunmaktadır" (Erdoğan, 2018: 65). Türk popüler müziğinde bugün bile geçerliliğini ve popülerliğini koruyan parçalar olarak 1970'li Barış Manço'nun yukarıda zikredilen albümleri/eserleri o döneme damga vurmuştur. Hem albüm kayıtları, hem de dönemin müzik türleri göz önüne alındığında progressive tarzın en iyi örnekleri olarak bu parçalar düşünülmektedir.

⁶ Parçanın söz ve müzikleri için ayrıca bkz., https://www.youtube.com/watch?v=1l9y_Bj6PU

1975 yılındaki *"Kayaların Oğlu"* adlı albüm⁷, Türkiye'de bu türün ilk ve en iyi örnekleri arasında gösterilmektedir. Barış Manço'nun Türkiye'nin 2023 Cumhuriyet'in 100. Yıl vizyonuna göndermede bulunduğu eserde albüm olarak dönemin başarılı müzik teknolojileri kullanılmıştır.

Sonuç

1960'da aranjman modası ile başlayan, 1970'lerde ise giderek Anadolu motifleri üzerine kurgulanan Türk popu, dönemin kültürel ve siyasi atmosferine paralel bir biçimde şekillenmiştir. Söz konusu süreçte bugün de adından söz ettiren pek çok sarkıcı ve grup ise, 1960'lı yıllarda Hürriyet gazetesinin tertiplediği *"Altın Mikrofon"*, Milliyet gazetesinin *"Liseler Arası Hafif Batı Müziği Ses Yarışması"* ve Robert Kolejinin düzenlediği *"Boğaziçi Müzik Festivali"* sayesinde ivme kazanmıştır. Barış Manço ise 1960'lı yılların aranjman müzik akımına adeta bir tepki olarak Anadolu'nun kendi melodileri ve bestelerinden faydalanmış, zamanla kendi müzikal kimliğini oluşturmuş ve 1970 sonrasında Türk popüler müziğine iz bırakabilmiştir. Barış Manço Türkiye'ye müzikal açıdan bıraktıklarından çok daha azı sayılacak nitelikte hakkında çalışma yapılmış olması, onun yaşadığı dönemde olduğu gibi, bugün de tam olarak anlaşılmadığı fikrini doğurmaktadır.

1960'lı yılların aranjman müzikleri ile Türk popüler müziğinin ilerlemeyeceğini belirten Barış Manço Anadolu ezgilerinden ve ozanlık geleneğinin sözel unsurlarından faydalanarak müzik yaşamını şekillendirmiştir. *"Barış Der ki..."* diyerek eserlerini şekillendiren Manço, yüzlerce yıllık ozanlık geleneğini tekrar popüler müzik alanına taşıyabilmiştir. Şarkılarında günü kurtaracak basitlikte değil, yıllar sonra da adından söz ettirecek işlere imza atmaya gayret etmiş olması Manço'yu özellikle 1970'li yılların başından itibaren ön plana çıkarmıştır. 1970'te çıkardığı *"Dağlar Dağlar"* adlı plağı, 1973 yılında ki *"2023"* adlı deneysel albümü ve Moğollar Grubu ile yaptığı *"İşte Hendek İşte Deve"* (1971) adlı parçaları Barış Manço'nun ve Türk popüler müziğinin de geleneksel halk müziği ile yeniden modern bir çizgide buluşmasını sağlamıştır. Söz konusu parçalar Türk popüler müziğinin de en iyi çalışmaları olarak tarihe geçmiştir. Eserlerinde Dede Korkut'tan, Mevlana'dan, Hacı Bektaş Veli'den, Pir Sultan'dan dolayı ile Türk kültür dünyasından beslenen Manço, 1960-1980 arası süreçte yaptığı eserleri ile gündelik ilişkilere ve eğlencelere dayalı olarak üretilen müziklerin ötesinde, kendi söz ve bestelerini yaparak geleneksel unsurlardan ve tarihi karakterlerden yola çıkmış, bu anlamda da Türk popüler müziği adına önemli çalışmalara imza atarak müziğini doğu ve batı ikilemine sıkışmadan oluşturabilmiştir. Barış Manço kendi yazdığı güçlü sözel yapı ve konularla, geleneksel halk müziğine yeni bir dinamizm getirirken, popüler müzik alanında da Türkiye'ye özgün çalışmalar kazandırabilmiştir. Nitekim Batıdan edindiği tecrübeler ve müzikal birikim, onun Türk popüler müziğinde önemli çalışmalara imza atmasını sağlamıştır. Neticede Barış Manço, kendi söz ve müzikleri ile döneme damgasını vurmuş ve

⁷ Ayrıntılı bir çalışma için bakınız; Göktürk Erdoğan, "Orta Asya'dan Anadolu'ya Uzanan Bir Köprü: Barış Manço ve Türk Kültür Tarihi", *1. Uluslararası Develi-Âşık Seyrani ve Türk Kültürü Kongresi*, Kayseri/Develi, 04-05-06 Ekim 2018, s. 64-73.

eserlerini Türk kültüründen aldığı birikimle oluşturarak çalışmalarına tarihsel bir anlam ve derinlik katarak XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türk popüler müziğine adımı yazdırabilmiştir.

Kaynakça

- Bengi D., (2017), 60'lı Yıllarda Türkiye: Sazlı Cazlı Sözlük, İstanbul: YKY.
- Cambazoğlu, C. (2009), Kentin Türküsü: Anadolu Pop-Rock, İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Erdoğan G., (2018), "Orta Asya'dan Anadolu'ya Uzanan Bir Köprü: Barış Manço ve Türk Kültür Tarihi", *1. Uluslararası Develi-Âşık Seyrani ve Türk Kültürü Kongresi*, Kayseri/Develi, 04-05-06 Ekim 2018.
- Erdoğan G., (2018), Müzikolojide Kültürel Yaklaşımlar ve Müzik Kültürü Üzerine Eskizler, Ankara: Gece Kitaplığı.
- Erkal, G., E., (2013), Türkiye Rock Tarihi 1, İstanbul: Esen Kitap.
- Kahyaoğlu, O., (2010), Cazdan Popa müzikli Yolculuk, İstanbul: Everest Yayınları.
- Kemal, Y. (1988). Binboğalar Efsanesi, İstanbul; Yapı Kredi Yayınları.
- Öztelli, C. (2005) Karacaoğlan, Bütün Şiirleri, İstanbul: Özgür Yayınları.
- Stokes M., (2012), Aşk Cumhuriyeti, Türk Popüler Müziğinde Kültürel Mahrem, (Çeviri: Hira Doğrul), İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Tunca H., (2014), Seksenler, İstanbul: Esen Kitap.
- <https://www.youtube.com/watch?v=JKyYZq9flt4> [Erişim tarihi: 06.01.2019].
- https://www.youtube.com/watch?v=Il9y_Bj6PU [Erişim tarihi: 02.02.2019]

TIBBİ-AROMATİK BİTKİLERİN SATIN ALIMINDA BİREYLERİN BİLİNÇ DÜZEYİ
(ERZURUM MERKEZ İLÇELERİ ÖRNEĞİ)
Awareness Level of Individuals in Purchasing Medical-Aromatic Plants
(The Case of Erzurum Province Counties)

Rüveyda YÜZBAŞIOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

ruveyda.kiziloglu@gop.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-6520-0543>

Semiha KIZILOĞLU

Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

ksemiha@atauni.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-9610-2578>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute AİCUSBED 5/1 Nisan/April 2019 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	11.03.2019-
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	18.04.2019
Sayfa- <i>Pages</i> : 119-132	 10.31463/aicusbed.538184

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

TIBBİ-AROMATİK BİTKİLERİN SATIN ALIMINDA BİREYLERİN BİLİNÇ DÜZEYİ (ERZURUM MERKEZ İLÇELERİ ÖRNEĞİ)

*Awareness Level of Individuals in Purchasing Medical-Aromatic Plants
(The Case of Erzurum Provence Counties)*

*Rüveyda YÜZBAŞIOĞLU
Semiha KIZILOĞLU*

Öz

Tıbbi ve aromatik bitkiler; insanoğlunun daha sağlıklı bir yaşam sürmesi veya çeşitli hastalıklara karşı korumak ve iyileştirmek için kullanılan bitkilerdir. Dünya pazarlarında her geçen gün tıbbi ve aromatik bitkilere olan talep giderek artmaktadır. Bu çalışmada, Erzurum ili merkez ilçelerinde (Aziziye, Palandöken ve Yakutiye) kentsel alanda yaşayan bireylerin tıbbi ve aromatik bitkileri satın almadaki bilinç düzeyinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada, oransal örnekleme yöntemi kullanılarak 272 birey belirlenmiş ve örnek hacmi homojen olarak ilçelere dağıtılarak veriler anket yolu ile toplanmıştır.

Araştırma kapsamın görüşülen bireylerin ortalama yaşı 35.04, %54.04'ü erkek, %76.10'u evli ve 2,572.72 TL/ay geliri olduğu belirlenmiştir.

Bireylerin tıbbi aromatik bitkileri satın almada dikkat ettikleri 10 özellik, faktör analizi sonucu iki faktör halinde özetlenmiştir.

Araştırmada bireylerin tıbbi aromatik ürünleri satın almasını etkileyen faktörleri, binary logit analiz ile belirlenmiş ve analiz sonucuna göre; %1 önem seviyesinde bireylerin tıbbi aromatik ürünleri satın almasını, satın alım yerleri olan aktarlar ve eczaneler pozitif yönlü etkilediği belirlenmiştir. Yani bireylerin bilinçli olarak tıbbi aromatik bitkiyi satın almasını satın alım yerleri ve mevsimsel tüketim istatistiki olarak pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Binary Logit Analizi, Faktör Analizi, Tıbbi Aromatik Bitkiler, Satın Alma

Abstract

Medicinal and aromatic plants are used as medicines to prevent diseases, maintain health, or improve diseases. Demand for these plants in world markets is increasing every other day. This study aimed to determine the medicinal and aromatic plant level of consciousness at purchase of individuals living in the urban areas in the central counties of Erzurum city (Aziziye, Palandöken, and Yakutiye). In the study, 272 individuals were determined by using proportional sampling method and the sample volume was homogeneously distributed to the districts. The data of the study were collected through a questionnaire. The mean age of the interviewed individuals was found to be 35.04, 54.04 % of them were male, 76.10% of them were married, and they had income of 2,572.72 TL/month. 10 factors that individuals have taken into consideration in purchasing medicinal aromatic plants are summarized as two factors as a result of the factor analysis. Factors that enable individuals to purchase medicinal aromatic products in the study are the results of binary logit

analysis; At the 1% significance level, the advantages of buying places for medicinal aromatic products of individuals, pharmacies and positively affected.

Keywords: Binary Logit Analysis, Factor Analysis, Medical Aromatic Plants, Purchasing

Giriş

İnsanoğlu varlığını devam ettirmesi için gerekli beslenme ihtiyacını çoğunlukla bitkisel ürünlerden karşılamaktadır. Bitkiler karbonhidrat, protein, yağ, mineral madde ve vitamin gibi büyük bir hazinedir. Bitkiler beslenme ihtiyacını karşılamının yanında başta ilaç sanayi olmak üzere, gıda, kimya, kozmetik ve zirai mücadele gibi sektörler de önemli bir yeri vardır (Gölküçü ve ark., 2012; Toker ve ark., 2016).

Ayrıca tıbbi ve aromatik bitkilerin tüketilmesinin nedeni olarak, daha sağlıklı bir yaşam veya çeşitli hastalıklardan korunması ya da iyileştirmesi gösterilebilir. Bunun yanı sıra en çok gıda sektöründe kullanılan tıbbi ve aromatik bitkiler çeşitli sebeplerle de (beslenme, ilaç, kozmetik, vücut bakımı, tütsü veya dini törenler gibi) kullanılmaktadır (Güler ve ark., 2015; Toker ve ark., 2016).

Dünyada yaklaşık olarak 422.000 bitki türü bulunmakta olup, bunlardan 52.885'i tıbbi bitkilerdir. Türkiye'de ise 9.222 bitki türü olup, bunlardan yaklaşık 500 tanesi (%5) tıbbi bitkiler grubunda yer almaktadır (Schippman ve ark., 2002; Faydaloğlu ve Sürücü, 2011; Gül ve Çelik, 2016).

Türkiye'de tıbbi ve aromatik bitkiler arasında yaygın olarak kimyon, anason, kekik, çemen, haşhaş, rezene, nane ve kişnişin tarımı yapılmaktadır. Defne, ıhlamur, adaçayı, biberiye, kuşburnu gibi bitkiler ise doğadan toplanmakta olup, ağırlıklı olarak Ege, Marmara, Akdeniz, Doğu Karadeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinden toplanmaktadır (Bayram ve ark., 2010; Gül ve Çelik, 2016).

Son yıllarda sağlıklı beslenmeye karşı ilginin artması koruyucu beslenme ve bununla birlikte doğal çözüm arayışları ilgili araştırmaların da artmasına neden olmuştur. Literatür incelendiğinde yurt içi ya da yurt dışında tüketicilerin tıbbi aromatik bitkilere karşı davranışları ya da aktarlardan satın alma-satımı ile ilgili detaylı araştırmalarla karşılaşmıştır (Demircioğlu ve ark., 2007; Dicle, 2010; Faydaloğlu ve Sürücü, 2011; Arya ve ark., 2012; Çelik, 2014; Kökçü ve ark., 2015; Adıgüzel ve Kızılaslan, 2016; Akbulut ve Özkan, 2016; Demirçivi ve Altaş, 2016; Kocabaş ve Gedik, 2016; Yüzbaşıoğlu ve Ataoğlu, 2018). Ancak son zamanlarda önemi artan tıbbi aromatik bitkiler üzerine yapılan araştırmalarda tüketicilerin satın alma davranışları ve onu etkileyen faktörlerin istatistiki olarak incelenmesi yapılmadığı belirlenmiş ve literatüre ışık tutması amacıyla böyle bir araştırma yapılması amaçlanmıştır.

İnsanlığın bu kadar hayatına girmiş olan tıbbi aromatik bitkilerin tüketiminin yanında satın alma bilinç durumu ve güvenilir tüketim için satın alma da bilinç seviyesi de önemli olduğu tespitini ortaya koyabilmek için Erzurum ilinde bu araştırma yapılmıştır.

Materyal ve Yöntem

Materyal

Erzurum ili merkez ilçelerinde kentsel alanda bulunan bireylerle yüz yüze görüşülerek bu araştırmanın ana materyali elde edilmiştir.

Verilerin Toplanması Aşamasında İzlenen Yöntem

Toplam popülasyonu en iyi düzeyde temsil edilecek örneklem sayısının belirlenmesinde oransal yaklaşımdan yararlanılmıştır.

$$n = \frac{N_p(1-p)}{(N-1)d^2 + p(1-p)}$$

n= örnek büyüklüğü,

N= popülasyon büyüklüğü,

p= tahmin oranı (0.5 maksimum örnek büyüklüğü için),

d²= olayın görülme sıklığına göre yapıma sıklığı (maksimum örnek hacmine ulaşmak için %90 güven aralığında çizelge değeri 1.65 ve %5 hata payı ile). Ana kitleyi oluşturan bireylerin özellikleri başlangıçta bilinmediği için, örnek hacmini maksimum kılacak şekilde p=0.5 olarak alınmış ve örnek hacmi 272 birey olarak bulunmuştur. Görülecek bireylerin sayısının belirlenmesinde, yerleşim birimlerinin toplam popülasyon içindeki payları esas alınmış (Kızıloğlu ve Kızılaslan, 2013) ve örneğe alınan bireyler tesadüfi olarak belirlenmiştir.

Çizelge 1'de Erzurum büyükşehirinin merkeze bağlı üç ilçesinin nüfusu, toplamdaki oranı ve örnek hacmindeki dağılımı verilmiştir. Merkez ilçelerin toplamı 417.385 olarak belirlenmiş ve bu oran içinde merkez ilçelerin nüfuslarına göre oranları ortaya konulmuştur. Oransal örnekleme ile belirlenen sayı bu oranlar doğrultusunda homojen bir dağıtım yapılarak ilçelerdeki örnek hacmi belirlenmiştir.

Çizelge 1. Erzurum İli Nüfusu (2016)

	Nüfus (N)	Örnek Hacmi (n)	Oran (%)
Aziziye	57.092	37	13.68
Palandöken	168.430	110	40.35
Yakutiye	191.863	125	45.97
Erzurum (Merkez)	417.385	272	100.00

Verilerin Analizi Aşamasında İzlenen Yöntem

Bu çalışmada Erzurum ili merkez ilçelerindeki bireylerin tıbbi aromatik bitkileri satın almada dikkat ettikleri özellikleri (benzer çalışmalardan yararlanılarak ölçekler belirlenmiştir) belirlemek üzere 5'li dereceleme ölçeğinde (Ölçekteki 1 "kesinlikle katılmıyorum", 2 "katılmıyorum", 3 "kararsızım", 4 "katılıyorum", 5 "kesinlikle katılıyorum" olarak alınmıştır) kullanılmıştır. Satın alımında dikkat edilen kriterleri daha az faktör yüküne ayırmak için faktör analizi uygulanmıştır. Faktör analizi, değişkenler arasındaki ilişkilere dayanarak verilerin daha anlamlı ve özet bir biçimde sunulmasını sağlayan birçok değişkenli istatistiksel analiz türüdür ((Ness, 2000; Kurtuluş, 2004; Tekin, 2007; Karpati ve Szakal, 2009; Kızıloğlu ve

ark., 2013). Bu analizin temel amacı, orijinal değişkenler arasındaki ilişkiyi en az bilgi kaybıyla bir grup faktör ile açıklayarak her bir faktörü teker teker yorumlamaktır. Kısaca faktör analizi, özgün bilgiyi olabildiğince koruyarak daha az veri ile çalışmayı mümkün kılmaktadır. Kişilerin bir konu ile ilgili davranışını tek bir soruyla ölçmek çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Bu davranışı etkileyen birçok faktörün birbiriyle yakın bağlantısı vardır. Faktör analizinin amacı bilgi kaybını olabildiğince azaltarak bu yakın faktörleri bir araya getirerek daha az faktörle çalışmaya imkan sağlamaktadır (Ness, 2000; Kızıloğlu ve ark., 2013).

Araştırmada değişkenlerin özetlenmesi faktör analizi yardımı ile yapılmıştır ve gruplandırılan bu faktörlerin her biri LOGİT analizinde birer açıklayıcı değişken olarak analize alınmıştır (Dölekoğlu ve Yurdakul, 2004).

Araştırmada bireylerin tıbbi aromatik ürünleri satın almayı etkileyen faktörleri binary logit analizi yardımı ile belirlenmesi amaçlanmıştır. Modelin bağımlı değişkeni olan bilinçli (sürekli ve çoğu zaman alanlar) bireyler ve bilinç seviyesi düşük olan (çok nadir ve almayan) bireyler belirlenmiştir.

Lojistik modelde yer alan bazı değişkenler, kategoriler arası farklılıkları olasılık oranları olarak elde edilebilmek üzere kategorik değişkene çevrilmiştir. Bağımlı değişken ile ilişkilendirilmesi yani açıklaması daha kolay ya da anlaşılır olması için açıklayıcı değişkenler kukla değişken halinde modele alınmış ve tahmin edilen olasılık değerleri 0 ile 1 olarak kodlanmıştır.

Modele açıklayıcı değişken olarak; bireylerin yaşı (sürekli değişken), cinsiyet (kadın ise 0, erkek ise 1 olarak kodlanmıştır), medeni durum (bekar ise 0, evli ise 1 olarak kodlanmıştır), eğitim durumu (lise ve lise altı ise 0, lise üstü ise 1 olarak kodlanmıştır), eşinin eğitim durumu lise ve lise altı ise 0, lise üstü ise 1 olarak kodlanmıştır, eşinin yaşı (sürekli değişken), eşinin çalışma durumu (çalışmıyorsa veya bekar ise 0, çalışıyorsa ise 1 olarak kodlanmıştır), bireylerin aylık gelirleri (sürekli değişken), aktardan satın alma durumu (satın almıyorsa 0, satın alıyor ise 1 olarak kodlanmıştır), eczaneden satın alma durumu (satın almıyorsa 0, satın alıyor ise 1 olarak kodlanmıştır), toptancıdan satın alma durumu (satın almıyorsa 0, satın alıyor ise 1 olarak kodlanmıştır), kendinin toplama durumu (toplamıyor ise 0, topluyor ise 1 olarak kodlanmıştır), mevsimin etkisinin olma durumu (satın alırken mevsimin etkisi yok ise 0, var ise 1), ürünün satın almadan önceki durumu (faktör 1, sürekli değişken) ve satın almadaki durumu (faktör 2, sürekli değişken) dahil edilmiştir.

Bulgular ve Tartışma

Bireylerin Genel Özellikleri

Araştırma kapsamında görüşülen bireylerin bazı sosyo-ekonomik ve demografik özellikleri Çizelge 2'de incelenmiştir. Bireylerin %45.96'sı kadın, %54.04'ü erkektir. Bireylerin %76.10'u evli ve %46.32'sinin eşleri çalışmaktadır (Çizelge 2). Bireylerin eğitim durumları incelendiğinde ise yarısından fazlasının (%63.24) lise ve lise altı eğitim gördükleri ve eşlerinin de benzer şekilde %80.15'nin lise ve altı eğitim aldıkları belirlenmiştir. Görüşülen bireylerin ortalama

yaşı 35.04, eşlerinin yaş ortalaması ise 28.66 olarak bulunmuştur. Bireylerin ortalama aylık geliri 2.572 72 TL/ay olarak hesaplanmıştır.

Çizelge 2'den de anlaşılacağı üzere Erzurum ilindeki bireylerin yarısından fazlasının (%57.72) tıbbi aromatik bitki tüketiminde mevsimsel bir etkisinin olmadığı görünmektedir. Benzer olarak da Türkiye'nin en batısında bulunan İzmir ilinde yapılan araştırmada (Dicle, 2010) tüketicilerin mevsimsel olarak baharat tercih etmediği sonucuna varılmıştır. Ancak Çelik, (2014) Konya ilindeki Tıbbi ve aromatik aktarlarıyla yaptığı çalışmasında en fazla (%36.7) kışın satış yaptığı sonucunu bulmuştur. Ancak araştırma kapsamında görüşülen bireylerin mevsiminde kendinin toplamasını tercih etmesi ihtiyacı oldukça satın almayı tercih etmesi mevsimsel olarak satın almada bir etkisinin olmayacağı sonucunu doğrular.

Çizelge 2. Bireylerin Genel Özellikleri ve Bazı İstatistikî Sonuçlar

Gruplar ve Açıklaması		Frekans	%	Ortalama	Standart Sapma
Bağımlı Değişken (Y)	Bilinçli (sürekli ve çoğu zaman alanlar) bireyler:1	150	55.15	35.04	0.498
	Bilinç seviyesi düşük olan (çok nadir veya almayan) :0	122	44.85		
Yaş (YAS)				35.04	
Gelir (ay/TL) (GELİR)				2.572 72	
Cinsiyet (CINSİYET)	Kadın:0	125	45.96	0.499	0.427
	Erkek:1	147	54.04		
Medeni Durum (MD)	Bekar:0	65	23.90	0.427	0.483
	Evli:1	207	76.10		
Eğitim Durumu (ED)	Lise ve lise altı Mezunu Olanlar:0	172	63.24	0.483	0.399
	Lise üstü Mezunu Olanlar:1	100	36.76		
Eşinin Eğitim Durumu (ESED)	Lise ve lise altı Mezunu Olanlar:0	218	80.15	0.399	0.479
	Lise üstü Mezunu Olanlar:1	54	19.85		
Eşinin Yaşı (ESYAS)				28.66	
Eşinin Çalışma Durumu (ESCALİSM)	Çalışmıyor (Emekli, İşsiz, İş arıyor, öğrenci):0	146	53.68	0.499	0.429
	Çalışıyor:1	126	46.32		
Aktardan satın alma durumu (AKTAR)	Satın almıyorsa:0	206	75.74	0.429	0.479
	Satın alıyor ise:1	66	24.26		
Eczaneden satın alma durumu	Satın almıyorsa:0	175	64.34	0.479	0.479
	Satın alıyor ise:1	97	35.66		

(ECZANE)					
Toptancıdan satın alma durumu (TOPTANCI)	Satın almıyorsa:0	215	79.04		0.408
	Satın alıyor ise:1	57	20.96		
Kendinin toplama durumu (KENDİ)	Toplamıyor ise:0	15	5.51		0.229
	Topluyor ise:1	257	94.49		
Mevsimin etkisinin olma durumu (MEVSİM)	Satın alırken mevsimin etkisi yok ise:0	157	57.72		0.495
	Var ise:1	115	42.28		
Ürünün satın almadan önceki durumu (faktör 1, sürekli değişken) (F1)					
Satın almadaki durumu (faktör 2, sürekli değişken) (F2)					

Bireylerin Tıbbi Aromatik Bitki Tüketimi ve Satın Alma Durumları

Bireylerin tükettiği tıbbi aromatik bitkiler sırasıyla Çizelge 3'de verilmiş aynı zamanda aylık satın alım miktarları ve bitkilerin birim fiyatları da verilmiştir. Erzurum ilindeki bireylerin en fazla (%85.29) tüketmeyi tercih ettiği tıbbi aromatik bitki; ayda ortalama yarım kilo ve kilosunu 12.33 TL'ye aldıkları kırmızı pul biberdir. Bireylerin tüketmeyi en fazla tercih ettiği kırmızı pul biberi sırasıyla, nane (%77.94), sarımsak (%58.46), kekik (%40.07), reyhan (%32.35) ve ıhlamur (%22.06) takip etmektedir. Bireylerin aylık tüketim miktarı olarak en fazla tükettiği bitki sarımsak (0.54 kg/ay) olduğu Çizelge 3'den anlaşılmaktadır. İzmir ilindeki tüketiciler ise en fazla karabiber ve kimyonu tükettiği Dicle (2010), yaptığı araştırma ile ortaya koymuştur. Yine İzmir ilinde yapılan Karademir ve Öztürk, 2004 yılında aktarların en çok sattığı tıbbi aromatik ürün olarak, adaçayı, ıhlamur, nane, kekik ve ısırgan olduğunu ortaya koymuştur. Akbulut ve Özkan, 2016 yılında Kahramanmaraş ilinde yaptıkları araştırmalarında aktarları en fazla sattığı, tüketicilerin en fazla satın aldığı tıbbi aromatik baharat türü olarak, nane, kekik ve ıhlamur olarak belirlemişlerdir. Demircioğlu ve ark., 2007 yılında Ankara merkez ilçede kadınların baharat kullanımı üzerine yaptıkları araştırmalarında kadınların %83.5'i kırmızı pul biber kullandıkları belirlenmiştir.

Çizelge 3. Bireylerin Tüketmeyi Tercih Ettikleri Tıbbi Aromatik Bitkiler, Tüketim Miktarları ve Birim Fiyatları

Kullanılan Bitkiler	F	%	Kg/ay	TL	Kullanılan Bitkiler	F	%	Kg/ay	TL
Kırmızı Pul Biber	232	85.29	0.528	12.331	Kışniş	8	2.94	0.021	0.404
Nane	212	77.94	0.176	3.681	Avokado Yaprağı	8	2.94	0.017	2.059
Sarımsak	159	58.46	0.536	15.562	Yaban Mersini	8	2.94	0.058	9.559
Kekik	109	40.07	0.054	1.736	Ekinezya	7	2.57	0.064	4.779
Reyhan	88	32.35	0.069	1.202	Kantaron	6	2.21	0.063	3.125
ıhlamur	62	22.79	0.017	6.967	Nar Çiçeği	6	2.21	0.048	1.875
Adaçayı	60	22.06	0.041	1.119	Fesleğen	6	2.21	0.052	0.846
Dereotu	54	19.85	0.396	1.389	Melisa(Limon Otu)	5	1.84	0.033	0.735
Çörek Otu	52	19.12	0.072	1.265	Keten Tohumu	5	1.84	0.033	0.846
Kuşburnu	38	13.97	0.491	3.668	Gülhatmi	4	1.47	0.006	0.625
Papatya	36	13.24	0.809	2.908	Hindiba	3	1.10	0	0

Tıbbi-Aromatik Bitkilerin Satın Alımında Bireylerin Bilinç Düzeyi (Erzurum Merkez İlçeleri Örneği)

Melengiç	28	10.29	0.145	3.971	Sütleğen	3	1.10	0	0
Ebegümeci	27	9.93	0.746	1.049	Efelek	2	0.74	0	0
Böğürtlen	26	9.56	0.241	2.222	Mercanköşk	2	0.74	0	0
Isırgan	21	7.72	0.221	5.926	Civanperçemi	2	0.74	0	0
Keçiboynuzu	21	7.72	0.154	5.257	Oğul Otu	2	0.74	0	0
Salep	19	6.99	0.046	3.750	Zerdeçal	2	0.74	0	0
Biberiye	12	4.41	0.009	1.697	Kebere	2	0.74	0.004	2.941
Zencefil	10	3.68	0.027	0.125					

Çizelge 4'de bireylerin tıbbi aromatik bitkileri en çok hangi sıklıkla aldığı verilmiştir. Bireylerin %34.19'luk oranla bittikçe almayı tercih ederken, %17.28'si ayda bir, %14.71'i ayda iki üç kere satın almayı, %8.82'si yılda iki kere ve %6.25'i yılda bir kere almayı tercih ettiği Çizelge 4'den anlaşılmaktadır. Bireylerin %9.93 hiç satın almayıp mevsiminde kendilerinin topladıklarını tüketmeyi tercih ettikleri belirlenmiştir. Bireylerin tıbbi aromatik ürün satın almamadaki nedenleri incelendiğinde, en önemlisi olarak; Kaliteli ürünler olduğuna inanmamaları (%73.53), lezzetli olmaması (%64.34) ve taze olduğuna inanmamaları (%39.71) olarak gözlenmiştir. İzmir ilinde Dicle (2010) yaptığı araştırmada da tüketicilerin tıbbi aromatik ürün almada bu araştırma ile paralel sonuçları bulmuştur. Örneğin ürünün pahalı olması (%3.58), kaliteli olmaması (%3.55) ve nereden geldiği belli olmaması (%3.44) gibi nedenlerden dolayı tıbbi aromatik ürünü satın almayı tercih etmediğini ortaya koymuştur.

Çizelge 4. Bireylerin Tıbbi Aromatik Bitki Satın Alım Sıklığı

Satın Alım Sıklığı	F	%
Sadece Kendi Toplayan	27	9.93
Bittikçe	93	34.19
Hafta Da Bir	24	8.82
Ayda Bir	47	17.28
2-3 Ayda Bir	40	14.71
5-6 Ayda Bir	24	8.82
Yılda Bir	17	6.25

Bireylerin tıbbi aromatik bitkiyi tedarik edinme şekli sorulduğunda %94.49'ü satın almadan önce kendi mevsiminde toplamayı birinci sırada tercih ettiği; satın alım yeri olarak en fazla eczane ve marketi (%35.66) tercih ettiği belirlenmiştir (Çizelge 5). Dikkat edilecek bir olay; bireylerin %5.15'i son zamanlar da en çok kullanılan internet ortamı ile tıbbi aromatik bitkileri tedarik etmesidir. Bu da araştırma kapsamında görüşülen bireylerin ve eşlerinin genç yaş grubuna girmesi ve çalışma oranının fazla olmasından dolayı olabilir. Dicle, (2010) araştırmasında İzmir ilindeki tüketicilerin tıbbi ve aromatik bitkileri satın alım sıklığının en yüksek aktardan olduğu belirlemiştir. Ancak bu araştırma kapsamında bireylerin tıbbi aromatik bitkileri temin etmelerinde aktarları 3. sıra da tercih ettiği Çizelge 5'de görülmektedir. Güven, kalite, ürün çeşitliliği gibi sebeplerden dolayı

Türkiye'nin batı kesimlerinde aktarların tercih edilme oranı Doğu Anadolu'ya göre daha yüksek olduğu araştırma sonuçlarına göre söylenebilir.

Çizelge 5. Bireylerin Tıbbi Aromatik Bitki Satın Almayı Tercih Ettikleri Yerler

Satın Alım Yeri	F	%
Aktar	66	24.26
Eczane	97	35.66
Market	97	35.66
Toptancı	57	20.96
İnternet	14	5.15
Kendinin Topladığı	257	94.49

Bireylerin Tıbbi Bitkileri Satın Almada Dikkat Ettikleri Hususlar

Bireylerin tıbbi aromatik bitki satın alırken dikkat ettikleri özellikleri belirlemek üzere 5'li likert ölçeği kullanılmıştır. Dikkat edilen özellikler belirlenmek üzere 10 özellik kendi içlerinde gruplandırma yapılabiliyor mi diye faktör analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda 10 özellik; ürünün satın almadan önceki durumu ve satın almadaki durumu olmak adı altında 2 faktör altında toplanabileceği anlaşılmıştır.

Faktör analizinin kabulü için KMO testi sonucuna bakılır. Bu değer 0.600'dan büyük olması modelin anlamlılığını belirler çünkü bire yaklaştıkça modelin açıklayıcılığı artmaktadır (Tabachnick ve Fidell, 1996; Kalaycı, 2010). Nitekim Çizelge 6'da görüldüğü üzere araştırmanın model açıklayıcılığı 0.817 olması örneklemin yüksek ve modelin kabulü anlamına gelmektedir (Field, 2000; Topçu, 2006; Keleş, 2007, Yılmaz, 2009; Kızıloğlu ve ark., 2013).

Ölçeğin güvenilirliğini ortaya koymak amacıyla yapılan Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı ise 0.89 olarak bulunmuştur. Buna göre ölçeğin güvenilirliğinin oldukça yüksek olduğu söylenebilir.

10 başlık altında sıralanan bireylerin "tıbbi aromatik bitki satın alırken dikkat ettikleri özellikler", faktör analizinde özdeğer (eigen value) ve yamaç eğim grafiği (scree plot) incelemesi sonucunda 2 faktör altında toplanmıştır. İlk faktör toplam varyansın %34.19'nu, ikinci faktör ise %14.78'sini açıklarken, birikimli varyans, toplam varyansın %48.98'ni açıkladığı görülmüştür.

Ziraat alanında yapılmış diğer çalışmalarda elde edilen sonuçlar incelendiğinde; Çelik (2012)'nin çalışmasında KMO değeri 0.717 ve önemli faktör sayısı 5 bulunurken, faktörlerin varyansı açıklama oranı %69.32elde edilmiştir. Çelik ve Tathyer (2016)'in faktör analizi çalışmasında 13 değişken 4 faktörle %75.53'lik varyansı açıklama oranı ile belirlenebilmiştir. Kızıloğlu ve Kızılaslan (2015) bireylerin süt ve süt ürünleri satın alma yeri belirlerken dikkat ettikleri 16 özelliği 3 değişken halinde özetlemiş ve KMO değerini 0.884 olarak hesaplamıştır.

Çizelge 6. Bireylerin Tıbbi Aromatik Bitki Satın Alırken Dikkat Ettikleri Özellikler İçin KMO ve Barlett Testi

Kaiser-Meyer-Olkin Testi		0.817
Bartlett Testi	Khi kare	631.821
	df	45
	Önem seviyesi	0.000

Aromatik bitki satın alırken dikkat ettikleri özellikler; ürünün satın almadan önceki durumu ve satın almadaki durumu başlıkları altında yani 10 değişkeni 2 faktör yükünde toplanabileceği Çizelge 7'den anlaşılmaktadır. 1. Faktör yükünde yani ürünün satın almadan önceki durumu başlığı altında 7 değişkeni, satın almadaki durumu başlığı altında 3 değişkeni toplaya bilenebileceğini dönüşümlü faktör yükleri matrisi göstermiştir.

Çizelge 7. Bireylerin Tıbbi Aromatik Bitki Satın Alırken Dikkat Ettikleri Özellikler İçin Dönüşümlü Faktör Yükleri (Rotated Component Matrix)

Faktör 1: ürünün satın almadan önceki durumu		
Tedavi amaçlı	0.825	-0.107
Aracsız ulaşma	0.738	-0.083
Ambalaj	0.706	-0.018
Doğal ve güvenilir ürünler olması	0.688	0.063
Hazırlama kolaylığı	0.661	-0.029
Ekonomik olması	0.631	0.237
Fiyat	0.520	0.023
Faktör 2: satın almadaki durumu		
Sağlık ve besin değeri	-0.287	0.714
Marka	0.038	0.676
Yan etkileri	0.185	0.657

Bireylerin Tıbbi Aromatik Bitki Satın Almadaki Bilinç Düzeylerini Etkileyen Bazı Faktörler

Bireylerin tıbbi aromatik bitki satın alımındaki bilinç düzeyini etkileyen bazı sosyo-demografik özellikler ve analiz sonucu Çizelge 8'de verilmiştir. Tıbbi aromatik bitki satın alımındaki bilinç düzeyini etkilemesi olasılıklı olan değişkenler analize alınmış ve Binary Logit analizi sonucunda aktardan, eczaneden ve toptancıdan satın alma ve mevsimin etkisi tüketicilerin tıbbi aromatik ürün satın alımındaki bilinç düzeyi etkilemesi olası olduğu belirlenmiştir.

Çizelge 8. Bireylerin Tıbbi Aromatik Bitki Satın Alımındaki ki Bilinç Düzeylerini Etkileyen Faktörlerin Binary Logit Analiz Sonucu

	Kat Sayı	Standart Hata	z	$ z $	Marjinal Etki
Sabit	-2.69895*	1.58758	-1.70	.0891	
YAS	.02376	.04346	.55	.5845	.00265
CINSİYET	.31963	.47753	.67	.5033	.03603
MD	.87499	1.40238	.62	.5327	.09380
ED	-.32115	.45221	-.71	.4776	-.03542
ESED	.00203	.53274	.00	.9970	.00023
ESYAS	-.01968	.04374	-.45	.6527	-.00220
ESCALISM	.52324	.51821	1.01	.3126	.05874
GELİR	-.21921D-04	.00015	-.15	.8842	-.24450D-05
AKTAR	2.09085***	.59649	3.51	.0005	.27989***
ECZANE	3.37293***	.51748	6.52	.0000	.48263***
TOPTANCI	2.50350***	.64029	3.91	.0001	.32788***
KENDİ	-.33540	1.10516	-.30	.7615	-.03819
MEVSİM	1.16232***	.37946	3.06	.0022	.14546***
F1	.04026	.23009	.17	.8611	.00449
F2	.05929	.19090	.31	.7561	.00661
Not: ***, **, * ==> Önem seviyesi: 1%, 5%, 10%					
Dönüştürülmüş log likelihood:-187.09230 Khi kare [15 d.f.]: 179.27309					
Önem seviyesi: 0,00000 McFadden düzeltilmiş R ² : 0.4791033					

%1 önem seviyesinde anlamlı bulunan aktardan, eczaneden ve toptancıdan satın alma ve mevsimin etkisi pozitif yönde bilinç düzeyini etkilemektedir.

Bilinçli olarak satın alma ile aktardan satın almayı tercih etme arasında pozitif bir ilişki olduğu Çizelge 8'de görülmektedir. Bir başka değiş ile aktardan tıbbi aromatik bitki satın almayı tercih etmedeki bir birimlik artış bilinçli satın almayı %28 oranında artırmasına neden olması beklenmektedir.

Bireylerin gerek güven gerek kalite olsun eczanelerden satın almayı tercih etmesi bilinçli satın alma ile doğru ilişki olduğu analiz sonucunda istatistiki olarak ortaya konulmuştur. Yani bireylerin eczaneden tıbbi aromatik bitki satın almadaki bir birimlik artış bilinçli satın almayı %48 gibi bir oranla artırması olası bir sonuç olduğu Çizelge 8'de analiz sonucu ile ortaya konulmuştur.

Bireylerin toptancıdan tıbbi aromatik bitki almayı tercih etmesindeki bir birimlik artış bilinçli satın almayı %33 oranında artmasına neden olabilir.

Bireylerin mevsimsel olarak Tıbbi aromatik ürün tüketmeyi tercih etmesindeki bir birimlik artış bilinçli satın almayı %15 oranında etki yapması beklenmektedir. Başka bir ifade ile mevsimsel tüketime önem verenler önem vermeyenlere göre bir birimlik artışı, bilinçli satın almayı %15 oranında pozitif yönlü etki yapması beklenmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırma kapsamında görüşülen bireylerin ve eşlerinin yaş ortalaması itibariyle genç nüfus olduğu bireylerin çoğunun çalıştığı gözlenmiştir. Ayrıca bireylerin ortalama bir aylık gelirleri olduğu söylenebilir. Araştırmada tıbbi aromatik bitki satın alımında gelirin yanı sıra bireylerin eğitim durumu, bitkiyi satın alım yeri, satın alınırken dikkat edilen hususların etkisinin istatistiki olarak ortaya konulması hedeflenmiştir. Hedefler sonucunda satın almada genel olarak gelirleri ya da eğitim durumları arasında istatistiki olarak ilişki olmadığı gözlenmiştir. Tıbbi aromatik ürün satın almada bireylerin satın aldığı ürünleri daha çok sağlık amaçlı tükettiğini ifade etmektedir. Yani güncel ve git gide önemi artan tıbbi aromatik bitkilerin satın alınımını artırmak için (bilinçli bir satın alım için) satılan yerlerin daha önemli olduğu bu araştırma ile ortaya konulmuştur. Bu sonuç neticesinde ilgili kurum/kuruluşların daha sağlıklı ve hijyenik ürünler için tıbbi aromatik bitkilerin satılan yerleri daha sık ve dikkatli kontrollerin yapılmasını öneriline bilir. İnsanoğlunun temel ihtiyaçlarından olmasa da satın alma ihtiyacı piramittin de yerini almaktadır. Ancak satın alma bilinçli olarak yapılması sağlık yönünden özellikle konunun amacı olan tıbbi aromatik bitkilerin de önemi daha fazladır. Bu amaçla bu araştırmada Doğu Anadolu bölgesinin nüfus yoğunluğu bakımından en büyük üçüncü ili olan Erzurum ilindeki bireylerin tıbbi aromatik bitki satın alım bilinç düzeyi, satın alma davranışı ve bilinçli satın almayı etkileyen faktörlerin belirlenmeye çalışılmıştır.

Bireylerin en fazla tüketmeyi tercih ettiği baharat türünden kırmızı pul biberdir. Bireyler mevsiminde tüketeceği tıbbi aromatik bitkiyi kendi toplamayı tercih ederken, market ve eczanelerden de satın aldığı belirlenmiştir.

Bireylerin tıbbi aromatik bitkileri satın almada dikkat ettikleri faktörler, faktör analizine tabi tutulmuştur. Analiz sonucunda 10 özellik; ürünün satın almadan önceki durumu ve satın almadaki durumu olmak üzere 2 faktör altında toplanabileceği anlaşılmıştır. Bu 2 faktör yükleri Binary logit analizine açıklayıcı değişken olarak tabi tutulmuştur. Analiz sonucunda bireylerin %55.15'i bilinçli olduğu tespit edilmiştir. Bireylerin tıbbi aromatik ürünleri satın alım yerlerinden aktarlar, eczaneler ve pozitif etkilediği belirlenmiştir. Yani bireylerin bilinçli olarak tıbbi aromatik bitkiyi satın almasını satın alım yerleri ve mevsimsel tüketim istatistiki olarak pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir. Sonuç olarak bireylerin satın almasında satın alım yerlerinin pozitif bir ilişki olduğu istatistiki olarak ortaya konulmuştur. Satın alım davranışlarında bireylerin satın alınan ürünlerin satış öncesi ve satış sırasındaki işlemlerde önemli başlık olduğu analiz sonucunda ortaya konulmuştur.

Kaynaklar

Adıgüzel, F. ve N.Kızılaslan, 2016. İstanbul ilinde tıbbi, aromatik ve baharat bitkileri satışı yapan aktarların yapısal özellikleri ve mevzuat hakkındaki görüşleri. Anadolu Tarım Bilim. Dergisi, 31, s:40-59.

- Akbulut, S. ve Z.C. Özkan, 2016. Herbalist-Customer Profile in Medicinal and Aromatic Herbs Trade: A Case Study of Kahramanmaraş, Turkey. *Kastamonu University Journal of Forestry Faculty*, 16 (1), 246-252.
- Arya, V., R. Thakur, S. Kumar ve S. Kumar, 2012. Consumer buying behaviour towards Ayurvedic medicines/products in Joginder nagar-A survey. *Ayurpharm-International Journal of Ayurveda and Allied Sciences*, 1(3), 60-64.
- Bayram, E, S. Kırıcı S Tansı, G.Yılmaz, O .Arabacı, S. Kızıl ve D.Telci 2010. Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Üretiminin Arttırılması Olanakları. *Türkiye Ziraat Mühendisliği VII.Teknik Kongresi Bildiriler Kitabı* , 11-15 Ocak, ANKARA, 437-456.
- Çelik, Ş. 2012. Türkiye deki İllerin Bitkisel Üretiminin Faktör Analizi ile İncelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri dergisi*, 22(2), 69-76.
- Çelik, Ş. ve A.Tatlıyer 2016. Ranking of provinces in Turkey according to numbers of animals through factor analysis. *International Journal of Development Research*, 6(2), 6620-6626.
- Çelik, Y. 2014. Konya İlinde tıbbi ve aromatik bitki satışı yapan aktarların sosyo-ekonomik yapıları üzerine bir araştırma. *Turkish Journal of Agricultural and Natural Sciences*, 1(3), 369-376.
- Demircioğlu , Y., M. Yaman, ve I. Şimşek, 2007. Kadınların Baharat Kullanım Alışkanlıkları Üzerine Bir Araştırma. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 6 (3), s:161-168.
- Demirçivi, B.M. ve A. Altaş, 2016. Üniversite Öğrencilerinin Baharatlara İlişkin Bilgileri ve Tüketim Tercihleri: Aksaray Üniversitesinde Bir Uygulama. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies* 4/4 s: 88-112.
- Dicle, M. 2010. İzmir İli Bornova İlçesinde Tıbbi Bitkilere İlişkin Tüketici Davranışlarının Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma. *Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi)*
- Dölekoğlu, C. ve O.Yurdakul, 2004. Adana İlinde Hane Halkının Beslenme Düzeyleri ve Etkili Faktörlerin Logit Analizi İle Belirlenmesi. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 8: 62-86.
- Faydaoğlu, E. ve M.S. Sürücüoğlu, 2011. Geçmisten Günümüze Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Kullanılması ve Ekonomik Önemi. *Kastamonu Üni., Orman Fakültesi Dergisi*, 11 (1) s: 52 - 67.
- Field,A. 2000. *Discovering Statistics Using SPSS for Windows*. London: SAGE Publication.
- Gölükçü, M., H.Tokgöz, R.Toker, M.A. Çelikyurt, ve S.Tuğrul Ay, 2012. Tıbbi ve Aromatik Bitki İşletmelerinin Yapısal Analizi, *Erdem Ofset, Antalya*, 88s.
- Gül, A. ve A.D. Çelik 2016. Tıbbi ve Aromatik Bitki Yetiştiriciliği ve Dış Ticareti: Hatay İli Örneği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 21 (2), s:227-235.

- Güler, H.K., İ.E. Dönmez ve S.A. Aksoy, 2015. Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Antibakteriyel Aktivitesi ve Tekstil Sektöründe Kullanımı. SDÜ Fen Dergisi, 10(2).
- Kalaycı, Ş. 2010. SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri. BRC Matbaacılık, Ankara.
- Karademir, M. ve B. Öztürk, 2004. İzmir aktarlarında halka sunulan bitkiler. 14. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı, 29-31.
- Karpati, L. ve Z. Szakal, 2009. Marketing Characteristics of Tokaj Wine Specialities Based on Factor and Cluster Analyses. Applied Studies in Agribusiness and Commerce – APSTRACT Agroinform Publishing House, Budapest. p: 93-102.
- Keleş, C. 2007. Yeşil Pazarlama Tüketicilerin Yeşil Ürünleri Tüketme Davranışları ve Yeşil Ürünlerin Tüketiminde Kültürün Etkisi ile İlgili Bir Uygulama. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD, (Yüksek Lisans Tezi).
- Kızıloğlu, R. ve H. Kızılaslan, 2013. Consumer behaviors on food purchasing places: A case study of red meat consumption in Turkey, Research&Reviews in Biosciences (RRBS), ISSN : 0974 – 7532, 7 (11), 453-459.
- Kızıloğlu, R., H. Kızılaslan ve C.Gökçe, 2013. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Öğrencilerinin Yeşil Gıda Ürünleri Hakkındaki Bilgi, Görüş ve Tutumları Üzerine Araştırma. Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi, 6, 19-30.
- Kızıloğlu, R. ve H. Kızılaslan, 2015. TR 83 Bölgesinde Süt ve Süt Ürünleri Tüketiminde Tüketici Davranışlarını Etkileyen Faktörler Ve Talebinin Belirlenmesi. Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü TEPGE, Yayın No: 274, ISBN: 978-605-9175-52-4.
- Kocabaş, Y.Z. ve O.Gedik, 2016. Kahramanmaraş İl Merkezi Semt Pazarlarında Satılan Bitkiler Hakkında Etnobotanik Araştırmalar. Iğdır Üni. Fen Bilimleri Enst. Der. / Iğdır Univ. J. Inst. Sci. & Tech. 6(4) s: 41-50,
- Kökçü, B., O. Esen ve İ. Uysal, 2015. Medicinal plants sold in Çanakkale/Turkey city center herbalists. Biological Diversity and Conservation – 8 / 3 s:80-91.
- Kurtuluş, K. 2004. Pazarlama Araştırmaları (Genişletilmiş 7. Baskı). Literatür Yayınları, Yayın No: 114, s:397-418, İstanbul.
- Ness, M. 2000. Multivariate Techniques in Marketing Research. Curso de Especializacion Postuniversitaria en Marketing Agroalimentario, CHIEAM, Spain.
- Schippmann U., L.J. Leaman and A.B. Cunningham, 2002. Impact of Cultivation and Gathering of Medicinal Plants on Biodiversity: Global Trends and Issues. 12-13 October 2002. Inter-Departmental Working Group on Biological Diversity for Food and Agriculture, Rome.
- Tabachnick, B.G. ve L.S. Fidell, 1996. Using multivariate statistics (3rd ed.). New York, USA: HarperCollins College Publishers.

- Tekin, V.N. 2007. SPSS Uygulamalı Bilimsel Pazarlama Araştırmaları. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Toker, R., M. Gölükcü ve H. Tokgöz, 2016. Tıbbi ve aromatik bitkilerin gıda sanayisinde kullanım alanları. (internet erişim: <http://www.turktob.org.tr/dergi/makaleler/dergi15/54-59.pdf>)
- Topçu, Y. 2006. Süt Ürünlerinde Marka Rekabeti ve Tüketici Davranışları: Erzurum İli Örneği. Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi ABD, (Doktora Tezi).
- Yılmaz, V. 2009. Türkiye Akarsuları Su Kalitesi Parametrelerinin Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz Yöntemleriyle İncelenmesi. Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İnşaat Mühendisliği ABD, (Yüksek Lisans Tezi).
- Yüzbaşıoğlu, R. ve S.N. Ataoğlu, 2018. Tüketicilerin Kekik Tüketimini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Manisa İli Salihli İlçesi Örneği. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 4, Sayı 1, s:259-270.

**ТРУДНОСТИ ПЕРЕВОДА ПОГОВОРОК, СОДЕРЖАЩИХ
АНТРОПОНИМЫ**
The Difficulties In Translating Sayings, Containing Anthroponyms
Antroponim İçeren Deyimlerin Çevirisinde Karşılaşılan Zorluklar

Murat YILMAZ

Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü
murat.yilmaz@atauni.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-8784-4393>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-Journal of Ağrı İbrahim Çeçen
University Social Sciences Institute AİCUSBED 5/1 Nisan/April 2019 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	13.03.2019-
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	24.03.2019
Sayfa- <i>Pages</i> : 133-139	 10.31463/aicusbed.539099

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

Ayrıca metindeki anlamı göz önünde bulundurulmadan özel isimlerin birebir yapılan çevirileriyle ilgili eksiklikler anlatılmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: deyimler, antroponimler, yeterlilik, duruma uygun düşen çeviri.

Поговорки – это меткие устойчивые выражения экспрессивно-образного типа, ярко характеризующие человека и окружающую действительность. Вместе с этим поговорки ещё ярко отражают внешние качества называемых ими людей и явлений.¹ Поговорки могут содержать и антропонимы, которые употребляются в основном вне прямого значения. Как известно, имена, употребленные в переносном значении, отличаются ситуационной зависимостью. При переводе таких имен внимание, в первую очередь, обращается на ситуацию. Ситуативные метафоры должны воспроизводиться и в переводящем языке. При соблюдении данного условия, семантическое значение контекста не нарушается.

В целом антропонимы выполняют не только прямую, но и переносную номинативную функцию. При выполнении прямой номинативной функции антропоним используется в прямом значении, а в переносной номинативной функции антропоним употребляется в переносном значении.

Пословицы и поговорки являются устойчивыми метафорическими сочетаниями.² Метафорически употребленные антропонимы в поговорках часто воспринимаются в прямом значении, что приводит к их дословной передаче, и в свою очередь обуславливает их неверное восприятие. Например, один из литературных персонажей характеризуется при помощи поговорки без указания официального имени:

«Дежурит – вспомнил – Полтора Ивана, худой да долгий сержант черноокий. Первый раз глянешь – прямо страшно, а

¹ В. М. Мокиенко, Т. Г. Никитина, *Большой словарь русских поговорок*, ЗАО «ОЛМА Медиа Групп», Москва 2007, с. 3.

² А. В. Федоров, *Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы)* (5-е изд.), Издательский Дом «ФИЛОЛОГИЯ ТРИ», Москва 2002, с. 225.

узнали его – из всех дежурняков покладистей: ни в карцер не сажает, ни к начальнику режима не таскает».³

*“Bunu düşünür düşünmez Bir Buçuk İvan’ın nöbetçi olduğunu anımsadı. Kara gözlü, sopa gibi uzun bir çavuştu bu. İlk bakışta korkunç bir adam gibi görünürdü ama tanıdıkça muhafızların en yumuşak başlısı olduğu anlaşılırdı. Hükümlüleri ne hücreye kapatır ne de disiplin subayına çıkardı.”*⁴

При передаче поговорок переводчик должен ориентироваться на исходный материал и данную в нем поговорку необходимо переводить в соответствии с контекстом. Задача облегчается, когда в самом контексте дается исчерпывающая характеристика героя, например, *Полтора Ивана: худой да долгий сержант черноокий*. В данном случае имя *Иван* употребляется в обобщенном смысле и, следовательно, не относится к конкретному человеку. Значение *Полтора Ивана* дается в Большом словаре русских поговорок как «человек высокого роста».⁵ Помимо этого значения, в уголовном жаргоне *Полтора Ивана* означает *высокий мент ППСник*.⁶

На основе данной в тексте характеристики в турецком языке можно подыскать соответствие, которое подразумевало бы высокого и худого человека. В данном случае применительно к конкретной поговорке *Полтора Ивана* в качестве соответствий нами представляются слова *Sırk* или *Uzun*. Обе лексемы в турецком языке обладают синонимичным значением.

Дословный перевод этой поговорки на турецкий язык как *“Bir Buçuk İvan”* (один с половиной Ивана) исключает возможность возникновения у турецкого читателя правильной ассоциации, поскольку *“Bir Buçuk”* в турецком языке в подобном значении не употребляется. В турецком языке, как известно, при описании

³ А. И. Солженицын, *Один день Ивана Денисовича* [Электронный ресурс], Издательство «АСТ», Москва 2007, <http://iknigi.net/avtor-aleksandr-solzhenicyn/33727-odin-den-ivana-denisovicha-aleksandr-solzhenicyn.html>, Дата обращения: 05.06.2018.

⁴ А. İ. Soljenitsin, *İvan Denisoviç'in Bir Günü* (3. Baskı), (Çev.: Mehmet Özgül), İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 8.

⁵ В. М. Мокиенко, Т. Г. Никитина, *Большой словарь русских поговорок*, ЗАО «ОЛМА Медиа Групп», Москва 2007, с. 263.

⁶ *полтора* *ивана*, <https://argo.academic.ru/4045/%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%BD>, Дата обращения: 03.10.2018.

худого и высокого человека обычно употребляется слово *sirik*. Однако, с нашей точки зрения, в означенном контексте более целесообразно применение эквивалента *Uzun*, поскольку он ближе к характеристике литературного персонажа: «Худой да долгий сержант черноокий. Первый раз глянешь – прямо страшно...». Вместе с тем следует отметить, что слово *sirik* не выражает необходимого «устрашающего» эффекта исходного текста.

В связи с этим можно рассмотреть еще один подобный пример из книги С. В. Самарова «Первый к бою готов!». В этой книге поговорка «Полтора Ивана» употребляется с приблизительно таким же значением.

Например:

«– Полтора Ивана позвать?»⁸

Дальнейшее описание именуемого дается в контексте: «..., как дверь открылась и вошло полтора человека – иначе не скажешь про этого капитана. Ростом намного выше двух метров и в ширину пошире, чем полтора нормальных, человек. Узкий лоб, тяжелая челюсть и лохматые брови дополняли потрясающий вид. ... – Добрейшей души человек, кстати... Только пугает своим видом... Многие, как увидят его, сознаются...».⁹

При переводе поговорки *Полтора Ивана* переводчик должен стремиться создать у турецкого читателя такой же эффект, как у русского. На наш взгляд, предложение «Полтора Ивана позвать?» можно перевести как «*Uzunlu çağırıyor mu?*»

Исходя из приведенных выше примеров одну и ту же поговорку «Полтора Ивана» в двух разных контекстах можно интерпретировать как «*uzun*». Более того, лексема *Uzun* часто употребляется в турецком языке в качестве прозвища для обозначения людей высокого роста. В приведенных примерах общим элементом при характеристике обеих персонажей является *высокий рост*, а их детальное описание дается в самом

⁷ *Sirik*, (Опубликовано 20. 06. 2005), <https://eksisozluk.com/sirik--113058>, Дата обращения: 29.09.2018.

⁸ С. В. Самаров, *Первый к бою готов!* [Электронный ресурс], Издательство «Эксмо», Москва 2007, <http://iknigi.net/avtor-sergey-samarov/69732-pervyy-k-boyu-gotov-sergey-samarov.html>, Дата обращения: 31.07.2018.

⁹ С. В. Самаров, *Первый к бою готов!* [Электронный ресурс], Издательство «Эксмо», Москва 2007, <http://iknigi.net/avtor-sergey-samarov/69732-pervyy-k-boyu-gotov-sergey-samarov.html>, Дата обращения: 31.07.2018.

контексте: в первом случае подразумевается высокий человек астеничного телосложения, а во втором имеется в виду высокий человек плотного телосложения.

При переводе поговорок, компонентами которых являются антропони́мы, последние могут восприниматься переводчиком как обычные имена, независимые от контекста и традиционного значения поговорки. В таком случае предпочтение отдается внешней форме имени в ущерб его внутреннему содержанию. Как известно, поговорки имеют *«образное содержание, то есть их внутренняя форма, обычно сохраняет свою значимость»*¹⁰. Игнорирование данного момента означает неправильное понимание оригинала и его неточную интерпретацию в переводе. В качестве примера можно привести отрывок из русской литературы, переведенной на турецкий язык:

*«Есть род людей, известных под именем: люди так себе, ни то ни се, ни в городе Богдан ни в селе Селифан, по словам пословицы.»*¹¹

1-*“Öyle insanlar vardır ki, onlar için kolay kolay şöyledir, böyledir denemez. Bukalemun gibidirler.”*¹²

2-*“Kendilerinden söz edilirken şöyle söylenen insanlar vardır: Kendi halinde biridir, etliye sütlüye karışmaz, ondan ne köy olur ne kasaba... birer deyimdir bunlar.”*¹³

3- *“Bir Rus atasözünde bu tipler şöyle anlatılmaktadır. İnsan öyle bir yaratıktır ki nerede olursa oraya hemen uyum sağlayabilir, orada burada, Boğdan şehrinde, Stefan köyünde her yerde apayrı bir kişiliktir.”*¹⁴

4-*“Ne şöyle ne böyle ve bir Rus atasözüne göre, “Ne şehirde Boğdan ne köyde Selinof” olan insanlar vardır.”*¹⁵

Поговорка «ни в городе Богдан ни в селе Селифан» употребляется в значении *«Поговорка о недалёком, посредственном человеке, ленивом и неспособном на серьёзное дело»*¹⁶. В приведенных нами вариантах перевода дается

¹⁰ В. С. Виноградов, *Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы)*, Издательство Института общего среднего образования РАО, Москва 2001, с. 189.

¹¹ Н. В. Гоголь, *Мертвые души*, Издательство «Художественная литература», Москва 1985, с. 19.

¹² Gogol, *Ölü Canlar* (1. Baskı), (Çev.: Cem Taşkıran), Pan Kitabevi Yayınları, Ankara 2005, s. 26.

¹³ N. V. Gogol, *Ölü Canlar* (1. Baskı), (Çev.: Ergin Altay), İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 48.

¹⁴ Gogol, *Ölü Canlar*, (Çev.: Mustafa Bahar), Kum Saati Yayınları, İstanbul, s. 21.

¹⁵ Gogol, *Ölü Canlar*, (Çev.: M. Emre Karaörs), Morpa Kültür Yayınları, İstanbul 2003, s. 20.

¹⁶ А. И. Федоров, *Фразеологический словарь русского литературного языка* (3-е изд.), Издательства АСТ/Астрель, Москва 2008, с. 152.

различное ее осмысление: в первом варианте перевода говорится о конформисте, приспособленце, хамелеоне; во втором варианте перевода значение поговорки практически соответствует значению исходного текста; в третьем варианте перевода антропонима *Богдан* и *Селифан* воспринимаются как названия города и села; а в четвертом варианте перевода антропонимы *Богдан* и *Селифан* употребляются для обозначения определенного типа людей и приобретают значение конкретного лица и, следовательно, передаются в прямом значении. В рассмотренной поговорке антропонимы *Богдан* и *Селифан* употребляются метафорически. Поэтому при переводе таких имен их следует замещать соответствующими единицами, адекватно передающими их значение.

Игнорирование их смыслового значения приводит к буквальному переводу, который в таком случае неуместен. В отличие от перевода предложений, употребленных в прямом значении, перевод поговорок требует особого внимания ввиду их метафорического, переносного использования в тексте.

К сожалению, как видно из приведенных выше примеров, невнимательное отношение к контексту и недостаток справочного материала могут привести к неверным интерпретациям и возможному искажению исходного текста, что представляется достаточно нежелательным явлением.

Литература

- Gogol N. V., *Ölü Canlar* (1. Baskı), (Çev.: Ergin Altay), İletişim Yayınları, İstanbul 2015.
- Gogol, *Ölü Canlar* (1. Baskı), (Çev.: Cem Taşkıran), Pan Kitabevi Yayınları, Ankara 2005.
- Gogol, *Ölü Canlar*, (Çev.: M. Emre Karaörs), Morpa Kültür Yayınları, İstanbul 2003.
- Gogol, *Ölü Canlar*, (Çev.: Mustafa Bahar), Kum Saati Yayınları, İstanbul.
- Sirik*, (Опубликовано 20. 06. 2005), <https://eksisozluk.com/sirik--113058>, Дата обращения: 29.09.2018.
- Soljenitsin A. İ., *İvan Denisoviç'in Bir Günü* (3. Baskı), (Çev.: Mehmet Özgül), İletişim Yayınları, İstanbul 2016.
- Виноградов В. С., *Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы)*, Издательство Института общего среднего образования РАО, Москва 2001.

- Гоголь Н. В., *Мертвые души*, Издательство «Художественная литература», Москва 1985.
- Мокиенко В. М., Никитина Т. Г., *Большой словарь русских поговорок*, ЗАО «ОЛМА Медиа Групп», Москва 2007.
- полтора ивана*,
<https://argo.academic.ru/4045/%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B0>, Дата обращения: 03.10.2018.
- Самаров С. В., *Первый к бою готов!* [Электронный ресурс], Издательство «ЭКСМО», Москва 2007, <http://iknigi.net/avtor-sergey-samarov/69732-pervyy-k-boyu-gotov-sergey-samarov.html>, Дата обращения: 31.07.2018.
- Солженицын А. И., *Один день Ивана Денисовича* [Электронный ресурс], Издательство «АСТ», Москва 2007, <http://iknigi.net/avtor-aleksandr-solzhenicyn/33727-odin-den-ivana-denisovicha-aleksandr-solzhenicyn.html>, Дата обращения: 05.06.2018.
- Федоров А. В., *Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы)* (5-е изд.), Издательский Дом «ФИЛОЛОГИЯ ТРИ», Москва 2002.
- Федоров А. И., *Фразеологический словарь русского литературного языка* (3-е изд.), Издательства АСТ/Астрель, Москва 2008.

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA ANKARA, AĞRI, KAYSERİ, İSPARTA VE
KASTAMONU İLLERİNDE YAŞAYAN BATIL İNANÇLAR ÜZERİNE FELSEFİ BİR
DEĞERLENDİRME
A PHILOSOPHICAL CRITICISM ON THE SUPERSTITIONS IN ANKARA, AĞRI,
KAYSERİ, İSPARTA AND KASTAMONU DURING THE EARLY YEARS OF THE
REPUBLIC

Zübeyir SALTUKLU

Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler
Eğitimi Bölümü Felsefe Eğitimi Anabilim Dalı

zubeyir.saltuklu@atauni.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-7130-8315>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-Journal of Ağrı İbrahim Çeçen
University Social Sciences Institute AİCUSBED 5/1 Nisan/April 2019 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	20.03.2019-
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	09.04.2019
Sayfa- <i>Pages</i> : 141-157	 10.31463/aicusbed.542424

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA ANKARA, AĞRI, KAYSERİ, ISPARTA VE
KASTAMONU İLLERİNDE YAŞAYAN BATIL İNANÇLAR ÜZERİNE FELSEFİ BİR
DEĞERLENDİRME¹

*A PHILOSOPHICAL CRITICISM ON THE SUPERSTITIONS IN ANKARA, AĞRI,
KAYSERİ, ISPARTA AND KASTAMONU DURING THE EARLY YEARS OF THE
REPUBLIC*

Zübeyir SALTUKLU

Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

Öz

Türkiye Cumhuriyeti Devleti Hükümeti yeni kurulduğu yıllarda halkın arasında yaşayan **“Batıl İtikatları”** tespit etmek için çalışmalar başlatmıştır. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Le Play metodolojisine göre raporlar hazırlayarak İl Sağlık Müdürlüklerine göndermiştir. İl Sağlık Müdürlükleri raporlara uygun olarak çalışmalar yapmışlardır. Bakanlık bu raporları yayınlamıştır. Bizim çalışmamız Ankara, Ağrı, Kayseri, Isparta ve Kastamonu illerine ait raporlarda geçen **“Batıl İnançları”** içermektedir. Bu çalışmalar bize halkın arasında yaşayan batıl itikatların tespit edilmesi ve bunların kaldırılmasına çalışıldığını göstermektedir. Devlet iradesi halkın dünya görüşünün akla, bilime ve gerçek dine uygun olmasını istenmektedir.

Anahtar sözcükler; Ankara, Ağrı, Kayseri, Isparta ve Kastamonu , “batıl itikatlar”.

Abstract

The Government of the Republic of Turkey have launched efforts to identify the "superstitious beliefs" among the people during the years when it were newly established. The Ministry of Health and Social Assistance prepared reports according to Le Play methodology and sent them to Provincial Health Directorates. Provincial Health Directors have been working in accordance with the reports. The Ministry has published these reports. Our work includes "superstitious beliefs" in Ankara, Ağrı, Kayseri, Isparta and Kastamonu reports. These studies show us that we are trying to lift the superstitious beliefs among the people. It is desired that the people of the world should be in accord with the mind, the truth and the true religion

Keywords; Ankara, Ağrı, Kayseri, Isparta ve Kastamonu, “superstitious beliefs”

Giriş

¹ Bu makale 18.20 Ekim 2017, IV Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumunda sunulmuştur.

Koskoca Osmanlı İmparatorluğu yıkıldıktan sonra ağır bedeller ödenerek kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetimini Türkiye Büyük Millet Meclisi üstlenir. Ülke ne durumda, ambarımızda ne var diye işe koyulur. **“Her şey cepheye.....”** dendiği Milli Mücadele yıllarında Sıhhi ve İçtimai Muavenet Vekili (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı) Dr. Rıza Nur'un direktifleriyle İl Sağlık Müdürlüklerine ülkenin hemen her bakımdan durumunu öğrenmek için Le Play metodolojisine göre taslaklar hazırlanarak gönderilir. Bu taslaklar üzerinde İl Sağlık Müdürleri çalışmalar yaparak Bakanlığına gönderirler. Bakanlık savaş durumuna rağmen gönderilen raporları zor şartlarda yayımlar. Bu iller arasında Ankara, Kayseri, Kastamonu, Isparta ve Ağrı da vardır. Bu yıllarda Ağrı il değil, Doğubayazıt'a bağlı ilçeydi (Dr. Hıfzı Nuri, 1922 s,2).

Bu çalışmamızda adı geçen illerin İl Sağlık Müdürlerinin hazırladıkları raporlarda yer alan **“Batıl İtikatlar”** bölümündeki görüşlerinin aktarımını ve felsefi açısından değerlendirmesini yapacağız.

Rağıp el-İsfehani Müfredat adlı sözlüğünde Arapça bir sözcük olan batıl sözcüğünü, *“Hakkın zıddı, araştırıldığında ya da incelendiğinde hiçbir sübutun olmadığı ortaya çıkan şey”* diye açıklar.

Türkçe sözlükte de Arapça butlan sözcüğünden gelen batıl sözcüğü; gerçeğe aykırı, hükümsüz olma ve boş olma anlamlarını içermektedir.

Batıl sözcüğüne inanç sözcüğünü ekleyerek *“batıl inanç”* dediğimizde bir inanç türünden de bahsetmiş oluyoruz. Dolayısıyla bu bir inancın farklılaşmasıdır ve kendi içerisinde de bir değer taşımaktadır. Ancak buradaki değer olumlu değil olumsuzluğu içermektedir.

Eski Diyanet İşleri Başkanı Süleyman Ateş, *“Batıl inanç ve hurafe, sözlük anlamıyla akla ve gerçeğe aykırı olan aldatıcı sözdür. Masal, efsane ve genel olarak gerçek dışı olduğu halde hoşça giden nakil ve rivayetlere de hurafe denilmektedir. Genellikle büyü objeleri ilgili inançlar da bu terimle ifade edilir”* demektedir.

İslam öncesi Arap kabileleri arasındaki yaşayan batıl inançlarla ilgili de şu bilgileri verir: *“Din dışı alanları da kapsamakla birlikte dinî alanlarda daha yaygın olan bu terim, hemen hemen bütün dinlerde mevcut. Özellikle Arap Yarımadası'ndan çıkmış ve halen yaşamakta olan üç ilâhî din mensuplarında dinin ruhuna aykırı düşünceler, yani hurafeler din kitaplarına sızdırılmış ve yaşama alanı bulmuştur. İslâm'ı kabul eden çeşitli din mensuplarının eski dinlerine ait bazı inançları korumaya devam ettikleri ve bunları diğer Müslümanlara da aktardıkları bilinmektedir. Câhiliye dönemi Arapları, uğura, uğursuzluğa ve cinlerle ilgili çeşitli hurafelere de inanıyorlardı. Cinlerin kertenkele, kirpi, devekuşu, tarla faresi, yılan, tavşan gibi hayvanların kılığına bürünerek insanlara görüldüğü düşünülmesi, karga vb. gibi kuşların uğursuz sayılması, göz değmesinin insanlara da etkili olması bu dönemin inançları arasındaydı.”* (Süleyman Ateş, Vatan Gazetesi, 01.Aralık, 2003).

Yine bir diğer Eski Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Nuri Yılmaz da *“Dinin özünde bulunmayan, birtakım yollarla sonradan dine sokulan ve dini inanmış gibi telakki olunan söz, fiil ve davranışların tümü bidat ve hurafe kapsamına girmektedir”*

görüşündedir. (Mehmet Nuri Yılmaz, Hürriyet Gazetesi 4 Şubat 2005).

Bu anlayıştan dolayı Kuran, insanı batıl inançlardan ve hurafelerden kurtarmak ve onların ne olduğunu temelde göstermek için uyarır; “*Siz ey imana ermiş olanlar! Sarhoşluk veren şeyler, şans oyunları, putperestçe uygulamalar ve gelecek hakkında kehanette bulunmak, Şeytan işi iğrenç kötülüklerden başka bir şey değillerdir: O halde onlardan kaçın ki mutluluğa eresiniz!*” (Maide suresi 90 ayet).

Ayetten de anlaşıldığı gibi evrensel, monoteist dinlerin yaygınlık kazanması ile batıl inançlar gerçeğe aykırı, hükümsüz olma ve boş olma anlamlarını içerdiğinden dolayı batıl sayılarak olumsuz anlam yüklendi. Dine uymayan inançlara batıl dendiği gibi, bir düşüncenin çelişkili ve tutarsız haline ya da modern bilime uymayan anlayış ve görüşlere de batıl, hurafe denmektedir. Çünkü batıl inanç hiçbir kutsal karakteri olmaksızın bir takım sihirselsel (ve akıl dışı) tasvirlerle bağlı ve seküler ve daha çok da dünyevidir. (Arslan, 2004, s, 288).

Batıl inançlar hangi tür bir bilgiyle elde edilir? Spencer üç tür bilgiden söz eder: 1. Halksal bilgi (Avamı bilgi) dağınık ve gündelik bilgilerdir. 2. Bu dağınık bilgilerin kendilerine özgü bilim dallarında birleştirip yasalara bağlanışından elde edilmiş Bilimsel bilgi, 3. Bilimsel bilgileri evrensel yasada birleştirmiş olan Felsefi bilgi. (Hançerlioğlu,1999, 30-31). Avamı bilgi dağınık ve gündelik bilgidir. Batıl inanç ve bilgisi avamı bilgi içerisinde yer alır.

İnsanlık iki farklı zihniyete sahiptir. Birincisi ilkel, mitik, mistik, majik yani büyüsel; ikincisi akli, pozitif yani olgusal zihniyet. Bir üçüncüsü ise, Necati Öner'in teklifiyle dini tefekkür ve felsefi tefekkürden oluşan zihniyettir.

İlkel büyüsel zihniyete hâkim olan güç, bahis konusu hadise veya objeyle beraberdir. Başka bir ifadeyle gizli güç içkin immeneant"dır. Nazarı önleyen güç mavi boncuğun kendisindedir veya büyücü bu güce sahiptir. Dini inançta ise güç kaynağı aşkın (transcendiant) Tanrı'dır.

Din alanında yapılan tefekkür sonucu elde edilen önermeler tecrübe ile tahkik edilemez. Bu bakımdan pozitif değillerdir. Bunları büyüsel zihniyetle de açıklayamayız. Dini inançla batıl inanç arasında fark vardır.

Büyüsel zihniyete bağlı inancın kaynağı ya kolektif tasavvurlardır ya da ferdin kendisidir. Dini inançta ise kaynak vahiyle bildirilen bilgidir. Büyüsel zihniyete bağlı bilgi tek tektir, dağınıktır, düzensizdir. Dini inançla ilgili bilgi ise vahye dayalı bu anlamda objektif ve düzenlidir.

Felsefi zihniyet ne pozitif ne de ilkel zihniyet değil, eleştirel yani kritik zihniyettir.

Bu zihniyetler birbirinin devamı değillerdir. Tekâmül zinciri içinde bulunmazlar. Bu üç zihniyet insan zihninin üç ayrı kipidir (modu). Toplumlara göre bunların hâkimiyet dereceleri değişir. İlkel toplumlara hâkim olan büyüsel zihniyettir. İlerlemiş toplumlara ise pozitif ve kritik zihniyet hâkimdir. Fakat her toplumda her üçü de vardır. Hatta tek bir kişide zaman veya yere göre bu üç zihniyet kendini gösterir. Büyüsel zihniyetin tipik temsilcisi büyücü, olgusal zihniyetin tipik temsilcisi

bilim insanı, eleştirel zihniyetin temsilcileri peygamber, veli ve filozoftur (Öner, 1995, S, 25-36, 65-68).

Biz burada batıl itikatlar dediğimizde halk arasında yaşayan hem avamı bilgi hem de bu bilginin sonucunda oluşan ilkel ve büyüsel zihniyeti anlayacağız. Claude Lévi- Strauss, “*Bilinçaltını herkesin kendi kişisel geçmişinin sözcük dağarcığını biriktirdiği bir sözlüğe benzetebiliriz*” der. Koruyucu ruhlar, kötü cinler, doğaüstü canavaralar, büyümlü hayvanlar gibi anlayışların kabul edilmesi ve onlara inanılması insanın evren görüşünü oluşturan bir anlayıştır. Hele hele hasta olan insan hastalığının nedenlerini bu zihniyete dayandırdığında bunlardan kuşkulunmayı aklına bile getirmez (1983, s, 72-79). Sonuçta bu anlayış onun hem bilinçaltını hem de zihniyetini oluşturur.

Batıl inançların insandaki hangi bilgi, hangi zihniyet içerisinde yerini aldığını belirledikten sonra konumuzu oluşturan “batıl inançları” görelim.

Ankara

Cumhuriyetin ilk yıllarında hastane, eczane ve dispanserler yalnız büyük kentlerde özellikle İstanbul’da toplanmıştı. Osmanlı Devleti döneminde ise eczacılık hemen hemen tümüyle yabancı/ ecnebi uyruklu veya Gayr-i Müslim olan kişilerin tekelinde bulunuyordu. Türk eczacılar ancak 1900’lü yıllardan itibaren bu alanda varlıklarını göstermeye başlamışlardı. 20. yüzyılın başlarında İstanbul’da yaklaşık 220 özel eczaneden yalnızca 10’nun sahibi Türk’tü. 1924 yılında İstanbul’da 300 kadar eczane vardı. 1930’lu yıllarda Türkiye’de 14 milyon nüfusa karşılık 427 eczane bulunuyordu. Birçok ilçede eczane yoktu. İstanbul’da eczane sayısı düşüş göstererek 132 eczane vardı. Bu sayının azalmasında Lozan Antlaşması sonucunda 30 Ocak 1923 günü imzalanan Türk ve Rum Nüfus Mübadelesi Protokolüyle Yunanistan’a gönderilen Rum nüfusun etken olduğunu düşünüyoruz (Kars, 2004, s,111).

Ankara 1925 yıllarında merkez kazasıyla Zir (İstanos), Beypazarı, Nallıhan, Haymana, Bala, Keskin, Yabanabad, Ayaş, Kalecik, Çubuk adıyla on kazaya, İç ve Yozgat adında iki nahiyeye ve 1085 köye sahipti. 1924’de Ankara merkezde 2104 hane olmak üzere 2 nahiyeye ve 72 köyle beraber toplam 21.446 nüfusa sahipti. Bu nüfusun 9090’ı erkek, 12.356’sı kadındı. Vilayet dâhilinde biri resmi, altısı gayri resmi olmak üzere toplam 7 eczane vardı. Resmi eczane Numune Hastanesi’ndeki muntazam ve zengin olan dışarıya ilaç satışı yapılmayan yalnızca bu hastanedeki hastaların ilaçlarının imal edildiği eczanedir. Hususi eczanelerin 4’ü merkez vilayette, 1’i Keskin kazasında, 1’i Beypazarı’ndadır. Merkez vilayette olanlar; en eski Ahmet Şevket Beyin mesuliyeti altında olan ve Belediye Caddesi’nde bulunan muntazam, mükemmel, oldukça zengin “Ahmet Şevket Eczanesi”, keza Kara oğlan Çarşısı’nda mükemmel ve muntazam oldukça zengin Hüseyin Hüsnü Beyin idaresi ve mesuliyeti altında “İstanbul Eczanesi”, Koyun Pazarı’nda Süreyya Rıza Beyin idaresi ve sorumluluğunda “Küçük Süreyya Eczanesi”, Kurşunlu Camii civarında Muhyiddin Hüsnü Beyin taht-ı idare ve mesuliyetinde ve Ahmet Arz Han Beyle müştereken açtıkları “ Ankara Eczanesi”, Keskin kazasında Latfik Kazazyan ve Beypazarı’nda Sait Beyin “ Beypazarı Eczanesi”dir.

Yine bu yıllar içerisinde Ankara merkezde iki Hastane vardı. Biri “Vilayet Hastanesi”, diğeri “Cebeci Askeri Merkez Hastanesi”. Vilayet Hastanesi 1340 / 1924 Mayıs ayına kadar Özel İdare bütçesinden idare ediliyordu. 1924 senesinde muvazene-i umumiyeye /vekâletler bütçesinin bütününe katılarak Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti emrinde “Ankara Numune Hastanesi” adını aldı. Bu müessese Halk arasında Gurebâ veya Belediye Hastanesi olarak adlandırılıyordu. Çünkü önceleri hastanenin işe vesairesi Belediyece karşılanıyordu. Bu hastanede üç pavyon/poliklinik vardı. Dâhili, harici ve akıl hastalıkları poliklinikleri. Bu pavyonların koşullarından üç koşu zührevi hastalıkların hastalarına ayrılmıştı. Hastanedeki yatak sayısı 100 yataktan 150 yatağa çıkarılmış, yüzü fakirlere ücretsiz, ellisi ücretliydi. Yine hastanede bir ameliyathane ve bir de bakteriyoloji laboratuvarı vardı. “Numune” sözcüğü bize Cumhuriyet idaresinin sağlık alanında “Örnek” bir hastane oluşturacağı gayretiyle işe başladığını göstermektedir. Bu yıllara kadar vilayette dispanser teşkilatı yoktu. 1924 Eylülünden itibaren bakanlıkça Keskin, Haymana ve Nallıhan kazalarında birer dispanser açıldı. Bu dispanserlerin giderleri Sıhhiye Vekâletince karşılanmaktadır. Halk, zengin ve fakir ayrımı yapılmadan parasız olarak hükümet tabiplerince muayene ve tedavi edilmektedir. (Dr. Muslihiddin Safvet, 1342/1925, s, 40, 66-69).

Ülkenin genelinde özellikle de Ankara’da sağlık kuruluşları bu durumdaydı. Halkın kendi arasında batıl itikatlara dayalı yapıp-ettikleri vardı. Yılcık hastası olanlara, yılcık taşı bağlanır ve yılcık dedesi tarafından okunurdu. Isıtmaya tutulanlar Namazgâh civarında ‘Uzun dede’ kabrine giderlerdi. Isıtmalı buradan yedi taş alır ve bu taşları suya koyup o suyu içerdi. Kabakulak için hocalara gidilir, şişen bölge mürekkeple yazılırdı. Sıtma için, türbelerin pencerelerine, kapılarına bez bağlamak gibi batıl itikatlar da vardı. Yine Kurşun dökmek ve nazarlık kullanmak çok yaygındı. Erkek çocuk doğurmak içinde zifaktan önce küçük bir erkek çocuğu damat ve gelinin yatağına yatırılarak üç defa o tarafa bu tarafa çevrilerek, ‘doğurduğun oğlan olsun, doğurduğun kuyruk olsun!’ diye üç defa söylenirdi. Doğurduğun kuyruk olsun” sözünden maksat, bolluk olsun demektir (Dr. Muslihiddin Saffet, 1341/1925, s.63).

Anadolu’nun hemen her tarafında olduğu gibi Ankara’da da yatır, evliya türbesi, tekke gibi ziyaret mekânları ile değişik taş, kaya, mağara, minare gibi adak yerleri vardı (Kars, 2004, Sayı 58, s, 119).

Ağrı

Ağrı 1927 yılında il oldu. Bundan önce Doğubayazıt Sancağına bağlı Karaköse adıyla ilçeydi. Bayezîd / Doğubeyazıt Vilayeti Erzurum Vilayetine bağlı bir sancak olarak idare ediliyordu. Bu yıllarda ise bağımsız idare edilmektedir. Vilayetin Bayezîd, Diyardin, Kara köse, Eleşkirt, Tutak, İğdır ve Kulp adında yedi kazası vardır. Tahmini olarak vilayetin 1925 yıllarında toplam nüfusu 70.000’dir. Bunların 30.000’i erkek, 40.000’i kadındır. Ermenilerin her bakımdan tahribat yaparak terk ettikleri vilayette mülkî ve beledî hastaneler ve eczaneler mevcut değildir. Yalnız bölgede bulunan 11’inci Fırkanın İğdır kazasının 200 yataklı Merkez Hastanesi ile Bayezîd

istasyonu içerisindeki 50 yataklı Askeri Hastanesinde ve bunların eczanelerinden yararlanılmaktadır. Hastanelerden belediyelerin verecekleri Fukara Hal mazbataları ve edilecek muayene neticesinde verilen raporlar ile mevcut kapasitesinin ancak % 10'u nispetinde fukara halk dâhil "Ol babadaki emre tevfikân" meccanen kabul ve tedavi edilmektedirler. Eczanelerden ise merkez tabiplerinin verdikleri reçeteler ile eczanelerdeki mevcut ilaçlardan fiât-ı mirî/devletin belirlediği fiyat üzerinden ilaç verilmektedir.

1924 /1340 senesi bütçesiyle beşer yataklı muvazene-i umumiyyeye ait olmak üzere Bayezîd, Karakilise ve Tutak'ta birer dispanser açılmıştır. Halkın tababete karşı iyi tutum içerisinde olması için şu tavsiyede bulunur Sağlık il Müdürü: " ..Bunun için bilumum vilayet halkının tababete ısınmalarını temin hususunda muhitte kuvvetli bir teşkilat-ı sıhhiye yapmak ve köylüye yakın mahallerde muayenehane açmak hatta bil umum halka meccanen ilaç vermek ve şehirlerde hastaneler açmak suretiyle hastaneden şifayâb /iyileşmiş olarak çıkacak hastaları halkın görmesi ile tababete karşı müracaatları artmış olacaktır."

İl Sağlık Müdürü Dr. İbrahim Ethem halk arasında yaşayan batıl inanç ve uygulamaları konusunda hepimize çok ilginç gelecek bilgiler verir. *"Halk özellikle de aşiret ileri gelenler hastalığa yakalanınca hastayı deriye çekerler. Koç, koyun ve sığır derisi hayvanın kesilip sıcak sıcak hastanın başı dışarıda kalacak şekilde ayaklarından itibaren çıplak vücuduna sarılır. Başı içeride kalacak şekilde yorganla üzeri örtülür. 2 ya da 3 saatten az olmamak üzere 6 ya da 7 saat terlemesi için bekletilir. Bu sürede havasızlıktan dolayı hastanın iyice rahatsızlığı arttığı ve zehirlendiği de görülür. Yataktan kaldırılarak giydirilir. Bu adet halk arasında çok yaygın bir tedavi biçimi olduğuna inanılmaktadır. Deriye sarma işi ezik, çıkık, kırık ve diğer durumlarda da uygulanmaktaydı"* (1925,16-17).

Halk arasında hastalıklar hakkında da çok değişik anlayışlar yaşamaktaydı. Bir hastanın burnu kanar ise veya hasta aksırır ise bu durumu hastanın şifa bulacağına delil sayarlardı. Yine bir hasta hastalığı içerisinde sayıklar ve bazı hezeyanatta bulunur ise o hastayı Kürt şeyhlerinden veya (Faki) tabir edilen köy hocalarından birinin okuması ve muska yazması bu muskanın hastanın boynuna asılması inancı vardı. (Dr. İbrahim Ethem, 1925,16). Yine İslam öncesi Türk tıp hastalık anlayışında olduğu gibi insanın içerisinde kötü ruhlar ve cinlerin girmesi sonucunda bunlar kişiyi tutar, ya "karakura", ya "al karısı" olarak kişiyi hastalaştırırdı. (Çavdar, 1992, 310). Bu anlayışın devamı İslam sonrası Türk toplumunda yaşamaktaydı. Bugün bile halk arasında fena ruhlardan, nazardan, kötü ruhlar ve cinlerden korunmak için muska taşıyan kişiler vardır (Baytop, 1985. 6). Ağrı bölgesinde de asabi ve akli hastalıklarda hastalara, cin ve perilere uğramış anlayışı olduğundan hoca tabir edilenlere veya şeyhlere götürmek suretiyle hastayı okuttururlardı. Yine halk arasında cin ve perileri uğramış hastadan bunları dağıtmak için suya konularak hülasesi içilen muskaları almak ve ondan son hastanın şifasını beklemek de adettir. Asabi hastalıklar gibi hastalılarda daima okutmak perilere taalluk eden hastalıkların ya okumak ile veya hastanın ölmesi ile son bulacağı kanaati

vardı. Bundan ötürü hocalardan ve muskallardan şifa beklemek yaygın inançtı.(
Dr.İbrahim Ethem, 1925, 16.)

Sıtma, frengi ve trahom gibi halkın sağlığını tehdit eden hastalıklarla savaşmak ancak Cumhuriyet Hükümetleri 'ne nasip olmuştur. Adıyaman ve Malatya'da çok yaygın olan trahom hastalığı (Ayberk, 1935,219). Ağrı çevresinde de görülmekteydi. Körlüğe yol açabilen bulaşıcı bir hastalık- trahom bulunan hasta gözünün kaş üzerine gelmek üzere fesine veya külahına asılmış siyah muskalar taşırlardı. Başının büyük kısmı üzerine yakı yapıştırırlar. Yakının terkibi: karasakız, içyağı, balmumu, birtakım otlar ve köklerden ibarettir. Hastanın kafasının büyük bir kısmı üzerinden kan aldirmek suretiyle şifa beklerlerdi. Eğer bilahare hastalık geçmez ise (geçmeyeceği muhakkak ve pek tabii) tabibe müracaat ederlerdi.(Dr. İbrahim Ethem. 1925, s.17.)

Yalın'a göre, "Türk hekimleri 15.yüzyılda bile ağrıyan kulağa sıcak tatbikat, yağlı damlalar, bitkisel ilaçlar, akan kulağa da çoğu defa sirke ve gene bitkisel ilaçlar kullanmaktaydılar (1992, s.109). Ancak 1925 yılında Ağrı ve çevresinde yine kulağı ağrıyan hastalarda halk hekimi denilenlerden birini getirip onun uzaktan bakması ile tedavi olunma adet edinilmiştir.

Dr. İbrahim Ethem bir diğer kulak ağrısı için şu bilgileri verir:

"Yine bu hekimler kulak ağrısı hakkında basur diye teşhis koyar ise bu kulak basuruna karşı boz renkli serçe kuşlarından birkaç hane tutularak ağrıyan kulağa tatbik edilmesi ve kuşun ölmesiyle diğer bir kuşun ve bunun da ölmesiyle diğerinin tatbiki suretiyle basur sayılan hastalığın şifası aranılır. Orta kulak iltihabına sebebin kurtlar olduğuna inanılırdı." (1925,17).

Kârın ağrılarında bir ekmek veya kuru üzüm içerisine ufak yarım nohut kadar kibritiyet (kükürt) koyarak hastanın o ağrısına karşı hastaya yutturulurdu. (Dr. İbrahim Ethem, 1925,16-17) Çocuk doğumları için önceden hemen her yörede farklı inançlar vardı. İstanbul'da çocuk evliyadan birine bağışlanacaksa kundak takımı o zatın türbesine bir Cuma gecesi götürülüp sandukasının yanına bırakılırdı. Çocuk için de bir kurban adanırdı. Ertesi gün kundak türbeden alınır, eve getirilir, kibleye karşı olan duvara asılırdı. (Arısan, 1993, 254). Ağrı ve çevresinde de çocuk doğuramayan kadınları hocalara okutmak, hamile kadınların yanına kendi mahreminden başka erkek gitmesi ve gittiği takdirde çocuğun ters döneceği kanaatinde bulunmak inançları vardı (Dr. İbrahim Ethem, 1925, 17).

Eski Türkler arasında yaşayan şaman inançlarından türbelere, kutlu ağaçlara, çahlara bez ve paçavra parçaları bağlamak (İnan,2015, 207) âdeti Ağrı yöresinde de yaşamaktaydı.

"Kabristan civarlarında veya yol üzerlerinde bulunan ağaçların üzerine bulunan ağaçların üzerine bağlanan veya bağlanılan bez parçaları ile sıtmanın geçeceğine ve muradının olacağına inanırlardı. Tabiat varlıklarına duyulan derin saygıdan dolayı bir ağaçtan dal, budak koparıldığı takdirde bu düşüncesizliği yapan insanın perişan olacağına inanılırdı. Vücudunun herhangi bir yerinde romatizma "yel, rüzgâr tuttu" ağrılarını da hocalara okuturlardı. Ve yine Serçe kuşu ameliyesini

basur dedikleri yere kullanarak kuşun ölmesi ile bu durumdan kurtulacağına inanılırdı.” (Dr. İbrahim Ethem, 1925, 17).

Bayezid ve Ağrı yöresinde yaşayan ölüye saygı duyma ve onu rahatsız etmeme anlayışı ile ilgili adetler ve inançlar da vardı. Ölen veya öldürülen bir cenazenin kanunun gerekli görmesi halinde kabirden çıkarılmasının uygun olmadığına ve eğer cenazenin üzeri açılırsa tamamen ölünün ahirette de böyle mülevves (kirli) olacağına ve böyle huzur-u Hakk'a çıkmasının münasip olmayacağına inanılırdı.” (Dr. İbrahim Ethem, 1925, 16-17).

Abdulkadir İnan'a göre, Türk boylarında söylenen efsanelerde ağaç önemli yer tutar.(2015, 65). Ağrı ve çevresinde de Leylek kuşunun yuva yaptığı herhangi bir ağacı veya evi ziyaretgâh bilerek kesmemek ve yıkmamak inancı vardır. Yine Ethem'e göre şu adetler de vardı: *“Üzerinde cesaret ve şecaat muskaları taşımak. Bir mecburiyetleri olmaz ise Hıristiyan halk ile birlikte yemek yememek ve Hıristiyan halkın su içtiği kaptan su içmemek. Eğer yenirse ve su içilirse yemek yediği kabın murdar olduğuna inanarak kabı kırar ya da kalaylatarak kullanırlardı. Hıristiyan vatandaşlarla ilişkilerindeki bu olumsuz tutuma rağmen onların mallarını talan ve yağma ederek eşyalarını alıp kullanırlardı. Azeri halk da Hıristiyan halk ile mümkün olduğu kadar beraber yemek yememeye ve su içmemeye gayret ederlerdi. - Anadolu'nun hemen her yerinde olduğu gibi- hastalarını daha önce kendi bildikleri ilaçlarla tedavi etmeye çalışırlar; ancak hastanın tedavisi mümkün olmadığı ve çaresiz kaldıkları durumda tabibe müracaat ederek hastanın da acele şifa bulmasını beklerlerdi. Hatta kendi fikirlerine münasip gelmeyen tabip tavsiyesini de tutmazlardı. Örnek olarak -zat-ül kasabat-ı hadi (bronşlarda oluşan ateşli rahatsızlığı) bulunan bir hastaya yoğurt tavsiye edilirse yedirmezler. Tabip ısrarla yoğurdu unutmayın, veriniz demesine rağmen hasta sahibi hastaya vermez, çünkü bu hastalığa yoğurt verilir ise hastanın nefesi tikanırımış diye itiraz ederler. Yine kurşun yarası, kırık ve çıkık gibi diğer hastalıklar halk arasında tabip olarak bilinenlerin yaptıkları merhemler, fitiller ile tedavi etmeye çalışılırdı. Cilt hastalıklarını da birtakım bitkilerden elde ettikleri merhemlerle iyileştirmeye çalışırlar..”* (1925,16-17).

İbrahim Ethem halkı bu anlayıştan kurtarmak için *“Bu hastalıkların herhangi birini kendi yöntemleriyle tedavi edemediklerinde tabibe müracaat ederlerdi. Kininin sıtma ilâci olduğunu anlayan halk, hükümet tabibine müracaat ederlerdi çünkü kısa sürede şifa bulduğunu görürler. Vilayetin hemen her yerinde halkın modem tıbbaya karşı daha olumlu bakması için muayenehaneler açmak, hatta halka parasız ilaç vermek, kent merkezlerinde hastaneler açmak suretiyle halkın hastaneden şifa bularak çıktığını görmesi gerekmektedir”* önerisinde bulunur (Dr. İbrahim Ethem, 1925- 16-17).

Toplumlarda zihniyet değişikliği olamadan halk arasında yaşayan z eski zihniyeti, ön yargıları, peşin hükümleri değiştirmek oldukça zordur.

Kayseri

Önceleri Ankara vilayetine bağlı sancaktı. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra yeni mülki taksimatta bağımsız sancak olan Kayseri livası Develi, İncesu ve

Bünyan kazalarından oluşuyordu. Toplam nüfusu 222.452'dir. İslamlar/ Türkler 189.014, Gayri Müslimler 33.438'dir. 1205 –6 tarihlerinde Selçuklu sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından inşa ettirilen Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp Medresesi Türk tıbbına uzun yıllar hizmet vermesine rağmen bakımsızlıktan harap durumda bulunuyordu. Ortaokul öğrencisi iken bu tarihi eserin harabe halini görmüştüm (Kars, 2000, s. 291. Çantay, 1992,41. Dr. Hıfzı Nuri, 29. Sarı, 1992, 64).

1922 yılında Kayseri'de Hastane olarak inşa edilmiş bir bina yoktur. Dört hane yan yana birleştirilerek hastaneye dönüştürülmüştür. Binalar gayri muntazam ve hastaneye uygun değil ise de bu binalardan daha iyi bir bina tedarik edilemediği için mecbur olarak hizmet buradan verilmektedir. 1888 tarihinde yapımına başlanılıp 1922 yılına kadar inşaatının yapımına harpler nedeniyle devam edilemeyen Gültepe civarındaki Memleket Hastanesi'dir. (Dr. Hıfzı Nuri,1922, s.,41).Bu tarihten itibaren yapımına hız verilmiş 1924 tarihinde ikinci katı tamamlanmıştır. Bu hastanenin açılışını 14 Eylül 1924 tarihinde Cumhur Reisi sıfatıyla Mustafa Kemal yapmıştır. Açılış törenini önemli bulduğum için olayı aynen vereceğim.

“ Bugün Gazi Hazretleri Hükümet Dairesini, Kumandanlık, Halk Fırkası ve Ticaret Odası'nı ziyaret ettiler ve vaz-ı esası (temel atması) 1300 tarihinde icra kılınmış olan ve henüz ikmal edilen Memleket Hastanesi'ni küşat buyurdular. Reis-i Cumhur Hazretleri hastanenin kapısındaki kırmızı ve beyaz kurdeleleri keserek resmi küşatı (açılışı) yapmak için uzatılan makası eline aldıkları sırada hazirundan biri Zeynel Abidin namında bir zatın türbedarını işaret ederek ' Efendim müsaade buyursanız bir dua yapsın' dedi. Reis-i Cumhur Hazretleri ' Havace efendilerin dua yapmasına hacet yoktur. Cenâb-ı A'lem -/çok bilen/Yüce Allah - benim lisanımı da bilir, duayı ben yaparım' buyurdular. Ve bu müessesenin Kayseri halkı için hakiki bir Daru's-şifa /Onma Evi olmasını temenni ederek burada çalışan ve çalışacak olan kıymetli Türk etibbasının mesailerinde muvaffak olacaklarını, bu suretle milletin sıhhat ve afiyetine esaslı hizmetler ifa ederek vicdani bir memnuniyet duyacaklarını, bu hizmetlerinin yalnız Kayseri halkına münhasır olmadığını ve bütün Türk Milletinin pek muhtaç olduğu hizmet-i mukaddeseyi ifa edeceklerinden tamamen emin olduklarını ve bundan Hâlik ve Hâfız-ı Beşeriyetin- /İnsanlığın Koruyucusu ve Yoktan Yaratıcısının- de memnun olacağını beyan ettikten sonra kurdeleleri keserek içeriye girdi.” (Kars, 2000., 291).

Bu hastaneden başka Millî Mücadele yılları içerisinde 1920 yılında askeri amaçlı 100 yataklı seyyar bir Hastane açıldı. Batı Cephesindeki savaşın uzaması ve Hükümet Merkezinin Kayseri'ye taşınması kararı üzerine yatak sayısı 500'e, 1922 yılında ise yatak sayısı 1000'e çıkarıldı. Buna ilaveten bir revir de açıldı. (Kars, 1994, 114).

Eczanelere gelince merkezde Kayseri Belediyesinin yaptırdığı ve işlettiği Belediye Eczanesi ile Memleket Hastanesinin eczanesi resmi, Şifa, Erciyes, Mardiyan adında üç özel eczane bulunmaktaydı. Yine merkezde Anadolu Tıp, Dırazzade ve Vatan Ecza Depoları vardı. Everek (Develi) kazasında özel bir eczane, İncesu'da Hükümet Tabibi 'ne ait bir eczane mevcuttu.

Dispanserler tahsisat noksanlığı nedeniyle geçici olarak kapatılmış durumdaydı. Merkezde Memleket hastanesinin içerisinde bir frengi dispanseri vardı. (Dr. Hıfzı Nuri, 1995, s. 29).

Kayseri iline ait raporunda Dr. Hıfzı Nuri "Bâtıl İtikâdlar" bölümünde şu bilgileri verir:

Sıtma olan, bazı iç ve dış hastalıklar ile hasta ve sakat olan kişilerin tedavisi niyetiyle mukaddes değerli tanılan kabirlerin ve yerlerin taş ve pencerelerine iplik bağlarlardı. Uyku uyuyamayan çocukların uyuması için bazı mescitlerin direk ve kapı eşiklerine çocuğun başını vururlardı. Ateşli bir hastalığa müptela olan loğusalarm, sıhhat ve iyileşmeleri için ocak evlerinden kılıç veya yazma getirip, kılıcı, loğusanın yastığı altına koyarlar. Yazmayı başına bağlamak ve çocuğun yaşaması niyetiyle ve müptela olduğu illet ve hastalıkların devası için türbe ve kabirlerde, kurban nezretmek ve mum alıp yaktırmak gibi batıl adetler vardı." (Dr. Hıfzı Nuri, 1995, s.26).

Halkın Tıbbı Karşı Vaziyeti şu durum hakkında ise yine bir hekim gözüyle şu bilgileri aktarır Dr. Hıfzı Nuri:

"Şehir ve kasabalarda ikamet edenlerden akli eren tabakanın tıbbı karşı vaziyetleri iyidir. Bu da azınlığı teşkil eder. Büyük bir kısmı, kocakarı ilaçlarına, binaenaleyh ucuz ve zahmetsizce her yerde tedarik edilebilen avam arasında ilaç olarak addedilen maddelere müracaat eder ve hekim olarak addedilen kişilerin tarif eylediği ilaçları tatbik- eder. Hatta üfürükçülere, ocaklara, ebe karılara başvurarak, onların çeşitli ilaçlarını kullandıktan sonra, şayet hasta sağ kalır da bu gibi şeylerden şifa ümidi kalmazsa, o zaman bir tabibe müracaata mecbur kalırlar. Ve fakat bu müracaat, ekseriyetle bir kereye münhasır kalıp, hastasını takip ettirmez. Kimi de ağızdan kapma veya başka birinin ilaç kullanıp da iyi olduğu ilaçları, kendi hastalığına da devadır ümidiyle o reçeteyi yaptırıp kullanır. Veya tabibe müracaata lüzum görmeksizin, tarifleri nazarı dikkate almayarak, harc-ı âlem olan kinin, aspirin, İngiliz tuzu gibi şeyleri her şeye deva sayarak, gayri muntazam bir surette kullanır. Bir taraftan da sıtma için koluna sıtma bağı takmağı ve dalak kesenlere, dalak kestirmeyi ve sarılık için hacibini (ikikaş) arasını ustura ile çizdirmeyi de ihmal etmez". (Dr. Hıfzı Nuri, 1995, s.27).

Akıl Hastalarının Tedavisi bölümünde de Anadolu'nun hemen her yerinde görülen uygulamalar yer almaktadır.

"Hocalara okutmakla mümkün olduğuna hemen herkes tarafından inanılır. Binaenaleyh, hastaya çeşitli muska "nüshalar" takılır. Ziyaretlere gidilir. Adaklar adanmakla uğraşılır. Kadınlarda tıbbı karşı olan yabancılık, erkeklerden fazladır. Bunlar, batıl itikatlara, üfürükçü ve nüshacılar daha çok düşkünlüdürler". (Dr. Hıfzı Nuri, 1922, s.27).

O, köylerdeki durumun çok daha acınacak olduğunu belirtir:

"Çoğu köylülerin tıp ve tabiplerden haberi bile yoktur. Bu zavallılar hastalıkların tabip tarafından tedavi edildiğini bilmezler. Yalnız sıtma için "Sulfâta" kullanmak lazım geldiğini öğrenmişeler de bunun da attar dükkânlarından saf

olmayan birkaç gram, sulfato tedarikiyle alınıp, kullanıldığı zaman geçeceğine inanırlar. Her nevi yara ve bereleri, halk hekimlerine ve "berber" lerine tedavi ettirip veya bunlardan öğrendikleri ve işittikleri gibi tedavi olurlar. Kırık ve çıkıklar, çıkıkçı tabir edilen tabibler veya köy "Nalbantları" tarafımdan tedavi olunur. Geçen sene, bir köyde, dizinin eklem yeri çıkmış olan bir çocuğun, köyün nalbantı tarafından tedavi edilirken o derece sert bir hareket yapılır ki; nihayet diz kemiği dışarı çıkar. Adı geçen mafsal enfekte olur. Nihayet bu vaziyette şehre gelen zavallı çocuğa, ameliyat yapmağa mecbur olduk. Nalbantı "ta'til-i uzv" (Bir organa zarar vererek, işlemez hale getirme) maddesinden mahkemeye verdik. Bütün kadınlar, kadın hastalıkları için ebe karıları ve ebelere müracaat ederler. Albastı "Humayı Nefâsi" için ocaktan [Bu hastalığın tedavisinin halk arasında (ehilleri olan bir sülale) yardım isterler. Her çeşit rahim hastalıkları, frengi ve belsoğukluğu, bu hastalıkların her birine mahsus "ocakları" tarafından tedavi edilir" (Dr. Hıfzı Nuri, 1995, Kayseri, s.26). Yukarıda Ağrı ve çevresinde yaşayan batıl inanç ve adetler hakkındaki benzerlikler gözükmektedir. Bilimde geri kaldığında sosyal hayatta da çöküntü yaşanmakta, sağlık için türlü akıl dışı yollara başvurulmaktadır.

Isparta

Kayseri ve Ağrı'dan bir hayli uzaktaki Isparta'da batıl itikatlar konusu her halde bu iki ilden çok farklı olmayacaktır.

Hamidabat/Isparta vilayetine gelince Eğridir, Karaağaç, Yalvaç ve Uluborlu kazaları ile toplam nüfusu 140.157'dir. Vilayette Hastane bulunmamaktadır. 1330 senesinde meydana gelen depremde yıkılmıştır. Özel vekâletler bütçesi ile yeni bir Hastane yapımına başlanmış yarısına yakın kısmı yapılmıştır. Kış nedeniyle yarı bırakılmıştır. 1336 senesinde halkın da yardımlarıyla 20 yataklı bir Hastane yapılmış, ancak askeriye'nin ihtiyacı üzerine askeriye'ye devredilmiştir. Merkez livada bir dispanser vardır. Eczanelere gelince, merkezde, biri belediye'ye diğerleri özele ait olmak üzere üç tanedir. Ancak özel eczanelerin birisi kapalıdır. Uluborlu'da Belediye'ye, Eğridir'de Demiryoluna, Karaağaç'da özele, Yalvaç'da özel idareye ait olmak üzere toplam 7 eczane bulunmaktadır. Bu vilayette halkın tababete karşı vaziyeti çok iç açıcı değildir. Her kaza merkezde bir hükümet tabibi ve bir kabile/ebe olduğu halde doğum zamanı bunlara müracaat edilmeyerek hamile kadınlar ayaklarından tavana asılarak doğum yaptırılmaya çalışıldığı için çocuk ölüm oranları çok olmaktadır. (Dr. Besim Zühdi, 1338/1922, 28-30).

Dr. Besim Zühdi o günkü adı Hamidabat olan Isparta iline ait raporunda "Batıl İtikatlar" bölümünde şu bilgileri verir: "Seferde nikâh kıymamak. Bütün hastalıklar, felaketler için tekkelerde adaklardan tesir ve şifa beklemek itikadı bugün müşahede edilmektedir. Cin çarpıkları, peri, cadı hikâyeleri, üfürükçülük bazı türbelere fazla kutsiyet izafesi gibi itikatlar var. Kuşlardan, köpekleri bazılarını uğurlu saymak, Ay ve Güneş tutulması olunca tabanca atmak, havan çalmak, ezan okumak, hava fazla sert ve bulutların bir yere toplanması durumunu lodosa tahvil etmesi için birtakım kadınların haneleri dolaşarak bu poyrazın oğluna lodosun kızını istiyoruz denir. Bu sırada evlerden topladıkları bulgur vesaireyi aş yapıp dağıtmak, çocukları,

olmayan kadınlar bilinen/maruf dedelerin mezarları üzerine koydukları bezleri birkaç gün sonra alıp bellerine bağladıkları zaman maksada ulaşılacağına inanılır. Çocuğu olmayanların "Yatırkavak" tabir olunan mahalde kurban kesmeleri ve herhangi bir yol üzerindeki çalya bir bez parçası bağlamak adedi vardır. Sıtma hastalığı için kollara düğümlü okunmuş iplik bağlamak. Bazı hanelerin uğursuz olduğunu ve cinli, perili bulunduğunu iddia etmek. Bazı mahallerde sıtma kuyusu tabir olunan bir kuyunun suyundan hastalara içirmek ve çimdirmek. Köy civarındaki kurudan Yanar (dede) olduğundan dolayı odun kesmenin uğursuz bulunduğu ve kesenin başına bir felaket geleceği gibi hurafat ve inançlar yaygın biçimdeydi.

Livaya bağlı Gönen karyesinde Fatih "Balı" sultan ile haremi ve çocuğu metfun bulunduğu civarında bulunan bir kısım ormandan ağaç kesmek katiyen yapılmamaktadır" (Dr. Besim Zühtü Ankara, 1922/1338, s 27). Bu bilgilerden sonra Kastamonu ilinde yerleşmiş batıl inanç ve adetler hemen hemen benzerlik arz etmektedir.

Kastamonu

1922 yıllarında Kastamonu vilayetinin toplam nüfusu 424.600'dür. 12.000 kadarı Hıristiyan'dır. İnebolu, Zaferanbolu, Araç, Cide, Dadayı, Tosya ve Taşköprü adında sekiz kazası vardır. Eczane olarak 10 adettir. Bunlardan 3'ü Kastamonu'da, 2'si İnebolu'da, Zaferanbolu, Taşköprü, Araç, Tosya, Cide'dedir. Halkın tababete karşı rağbeti pek fazla değildir. Hele hasta olan kadın ise çok zaruri olmadıkça hekime müracaat edilmez. Verem olmuş hastanın sırtına akciğer koymak veya tahtakurusu ezerek veya yedirerek, yine eşek sütü içirerek tedavi olmaya çalışırlar. Bu yörede göz hastalıklarını tedavi edenlere 'Kırlangıççılar' denir. Bunlar bir kasırga suretiyle ara sıra her hangi bir köyde görünüp kayıp olurlar. Arkalarında ışığı büsbütün sönmüş kanlı gözler, gözleri gibi ümidi de tamamen kapanmış çaresiz bir durumda bırakarak bir sır gibi ortadan kayıp olurlar. Hiçbir köyde fazla durmamaları kuş gibi konup kalkmaları nedeniyle bu adı almışlardır. Halk çiçek aşısına itikat etmiştir. Son zamanlarda tentürdiyot ve aspirin avamın ilacı olmuştur. Sülfatononun ısıtmaya, kükürdün uyuza iyi geldiğine büyük kanaat getirmişlerdir. Ancak egzamasına tentürdiyot sürerek hastalığı ilerletenlere, hamile hastalara fazla aspirin yutturarak hafif kalplere sebep olanlara da tesadüf edilmektedir. (Dr. Kemal, 1338/1922.s., 19-24)

İl Sağlık Müdürü Dr. Kemal, Kastamonu hakkında hazırladığı raporda yer alan Bâtil itikatlar başlığı altında şu bilgileri verir:

Halk arasında kurşun dökkenler, dalak ve sarılık kesenler, frengiye okuyanlar, hüddam/cin çağırınlar, üfürükçüler, dolandırıcılık yapanlar bugün var olduğu gibi o gün de vardı. "Yine cıva hapları yaparak frengiyi, terementi içirerek ve sakız yedirerek belsoğukluğuna şifa "arayanlar, ayak ağrısına (romatizma ve siyatik)'i yakarak iyi ettiklerini eksik değildi, bunlara ilave olarak karnı ağrıyan birisine henüz yeni kesilmiş karatavüğün cesedi sarılır, ağrıyan gözlere soğan suyu sıkılır, deşilen ya da kesilen yaraların üzerine bal ile çam sakızı veya örümcek veyahut ezilmiş askarit yapıştırılırdı. Kastamonu'da yaygın bir inanç da aşılama işidir. Köylü ve kasabalı herkes ilkbaharda çiçeklerin açtığı zamanda çocuğunu kapan aşıcıyı aramak için köy ve kasabalara

koşardı. Halk, hastalığı için doktoru birinci dereceden kendisi, ikinci dereceden diplomasız olduğu halde hekim geçinen hekimler ve üçüncü dereceden yani en son başvuracakları kişi de diplomalı tabiplerdi (Dr. Kemal, 1922, s,15-52).

Yine Dr. Kemal, Kastamonu da halk arasında hasta kadınların zaruri olmadıkça doktora gösterilmediğinden ve götürülmediğinden bahseder. Halk arasında hummalı hastalıklara yakalananlara ağrıya tere yatmış denirdi. Göz hastalıkları için ilaç veren, yeri geldiğinde de gözlerdeki katrağı yani halk arasında ifade edilen perdeyi dilleriyle alan “Kırlangıç” cıvar vardı. Kanunen yasak olmasına rağmen bu işi yaparken çok insanın gözünü kör etmekteydiler. Hiçbir köyde ve kasabada uzun süre durmamaları, izlerini kaybetmeleri, hatalarını asla kabul etmemeleri nedeniyle bir kuş gibi konup kalkmalarından dolayı bu adı almışlardı (Dr. Kemal, 1922, s,15-52).

Celal Nuri (İleri) de 29 Teşrin-i Sani/Kasım 1922 tarihli İkdam Gazetesinde konu hakkında şöyle demektedir: *“Kırlangıç ıtlak olunan göz hekimleri her sene memlekette perde ameliyatı bahanesiyle ne kadar ve ne kadar göz çıkarıyorlar”* (1922, s, 54-55).

Yukarıda birbirinden oldukça uzak illerde görev yapan il sağlık müdürlerinin raporlarında ortaya koydukları halk arasında yaşayan batıl itikatların ortak yanı Cumhuriyetin halk arasında yaşayan *“Batıl İtikatlar”* konusunda devraldığı anlayışı ortaya koymasından önem arz etmektedir.

Bütün bu inançlar ve ayinler Mircea Eliad'e göre, hiç kuşkusuz bizi büyüsel ilkel zihniyete götürmektedir. İp ve çaput bağlama, büyü yapma Tatarca'da, Latince, Yunancada ve Sanskritçede ifade edilmektedir (1992, s,118-120). Ancak Kur'an'da Ali İmran 103 ayetinde *“Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı tutunun ve birbirinizde kopmayın...”* şeklinde ifade edilen bağlanma bize dinin de bir bağlanma olduğunu ifade etmektedir. Ancak büyü anlamına değil. James G. Frazer'in ifadesiyle, Avrupa'daki Ari ırkının din tarihinde ağaçlara tapınma önemli bir rol oynamıştır (1991, C.1, s, 57). Yine ona göre ilkel insan ya kötülükleri bir başkasına aktarır ya da kötülükleri kendinden defeder (s,142-170).

Sonuç

Her beş ilimizde halk arasında yaşayan batıl itikatlar en çok il sağlık müdürlerini etkilemiştir. Bu itikatlardan halkı kurtarmak için tıbbın geliştirilmesi gerektiğini önermişlerdir. Devletin belki de en asli görevlerinden birisi de halkın akıl ve ruh sağlığını korumaktır. Akıl ve ruh sağlığı doğru olmayan bir toplumla iyi, doğru ve güzel bir hayat nasıl gerçekleştirilir.

Toplumunun bu durumunu dert olarak gören ülkenin aydınlarından M. Şemsettin (Günaltay) 1332 yılında yayınladığı *Hurafatdan Hakikate* adlı eserinin öz sözünde *“Bir vakitler cihanın en hâkim ve en terakki milleti halinde yaşamış olan Müslümanlar, bugün zelil ve çamurlarda sürünüyor, hakir ve esir tokatlar altında...! Bir zamanlar dünyaya şanlar yağdıran rayet (bayrak olan) İslam, bugün sürüngen olmuş, asırlarca cihanları titreten Müslümanlar, bugün*

taht-ı esaret ve zillete sükût etmişler...! Evvelki Müslümanlar hakikatin perest şikâri (gerçeğe tapıncasına onu araştıran) idiler, şimdiki İslamlar ise hurafatın esiridir. Evvelki Müslümanların dini onlar sa'i (çalışma) ve irfan nurları ışar (bildiriyordu, anlatıyordu) ediyordu. Şimdiki Müslümanların itikatları ise kendilerini zulmet ve hüsrân uçurumlarına doğru sürüklemektedir” 1332, İstanbul, s., 3-5).

Mehmet Akif Ersoy de temiz ve muazzez indirilmiş İslam'ın uydurulmuş bir din haline nasıl getirildiğini şu mısralarla dile getirir.

“Bakın ne hale getirmiş ki cehlimiz dini:

Hurafeler bürümüş en temiz menabi'ni.”

“KADERMİŞ” Öyle mi? Haşa, Bu Söz Değil Doğru;

Belanı İstedin, Allah da Verdi... Doğrusu Bu.

“Çalış” Dedikçe Şeriat, Çalışmadın, Durdun,

Onun Hesabına Birçok HURAFE UYDURDUN!

Sonunda Bir de “TEVEKKÜL” Sokuşturup Araya,

Zavallı DİNİ ÇEVİRDİN Onunla MASKARAYA!

Bırak Çalışmayı, Emret Oturduğun Yerden,

Yorulma, Öyle ya, Mevla Ecir-i Hâsır İken!

Hurafeler, üfürükler düğüm düğüm bağlar

Mezar mezar dolaşır hasta baktıran sağlar

Bir baksana gökler uyanık ye uyanıktır

Dünya uyanırken uyumak maskaralıktır...

O Buhârâ, o mübârek, o muazzam toprak;

Zilletin koynuna girmiş uyuyor müstağrak!

İbni Sînâ'ları yüzlerce doğurmuş iklim,

Tek çocuk vermiyor âgûşuna ilmin, ne akım!

O rasad-hâne-i dünyâ, o Semerkand bile;

Öyle dalmış ki hurâfâta o mâzîsiyle:

Ay tutulmuş, «Kovalım şeytanı kalkın!» diyerek,

Dümbelek çalmada binlerce kadın, kız, erkek!

Bu havâlide cehâlet ne kadar çoksa, nifâk,

Ya açar Nazm-ı Celîl'in, bakarız yaprağına;

Yâhud üfler geçeriz bir ölünün toprağına.

İnmemiştir hele Kur'ân, bunu hakkıyla bilin,

Ne mezarlıkta okunmak ne de fal bakmak için!

(Ersoy, 1987, s. 213-221).

Millî Şair bu eleştirisini yaparken Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, yeni devletin halk arasında yerleşmiş batıl itakatlardan nasıl kurtarılması ve yüce İslam dininin yaşaması hakkındaki anlayışını şöyle dile getiriyordu: “*Türk milleti daha dindar olmalıdır, yani bütün sadeliği ile dindar olmalıdır demek istiyorum. Dinime, bizzat hakikate nasıl inanyorsam, buna da öyle inanyorum. Şuura muhalif (anlayışa ters), terakkiye mani (ilerlemeye*

engel), hiçbir şey ihtiva etmiyor (içermiyor). Hâlbuki Türkiye'ye istiklalini veren (bağımsızlığını sağlayan) bu Asya milletinin içinde, daha karışık, sun'i (yapay), itikat-ı batıladan ibaret (batıl inançlardan oluşan) bir din daha vardır. Fakat bu cahiller, bu acizler sırası gelince tenevvür edeceklerdir (aydınlanacaklardır). Onlar ziyaya (aydınlığa, ışığa) takarrüp edemezlerse (yaklaşamazlarsa) kendilerini mahv ve mahkûm etmişler demektir. Onları kurtaracağız." Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, III, s. 70.

Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı yapan hemen tüm Diyanet İşleri Başkanları batıl ve hurafe inançlarla İslam dinin bir ilgisizliği üzerinde durmuşlardır. Eski Diyanet İşleri Başkanı Süleyman Ateş bu anlayışı şöyle ifade eder: "*Kur'an-ı Kerim'in temel misyonu, insanları yaratıklara tapmaktan kurtarıp sadece Allah'a kul yapmaktır, ibadet edilmeye, tapılmaya lâyık tek tanrının, yalnız Allah olduğuna, O'ndan başkasına tapmanın hiçbir yararı olmadığına; tersine, bunun, insan ruhunu aşağılatacağına dair pek çok kanıt mevcut. İslâm'da hurafe ve şirk kesinlikle yasaklanmıştır. Tavuğun, karganın ötmesinden, kedinin geçmesinden, bir kuşun uçuşmasından vehme kapılmak; cuma akşamı eve süpürge vurmamak, zemheri ayında ev temizliği yapmamak; falan veya filân gün yıkanmamak tamamen bâtıl inançlardan kaynaklanır, bu tür inançların dinde yeri yoktur.*

İslâm, aklın ve insan ruhunun gelişmesine engel olacak her türlü inancı kökünden kazımak istemiştir. Hurafeler, bâtıl inançlarla ruhun ve aklın evham ve tereddütler içerisinde çalkalanmasına izin vermemiştir. Kur'an: "İşini onlara danış, karar verince de Allah'a dayan; çünkü Allah kendine dayanıp güvenenleri sever" (Âl-i İmrân: 94/159) buyurmaktadır (Süleyman Ateş, Vatan Gazetesi, 1 Aralık 2003).

Yine bir diğer Diyanet İşleri Başkanlığı yapmış olan Mehmet Nuri Yılmaz da "Dinler tarihi incelendiği zaman görülecektir ki; hemen hemen her devirde bidat, hurafe ve batıl inanışlar, toplumların ortak problemi olmuş, daima gündemdeki yerini ve önemini muhafaza etmiştir" görüşündedir. Yine devamla O, "*Bu, dün olduğu gibi bugün de böyledir. İslam dini ile bağdaşmayan, akla ve mantığa uymayan, farkına varmadan insanı yüce dinin özünden uzaklaştıran bidat ve hurafeleri, bazı farklılıklarla hemen her kesimde ve bölgede görmek mümkündür. İslam'ın ulviyetini ve kutsiyetini gölgeleyen, onun dinamizmini ve hamleci ruhunu menfi yönde etkileyen bu asılsız inanç ve uygulamalara karşı mücadele etmek ve yüce dinimizi bidat ve hurafelerden arındırmaya çalışmak, her olgun müminin asli vazifesi olmalıdır. Bidatlerden ve batıl inançlardan korunabilmenin en emin yolu, Kuran ve sahih sünneti esas almaktır"* (Mehmet Nuri Yılmaz, Hürriyet Gazetesi 4 Şubat 2005).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesine bakıldığında toplum arasında yaşayan batıl inançların neler olduğu tespiti yoluna gidilmiştir. Bu çalışmalar sonunda toplumun batıl itikatlardan nasıl kurtulması üzerinde değişim ve dönüşüm kararları verilmiştir.

Bireyin tek başına yapması çok zor olduğu için devlet, toplumun hayat görüşünde “Hayatta en hakiki mürşit ilim” temel hayat görüşünü ve batıl itikatlardan uzak din anlayışını zihniyet olarak yerleştirmek istemiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş felsefesi; cehaletle, bilgisizlikle, yoksullukla, batıl inançlarla savaşarak -Farabi'nin ileri sürdüğü El-Medinetü'l Fazıla/Erdemli Devleti adlı eserinde de belirttiği gibi -daha medeni, daha mutlu, daha erdemli toplum meydana getirmektir.

Kaynakça

- Arısan, Kazım, (1992), *Geçen Yüzyılda İstanbul'da Ebeler ve Doğum, I. Türk Tıp Tarihi Kongresi*, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara.
- Arslan, Mustafa, (2004), *Türk Popüler Dindarlığı*, Dem, İstanbul.
- Atatürk, *Söylev ve Demeçleri*, II, III.
- Ateş, Süleyman, (01. Aralık 2003), *Vatan Gazetesi*.
- Ayberk, Nuri Fehmi, (1935), *Türkiye'de Trahoma ve Trahom Mücadelesine Genel bir Bakış*, Altıncı Ulusal Türk Tıp Kurultayı, Kader basımevi, İstanbul.
- Baytop, Turhan, *Türk Eczacılık Tarihi*, İstanbul Üniversitesi yayınları, İstanbul, 1985.
- Çantay, Gönül, (1992). *Anadolu'da Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları*, Ankara.
- Celal Nuri (İleri) (1992), *Atatürk Devri Fikir Hayatı, Milletın Tecdidı*, Ankara.
- Dr. Besim Zühtü, (1922/1338), *Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Hamidabad (Isparta) Sancağı*, Ankara.
- Dr. Hıfzı Nuri, (1995), *Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası, Kayseri Sancağı, 1922*, (Sadeleştiren Zübeyir Kars (Saltuklu) Kayseri Ticaret Odası Yayımı, Kayseri).
- Eliade, Mircea, (1992), *İmgeler ve Simgeler*, çev., Mehmet Ali Kılıçbay, Gece yay.
- Hançerlioğlu, Orhan, (1999), *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- James G. Frazer'in, (1991), *Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökenleri*, çev, Mehmet H. Doğan, Payel yayım, C.I.
- Ersoy, Mehmet Akif, (1987), *Safahat*, Düzenleyen, M. Ertuğrul Düzdağ, Kültür ve Turizm Müdürlüğü yayınları, İstanbul.
- Dr. İbrahim Ethem, (1341-1925) ,*Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası, Bayezid Vilayeti*, Türkiye Cumhuriyeti Sıhhiye ve Muaveneti İctimaiye Neşriyatından İstanbul,).
- İnan, Abdulkadir, (2015). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 8 baskı, Ankara,
- Dr. Kemal, (1922), *Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası Kastamonu Sancağı*, Ankara
- Kur'an-ı Kerim, (2000), (Muhammed Esed, Tercüme, Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret yayınları, İstanbul.
- Dr. Muslihiddin Safved, (1341/1925), *Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası, Ankara Vilayet*, İstanbul.
- Kars, (Saltuklu) Zübeyir, (1999) *Milli Mücadele'de Kayseri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara..

- Kars,(Saltuklu) Zübeyir, (2000) *Kayseri Mutasarrıfı, Adana, Konya ve Sivas Valisi Ahmet Muammer Beyin Kayseri'nin Çağdaşlaşmasına Katkıları*, III. Kayseri Ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yay, Kayseri.
- Kars, (Saltuklu) Zübeyir, (2004), *Ankara'nın başkent Olduğu Yıllardaki Eğitim, Sağlık ve Sosyal Durumu Üstüne*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt, xx, Mart, Sayı 58, s, 119).
- M. Şemsettin (Günaltay), (1332), *Hurafatdan Hakikate*, İstanbul.
- Öner, Necati, (1995), *Felsefe Yolunda Düşünceler*. Millî Eğitim Bakanlığı yayınları, İstanbul.
- Ragıbu'l İsfehani, *Müfredat*, (çev.,Yusuf Türker) Pınar Yayınları, İstanbul.,
- Sarı, Nil, (1992), *Pertevniyal Valide Sultan'ın Medine-i Münevvere'de Yaptırdığı Hastane*, I. Türk Tıp Tarihi Kongresi, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara.
- Straus, Claude Lévi, (1983), *Din ve Büyü*, çeviren, Ahmet Güngör, Yol yay, İstanbul.
- Yalın, Cevat, (1992), *15. Yüzyılda Osmanlılarda Kulak hastalıkları Tedavi ve Cerrahisi*, I. Türk Tıp Tarihi Kongresi, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara.
- Yılmaz, Mehmet Nuri, (4 Şubat 2005), *Hürriyet Gazetesi*.

**ТРУДНОСТИ ПИСЬМЕННОЙ И УСТНОЙ РЕЧИ СТУДЕНТОВ
АГРЫЙСКОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ ИБРАГИМА ЧЕЧЕНА
НА ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ**
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Öğrencilerinin Rus Dili ve Edebiyatı
Derslerindeki Yazılı ve Sözlü Konuşma Zorlukları
Difficulties of The Written and Oral Speech of The Students of The Ağrı
Ibrahim Chechen University in The Russian Language and Literature Classes

Kamala Tahsin KARIMOVA

Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Rus Dili ve Edebiyatı
Bölümü

kkarimova@agri.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-2321-3864>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-Journal of Ağrı İbrahim Çeçen
University Social Sciences Institute AİCUSBED 5/1 Nisan/April 2019 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	09.01.2019-
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	13.02.2019
Sayfa- <i>Pages</i> : 159-175	 10.31463/aicusbed.510759

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

**ТРУДНОСТИ ПИСЬМЕННОЙ И УСТНОЙ РЕЧИ СТУДЕНТОВ
АГРЫЙСКОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ ИБРАГИМА ЧЕЧЕНА НА
ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ**

*Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Öğrencilerinin Rus Dili ve Edebiyatı Derslerindeki
Yazılı ve Sözlü Konuşma Zorlukları*

Kamala Tahsin KARIMOVA

Резюме

Сегодня в Турции всё больше возрастает интерес к изучению русского языка и литературы. Вместе с тем, изучение русского языка и литературы даёт возможность общаться с представителями стран СНГ.

В преподавании русского языка и литературы в неязыковой среде (в частности, в вузах Турции), необходимо учитывать главные факторы. Это, в первую очередь, система образования и менталитет. Применение знаний о национально-культурных особенностях студентов и особенностях национальной системы образования должно содействовать повышению эффективности учебного процесса.

Как преподаватель филологического факультета Агрыйского университета имени Ибрагима Чечена, мы столкнулись с некоторыми трудностями, которые испытывают турецкие студенты при изучении русского языка и литературы. Естественно, преодолеть эти трудности без выявления причин их появления невозможно.

Необходимо отметить, что для турецких студентов одним из самых трудных аспектов в изучении русского языка является грамматика. Кроме того, особую трудность вызывают фонетика, орфография и каллиграфия, письменная речь. По этой причине, работая с турецкими студентами, нам, преподавателям русского языка и литературы, необходимо уделять особое внимание такому виду речевой деятельности, как письмо. А студентов

подготовительного факультета и первокурсников нужно приучать к устным ответам на занятиях по русскому языку.

Отметим характерные трудности в преподавании русского языка и литературы на факультете «Литературы и естественных наук»:

- при изучении фонетики на первом курсе;
- при переводах с русского языка на турецкий;
- при изучении Стилистики русского языка;
- при изучении Теории литературы, Риторики и других учебных дисциплин.

Ключевые слова: русский язык и литература, особенности турецкого языка, национально-культурные особенности, учёт трудностей, переводы

Öz

Bugün Türkiye'de, Rus Dili ve Edebiyatı öğrenimine olan ilgi gittikçe artmaktadır. Aynı zamanda, Rus Dili ve Edebiyatını öğrenmek Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinin temsilcileriyle iletişim kurmak için fırsat verir.

Dilsel olmayan bir ortamda Rus Dili ve Edebiyatı öğretiminde (özellikle Türkiye'de), önemli faktörler göz önünde bulundurulmalıdır. Bu, her şeyden önce, eğitim sistemi için bir zihniyet meselesidir. Öğrencilerin ulusal-kültürel özelliklerine ve ulusal eğitim sisteminin özelliklerine ilişkin bilgilerinin uygulanması, eğitim sürecinin iyileştirilmesine katkıda bulunacaktır.

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesinin öğretim elemanları olarak Rus Dili ve Edebiyatı derslerinde Türk Öğrencilerin karşılaştığı bazı zorlukları gözlemlemekteyiz. Doğal olarak, bu zorlukların üstesinden gelmek için nedenlerini tanımlamadan zorlukları ortadan kaldırmak imkânsızdır.

Türk Öğrencilere Rus Dilinin öğretilmesindeki en zor yönlerden birisinin gramer olduğu unutulmamalıdır. Bunun dışında ses bilgisi, imla ve kaligrafi de ayrı bir zorluk teşkil etmektedir. Bu nedenle, Türk öğrencilerle çalışan Rus Dili ve Edebiyatı öğretim elemanı olarak yazı yazma gibi iletişim etkinliklerine ayrı bir önem göstermeliyiz. Hazırlık sınıfı ve birinci sınıf öğrencilerini Rus Dili derslerinde sözlü yanıtlara alıştırmak gerekmektedir.

Fen Edebiyat Fakültesinde Rus Dili ve Edebiyatı bölümü derslerinde;

- Ses bilgisinin öğretimi sırasında,
- Rusça-Türkçe Çeviri derslerinde,
- Stilistik kurallarını öğrenme sırasında,
- Edebiyat Teorisi, Retorik ve diğer disiplinlerin öğrenimi sırasında ortaya çıkan zorlukları bu çalışmada vurgulamak istiyoruz.

Anahtar Kelimeler: Rus Dili ve Edebiyatı, Türk Dilinin özellikleri, milli ve kültürel özellikler, dikkate alınan zorluklar, çeviriler

**DIFFICULTIES OF THE WRITTEN AND ORAL SPEECH OF THE
STUDENTS OF THE AGRI İBRAHİM CHECHEN UNIVERSITY IN THE RUSSIAN
LANGUAGE AND LITERATURE CLASSES**

Abstract

Today interest in the Russian language and literature in Turkey is increasingly growing. This education gives you the opportunity to communicate with the representatives of the CIS countries.

In teaching the Russian language and literature at non-Russian environment, the main factors must be taken into account. For example: the education system and mentality, national and cultural characteristics of the students etc.

As a lecturer of the Faculty of philology of the University of Agri named after Ibrahim Chechen, we encountered some difficulties faced by Turkish students while learning the Russian language and literature.

It must be noted that one of the most difficult aspects in learning the Russian language for Turkish students is grammar and such speech activity as letter. There are some special difficulties in the systems of these languages which we must should attach a particular attention. The students of Preparatory Faculty and the freshmen need to accustom to the oral responses at Russian language classes.

As we can see, the main difficulties in teaching the Russian language and Literature are:

- While studying phonetics;
- While translating from Russian to Turkish;
- While studying the Russian Language Stylistics;
- While studying the Theory of literature, Rhetoric and other subjects.

Key Words: Russian language and literature, features of the Turkish language, considering the difficulties, translations

Смы, как и многие иностранные преподаватели, работающие в вузах Турции, часто сталкиваемся с тем, что турецкие студенты филологического факультета общаются на русском языке только на занятиях по русскому языку и литературе. Порой, при объяснении грамматики (фонетика, орфография, морфология и т.д.), они просят объяснить её на турецком языке. Естественно, мы не делаем этого, и по мере возможности, стараемся донести материал на русском языке. А это, скажем откровенно, стоит немалого труда.

Значительным фактором в преподавании русского языка и литературы в неязыковой среде является учёт национально-

культурных особенностей и менталитет турецких студентов. Знания национально-культурных особенностей студентов, естественно, повышают продуктивность учебного процесса в целом.

Обратимся к множественным определениям слова «менталитет». Одним из наиболее успешных является определение Ж. Дюби. Он утверждал, что менталитет – это «система образов, которые лежат в основе человеческих представлений о мире и, следовательно, определяют поступки и поведение людей»¹.

В первую очередь, на что мы обратили внимание, – это то, что на занятиях по русско-турецкому переводу, начиная с I по IV курсы, применялся только переводной метод. Мы намного изменили данный тип работы над переводным материалом. В курс занятий по русско-турецкому переводу нами были внесены следующие изменения:

- по первому курсу:

- 1) перевод текста;
- 2) ответы на вопросы (на русском, затем на турецком языке).

- по второму курсу:

- 1) перевод текста;
- 2) ответы на вопросы (на русском, затем на турецком языке);
- 3) составление предложений с данными словами (слова даются из текста);

4) краткое резюме текста на турецком языке.

- по третьему курсу:

- 1) перевод текста;
- 2) ответы на вопросы (на русском, затем на турецком языке);
- 3) составление плана текста на русском языке;
- 4) краткое резюме текста на турецком языке.

- по четвёртому курсу:

- 1) перевод текста;

¹ Дюби Ж. Развитие исторических исследований во Франции после 1950 г. // Одиссей. Человек в истории: культурно-антропологическая история сегодня. М: Наука, 1991. С. 48-59.

- 2) составление вопросов к тексту (на русском, затем на турецком языке).
- 3) составление плана текста на русском языке;
- 4) краткое резюме текста на турецком языке.

Естественно, такой подход в первое время шокировал студентов, так как они привыкли к однообразному, скучному переводу текстов. Но со временем мы преодолели этот барьер.

На занятиях по Теории литературы нам пришлось усердно работать над тем, что студенты не только должны вызубривать домашнее задание, знать определение терминов. При разборе домашнего задания, мы обратили внимание на то, что наши студенты очень волнуются, что допускают ошибки в говорении. И по этой причине они нехотя принимали участие при выполнении этих заданий. Они даже стеснялись выступать не только перед преподавателем, но и перед своими сокурсниками. Когда они выражали своё мнение, оно было необоснованно. Они даже не могли приводить примеры. У них часто возникали проблемы со способностью логически мыслить. Студентов-турков очень трудно принудить говорить без чего-либо написанного в тетради или на доске. Они привыкли к письменным ответам, тестам. При прохождении «Родов и жанров литературы» мы добились того, что студенты IV курса начали анализировать большие произведения, стихи, высказывать собственное мнение, отстаивать собственную точку зрения. Кроме этого, после чтения и просмотра басен, сказок, небольших рассказов, повестей, прослушивания стихотворений, элегий, посланий, студентам стало легче анализировать эти произведения, сформулировать свои выводы, разбираться в сложных человеческих отношениях. Они поняли, что каждая ошибка, допускаемая ими во время ответа или разбора произведения, важна для обучения.

Терпение, знание психологии каждого студента – это важные стороны в преподавании. Зная, что такое чувство, как «стыд» ещё в силе, что студенты не готовы отвечать перед аудиторией, в первые месяцы преподавания мы старались опрашивать их с места, задавать наводящие вопросы. И, можно с уверенностью сказать, что добились определённых успехов.

Студентам-туркам также приходилось нелегко и на занятиях по Стилистике. Нам удалось немного изменить направление работы, чтобы сконцентрировать внимание студентов. До визовых (промежуточных) экзаменов мы дали общее представление о стилистике и стилях речи, отличие языка разговорного от литературного (книжного) языка. Подробно остановились на официально-деловом стиле, так как студенты должны знать установленные формы написания заявления, автобиографии, объяснительной и т.д. Помимо этого, на занятиях студенты решали и тесты.

Итак, на визовом экзамене по Стилистике студентам были даны следующие задания:

- 1) Вопрос по теории.
- 2) Написать по установленной форме:
Заявление;
Доверенность;
Расписка;
Объяснительная;
Резюме студента (CV);
Автобиография;
Характеристика;
Объявление;
Справка.
- 3) Тесты по теме «Стилистика».

Результаты экзамена были положительными. Из 15 студентов IV курса 1 студент получил самый высокий балл (100), 4 студента – более 80-ти баллов, самый низкий балл – 55 – получили 2 студента. Остальные студенты получили более 65-ти баллов.

Прежде чем перейти к самому любимому занятию четверокурсников – Риторике – хотелось бы рассказать о самих студентах-турках, об их культуре и истории, об обычаях и традициях.

В действительности, турки очень общительны. Они искренни, вежливы. Студенты очень уважительно относятся к своим преподавателям, особенно к иностранным. Мы это почувствовали буквально на первых занятиях. Они очень интересно говорят о своей культуре, истории, обычаях и

традициях. Студенты принимают активное участие в обсуждениях, задают много вопросов. Такие занятия получаются живыми.

«Турки очень патриотичны и любят свою родину безмерно, что особенно заметно, когда они говорят о Турции с иностранцами. Турки высоко ценят уважительное и позитивное отношение к их национальным традициям, привычкам, литературе и искусству².

У тюрков отношения с преподавателями строятся по общепринятой системе, где «Сайгы» (уважение) является социальной или приобретаемой ценностью, регулирующей поведение в обществе относительно пола и возраста. Таким образом, уважения заслуживает тот человек, который занимает определённое положение в семье или в обществе³.

В Турции статус преподавателя (учителя) заслуживает «Сайгы» (уважения), а преподаватели более старшего возраста – ещё большего уважения. За наше полугодовое пребывание в Турции турецких студентов можно охарактеризовать следующим образом: «Они очень вежливые, учтивые, уважают границы между собой и преподавателем, у них подчёркнуто уважительное отношение к преподавателю. До начала занятий помогают всем преподавателям в подготовке аудитории к уроку. В начале преподавания, когда мы пытались говорить по-турецки, они снисходительно относились к нам. Мы, иностранные преподаватели, до сегодняшнего дня никогда не услышали от турецких студентов негодования относительно каких-нибудь проблем или выражения недовольства. После визовых экзаменов они редко приходили к нам из-за полученных ими низких баллов. Это не значит, что связь между преподавателями и студентами вовсе не контролируется. Наоборот, весь учебно-воспитательный процесс контролируется администрацией университета. В данном случае это декан, заместители декана, секретарь факультета, заведующий кафедрой, учебная часть, студенческий комитет. И в случае нетактичного, неуважительного поведения преподавателя студенты могут обратиться к ним.

² Крысько В. Г. Этническая психология. Учебное пособие. Серия: высшее профессиональное образование. М: Академия, 2008. 320 с.

³ Религиозные традиции мира, Т. 2. – М: Крон-Пресс, 1996. – 640 с.

На занятиях по Риторике мы не ограничивались пересказом заданной темы или выполнением домашнего задания. На первых занятиях было трудно заставить четверокурсников перейти на иной, более интересный метод работы.

Во-первых, перед нами была поставлена определённая цель – научить студентов говорить красиво и грамотно. Общеизвестно, что для обладания даром красноречия, нужно много читать. Но признаемся, что нынешняя молодёжь не любит читать. В первую очередь, мы старались убедить наших студентов, что человека, умеющего красиво говорить, можно слушать часами! Помимо этого, они прослушали выступления великих ораторов всех времён и народов, с большим интересом посмотрели презентацию на тему «Риторика – наука об искусстве красноречия».

Через несколько уроков студенты написали контрольную работу. Им были даны следующие вопросы:

- 1) Для чего нужна риторика? Почему мы её изучаем?
- 2) Вы изучаете предмет «Риторика». Какая у вас цель, проблема?
- 3) Что вы хотите у себя изменить?
- 4) Как вы можете развивать свою речь?
- 5) Сможете ли вы самостоятельно достичь ораторского искусства, ораторского мастерства?

После этого они выполняли устное задание:

- 1) Что конкретно вас не устраивает, когда вы говорите?
- 2) Опишите в устной форме все свои проблемы, связанные с речью.

Ответы были разными, вроде: «У меня проблема с дыханием», «Допускаю грамматические ошибки (например, несогласованность падежей)», «Не умею выражать свои мысли», «У меня страх общения с новыми людьми», «Неуверенность в общении», «Тихий голос» и т.д. Но у всех студентов была одна – часто повторяющаяся проблема – «Маленький словарный запас».

На последующих занятиях по риторике мы старались разобраться в таком важном и дефицитном на сегодняшний день понятии, как «Что такое вежливость?»

На таких занятиях студенты фактически «раскрывались». Они отвечали искренне, с охотой. Вот некоторые ответы студентов:

1) Мне кажется, главное – приветливые взгляды, улыбка, жесты. При встрече – поклонись, улыбнись, посмотри на людей внимательно – тогда ты будешь вежливым!

2) По-моему, вежливость – это любые добрые дела. Кому-то помог, успокоил плачущего ребёнка...

3) Вежливость – это вежливые поступки, привычки. Уступил женщине с ребёнком, старику место в автобусе...

4) На мой взгляд, вежливость – это добрые слова, добрые поступки. Сказал такие простые, но волшебные слова: «Пожалуйста», «извини», «спасибо», и ты, конечно же, вежлив.

Кроме этого, нами проводились также практические задания:

1) Перевести письменный текст в устный и прочитать его в качестве диктора.

2) Озвучить чужой текст как свой.

3) Выбрать афоризм и произнести двухминутную речь. При этом следует или развить идею, или опровергнуть её. В процессе выступления необходимо повторить афоризм не менее двух раз и иллюстрировать своё выступление примером из жизни.

4. В рамках определённого временного лимита (1 мин., 2 мин., 3 мин.) произнести речь на заданную тему.

Проводимые риторические игры, небольшие конкурсы, заданные темы для дискуссий и выступлений в разных жанрах мотивировали студентов, делали занятия более интересными. Они с удовольствием посещали эти занятия. У студентов, долгое время не посещавших занятия по каким-либо причинам, также появилась мотивация к изучению русского языка и литературы.

На очередном занятии по Риторике мы провели небольшую игру: «Сумей убедить».

По желанию были приглашены три участника (студенты). Каждый из них в течение пяти минут подготавливал речь. Задача участников – выступить перед аудиторией, убеждая пожертвовать деньги на какой-либо проект (акция). В трёх разных коробках были написаны имена и фамилии участников. После убедительных выступлений слушатели бросали в эти коробки с именами каждого из выступивших ораторов «определённую сумму денег» – «5, 10, 20, 30 и 50 турецких лир». Студенты должны были отдать

определённую сумму денег каждому из ораторов, определяя лишь размер пожертвований – 10, 30 или 50% своих средств. На этом конкурсе победил студент IV курса, набравший большую сумму денег. У него была такая красивая и убедительная речь, что 90 процентов слушателей пожертвовали деньги на благотворительность.

На последующих занятиях были проведены следующие виды работ:

1. Конкурс ораторов.

Заранее нами были заданы определённые темы. Ораторы выступали по своей теме в рамках принятого регламента. Другие слушатели оценивали их выступления по анкете экспертной оценки. Перед выступлением каждый оратор сообщал тему, а потом – жанр и цель своего выступления.

2. Выдели главную мысль.

Оратор предварительно писал основную мысль своего выступления. После прослушивания речи оратора слушатели записывали главную мысль, как они поняли её. Потом оратор зачитывал свою записку. В конце обсуждались совпадения или несовпадения.

3. Минутная импровизация на предложенную тему.

4. Обработка текста.

Студентам был дан небольшой текст со стилистическими нарушениями. Нужно было подготовить его к устному воспроизведению (например, по телевизору, на радио, перед аудиторией).

Помимо этого, на занятиях студенты решали и тесты.

Итак, на визовом экзамене по Риторике студентам были даны следующие задания:

1) Вопрос по теории.

2) Сочинение-рассуждение на разные темы:

- Моё нелюбимое занятие;
- Великий человек с моей точки зрения;
- Самые трудные минуты в моей жизни;
- Спать надо 8 часов;
- Научить можно всех;
- Книга, научившая меня многому;

- Фильм, который надо посмотреть;
- Мой любимый учитель/преподаватель;
- Можно ли передавать мысли на расстоянии?
- Что для меня свобода?

з) Тесты по теме «Риторика».

Результаты визового экзамена были положительными. Студенты высказали собственное мнение, отстаивали собственную точку зрения.

Хотелось бы поделиться сочинением-рассуждением студента IV курса Джандана Инала. Это работа студента-турка, который кроме стен университета нигде не слышит русскую речь. То есть, круг его общения ограничен. Тема его сочинения – «Что для меня свобода?».

Кто свободный?

Каждый человек живёт в обществе. А у общества есть свои правила. Кто-то принимает эти правила, а кто-то нет.

По-моему, свобода – это то, что человек может сделать всё, что захочет, но при этом не должен ограничивать свободу других людей.

Прежде всего, свобода не означает, что можно вредить людям, животным, природе. К сожалению, в настоящее время люди думают, что свобода – это делать везде всё, что хочешь и как хочешь.

Во-первых, свободный человек должен знать, что на свете он не живёт один, и поэтому, должен знать свою границу.

Во-вторых, свободному человеку сначала необходимо освободить свою душу, потому что несвободная душа подобна «Человеку в футляре».

В эту эпоху люди сразу узнают о том, что они увлекаются. Но, к сожалению, мы это дело не делаем правильно. Например: сосед купил новую машину. Вместо того, чтобы поздравить, мы предпочитаем обсуждать его. И в итоге, он начинает чувствовать себя плохо. А вы знаете, что мы сделали? Мы ограничили его душевную свободу.

В мире происходят непонятные события. Например: люди думают о том, что жить в больших городах – это свободная жизнь.

Конечно, жить в большом городе намного удобнее, чем жить в деревне. Но вы когда-нибудь смотрели на лица жителей больших городов? Я часто наблюдал за их лицами и увидел, что все они чувствуют себя, как рыбы. Рано встают, быстро едут на работу, на лицах нет радости и счастья. Как вы думаете, это свобода? По-моему, нет!

Человек должен спросить себя, душа моя свободна или нет? Сначала мы должны освободить свою душу, а затем двигаться дальше, чтобы освободить душу и жизнь других людей.

Нас, преподавателей русского языка и литературы, всегда радует успех студентов. В ноябре 2018 года студенты нашего факультета завоевали 1 и 2 места на Олимпиаде по русскому языку, проводимой в Анкаре. Двое наших студентов будут участвовать на студенческой конференции в апреле текущего года. Всё это, безусловно, способствует более успешной и быстрой адаптации студентов к русской языковой среде и условиям обучения, повышает их инициативность и ответственность.

170

Хотелось бы подробно остановиться на очень трудном, на наш взгляд, занятии, как «Фонетика». Её проходят всего один семестр на 1 курсе. Всего – 30 часов.

На первых занятиях, мы сразу поняли, что турецким студентам будет нелегко. Первые два-три занятия мы посвятили правописанию и заучиванию букв русского алфавита. Почти все студенты-турки пишут печатными буквами. Они смешивают русские буквы с турецкими. Мы провели исследование ошибок, допускаемых нашими студентами. И в результате выявили часто встречающиеся типы трудностей:

- при списывании текста и выполнении домашнего задания они пропускают буквы и слоги;
- смешивание Ъ и Ь знаков;
- неправильное произношение буквы «Х»; вместо это буквы студенты произносят или «К», или «Н»;
- трудности в произношении согласных: Ц, Ч, Щ; гласных: Э, Ы;
- незнание орфографических правил;
- смешивание гласных и согласных букв;

Для турецких студентов очень трудно произносить мягкие согласные русского языка в составе определённых звукосочетаний. В устной русской речи студентов-турков фиксируются такие произносительные ошибки, как то[лк]о, бо[лн]ой, бо[лш]ой ма[л]чик и т.д..

Анализируя причины допуска вышеуказанных ошибок, мы постарались выяснить причины их появления и способы устранения.

- 1) недостаточность звукобуквенного анализа;
- 2) невнимательность;
- 3) непонимание смысла многих слов на русском языке или же неправильное произношение;

Причины разные, но ответ один – у студентов не сформирован образ слова. Что это такое?

Образ слова – это общность (единство) фонематической (как звучит?), семантической (что обозначает?), грамматической (из каких грамматических элементов состоит и в семью каких однокоренных слов входит?) и графической (как пишется?) природы слова.

Перед тем как что-то написать, студент должен осознавать слово по всем вышеперечисленным параметрам.

Перечислим некоторые методы исправления, применяемые нами на занятиях по фонетике при работе над сформированностью соответствующих навыков и умений:

- регулярная работа над русским алфавитом;
- списывание слов, словосочетаний и предложений;
- отработка произношения;
- чтение вслух сказок, небольших рассказов, стихотворений;
- заучивание русских скороговорок;
- прослушивание и повторение русских слов в алфавитном порядке;
- работа над орфоэпическими нормами и правилами;
- работа над фонетическим разбором слов;
- чтение слов по слогам.

Для выработки произношения мягких согласных, которые сочетаются со следующим твёрдым согласным, мы использовали такого рода упражнения, где в составе слов попарно

противопоставлялись звуко сочетания вроде [л'к] – [лк], [л'ш] – [лш], [л'н] – [лн] и др. Например: сколько – полка, Ольга – Волга, большой – волшебный, больной – волнистый и т. д.

Регулярное применение вышеперечисленных методов на занятиях по Фонетике оказалось успешным. В результате студенты стали более активными на занятиях, мало допускали ошибок, научились делать фонетический разбор слова.

У турецких студентов максимальные трудности вызывают йотированные гласные. В турецком языке нет такого понятия, как оглушение, и в связи с этим турецкие студенты очень часто произносят слова так, как написано. У них бывает очень много акцентологических ошибок. Это связано, как мы уже отмечали, с неправильным ударением. По сравнению с русским языком, в турецком языке ударение практически всегда падает на последний слог. И отметим, что в турецком языке звук не меняется, не становится похожим на другой звук.

Следовательно, принимая во внимание определённые особенности турецкого языка при преподавании русского языка и литературы турецким студентам, мы, преподаватели, должны учитывать возможность появления трудностей в восприятии и осмыслении материала данными студентами. По этой причине при обучении иностранных студентов (в частности, турецких) очень важно применять национально ориентированные упражнения и задания.

В связи с этим, на визовом экзамене по Фонетике студентам были даны следующие задания:

1) Вопрос по теории.

Так как это был промежуточный экзамен, теоретические вопросы были несложными.

2) Практические задания по фонетике. В эти задания был включён и фонетический разбор слов.

3) Тесты по теме «Фонетика».

Результаты визового экзамена, за исключением двух-трёх работ, были положительными.

На III курсе мы столкнулись с трудностями на занятиях по Орфографии и Орфоэпии.

Всем нам известно, что одним из самых трудных сторон в изучении русского языка для турецких студентов является грамматика. Кроме этого, особую трудность у студентов-турков вызывают Правописание и Орфоэпия. В связи с этим, при работе с нашими студентами, мы, в первую очередь, стали уделять главное внимание орфографии и орфоэпии.

Для того чтобы правильно писать по-русски, недостаточно знать только графику. Конечно же, обязательно нужны знания по орфографии, орфоэпии. Но так как Орфография/орфоэпия тесно связаны с Фонетикой, и обучение русскому языку является коммуникативно нацеленным, особое внимание мы обращали на сложности фонетического уровня.

Но многим иностранным преподавателям, работающим в вузах Турции известно, что трудности, которые возникают при обучении фонетике русского языка, вызваны спецификой родного языка турецких студентов.

Выделим наиболее частые ошибки, допускаемые турецкими студентами, на занятиях по орфографии:

- пропуски гласных букв;
- пропуски согласных букв;
- замена гласных и согласных;
- пропуски слогов и частей слова;
- недописывание букв и слогов;
- слитное написание предлогов, отдельное написание приставок;
- прописная буква в собственных именах, в начале предложения;
- правописание звонких и глухих звуков в середине и в конце слова: дуп-дуб, сапошки-сапожки и т.д.

Систематизация ошибок базируется на причинах их появления. Это, в свою очередь, помогает выявить причины затруднений, виды нарушений на занятиях по Правописанию.

Мы уже отметили, что студентами часто нарушается процесс письма. Постараемся выделить нижеследующие виды данных нарушений:

- неправильное произношение звуков речи. Мы уже отмечали, что турецкий студент пишет так, как произносит. Говоря иными словами, отражает своё дефектное произношение.

- нарушение разграничения, распознавания близких звуков речи. В письменной речи это выявляется в замене букв, которые обозначают шипящие и свистящие, глухие и звонкие, мягкие и твёрдые.

- трудности при делении предложения на слова, слов на слоги, звуки.

Характерными ошибками являются:

пропуски гласных и согласных;

перестановка, добавление букв;

перестановка слогов;

слитное написание предлогов с другими словами;

раздельное написание приставки и корня.

- недоразвитие грамматического строя речи. Это выражается в изменении падежных окончаний, неверном употреблении предлогов, числа, рода, пропуске членов предложения, при нарушении последовательности слов в предложении, смысловой связи в предложении.

Определив вид вышеуказанных нарушений (ошибок), можно достичь эффективности коррекционной работы со студентами:

- различные упражнения и задания на закрепление пройденного материала;

- обогащение лексико-грамматического строя речи турецких студентов;

- эмоционально-речевой материал, разнообразные тесты, раздаточный дидактический материал, устные задания могут создать эффективные условия для осмысления нарушений правильной речи и письма;

- внесение различной системы работы будет так, как она будет нацелена на преодоление различных механизмов нарушения.

- постепенное усложнение упражнений, заданий, речевого материала.

При этом новые сложные упражнения и задания нужно представить на простом материале. Постепенно можно переходить к их выполнению на более сложном речевом материале. Освоение словоизменения, словообразования, синтаксической структуры предложения должно быть последовательно, поэтапно.

Если мы хотим достичь того, чтобы исправить нарушения чтения и письма, важно учитывать общие дидактические принципы: осознание, доступность, наглядность, индивидуальный подход. Такая работа, естественно, требовала от нас выдержки и напряжения: как-никак положительные результаты проявлялись не сразу.

-Занятия должны быть регулярными. Начиная их, необходимо регулярно возвращаться к уже пройденному материалу;

-Настойчиво добиваться того, чтобы студент усвоил материал.

-Не переходить к новому материалу, если студенты не усвоили пройденное правило;

-Необходимо постоянно контролировать то, что студент уже усвоил и какие трудности испытывает;

-Регулярно проводить работу по общему развитию речи.

Известно, что занятия дадут эффективный результат только в том случае, если они интересны студенту. Достаточно наше желание, вера и терпение.

В заключении хотим отметить, что в преподавании любого предмета возникают некоторые трудности. Задача преподавателя – выявить причины появления этих трудностей, найти пути и способы их преодоления.

Список литературы

1. Дюби Ж. *Развитие исторических исследований во Франции после 1950 г. // Одиссей. Человек в истории: культурно-антропологическая история сегодня.* М: Наука, 1991. С. 48-59.
2. Крысько В. Г. *Этническая психология.* Учебное пособие. Серия: высшее профессиональное образование. М: Академия, 2008. 320 с.
3. *Религиозные традиции мира, Т. 2.* – М: Крон-Пресс, 1996. – 640 с.

AĞRI İLİNİN CUMHURİYET DÖNEMİ NÜFUS SEYRİ (1923-2018)
The Population Course of Ağrı Province During The Republic Period (1923-2018)

İsmail ÖZDOĞAN

Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

ismailozdogan04@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9658-7296>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute AİCUSBED 5/1 Nisan/April 2019 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	21.03.2019-
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	12.04.2019
Sayfa- <i>Pages</i> : 177-206	 10.31463/aicusbed.543002

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

AĞRI İLİNİN CUMHURİYET DÖNEMİ NÜFUS SEYRİ (1923-2018)

The Population Course of Ağrı Province During The Republic Period (1923-2018)

İsmail ÖZDOĞAN

Öz

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat Bölümü'nde yer alan Ağrı ilinin Cumhuriyet dönemine ait (1927-2018) nüfus değişimini ortaya koymak bu çalışmanın amacını oluşturmuştur. Ağrı ili nüfusu Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet döneminde sürekli bir değişim içerisinde olmuştur. Araştırmada 1927-2018 yılları arasındaki dönemsel sayım sonuçlarından faydalanılmıştır. Sayım sonuçlarının değerlendirilmesi ile elde edilen veriler tablo ve grafikler haline dönüştürülmüştür. Grafik ve tablolardan yararlanılarak sayım dönemlerindeki nüfus seyri hakkında fikir yürütülmesine çalışılmış ve dönemsel değerlendirmeler yapılmıştır. Bu bağlamda Ağrı ili nüfus seyri 1927-2018 sayım dönemlerine göre değerlendirmeye alınmıştır. Ağrı'nın nüfusu 1927 yılından 2011 yılına kadar sürekli artmıştır. 2017 yılına kadar azalma eğiliminde olan nüfus 2018 yılında tekrar artma eğilimine girmiştir. Ancak Türkiye'nin 1927-2018 yılları arasındaki nüfusuna bakıldığında sürekli arttığı görülmektedir. Sonuç olarak Ağrı ilinde nüfus, geçmiş 91 yılda 5 kattan daha fazla artarak 103.562 kişiden 539.657 kişiye yükselmiştir. Erkek nüfus oranı kadın nüfus oranından fazla olmuştur. Kentsel nüfus oranı 2010 yılından sonra kırsal nüfus oranını geçmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ağrı, Nüfus Seyri, Nüfus Sayımı, Göç

Abstract

The aim of this study was to determine the population variation of Ağrı province (1927-2018) in the upper Murat section of eastern Anatolia region. The population of Ağrı province was in constant change before the Republic and during the Republic period. The results of the periodic census between 1927 and 2018 were used in the study. The data obtained through the evaluation of the census results have been converted into tables and graphs. Using graphs and tables, a suggestion was tried to be made about the population course during the census periods and periodic evaluations were made. In this context, the population course of Ağrı province was evaluated according to the counting periods of 1927-2018. Ağrı's population has increased steadily from 1927 to 2011. The population, which was in decline until 2017, has entered an upward trend again in 2018. However, Turkey's population between 1927 and 2018 has increased steadily. As a result, population in the province of Ağrı increased by more than 5 times in the past 91 years and increased from 103.562 people to 539.657 people. The male population rate was higher than the female population rate. Urban population ratio has passed the rural population rate since 2010.

Key Words: Ağrı, Population Course, Census, Migration

Giriş

Nüfus; belirli bir sayım gününde, belli bir arazi parçası üzerinde belirlenen toplam insan sayısı demektir (Doğanay, Özdemir ve Şahin, 2012; 6). Nüfus, ülkelerin en önemli zenginlik kaynağıdır. Çünkü bir ülkenin kalkınabilmesi için farklı üretim

alanlarındaki iş yerlerinde işgücü olarak insana gereksinim duyulmaktadır. Nüfusu fazla olan ülkeler iş gücü temininde sıkıntı yaşamazlar. Nüfusu iyi eğitilmiş insanlardan oluşan bir ülkede eğitim, sağlık, bankacılık, turizm gibi hizmet sektörlerinde çalıştırılmak üzere eleman bulmak kolaydır(Şahin, Doğanay, Özcan , 2007:286).

Sosyal bilimlerde güncelliğini asla yitirmeyen konulardan birisi ve belki de en önemlisi nüfustur. Nüfusun dağılışı, yoğunluğu, yaş ve cinsiyet yapısı, çalışma durumu, bağımlı nüfus oranı gibi birçok özelliğin yanında nüfus hareket yeteneği de diğer pek çok konu arasında nüfusu özel ve önemli kılmaktadır (Zaman ve Coşkun, 2008: 263). Nüfus, her an değişen, hareket halindeki bir olaydır. Bir yandan doğumlar, diğer taraftan ölümler gerçekleşmekte, göçler yaşanmakta ve insanların nitelikleri zamanla değişmekte, hepsinden önemlisi nüfus sayısında ve niteliklerinin dağılışında değişiklikler meydana gelmektedir (Özgür, 2011:5). Dünya nüfusunun dağılışı ve yoğunluğu sürekli bir değişim ve hareket halindedir. Bugünkü nüfus dağılışı sanayileşmenin başladığı 19.yy. başlarındakinden çok farklıdır. Bu durum ise nüfustaki değişimleri yaratan üç unsurun; doğumlar, ölümler ve göçlerin birbirlerini etkilemelerinin sonucu olarak meydana gelmiştir (Tümertekin ve Özgüç, 2016: 228).

Nüfus ile ilgili çalışmalarda verinin çeşitliliği ve zenginliği oldukça önemlidir. Bu değerler nüfusun seyri hakkında bizlere bilgi veren oransal değerler ve sayılardır. Bu sayede nüfus değişimi ile sosyo-ekonomik ve çevresel faktörlerin ilişkilendirilmesi mümkün olabilmektedir. Nüfus ve onun ortak özellikleri olarak değerlendirilen doğumlar, ölümler ve göçler sürekli hareket halindedir. Bu nedenle de maliyeti oldukça yüksek olmakla birlikte, güncel nüfus istatistiklerini yenilemek bir zorunluluktur (Özgür, 2011: 9). Nüfusla ilgili veriler genellikle sayımlarla toplanmaktadır. Bazı gelişmiş ülkelerde yıllarca sayım yapılmadan nüfusla ilgili özellikler izlenebilmektedir (Tümertekin ve Özgüç , 2016: 214).

Ülkemizde ilk nüfus sayımı 28 Ekim 1927 tarihinde yapılmış olup bu sayımın sonuçları 1928'de basılıp yayınlanmıştır. Buna göre 1927 yılında ülkemiz nüfusunun 13,6 milyon olduğu belirtilmiştir. Sonraki nüfus sayımı 1935 yılında yapılmış, daha sonraki dönemlerde sonu 0 ve 5 ile biten yıllarda yani 5 yılda bir yapılması planlanıp yapılmıştır. 1990 yılında kabul edilen ve yürürlüğe giren yasa ile on yılda bir nüfus sayımı yapılması kararlaştırılmıştır. 2006 yılında çıkarılan 5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanununa göre Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) yönetmeliği yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete, 2006). 2007 yılından itibaren ülkemizde Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) ile nüfus sayımları yapılmakta ve Ocak ayının sonunda sonuçlar ilan edilmektedir. 1927 yılında yapılan genel nüfus sayımı sonrasında 13,6 milyon olarak belirlenen Türkiye nüfusu; 2018 yılı nüfus sayımına göre 82 milyon 3 bin 882 kişidir. 1927 yılından 2018 yılına kadar ülkenin nüfusu 6 kattan daha fazla artmıştır.

Türkiye'nin 1927-2018 yılları arasındaki nüfus sayımları ile ilgili genel bir değerlendirme yapılırsa; Türkiye nüfusu hiçbir sayım döneminde azalmamıştır.

Nüfusun seyri hep pozitif değerlerde seyretmiştir. Kentsel nüfus oranı artarken kırsal nüfus oranı azalmıştır (Tablo.1).

Türkiye nüfus artışı teşvik eden esas etken, doğal nüfus artışı olup, diğer bir faktör Türkiye'ye olan göçlerdir. Artış hızında göze çarpan en önemli özellik, doğal artış hızının eskiye göre giderek azalmasıdır (Doğanay ve Orhan,2016:175-176). Nitekim Tablo.1 incelendiğinde ülkemizde özellikle 2000'li yıllarda nüfus artış hızının düştüğü görülmektedir. Ancak 2017 yılına kadar devam eden artış hızındaki düşüş 2018 yılında tekrar yükselmiştir.

Çalışma sahasını oluşturan Ağrı ili ülkemizin doğusunda 39°05' -40°07' Kuzey enlemleri ile 42°20' - 44°30' Doğu boylamları arasında, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat Bölümü'nün sınırları içerisinde bulunur.

Ağrı ili üç yöreye ayrılır. Bunlardan biri; Ağrı, Eleşkirt, Taşlıçay ve Diyadin'in içerisinde bulunduğu Eleşkirt-Ağrı Yöresidir. İkincisi; Doğubayazıt ilçesinin içerisinde bulunduğu Doğubayazıt Yöresidir. Üçüncü yöre ise Murat Boyu Depresyonları Yöresidir. Hamur, Tutak ve Patnos ilçeleri bu yörenin sınırları içerisinde bulunur.(Arınç,2016: 150-170). İlin yüzölçümü 11.376 km²'dir. Deniz seviyesinden yükseltisi 1640 m'dir. Doğu sınırını Türkiye-İran arasındaki devlet sınırının bir bölümü oluşturmaktadır. Kuzeyde Kars ili, kuzeydoğuda Iğdır ili, güneyde Van ili, güneybatıda Bitlis ve Muş illeri ile sınırdır. Batıda ise Erzurum ili ile sınır oluşturmaktadır (Şekil.1).

Araştırma sahasının tarihinin çok eski olduğu bilinmektedir. Ağrı, Anadolu'nun en eski yerleşim yerlerinden biridir. Ağrı ilinin ilk yerleşik toplumu Hititlilerin bölgede egemenliklerinin azalmasıyla Orta Asya'dan gelip Azerbaycan ile Doğu Anadolu Bölgesi'ne yerleştikleri kabul edilen Hurrilerdir (Alpaslan,1995 ve Kırzioğlu,1953). Orta Asya'dan gelen kavimlerin Anadolu'ya girişleri sırasında Ağrı bir geçiş kapısı olmuştur. Bundan dolayı il birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Ancak medeniyetlerin göç güzergâhında olduğu için bu bölgede çok köklü bir medeniyet oluşmamıştır. Bu bölgede ilk kurulan medeniyetin Hititler olduğu düşünülmektedir. Araştırma sahasında bazı ilçelerde ve köylerde bulunan tarihi kalıntılar yerleşme alanının uzun süre Urartuların egemenliğinde kaldığını göstermektedir. Sırasıyla araştırma sahasında Persler, Bizanslılar, Abbasiler, Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletleri ile Safevi Devleti egemen olmuştur. Sonuçta 1548 yılında İran Seferi sonucunda Osmanlı hâkimiyetine girerek Van eyaletine bağlı Bayezid sancağı olmuştur. Bu sancak tarihte bazen Erzurum eyaletine bazen de Van eyaletine bağlanmıştır (Karataş,2014:5). 1927 yılına kadar araştırma sahası Bayezid olarak bilinmektedir.1834 yılında bucak, 1869 yılında ilçe olan Ağrı 1927 yılında il statüsüne kavuşmuştur (Alpaslan, 1982, Alpaslan, 1998, Kaya, 2001, <http://www.agri.gov.tr>, 2019).

Tablo 1. Türkiye Nüfusunun 1927-2018 Dönemindeki Seyri

Yıl	Nüfus (bin)	Dönemler arası artış oranı %
1927	13064	-
1935	16158	21,1
1940	17821	17,0
1945	18790	10,6
1950	20947	21,7
1955	24065	27,8
1960	27755	28,5
1965	31391	24,6
1970	35605	25,2
1975	40348	25,0
1980	44737	20,7
1985	50664	24,9
1990	56473	21,7
2000	67804	18,3
2007	70586	13,1
2011	74724	14,24
2017	80810	13,04
2018	82003	14,7

Kaynak: DİE ve TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Şekil.1. Ağrı İli Lokasyon Haritası

Amaç ve Yöntem

Bu çalışmanın amacı, Ağrı ilindeki nüfusun 1927-2018 yılları arasındaki sayım dönemlerine göre değişimini ve bu değişimde etkili olan faktörleri coğrafi bakış açısıyla ortaya koymaktır. Tarih sınırlandırılması yapılmasındaki neden ise ülkemizdeki ilk nüfus sayımı ile en son yapılan sayım arasında kalan dönemleri incelemek olmuştur.

Ağrı ilinin nüfus seyri ile ilgili sağlıklı bir çalışma yapılabilmesi amacıyla nicel bir çalışma olarak tasarlanmış, mevcut veriler değerlendirilip analiz edilmiştir. Araştırma ile ilgili 2007 öncesi veriler Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE)'nin, 2007 sonrası veriler ise Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verileri alınarak değerlendirilmiştir. Bu istatistik veriler, yıllıklar, bültenler ve araştırma sahasıyla ilgili literatür kaynaklar baz alınarak tablolar, grafikler ve haritalar oluşturulmuş, ilin nüfus değişiminin daha net yorumlanabilmesi sağlanmıştır. Çalışmada kullanılan haritalar ArcGIS 10.5 programında çizilmiştir. Nüfusun seyrinde etkili olan göç, doğum ve ölüm oranlarının etkili olduğu nüfus artış oranları sayım dönemlerine göre tespit edilip nüfus coğrafyası metodolojisi ile yorumlanmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet döneminde nüfus seyri incelenirken belirtilen zaman aralığı üçe bölünerek incelenmiştir. 1927-2018 yılları arası sayım dönemleri incelenmiş ve değerlendirilmiştir. 1927 yılından 2011 yılına kadar Ağrı nüfusu artış eğiliminde iken 2011- 2017 yılları arası azalmış 2017-2018 arasında tekrar artışa geçmiştir. Çalışmada bu dönemler arasındaki değişimin nedenleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Yine ilçelerin nüfusları, 1927-2018 yılları arasındaki değişimleri irdelenmiştir. Nüfus hareketlerinin bir diğer ögesini oluşturan göçler ile ilgili veriler değerlendirilerek ilin göç potansiyeli ortaya konmaya çalışılmıştır. İlin idari yapısının 1927-2018 yılları arasındaki analizi de yapılarak nüfusun seyri değerlendirilmiştir.

Cumhuriyet Öncesi Dönem

Cumhuriyet öncesi nüfus hakkındaki bilgileri; tarihçilerin bazı genel tahminlerine kaynaklık eden Tahrir Defterleri, Mühimme Defterleri, seyahatnameler, vakfiyeler, salnameler ve benzerlerine dayanır. Ancak ileri sürülmüş olan bu tür nüfus verilerinden yararlanılarak, nüfusun geçmiş dönemlerine ilişkin sosyal ve ekonomik yapısı ve diğer özellikleri hakkında ayrıntılı bilgiler ortaya koymak, oldukça zordur (Doğanay ve Orhan, 2016: 169). Belirtilen kaynakların verileri çoğu zaman birbirleri ile örtüşmemektedir. Bu verilerin oluşturulduğu dönem ile Cumhuriyet Dönemi'ndeki verilerin farklılık göstermesi, döneme ait kaynak yetersizliği ve verilerin sağlıklı olması nedeniyle söz konusu dönemin nüfus özelliklerini açıklamak güç olmaktadır (Zaman ve Coşkun, 2008: 265).

Bayezid Sancağı¹ 1890 sayımına göre; Bayezid, Diyadin, Eleşkirt, Tutak (İntab), Karakilise kazalarından oluşmaktaydı. Bu beş kazada 418 köy 19 nahiye ve toplamda 47.236 kişiden oluşmaktaydı (Karataş, 2011:111). Karagel'e (2010) göre; 1864

¹ Cumhuriyet öncesi dönemde yapılan idari taksimat gereği sancak, kaza, vilayet terimleri kullanılmıştır.

tarhli Teşkil-i Vilayet Nizamnamesi' ne göre Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki idari taksimatta Bayezid, Erzurum vilayetine bağılı bir sancak olduğu; bu sancağı bağılı kazaların; Bayezid, Diyadin, Hamur, Abtal, Batnus, Şiran, Eleşkirt, Ahlat ve Karakilise (Ağırı) olduğu ifade edilmiştir (Karagel, 2010:50). Osmanlı istatistiklerine göre Bayezid sancağının 1877' de toplam nüfusu 37.457 kişi iken; 1881-1893 yılları arasında 57.067 kişi; 1906 yılında ise toplam nüfusun 77.342 kişi olduğu belirtilmiştir (Karataş, 2011: 114-115). 1896 yılında Bayezid merkez, Antap, Karakilise ve Eleşkirt'te toplamda 77126 kişinin yaşadığı belirtilmiştir (Karataş, 2010:103)(Tablo.2)

Vital Cuiet, XIX. yy sonunda Anadolu'da yaptığı gezilerden sonra Bayezid sancağının; Bayezid, Diyadin, Karakilise, Eleşkirt, Antap olmak üzere 5 kazası, 18 bucağı 418 köyü olduğunu belirtmiştir (Alpaslan, 1995; 59). Karataş (2011)' a göre, 1896/1312 sayılı vilayet salnamelerine ve nüfus istatistiklerine göre Bayezid sancağının 1896 yılındaki nüfusu 82.573 kişi olduğu tespit edilmiştir. Ancak Karataş, salnameler ile Osmanlı nüfus istatistikleri arasında fark olduğunu ve salnamelerde verilen bilgilerin tartışmaya açık olduğunu belirtmiştir (Tablo.3).

Tablo.2.Cumhuriyet Öncesi Ağırı (Bayezid) Nüfusu

Yıl	Nüfus
1578	17.782
1871	21.005
1872	26.630
1893	57.000
1900	49.900
1906	77.000

Kaynak: Alpaslan, Her Yönüyle Ağırı, 1995:53,56,58,59, Karataş , 2011; 111-115, Karagel,2010: 50

Doğu Anadolu Bölgesi'nin birçok yerinde olduğu gibi Ağırı ilinde de 1918-1919 yılları arasında Ermeniler tarafından Türk nüfusuna baskı ve zulüm yapılmıştır. Bu baskı sonucunda yörede bulunan birçok insan göç etmiş köyler boşalmıştır. Zulümden , baskıdan ve hakarettten kaçan Türk nüfus ova çevresindeki dağlık alanlarda köyler kurmuşlar ve buralara yerleşmişlerdir (Kaya, 2001; 115). 1910 yılında nüfusunun 79.200 kişi civarında olduğu araştırma sahası, Rus işgalinden kurtarıldığı 1918 yılında nüfusunun tahminen 40-45 bin arası olduğu tahmin edilmektedir. Yaklaşık 30-35 bin kişinin göçüne ve çok sayıda insanın ölümüne neden olan söz konusu olaylar araştırma sahasının nüfus bakımından küçülmesine ve ekonomik olarak zayıflamasına neden olmuştur (Kaya, 2001: 266). Dolayısıyla araştırma sahası bu durumdan olumsuz etkilenmiştir.

Tablo 3. 1896/1312 Tarihli Vilayet Salnamesi' ne Göre Bayezid'in Nüfusu

Yerleşim yeri	Toplam Nüfus	Nahiye sayısı	Köy Sayısı
Bayezid	18.489	2	113
Diyadin	12.358	3	94
Karakilise	15.110	3	55

Ağrı İlinin Cumhuriyet Dönemi Nüfus Seyri (1923-2018)

Tutak	12.097	3	55
Eleşkirt	24.521	7	126
Toplam	82.573	18	443

Kaynak: Karataş , 2011:114

Cumhuriyet Dönemi Ağrı Nüfusu

Türkiye’de ilk düzenli nüfus sayımı Cumhuriyet döneminde yapılmıştır (28 Ekim 1927). Ancak bu ilk sayım dönemi öncesine ait bazı nüfus verileri de bulunmaktadır. Bunlardan birisi olan Bayezid vilayetinin nüfusuyla ilgili 18 Haziran 1924’te Bayezid Valisi Mübadele İmar ve İskân Vekâletine ve Muhacirin Müdüriyetine verilen bilgide, Bayezid iline göç eden muhacirler olduğu tespit edilmiştir (Arslan, 2007:345). Bu muhacirlere ait bilgiler Tablo.4’te verilmiştir.

1927-1935 yılları arasında Ağrı (Bu dönemde adı Kırkkilise), idari açıdan Bayezid iline bağlı bir ilçe konumunda idi. 1927 yılında tablo.5’ teki verilerden de görüldüğü gibi Ağrı ilinin idari yapısı ile bugünkü Ağrı’nın idari yapısı arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. 1927 yılında Ağrı Bayezid iline bağlı bir ilçedir. Bayezid ili, merkez olmak üzere Kırkkilise, İğdır, Kulp (Tuzluca), Diyadin, Eleşkirt ve Tutak ilçelerinden oluşmaktaydı (Şekil.2) Nitekim 14 Haziran 1934 tarihli Resmi Gazetede hükümetin aldığı kararla Bayezid vilayetine bağlı bulunan İğdır ve Tuzluca (Kulp) kazaları bu vilayetten ayrılarak Kars vilayetine bağlanmış, aynı zamanda günümüzde Muş İline bağlı olan Malazgirt ise Bayezid vilayetine bağlanmıştır (Resmi Gazete, 1934:3981) (Şekil.3). Bu dönemde Türkiye’de yapılan genel nüfus sayımında Bayezid merkez ilçe olmak üzere, Kırkkilise (Karaköse), Tuzluca (Kulp), İğdır, Diyadin, Eleşkirt ve Tutak olmak üzere 7 yerleşim birimi bunlara bağlı olan nahiye ve köylerde tespit edilen nüfus 102.434 kişidir. Türkiye nüfusu içindeki payı yaklaşık olarak % 0,75’dir. Bu nüfustan 46.700’ ü (% 45,59) kadın nüfusu, 55.734’ ünü ise (% 54,41) erkek nüfusu oluşturmaktadır. Yine aynı dönemde ilin kırsal nüfusu 87.992 (% 85,9) iken; kentsel nüfusu 14.442 (% 14,9)’dir.

Tablo.4. Bayezid Sancağına 1924 Yılında Yerleştirilen Göçmenler ve Ülkeleri

Kazalar	Gelen Hane Sayısı	Geldiği Yer
Bayezid Merkez Vilayeti	446	Ermenistan
	180	İran
Karaköse	30	Ermenistan
Tutak	237	Ermenistan
Kulp (Tuzluca)	20	İran
İğdır	298	Ermenistan
	79	İran

Kaynak: Arslan, 2007: 34

Şekil 2. 1927 Yılında Bayezid İli İdari Sınırları

1934 Yılı sayım döneminde bugün Muş ili sınırları içerisinde bulunan Malazgirt ilçesi, Ağrı iline bağlanmıştır (Şekil.3). 1935 yılında hükümetin aldığı kararla 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun 9. maddesine göre merkezi Karaköse olan Bayezid vilayetinin adı Ağrı'ya ve merkezi Bayezid olan Karaköse kazasının adının da Doğu Bayezid'a çevrilmesi kararlaştırılmıştır. Bu düzenleme ile birlikte il merkezi Karaköse olmuştur (Resmi Gazete, 1935: 5281).Yine 1936 yılında alınan bir kararla Ağrı vilayetine bağlı olan Doğu Bayezid kazasının merkezinin şimdiki bulunduğu yerden kaldırılarak transit istasyona götürülmesi kararlaştırılmıştır (Resmi Gazete, 1936: 7194). 1935 yılında bugün ilçe idare statüsünde olan Taşlıçay, Hamur ve Patnos'un diğer ilçelerin nahiyeleri olduğu görülmektedir. Hamur; Karaköse merkez ilçesine bağlı bir nahiye olarak verilmiş ve toplam nüfusu 8.285 kişi olduğu tespit edilmiştir. Taşlıçay, Diyardin ilçesine bağlı bir nahiye olarak alınmış toplam

Şekil.3.Ağrı İli 1935 Yılı İdari Sınırları

nüfusu 5.718 kişiden oluşmuştur. Patnos, Malazgirt ilçesine bağlı bir nahiye olarak alınmış, nüfusu 1.984 kişi olduğu görülmektedir. Malazgirt'e bağlı nahiyeler Nurettin (4.454 kişi) ve Sultan Mut (2.416 kişi) nahiyeleridir.1935 yılında Ağrı'nın nüfusu 1927 yılına göre 4.770 kişi artarak 107.206 kişi olmuştur. Bu nüfusun 55.967 (%52.21) kişisi erkek nüfustan; 51.209 (%47,79) kadını nüfusundan oluşmaktaydı. Bu dönemde de erkek nüfus sayısı kadın nüfus sayısından fazla olmuştur. Kentsel nüfus 12.504 kişi (%11,6) iken; kırsal nüfus 94.702 kişi (%88,4)'dir. Bir önceki sayım dönemine göre nüfus artış oranı ‰ 5.69 olmuştur. Aynı sayım döneminde Türkiye nüfusundaki artış oranı ‰ 21,10 olmuştur.1935 yılı sayımına göre Ağrı ili nüfusunun Türkiye nüfusuna oranı % 0,66'dır (Tablo.5).

1940 yılına kadar nüfustaki artışın en önemli sebeplerinden biri Türkiye'ye yerleşen göçmenlerden bir kısmının buraya yerleştirilmesidir. Kitlesele göçte ilk yıl içerisinde gelen göçmenlerin büyük bir çoğunluğu Trakya'ya yerleştirilmiştir. Trakya'da iskândan sonra artık göçmen yerleştirecek alan kalmayınca 1936 yılında alınan ikinci bir kararla göçmen iskân alanlarının sayısı arttırılarak Tokat, Çorum, Aydın, Muğla, Isparta, Burdur, Manisa, Denizli, Antalya, Balıkesir, İzmir, Elaziz, Van, Muş, Diyarbakir, Ağrı, Kars ve Sivas'a göçmen sevk edilmesi ve yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır (Duman, 2009: 482).

Tablo.5. Ağrı İlinde Nüfusun Sayım Dönemlerine Göre Seyri (1927-2018)

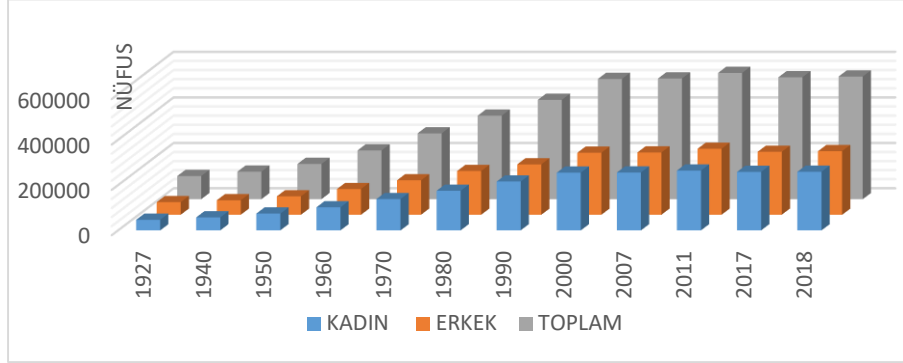
Yıllar	Kadın	Erkek	Toplam	Erkek %	Kadın %	Artış ‰	Türkiye nüfusuna Oranı %
1927	46.700	55.734	102.434	54,41	45,59	-	0,75
1935	51.239	55.967	107.206	52,21	47,79	5,69	0,66
1940	57.384	64.093	121.477	52,76	47,24	24,99	0,68
1945	63.834	69.670	133.504	52,19	47,81	18,88	0,71
1950	74.121	81.334	155.455	52,32	47,68	30,44	0,74
1955	84.810	96.538	181.348	53,23	46,77	30,81	0,75
1960	101.737	113.381	215.118	52,71	47,29	34,15	0,77
1965	116.565	130.396	246.961	52,8	47,2	27,61	0,78
1970	138.058	152.253	290.311	52,44	47,56	32,34	0,81
1975	153.525	176.676	330.201	53,51	46,49	25,75	0,81
1980	174.696	193.313	368.009	52,53	47,47	21,68	0,82
1985	202.643	218.488	421.131	51,88	48,12	26,97	0,83
1990	215.766	222.327	437.093	50,64	49,36	7,44	0,77
2000	254.849	273.895	528.744	51,81	48,19	19,03	0,77
2007	255.636	275.243	530.879	51,85	48,15	3,96	0,75
2011	264.139	291.340	555.479	52,4	47,6	11,32	0,74
2017	258.306	277.979	536.285	51,84	48,16	-5,86	0,66
2018	258.734	280.923	539.657	52,05	47,95	6,3	0,65

Kaynak: TÜİK verileri (1927-2018)

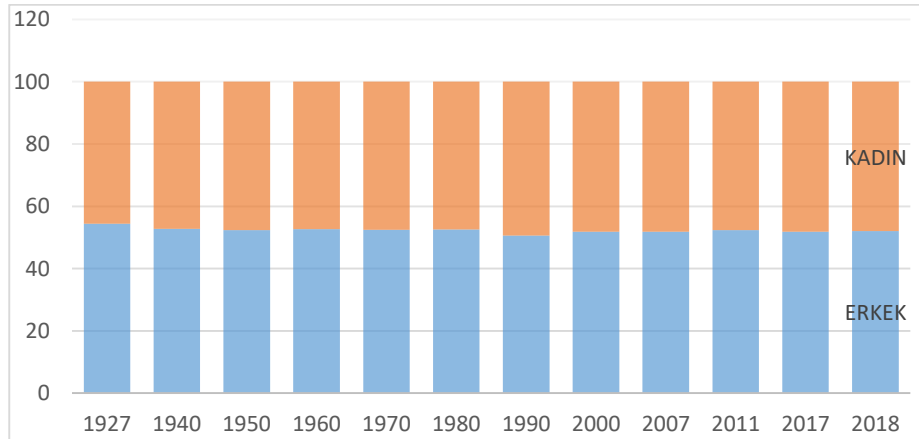
1940 yılı sayım döneminde Ağrı ilinin toplam nüfusu 121.477'dir. Bu nüfusun 64.093 kişi (%52,76) erkek nüfustan, 57.384'ü (%47,24) kadın nüfustan oluşmaktadır. Kırsal nüfus 103.846 kişi (%85,4) kentsel alanda yaşayan insan sayısı 17.631 kişi (%14,5)'dir. Nüfusun bir önceki sayım dönemine göre artış oranı %24,99 'dur. Nüfustaki artış miktarı 14.271 kişidir.

Şekil.4. Ağrı İli 1927- 2018 Nüfus Seyri

Türkiye nüfus artış oranı %19,59 olmuştur. Bu sayım döneminde toplam nüfusun

Türkiye nüfusuna oranı %0,68 olmuştur. Bu dönemde nüfus değişimine bakıldığında bütün ilçelerde ve il merkezinde nüfusun arttığı görülmektedir.1940 yılı sayımında Malazgirt Muş iline bağlanmış, Patnos ilçe olmuştur. Hamur yine merkeze bağlı bir nahiye olarak geçmektedir. Taşlıçay, Diyadin ilçesine bağlı bir nahiye olarak geçmektedir (Şekil 4, Nüfusu 6.607 kişi). Patnos'un ilçe statüsüne alınması ile beraber Dedeli (3.748 kişi), Sarısu (3.700), Sultan Mut (1083 kişi) nahiyeleri bu ilçeye bağlanmıştır. Bu sayım döneminde Patnos'un nüfusu toplamda 13.065 kişidir.

Şekil.5. Ağrı İli Kadın-Erkek Nüfus Oranı Grafiği (1927-2018)

1940-1945 yılları arası, Türkiye'de nüfus artış hızının o zamana kadar ki en az olduğu dönemlerden biridir. Bu artış oranının düşük olmasının nedenleri; savaş

hazırlık, yetişkin erkek nüfusun askere alınması, açlık, kıtlık ve sefaletten dolayı sivil insanlarda görülen ölümlerdir (Doğanay ve Orhan, 2016: 176). 1945 yılı sayım sonuçları değerlendirildiğinde; Ağrı ilinin toplam nüfusu 133.504 kişidir. Bu nüfusun 69.670'ini erkek nüfus (%52,18); 63.684' ünü de kadın nüfus (%47,81) oluşturmaktadır. Kırsal alanda yaşayan insan sayısı bu dönemde 114.001 kişi olurken (%85,39); kentsel alanda yaşayan insan sayısı 19.503 kişi (%14,61) olmuştur. 1945 yılında nüfus artış oranı %18,88'dir. Nüfus artış oranında bir önceki sayım dönemine göre %6,11 oranında düşüş vardır. Aynı sayım döneminde Türkiye nüfus artış oranı %10,59'dur. Türkiye'nin nüfus artışında da bu dönemde ciddi bir düşüş olmuştur.

1950 yılı sayımı incelendiğinde araştırma sahasında 81.334 erkek (%52,32), 74.121 kadın (%47,68) olmak üzere toplamda 155.455 kişi sayılmıştır. Bu nüfusun Türkiye nüfusuna olan oranı % 0,74' tür. Bir önceki sayım dönemine göre artış oranı %30,44'tür. Artış oranının bu kadar yüksek olmasının nedeni asker nüfusun terhis edilmesidir. Aynı sayım döneminde Türkiye nüfus artış oranı %21,73 olarak hesaplanmıştır. Bu dönemde kırsal alanda yaşayan insan sayısı 134.334 kişi (%86,4) iken; kentsel alanda yaşayan insan sayısı 21.211 (%13,6) kişidir.

Şekil.6. Ağrı İlinin 1940 yılı idari sınırları

1950-1955 dönemi Türkiye'de siyasi istikrarın sağlandığı, kalkınma hamlelerinin olduğu bir dönemdir. 1950-1955 döneminde en hızlı kentleşmenin olduğu dönem yaşanmıştır. Ancak bu dönemde yeterli bir sanayileşme gerçekleşmemiştir. Kentsel alan tanımı sadece idari bölünüşe ya da nüfus büyüklüğüne dayanan bir ayırım olarak kalmış, kente özgü yaşam biçimi ve değer yargıları gelişmemiştir. Dolayısıyla kırdan kente göçün, il genelindeki yüksek doğurganlığı aşağı çekecek bir etkisi olmamıştır. (Kaya, 2001; 270). 1955 yılı sayım sonuçları değerlendirildiğinde toplam nüfusun 181.348 kişiden oluştuğunu, bu

nüfusun 84.810 (%46,77)'ünün kadın olduğu; 96.538 (%53,23) kişinin de erkek olduğu görülmektedir. Nüfus artış oranının ‰ 30,81 olduğu görülmektedir. Bu sayım döneminde Türkiye nüfusunun artış oranı ‰ 27,75'tir. Yine Ağrı ilinin Türkiye nüfusuna oranı ‰ 0,75'tir. Kırsal nüfusu 147.975(%81,5) kişi iken; kentsel nüfusu 33.373 (%18,5) kişidir. Bu dönemde kırsal nüfus oranı azalmaya başlarken kentsel nüfus oranı artmaya başlamıştır. Bu dönemdeki önemli olaylardan biri de Taşlıçay'ın Diyadin ilçesinden ayrılarak ilçe statüsüne getirilmesidir(Resmi Gazete, 1954: 8532).

1955-1960 yılları arası Türkiye'de ve araştırma sahasında en yüksek nüfus artış hızının olduğu dönemlerdir. Bu yüksek artış oranı iki önemli faktöre bağlanabilir: Bunların birincisi, bu devre Cumhuriyet Türkiye'sinin en hızlı kalkınma dönemidir. Bir diğeri ise yurtdışından Türkiye'ye katılan nüfus faktörüdür (Doğanay ve Orhan, 2016: 177).

1960 yılındaki nüfus sayımı Ağrı merkez olmak üzere toplamda 8 ilçesinde de yapılmıştır. Kadın nüfus sayısı 101.737 (%47,29); erkek nüfus sayısı 113.381 (%52,71) kişi olup, toplam nüfus 215.118 kişidir. Bu sayım döneminde araştırma sahasının nüfusu 200 bini, kadın ve erkek sayıları da 100 bini geçmiştir. Nüfusun artış oranı ‰ 34,15 olmuştur. Bu sayım döneminde Türkiye'nin nüfus artış oranı ‰ 28,53 olmuştur. Yine bu dönemde araştırma sahasının nüfusunun Türkiye nüfusuna oranına bakıldığında ‰ 0,77 olduğu görülmektedir.

Tablo.6.Ağrı Nüfusunun Kır-Kent Dağılışı (1927-2018)

Yıl	Kırsal Nüfus	Oranı %	Kentsel Nüfus	Oranı %
1927	87.992	85,9	14.442	14,9
1935	94.702	88,4	12.504	11,6
1940	103.846	85,4	17.631	14,5
1945	114.001	85,39	19.503	14,61
1950	134.334	86,4	21.211	13,6
1955	147.975	81,5	33.733	18,5
1960	173.798	80,8	41.320	19,2
1965	193.541	78,4	53.420	21,6
1970	217.738	74,9	72.573	25,1
1975	237.815	72,02	92.386	27,98
1980	259.595	70,5	108.414	29,5
1985	279.279	66,3	141.852	33,7
1990	278.335	63,6	158.758	36,4
2000	276.435	52,28	252.309	47,72
2007	248.515	46,8	282.361	53,2
2011	264.575	47,5	290.904	52,5
2017	230.754	43	305.531	57
2018	235.114	43,5	304.543	56,5

Kaynak: DİE ve TÜİK verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

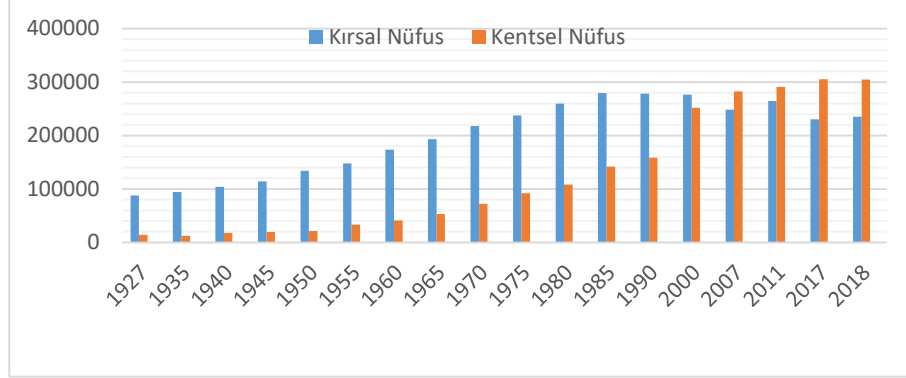
Ağrı ilinde 1960 yılında kırsal nüfusun 173.798 (%80,79) kişi, kentsel nüfus sayısının da 41.320 (%19,21) olduğu görülmektedir. Son üç sayım döneminde dikkat çeken durum kırsal nüfus oranının azaldığı kentsel nüfus oranının ise arttığıdır. Yine bu sayım döneminde Ağrı merkeze bağlı bir nahiye olan Hamur, ilçe statüsüne alınmıştır (Resmi Gazete, 1957; 17443) (Şekil.7). Bu dönemde nüfus artış oranının azalmasının nedenleri arasında 1958'den başlayarak yurt dışına yapılan göçlere Ağrı halkının da katılmasıdır.

Şekil.7.Ağrı İlinin 1960 Yılı İdari Sınırları

1965 yılında araştırma sahasının nüfusu 116.565 kadın (%47,2); 130.396 erkek (%52,8) nüfusu olmak üzere toplamda 246.961 kişidir. Bu dönemdeki nüfus artış oranı %27,61'dir. Aynı dönemde Türkiye'deki nüfus artış oranı %24,62'dir. Ağrı ilinin 1965 yılındaki nüfusunun Türkiye nüfusuna oranı %0,78'dir. İlin kırsal nüfusu 193.541 kişi (%78,4) iken, kentsel nüfus oranı 53.420 (%21,6) kişidir. Bu dönemde de kırsal nüfus oranı azalmaya devam ederken kentsel nüfus oranı artmaktadır (Şekil.8).

1970 yılı nüfus sayımında Ağrı ilinin nüfusu 290.311 kişidir. Bu nüfusun 138.058'ini (%47,56) kadın nüfus oluştururken; 152.253'ünü (%52,44) erkek nüfus oluşturur. İlin nüfusunun Türkiye nüfusu içindeki payı %0,81 iken, artış oranı %32,34'tür. Bu sayım döneminde Türkiye'deki nüfus artış oranı %25,19'dur. Ağrı ilindeki nüfus artış oranı Türkiye nüfus artış oranının üstündedir. Ağrı ilinin 1970 yılındaki kırsal nüfus sayısı 217.738 kişi (%74,9) iken; kentsel nüfus sayısı 92.386 (% 25,1) kişidir.

Şekil.8. 1927- 2018 Yılları Arası Ağrı İli Kır- Kent Oranı

1975 yılında araştırma sahasının nüfusu 300 bini geçmiştir. Bu nüfusun 176.676'sını erkek nüfus (%53,51) oluştururken; kadın nüfus sayısı 153.525 kişi (%46,49) olmuştur. Bu dönemdeki nüfus artış oranı %25,75 olurken nüfusun Türkiye nüfusuna oranı %0,81 olmuştur. Türkiye nüfusunun 1975 yılındaki artış oranı %25,75 olmuştur. Bir önceki sayım dönemine göre erkek nüfus oranı artmış ancak kadın nüfus oranı azalmıştır. Nüfus artış oranında bir önceki döneme göre % 6.59 oranında bir düşüş gerçekleşmiştir. Ancak nüfus sayısı bir önceki döneme göre 39.890 kişilik bir artış göstermiştir. Bu sayım döneminde kırsal nüfus sayısı 237.815 kişi iken (%72,02); kentsel nüfus sayısı 92.386 kişidir (%27,98).

1980 yılında araştırma sahasındaki nüfus 368.009 kişi iken, bu nüfusun 193.313 kişisini erkek nüfus (%52,53) oluşturmaktadır. Kadın nüfus sayısı 174.696 kişidir (% 47,47). Bu dönemde de Ağrı'daki nüfus artış oranında azalma devam etmektedir. Bu dönemdeki nüfus artış oranı %21,68 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde Türkiye'deki nüfus artış oranı % 20,65'tir. Bu dönemde hem araştırma sahasında hem de Türkiye'de nüfus artış oranında azalma görülmüştür. İldeki nüfusun Türkiye nüfusuna oranı % 0,82'dir. Verilen sayım döneminde Ağrı'daki kırsal nüfus sayısı 259.595 kişi (%70,5), kentsel nüfus sayısı 108.414 kişidir (%29,5). Bu dönemde de kırsal nüfus oranı azalırken kentsel nüfus oranı artmıştır.

1985 yılı sayım döneminde Ağrı'nın nüfusu 400.000 sınırını aşarak 421.131 kişi olmuştur. Kadın nüfus sayısı 202.643 kişi iken (%48,12); erkek nüfus sayısı 218.488 kişi (%51,88) olmuştur. Nüfus artış oranı %26,97 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye nüfusundaki artış oranı %24,88 olarak gerçekleşmiştir. İl nüfusunun Türkiye nüfusu içindeki payı %0,83 olarak tespit edilmiştir. 1985 yılında Ağrı ilinde tespit edilen kırsal nüfus sayısı 279.279 kişi (%66,3) iken; kentsel nüfus sayısı 141.852 kişidir (%33,7). Bu dönemde yine kırsal nüfus oranı azalmakta kentsel nüfus oranı artmaktadır. Bu dönemde kentsel nüfusun artmasını tetikleyen olaylara bakılırsa bunlardan ilki 1980 olayları sonrasında batı illerinde bulunan vatandaşların bir kısmının Ağrı'ya geri dönmesi, ikincisi ise Ağrı Eğitim Enstitüsü'nün Ağrı Eğitim

Yüksek Okulu'na (30 Haziran 1982) dönüştürülmesi ve öğrenci sayısının artmasıdır (Kaya, 2001:296). 1984 yılında Ağrı Şeker Fabrikası ile et entegre, süt, yem, un gibi birkaç modern sanayi tesisinin faaliyete geçmesi nüfus artışını etkilemiştir (Arınç, 2016:157).

1990 yılı nüfus sayımına göre Ağrı ilinin nüfusu 437.093 kişi, erkek nüfus sayısı 222.327 kişi (%50,64) iken; kadın nüfus sayısı 215.766 kişidir (%49,36). Bu dönemdeki nüfus artış oranı %7,44'dür. 1990 sayımında Türkiye nüfus artış oranı %21,71'dir. Türkiye'nin nüfus artış oranında düşüş görülmektedir. Ağrı ilindeki 1990 nüfus sayımında nüfus artış oranı bir önceki döneme göre %19,03 oranında bir fark olduğu görülmüştür. 1990 yılındaki kırsal nüfus sayısı 278.335 kişi (%63,6), kentsel nüfus sayısı 158.758 kişi (%36,4) olarak tespit edilmiştir. Bu sayım döneminde göze çarpan bir başka özellik de kadın nüfus oranı bütün sayım dönemlerindeki en yüksek orana ulaşmıştır. Bu sayım döneminde bölgede yaşanan terör olaylarından dolayı özellikle dağlık köylerde yaşayan halk ya köylerden il ve ilçe merkezlerine göç etmiş ya da Ağrı'dan batı illerine doğru göç etmiştir. Güvenlik sıkıntısının olduğu ilçelerden de yoğun bir göç olduğu bilinmektedir. Bu göç olayının ova köylerinde daha az olduğu dağlık köylerde daha fazla olduğu bilinmektedir.

2000 yılı nüfus sayımında Ağrı ili nüfusu 500.000 sınırını aşarak 528.744 kişi olmuştur. Bütün sayım dönemleri içerisinde en uzun periyotlu nüfus sayımı bu olmuştur. Bu nüfusun 254.849'unu (%48,19) kadın nüfus; 273.895'ini (%51,81) erkek nüfus oluşturmuştur. Kadın nüfus oranının azaldığı ancak erkek nüfus oranının arttığı görülmektedir. Nüfus artış oranı bir önceki döneme oranla %11,59 artışla %19,03 olmuştur. Bu dönemdeki Ağrı nüfusunun Türkiye nüfusuna oranı % 0,77'dir. Kırsal nüfus sayısı 276.435 (%52,28), kentsel nüfus sayısı 252.309 (% 47,72) olmuştur. Bu dönemde kırsal nüfus oranında ciddi bir düşme yaşanmışken, kentsel nüfus oranında artış vardır. Ancak 1990-2000 sayım döneminde nüfusta 91.651 kişilik bir artış olduğu görülmektedir. Bir önceki sayım dönemi olan 1985-1990 dönemindeki artış sayısı 15.962 kişidir. İki sayım dönemi arasındaki artış oranı yaklaşık 6 kattır. Bu dönemdeki artışın ülke genelinde de olduğu görülmektedir. Bu durum hakkında Akpınar; 2000 yılı nüfus sayım sonuçlarında her yerleşmede abartılı nüfus sonuçlarının ortaya çıktığını belirtmiştir. Bu durumun nedeninin özellikle belediye örgütünün bulunduğu yerleşmelerin merkezi bütçeden daha fazla pay almak için nüfus sayısını yüksek göstermesi veya belediye örgütünün oluşması veya kalması için nüfus sayısını abartılı göstermesi etkilidir. Bunun da iki yolla olabileceğini ifade etmiştir. Bu durumun yerleşme dışından nüfus transferi ya da gerçek dışı nüfus kaydı şeklinde yapıldığını ifade etmiştir (Akpınar, 2005: 43-44).

2007 yılı sayım döneminde Ağrı ilinin toplam nüfusu 530.879 kişi olup bu nüfusun 255.636'sı kadın (% 48,15); 275.243 kişisi erkek nüfustan (%51,5) oluşmuştur. Bu dönemde nüfus artış oranı %3,94 'tür. Aynı dönemde Türkiye'nin nüfus artış oranı %13,1'dir. Bir önceki sayım dönemine göre Ağrı ilinin nüfus artış oranında %15,07'lik bir düşüş olmuştur. Bu sayım döneminde il nüfusunun Türkiye nüfusu içerisindeki oranı da % 0,77'den % 0,75'e gerilemiştir. Bu dönemde kırsal

nüfus %46,8; iken kentsel nüfus oranı % 53,2 olmuştur. İlk kez 2007 yılında Ağrı ilinde kent nüfusu kırsal nüfus oranını geçmiştir. 2007 yılında Ağrı nüfusunu gelecekte etkileyecek ve il ekonomisine katkıda bulunacak önemli adımlardan birisi Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi'nin kurulmasıdır (2007 yılında Ağrı Dağı Üniversitesi olarak kurulmuş olup adı 28.06.2008 tarihinde Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi olarak değiştirilmiştir). Nitekim Kaya, Yalçinkaya ve Yazgan; üniversitenin, kentin nüfus miktarına, nüfus çeşitliliğine ve nüfus yoğunluğuna olumlu katkısı olduğunu belirtmiştir (Kaya, Yalçinkaya, Yazgan, 2018: 14).

2007-2011 arası dönemde nüfus sürekli olarak artmıştır. 2011 yılında 555.479 toplam nüfusa sahip olan Ağrı ilinde nüfusun 264.139'unu kadın nüfus (%47,6); 291.340'ını erkek nüfus (% 52,4) oluşturmaktadır. 2007 yılına göre nüfus artış oranı %11,32'dir. Aynı dönemler arasında Türkiye'nin nüfus artış oranı %14,24 olarak gerçekleşmiştir. Nüfusun Türkiye nüfusu içindeki payı % 0.74 olmuştur. Kırsal nüfus oranı %47,5 iken; kentsel nüfus oranı % 52,5 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 7. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Öğrenci ve Personel Sayısı

Öğrenci sayısı (2018-2019)			Personel sayısı (2018-2019)		
Kız	Erkek	Toplam	Akademik Personel	İdari Personel	Toplam
6143	6887	13030	413	193	606

Kaynak: İbrahim Çeçen Üniversitesi, 2019

2011-2017 arası dönemde Ağrı ilinin nüfusu sürekli düşme eğilimine girmiştir. 2011 yılında 555.479 kişi olan Ağrı il nüfusu 2017 yılında 536.285 kişiye düşmüştür. Oysa aynı dönemde Türkiye nüfusu %13,04 lük bir artışla 80.810.525 kişiye yükselmiştir. Bu dönemde kadın nüfus sayısı 258.306 kişi (% 48,16) iken; erkek nüfus sayısı 277.979 kişi (%51,84) olmuştur. Nüfus artış oranı % -5,86 olmuştur. Kırsal nüfus oranı % 43 iken; kentsel nüfus oranı % 57 olmuştur. İlin bu dönemde nüfusunun Türkiye nüfusuna oranı % 0,66'dır. Kentsel nüfusun en yüksek; kırsal nüfusun en düşük olduğu sayım dönemi olmuştur. Bu dönemde özellikle terör olaylarından mağdur olan halk il merkezini ya da iş bulup çalışabileceği yerleri tercih etmiştir. Ağır kış koşulları, ekonomik sıkıntılar, işsizlik, sanayinin ilde yeterince gelişmemesi, eğitim, sağlık gibi sorunlardan dolayı halk göç etmektedir. Ataerkil aile yapısının çekirdek aile yapısına dönüşme süreci ile kırsal alanlarda yaşayan genç nüfus göç etmektedir. Özellikle yeni evlenen genç nüfus, köyde yaşamayı tercih etmemektedir. Taşınabilir eğitimin yaygınlaşmasıyla bir üst öğretim kurumuna giden öğrenci sayısının artması ve bunların daha çok ortaokul, lise veya üniversite eğitimlerine devam etmek için ilçe veya il merkezini hatta il dışını tercih etmeleri hem kırsal nüfusun azalmasına hem de il toplam nüfusunun azalmasında etkili olmuştur.

2017-2018 yılları arasında Ağrı il nüfusu 3.372 kişi artarak 539.657 kişi olmuştur. Bu dönemdeki kadın nüfus sayısı 258.306 kişi (%47,95) iken; erkek nüfus sayısı 280.923 kişi (%52,05) kişi olmuştur. Nüfus artış oranı ‰ 6,3 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde Türkiye'nin nüfus artış oranı ‰14, 4' tür. İlin nüfusunun Türkiye nüfusuna göre oranı % 0,65 ile bütün sayım dönemlerindeki en düşük rakama ulaşmıştır. Kırsal nüfus oranı %43,5 iken kentsel nüfus oranı %56,5'tir. Bir önceki sayım dönemine göre kentsel nüfus oranı azalmış kırsal nüfus oranı artmıştır. Bu durumda etkili olan faktörlerin başında devletin uygulamış olduğu teşviklerle geri dönüşlerin kısmen gerçekleşmiş olmasıdır. Bir diğer husus kırsal alanların bir çoğunda güvenli bir ortamın sağlanması etkili olmuştur.

Kaya; Ağrı ilinde kentleşme oranının Türkiye ortalamalarının çok altında olduğunu ve kırsal nüfus oranının da Türkiye ortalamasının üzerinde olduğunu ifade etmiş ve Ağrı ilindeki kentleşme oranın, Türkiye'nin kentleşme oranının yaklaşık % 25 gerisinde kaldığını söylemiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında etkili olan faktörlerin en önemli olanların, kentleşmeyi hızlandıran; sanayileşme, hizmetler, ticari faaliyetler ve diğer kentsel fonksiyonların Ağrı ilindeki yetersizliği olduğunu ifade etmiştir (Kaya, 2013; 551).

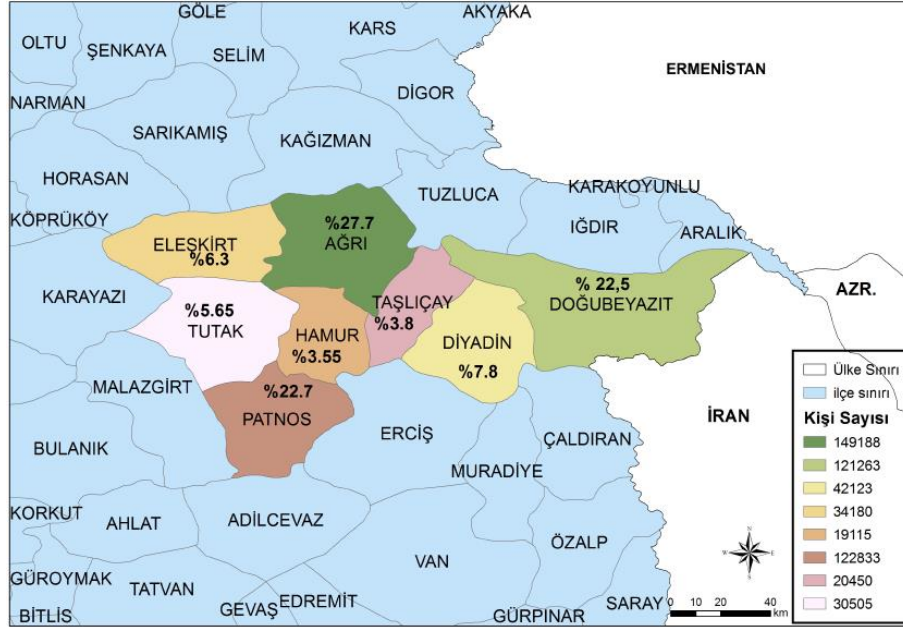
2018 nüfus verileri incelendiğinde kırsal nüfus oranının % 43,5 olduğu tespit edilmiştir. Aynı dönemde kentsel nüfus oranının %56,5 olduğu görülmektedir. Ağrı ilinde nüfusun dağılışı incelendiğinde(Şekil.8) nüfusun Merkez, Patnos ve Doğubayazıt ilçelerinde yoğunlaştığı görülür. Bu yerleşmelerin ana yol güzergâhlarında olması, büyük yerleşim birimlerine komşu olmaları, nüfusun buralarda yoğunlaşmasında etken olmuştur. Doğubayazıt, İğdır'a yakınlığı, İran ile sınır komşuluğu, bu ilçede sınır ticaretinin gelişmesine neden olmuştur. Patnos ilçesinin Van-Muş- Bitlis yolunun kavşak noktasında olması; Erziş, Malazgirt, Adilcevaz ve Ahlat gibi ilçelere yakınlığı Patnos'a yoğun bir göç yaşanmasına neden olmaktadır. Ağrı ilinin Erzurum-Van yolu ve Türkiye-İran transit uluslararası yol güzergâhında bulunması, idari özelliği, üniversite, şeker fabrikası, süt fabrikası, et kombinası gibi modern kuruluşların varlığı, nüfusunun diğer yerleşim yerlerine göre daha fazla olmasını sağlamıştır.

Tablo.8.Sayım Dönemlerine Göre Ağrı ili ve İlçelerinin Nüfusu (1927-2018)

Yıllar	Merkez	Diyadin	D Bayazıt	Eleşkirt	Hamur	Patnos	Taşlıcaay	Tutak	Toplam
1927	21343	11781	20467	8277	-	-	-	5692	103892
1935	29832	14425	20025	17362	-	-	-	12026	107206
1940	35205	16513	25268	18577	-	13065	-	12849	121477
1945	38358	18499	25329	22335	-	15277	-	13706	133504
1950	47521	22511	23686	26383	-	19382	-	16062	155545
1955	56898	16492	33254	26925	-	16851	12369	18559	181348

1960	51226	18843	37680	30959	13700	26436	14324	21950	215118
1965	59197	21594	42232	35168	16183	32581	15919	24087	246961
1970	69038	25386	54329	37526	16874	42568	18374	26216	290311
1975	77510	29065	63347	40141	19359	51596	19661	29522	330201
1980	84126	33158	73794	44124	19821	59002	21931	32053	368009
1985	101586	36154	84313	47277	22513	71829	22759	34700	421131
1990	103797	37413	89171	41748	22344	85698	21976	33946	437093
2000	119743	40768	105754	48892	22052	135100	21839	34596	528744
2007	133592	45937	111299	40867	22770	120480	22714	33220	530879
2011	143462	45391	119837	39578	21481	128213	22641	34876	555479
2017	149581	42340	120320	33940	18261	120654	20490	30699	536285
2018	149188	42123	121263	34180	19115	122833	20450	30505	539657

Kaynak: DİE ve TÜİK verilerinden derlenmiştir.²

Şekil.8.Ağrı ilinde Nüfusun İlçelere Göre Oransal Dağılışı (2018)

Ağrı ilinin diğer ilçelerinde nüfus göç olayından dolayı çok fazla gelişme gösterememektedir. Sayım dönemlerine göre Ağrı ilçelerinin nüfusları incelendiğinde; bütün sayım dönemlerinde merkez ilçenin nüfusu en yüksek değerdedir. Nüfus sayısı bakımından 1990 yılına kadar Doğubeyazıt ikinci sırada yer almıştır.

² 1927 yılında Bayezid vilayetine bağlı olan Iğdır kazasının nüfusu 24.967 kişi, Kulp (Tuzluca) kazasının nüfusu da 11.035 kişidir. 1935 yılında Ağrı iline bağlanan Malazgirt kazasının nüfusu 13.536 kişidir.

İstatistikler incelendiğinde 1990 yılına kadar nüfus bakımından üçüncü sırada olan Patnos ilçesi, 2000 sayımı ile beraber ikinci sıraya yükselirken; Doğubayazıt üçüncü sırada yer almaktadır. 2018 yılı ADNKS sonuçlarına göre en yüksek nüfusa sahip ilçe, merkez ilçeden sonra Patnos ilçesi (122.283 kişi) olurken, en az nüfusa sahip ilçe ise Hamur (19.115 kişi) olmuştur. Hamur sadece 2000 ve 2007 sayım dönemlerinde Taşlıçay ilçesini geçerek 7.sırada olmuştur. Bunun dışındaki bütün sayım dönemlerinde Ağrı ilinin en az nüfusa sahip ilçesi olmuştur. Bu durumun oluşmasında çeşitli faktörler rol oynamaktadır. Bunlar arasında Hamur'un il merkezine yakın olması, halkın birçok ihtiyacını Ağrı'dan karşılaması, kamuda çalışan birçok kişinin Ağrı'ya yerleşmesi ve Hamur'a gidiş-geliş yapması, Hamur köylerinden Ağrı merkezine doğru sürekli bir göç olması ilçenin nüfusunun az olmasına neden olan etkenler arasında gösterilebilir (Şekil.8, Tablo.8).

Ağrı İlinde Göç Hareketleri

Ülkemizde ve Ağrı ilinde nüfusun seyrinde etkili olan nüfus hareketlerinden birisi de göçlerdir. Göç, bir idari sınırı geçerek oturma yerini devamlı ya da uzun süreli olarak değiştirme olayını ifade etmektedir. İnsanların bir yerden diğerine göç etmeleri çok önemli bir coğrafi olgudur. Daha çok ekonomik nedenlerle ortaya çıkan ve insanların isteklerine bağlı olarak gelişen göçler bulunmaktadır ki buna isteğe bağlı göç denir. Bunun tam tersi savaş, siyasi baskılar, terör vb. pek çok zorlayıcı etkenin yol açtığı göçlere zorunlu göç denir (Tümertekin ve Özgüç , 2016: 288). Önemli nüfus değişkenlerinden ve hareketlerinden biri olan göç olayı, değişik sosyal, ekonomik ve siyasal sebeplerden ortaya çıkmaktadır (Doğanay ve Orhan, 2016:193). Göçler, ekonomik süreçlerin mekânsal yapısına nüfusun verdiği bir tepki olup, nüfusun mekânsal dağılımı göçler yoluyla yeniden şekil almaktadır (Yakar, 2015: 19). Ülkemizde son 50 yılda bölgeler arası sosyo-ekonomik eşitsizlik, tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine geçiş ve sonrasında post modern ekonominin etkisi ile iller arasında göç olayı yaşanmaktadır. Bunun sonucunda Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerindeki illerin nüfusu azalırken batıdaki büyükşehirlerin aşırı nüfuslandığı görülür (Kaya ve Dökmeci, 2017: 38). Türkiye'de 20 yy ortasından itibaren hız kazanan iç göçler, kalkınma ve modernleşme çabalarına bağlı olarak günümüze kadar devam etmiştir. Bu süreçte ülkemizin geçirdiği siyasal, ekonomik, toplumsal ve demografik dönüşümler ülke içinde nüfusun göç hareketi ile yeniden şekillenmesine sebep olmuştur (Yakar,2013: 32).

Her yaş grubunda göç eğilimi farklı olmaktadır. 20'li yaşların başında göç olayı zirveye çıkarken sonraki yıllarda bu hız azalmaya başlar. 20'li yaşlarda göçün fazla olmasının nedeni eğitim almak ya da ekonomik nedenlere dayanmaktadır. Göç hareketi ileri yaşlara ulaştığında göç hızında artış görülür. Bunun nedeni ise emeklilerin gelirlerine uygun bir yere yerleşmek istemeleri ya da çocuklarına yakın olmak arzusudur (Var, 2017: 85).

Göç, köyden ilçeye ile ya da ilden diğer illere doğru olmaktadır. Türkiye'de iller arasında çok fazla göç olayı olmaktadır. Göç olayına katılan vatandaşlar en yakın

coğrafi ünitelerden başlayarak göç hareketlerini gerçekleştirmektedirler. Bu coğrafi ünite bazen bir köy olabileceği gibi bir ilçe ya da il merkezinde olabilir.

Dökmeci ve Koramaz; yaptıkları çalışmada göç ile uzaklık arasında ters orantı olduğunu uzaklık arttıkça göç oranının azaldığını ifade etmişlerdir. İllerin daha çok yakın çevresi ile göç ilişkisi olduğunu belirtmişlerdir (Dökmeci ve Koramaz, 2017: 25). Ülkemizde kırsaldan kentlere ya da yurtdışına olan göçler kırsal alanlarda önemli değişimlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Her şeyden önce kırsal alanlarda yaşayan nüfus miktarının azalmasının yanında pek çok konu direkt olarak etkilenmektedir (Yakar, 2012:131). Göçün yörede meydana getirdiği etkilere değinilirse; sosyo-ekonomik anlamda gerileme olmuştur. Doğurganlık azalmıştır. Tarım alanlarında çalışabilecek işçi olmayınca tarım alanları boş kalmakta belli bir süre sonra mera alanı haline gelmektedir. Konutlar, devlet kurumları (okul, askeri lojmanlar, sağlık ocakları) boş kalmakta belli bir süre sonra tahribata uğramaktadır. Yörede mera hayvancılığı gelişme göstermiş ancak ticari amaçlı hayvancılık göçler sayesinde son yıllarda azalmaktadır. Çalışma sahasındaki göçlerin bir kısmı isteğe bağlı göçler şeklinde gerçekleşmiştir. Ancak terör, kan davası, arazi anlaşmazlıklarından dolayı zorunlu göçlerde görülmektedir.

Ülkemizde göçlerle ilgili sayısal veriler DİE ve TÜİK' ten alınmaktadır. Ancak ADNKS sistemine geçilene kadar nüfusun ne kadar göç verdiği ile ilgili elimizdeki veriler kesin sonuçları vermemektedir. İl genelinde göç eden aileler uzun yıllar boyunca nüfus kütüklerini taşımamışlardır. Ağrı ilinde 1975-2018 yılları arasındaki göç olayına bakıldığında; ilin sürekli olarak göç verdiği görülmektedir. Hiçbir sayım döneminde aldığı göç sayısı verdiği göç sayısından fazla olmamıştır. 1995-2000 yılları arasına bakıldığında araştırma sahasında en yüksek göçlerin verildiği ve alındığı dönemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde verdiği göç sayısı 50.799 kişidir. Bu dönemde ülkemizde yaşanan terör olaylarından dolayı güvenlik gerekçesiyle çevrede bulunan diğer illere bağlı ilçelerden Ağrı'ya göç olmuştur. Aynı şekilde de Ağrı'dan da diğer illere doğru göçler yaşanmıştır. Buna rağmen aldığı en fazla göç miktarı 24.586 kişi ile yine aynı döneme rastlamaktadır (Tablo.9). 2014 yılından sonra araştırma sahasının dışarıya verdiği göç oranı azalırken özellikle 2016-2017 yılları arası aldığı göç miktarı artmış, 2018 de tekrar azalmanın olduğu göze çarpmaktadır (Tablo.9).

Türkiye'de illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri ile iller arasındaki net göç oranları dağılımı arasında benzerlik vardır. Sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri negatif olan yerler net göç verirken, pozitif değerlere sahip yerler daha fazla net göç aldığı bilinir(Yakar,2013;35). Ağrı'da sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi düşük olan illerendir. Ağrı ilinin az gelişmişliğinde ve geri kalmışlığında iklim koşulları ve olumsuz coğrafi koşulların etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumun diğer sosyo-ekonomik göstergelerle birleşmesinden kaynaklanan olumsuzluğun, Gürbulak Gümrük Kapısı'ndan yapılan sınır ticareti ve ilde üniversite açılması ile 2011 değerlerine göre sadece bir sıra iyileşme ile sınırlı kaldığı, ancak 2014 yılında üniversite ve sınır ticaretinin de gelişmeyi devam ettiremediği gözlenmektedir

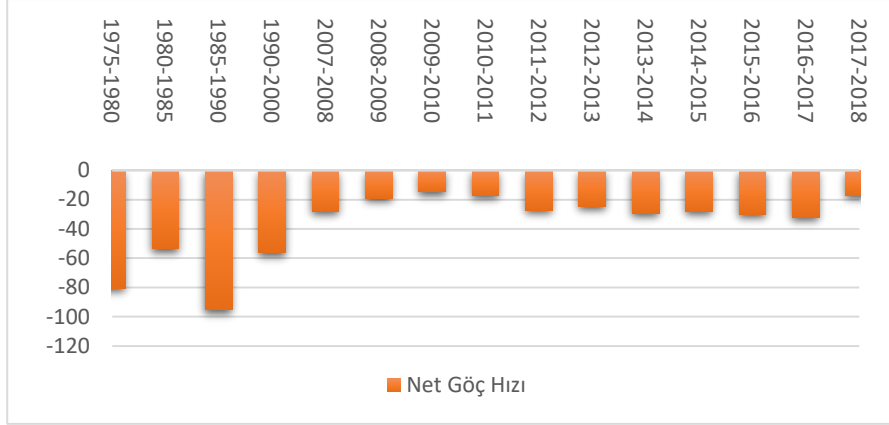
(Kaya,2018: 18). Net göç sayısının en fazla olduğu dönem 1985- 1990 döneminde olup, net göç sayısı -37.312 kişidir. Yine araştırma sahasında net göç hızının en yüksek olduğu dönem 1985-1990 dönemine rastlamakta olup, net göç hızı ‰-95,4 'tür. Net göçün en az olduğu yıl 2009-2010 dönemine rastlamakta olup, sayı -8.016 kişidir. Net göç hızının da en düşük olduğu dönem yine 2009-2010 yıllarına rastlamaktadır (‰-14,7). Ancak ADNKS verileri yıllık olarak değerlendirildiğinde göç olayının dar aralıklarda bile çok fazla olduğunun ve net göç hızının negatif değerlerde olduğu görülmektedir (Şekil.9).

Tablo.9.Ağrı İlinde Göç

Dönem	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı ‰
1975-1980	9.798	34.784	-24.986	-80,5
1980-1985	13.662	32.667	-19.005	-53,5
1985-1990	17.162	34.474	-37.312	-95,4
1995-2000	24.586	50.799	-26.213	-56,4
2007-2008	12.195	27.450	-15.255	-28,3
2008-2009	12.115	22.613	-10.498	-19,3
2009-2010	14.950	22.966	-8.016	-14,7
2010-2011	15.508	25.182	-9.674	-17,3
2011-2012	12.856	27.984	-15.128	-27,0
2012-2013	14.725	28.477	-13.752	-24,6
2013-2014	14.480	30.995	-16.515	-29,6
2014-2015	16.597	32.174	-15.577	-28,1
2015-2016	14.306	30.811	-16.505	-30
2016-2017	15.088	32.479	-17.391	-31,9
2017-2018	20.091	29.482	-9.391	-17,3

Kaynak: DİE ve TÜİK verileri

Son yıllarda çevre il ve ilçelerden Ağrı il merkezine ve diğer ilçelere göçler olmuştur. Ancak şehre yapılan göçler başta çevre sorunları olmak üzere birçok soruna da neden olmuştur. Bu sorunlar çarpık kentleşme, köyden gelen halkın köydeki kültür ve yaşam tarzını şehre taşıması ve beraberinde getirdiği sorunlar çöp, kanalizasyon, su, ulaşım, sağlık ve eğitim alanlarında aksamaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Köylerden Ağrı il ve ilçe merkezlerine olan göçler sonucunda köylerde devlet tarafından yapılan birçok yatırım atıl hale gelmiştir. Tarımsal alanlar değerlendirilememektedir. Köylerde belli yaş aralığındaki yetişkin nüfus gittikçe azalmaktadır. Evlenen genç nüfus göç etmektedir. *Göçün etkili olduğu pek çok köyde Türkiye kırsalının hiç alışık olmadığı şekilde, adeta "çocuk kuraklığı" olduğu gözlenmiştir. Yine aynı köylerin gerek fiziksel görünümleri, gerekse az sayıda karşılaşılan son varisleri olan "yaşlılar" bu tabloyu tamamlamaktadır* (Yakar, 2012: 134).

Şekil.9.Ağrı İli Net Göç Hızı Grafiği

Belli bir süreden sonra yaşlı eşlerden birisinin vefatı diğer yaşlının da göçüne neden olmakta ya da köyde daha zor koşullarda yaşanmasına neden olmaktadır. Göç eden insanlar eğitim faaliyetlerine şehirlerin getirdiği geçim problemlerinden dolayı ara vermektedirler ya da tamamen eğitim –öğretim faaliyetlerinin dışına çıkmaktadırlar. Köylerde daha çok çocuk ve yaşlı nüfus sayısı artmaktadır. İldeki alt yapı ve konut artan nüfusun ihtiyacını karşılayamamaktadır.

Ağrı ilinde göçlere sebep olan faktörler terör olayları, aşiretlerin kavgalarından kaynaklanan kan davaları, işsizlik, ilin sanayi alt yapısının olmaması, tarım topraklarının miras yoluyla parçalanması, sosyal yaşamın yetersizliği, eğitim ve sağlık koşullarının yetersizliği, kış mevsiminin uzun sürmesi gibi faktörler etkilidir (Yıldırım, 2014: 27). Bu faktörlerden dolayı özellikle 15-16 yaşındaki erkek nüfus göç hareketine katılmaktadır. Bu yaş aralığında göç hareketine katılan çocukların çok az bir kısmı geri dönmektedir. Hatta dönmeyenler ebeveynlerini de ikna ederek göç olayına katılmalarını sağlamaktadırlar. Araştırma sahası genel olarak göç vermektedir.

2000 yılında sırasıyla Ardahan, Kars ve Ağrı illerinin göç verme hızı oldukça yüksek olduğu görülmektedir. 2011 yılına gelindiğinde bu üç ilin net göç hızı, bölgenin en düşük göç verme hızı değerine sahip İğdır iline yaklaşmıştır. On yıllık nüfus projeksiyonlarına göre, 2013 yılında 76.481.847, 2018 yılında 82.003.882 kişi olan Türkiye nüfusunun yıllar içinde sürekli artması ve nüfusun 2023 yılında 84.247.088 olacağı tahmin edilmektedir. TRA2 Bölgesi illerinde Ağrı ve İğdır'da büyük değişimler öngörülmemekle birlikte, Kars ve Ardahan illerinin nüfuslarının azalacağı öngörülmektedir. Bölge içi ve bölge dışı göç hareketleri ve bölgenin kırsal yapısı kentleşme göstergelerine de yansımaktadır. Türkiye genelinde nüfus yoğunluğu artarken (2008 yılında km² ye 93 kişi iken, 2012 yılında 98 kişi olmuştur). TRA2 Bölgesi'nde ise yoğunluk değişmemiş ve km² 'ye 38 olarak gerçekleşmiştir. Aynı şekilde, bölgede 2007 yılında % 48,34 olan şehirleşme oranı, 2011 yılına kadar %46'lara düşmüş, 2012 yılında tekrar %48,75'e yükselmiştir. Söz konusu veriler bölge insanının Türkiye genelinin üzerinde bir kırsal yaşam kültürüne sahip olduğunu göstermektedir (Çalışkan ve diğerleri, 2014: 8). 2018 yılında TRA2 bölgesinde yer

alan illerdeki nüfus yoğunlukları; Iğdır ilinde 55km²/kişi, Kars ilinde 29 km²/kişi, Ardahan ilinde 20 km²/kişi, Ağrı ilinde 47 km²/ kişidir. Türkiye'nin nüfus yoğunluğu ise 107 km²/kişidir.

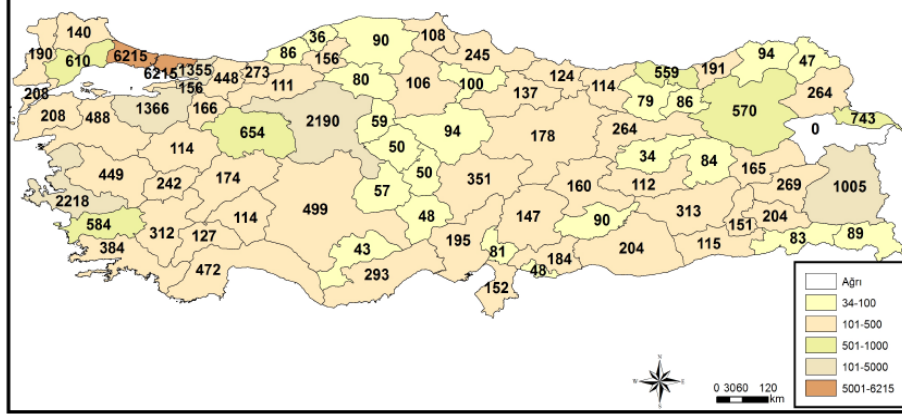
Ağrı iline diğer illerden yapılan göçlere bakıldığında İstanbul, Ankara, İzmir ve Van illerinin ilk sıralarda bulunduğu görülür. Bu göç hareketinde daha önce çeşitli nedenlerle ülkenin farklı yerlerine göç eden vatandaşların dönüşü sonucu oluşan bir durumdur. Aynı zamanda İbrahim Çeçen Üniversitesinin varlığı, kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan nüfusun bir kısmının dışarıdan gelmesi bu göç olayında etkili olmuştur (Şekil.10, Tablo.7 ve Tablo.10). Yine Ağrı ilinden göç eden nüfusun illere göre dağılıma bakıldığında iş potansiyelinin yüksek olduğu İstanbul'a yüksek oranda göç olayının gerçekleştiği görülmektedir (%21,79). Bu illeri sırasıyla Ankara, İzmir, Bursa illeri izlemektedir. Van ve Iğdır illerine de yoğun bir göç olduğu görülmektedir (Şekil.11, Tablo.10).

Göçe katılan nüfus hakkında en önemli ipuçlarını içeren değişkenlerden biri de; "doğum yeri" değişkeni olarak kabul edilmektedir. (Zaman ve Coşkun, 2008:276). Günümüzde nüfus doğumlarla giderek artması ya da nüfusun doğduğu yerde yaşamıyor olması bilinen bir olgudur. Ulusal ve uluslararası düzeyde her geçen gün nüfusun artan hareketliliğine bağlı olarak ortaya çıkan bu durum, bugünkü küresel bilgi toplumun özelliklerinden birisidir. Türkiye'de nüfusun ikamet ettiği yere göre yer bilgisi veya tam tersinin, iç göç durumunda değerlendirilebilecek bir parametre olarak düşünülmesinde Türkiye'de kesintisiz bir şekilde iç göç verisinin olmayışından kaynaklanmaktadır (Yakar, 2015: 16-17).

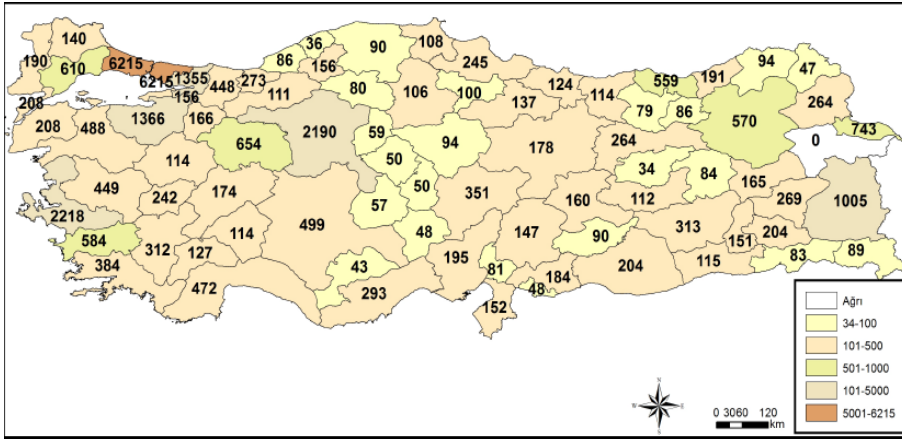
Tablo.10. Ağrı İline Göç Eden Ve Göç İle Giden Nüfusun İllere Göre Dağılımı (2018)

Ağrı İline Göç Eden Nüfusun İllere Göre Dağılımı (2018)			Ağrı İlinden Göç eden Nüfusun İllere göre Dağılımı (2018)		
İl	Nüfus sayısı	Oranı %	İl	Nüfus sayısı	Oranı
İstanbul	3538	17,6	İstanbul	6215	21,08
Ankara	1270	6,3	İzmir	2218	7,52
Van	1201	5,97	Ankara	2190	7,42
İzmir	970	4,82	Bursa	1366	4,63
Iğdır	880	4,38	Kocaeli	1355	3,99
Bursa	632	3,14	Van	1005	3,40
Kocaeli	642	3,19	Iğdır	743	2,52
Erzurum	525	2,61	Eskişehir	654	2,21
Trabzon	406	2,02	Tekirdağ	610	2,06
Diyarbakır	380	1,89	Aydın	584	1,98
Tekirdağ	329	1,63	Erzurum	570	1,93
Kayseri	307	1,52	Balıkesir	488	1,65
Mersin	302	1,50	Antalya	472	1,60
Diğer iller	8709	43,34	Diğer iller	11012	37,35
Toplam	20091	100	Toplam	29482	100

Kaynak. TÜİK 2018 verilerinden derlenmiştir.

Şekil.10. Ağrı İline Göç Eden Nüfusun İllere Göre Dağılımı (2018)

Şekil.11. Ağrı İlinin Verdiği Göç (2018)

Nüfusun kayıtlı olunan ile göre ikamet yerinin nereler olduğunun incelenmesi, nüfusun kayıtlı olduğu yerde yaşamaya devam edip etmediği yani göç edip etmediği hakkında fikir verebilir. Bu yaklaşım elbette nüfusa kayıtlı olunan ilde ikamet edenlerin hiç göç etmediği anlamına gelmez ancak, nüfusa kayıtlı olduğu il dışında olanlar en az bir defa göç ettikleri varsayılabilir (Yakar, 2015: 29).

Tablo.II. Ağrı Doğumlu Nüfusun İllere Göre Dağılışı (2017)

İller	Ağrı Doğumlu Nüfus	Ağrı il nüfusuna (2017 yılı) Oranı %	Ağrı Dışında Yaşayan nüfusa (2017) oranı %
İstanbul	122.548	25,74	26,68
İzmir	53.013	11,13	11,54
Kocaeli	29.932	6,2	6,51
Bursa	25.531	5,3	5,56
Ankara	25.147	5,28	5,47
Aydın	16.974	3,56	3,69
Kayseri	13.462	2,82	2,93
Van	13.362	2,80	2,90
Manisa	11.770	2,47	2,56
Diğer	147.459	30,97	32,11
Toplam	459.220	96,46	100

Kaynak: TÜİK verileri

Tablo.II.incelendiğinde Ağrı ili doğumlu nüfusun illere göre dağılışında en büyük paya İstanbul ili (%25,74) sahiptir. İstanbul ilini sırasıyla İzmir, Kocaeli, Bursa illeri izlemektedir. Ağrı doğumlu nüfusun Ağrı nüfusuna oranı %96,46'dır. Bu nüfus Ağrı merkez nüfusunun yaklaşık 4 katı bir değere karşılık gelmektedir (Tablo.II, Şekil.I2). İkamet ettiği yer dışında kayıtlı nüfusun toplandığı alanlar Türkiye'de iç göçlerin çekici faktörlerinin etkili olduğu merkezler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yaşanan göçün bir miktar da olsa tersine çevrilmesi gerekmektedir. Doğal nüfus artış hızı fazla olmasına rağmen ilde sürekli dış göç olmuştur. Alt yapı, eğitim ve sağlık hizmetleri ile ilgili yatırımlar hızla tamamlanmalı, tarımsal alanlar üretim için desteklenmelidir. İklimin olumsuz etkisini en aza indirilebilir. Kış süresinin uzun olması ve kar örtüsünün uzun süre yerde kalması sanatsal etkinlikler, kış sporu gibi faaliyetlerle ilde kış turizmi geliştirilerek ekonomik katkı sağlanabilir. Göç sonucunda köylerde yalnız kalan yaşlılar için huzurevi benzeri kırsal alanda uygulanabilecek projeler gerçekleştirilebilir. Yörenin en büyük potansiyellerinden biri olan hayvancılık faaliyetleri yoğun bir şekilde ticari amaçlı olarak yapılabilir. Sanayi alt yapısı, teşvik sistemi de kullanılarak daha iyi bir hale getirilebilir. Gelir arttırıcı çabalar içerisine girilmesi il için artık bir zorunluluk olduğu yerel ve merkezi yönetim tarafından benimsenmesi gerektiği ve acil adımların atılması gerektiği aşikârdır.

Ağrı ilinin idari sınırlarındaki değişimler, yurtdışından gelen göçlerin, savaşların, yurtiçi göçlerinin, doğumların, ölümlerin nüfus değişkenliğinde etkisi olmuştur.

Ağrı ilinde nüfus potansiyelini arttırmak ve göçleri azaltmak için çeşitli tedbirlerin alınması gerekmektedir. Bu tedbirlere örnek olarak; sağlık koşullarının iyileştirilmesi, eğitim hizmetlerinin iyileştirilmesi, modern sanayi kuruluşlarının arttırılması, iş imkânlarının arttırılması, kırsal alanlarda modern tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi, konutların daha sağlıklı ve yaşanılabilir hale getirilmesi, sosyal ve kültürel hizmetlerin geliştirilmesi gösterilebilir. Sulamalı tarımın yaygınlaştırılıp daha çok gelir getiren ürünlerin ekimine ağırlık verilmelidir. Murat Nehri boyunca balık çiftlikleri kurularak halka gelir sağlanabilir. Murat Nehri'nden sulamalı tarımda faydalanabilir. Enerji potansiyeli değerlendirilerek ilin enerji ihtiyacı karşılanabileceği gibi istihdam sağlayabilir. Kırsal alanlarda halıcılık, mandıracılık, deri işleme gibi atölye tarzı üretim alanları kurulabilir. Bu tedbirler kırsal alanda nüfusun göçünü engelleyebilir. Göç olayının tersine çevrilmesi yörenin nüfus sayısının ve doğal nüfus artışının artmasına neden olabilir. Özel sektörün (özellikle Ağrılı işadamları) ile yatırım yapması ile işsizlik sorunu çözülebilir. Ulusal bir plan çerçevesinde sürdürülebilir kalkınma faaliyetleri gerçekleştirilebilir. Bu tedbirlerle beraber halkta göç algısını kırmak gerekir. Bu tedbirler yerel ve merkezi yönetim işbirliğiyle sağlanabilir.

Sonuç olarak; Ağrı nüfusu 91 yıllık süreçte değişimler göstermiş, nüfus bazen artış eğilimi gösterirken bazen de azalmıştır. Nüfusun il geneline dağılışı iklim, yer şekilleri, ekonomik etkinlikler gibi coğrafi faktörlere bağlı olarak düzensiz bir dağılım göstermiştir. Nüfusun büyük bir çoğunluğu Ağrı Merkez, Patnos ve Doğubayazıt'ta yoğunlaşmıştır (%72,9). Kırsal nüfus azalırken kentsel nüfus artmıştır. Sürekli göç veren bir yer özelliği vardır. Ancak doğal nüfus artışı fazla olduğu için nüfus artmaktadır. Güvenliğin sağlanması, iş imkânlarının artması, sağlık ve eğitim koşullarının iyileşmesi, devlet tarafından kırsal kalkınma teşviklerinin uygulanması halkın göç etmesini bir miktar olsa da etkilemiştir. Doğal nüfus artış hızı devam eder ve Ağrı ilinden diğer illere göç azalırsa nüfus artış hızı da artacaktır. Ağrı ilinde nüfusta bu denli değişimlerin görülmesinde coğrafi faktörlerin etkisi azımsanmayacak kadar fazladır.

Kaynakça

- Akpınar, E. (2005). 2000 Nüfus Sayımına Eleştirel Bir Bakış:Erzincan Örneği. *Doğu Coğrafya Dergisi* (14), 31-46.
- Alpaslan , İ. (1998). *Cumhuriyetin 75. Yılında Ağrı* . Ankara: Ağrı Valiliği Yayınları.
- Alpaslan, İ. (1982). *Atatürk Yılında Ağrı* . Ankara: Ağrı Valiliği.
- Alpaslan, İ. (1995). *Her Yönüyle Ağrı*. Ankara: Yıldız Ofset.
- Arınç, K. (2016). *Doğal, Beşeri, İktisadi ve Siyasal Yönleriyle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri* .Erzurum: Eser Ofset Matbaacılık.
- Arslan, N. (2007). Güney Kafkasya'dan Türkiye'ye Gelen Muhacir ve Mültecilerin Durumu (1921-1945). *Atatürk Üniversitesi Türkiyat*

- Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*(35), 341-359.
- Coşkun, O. (2008). İç Göçler Açısından Erzurum İlinin Analizi. *Doğu Coğrafya Dergisi.Cilt 13/20* : 239-266.
- Coşkun, O. (2013). Doğu Anadolu Bölgesi'nde Kentleşme ve Kentsel Gelişim. *Doğu Coğrafya Dergisi Cilt 18/30* : 229-255
- Çalışkan, U., Kurğa, C., Elyıldırım , G., Sarışen, M., Yeşil , A., Bektaş , Ş. (2014). *TRAZ Bölgesi (Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars) 2014- 2023 Planı* . Ağrı: Serka.
- Çimen, A., Çınar, O., Kaya,F., (2006). Ağrı İlinin Sosyoekonomik Yapısı ve Yaşam Memnuniyeti Araştırması. *Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt :8,sayı:2 . sayfa:49-68*
- Doğanay, H., Orhan, F. (2016). *Türkiye Beşeri Coğrafyası* (5.Baskı B.). Ankara: Pegem Akademi.
- Dökmeci, V., Koramaz, T.K., (2017).Türkiye'de İller Arası Göç (1955-2000). *Türkiye'de Göç ve İllerin Demografik ve Fiziksel Dönüşümü*.İstanbul :Hiper Yayın. 14-36
- Doğanay, H., Özdemir, Ü., Şahin, İ. (2012). *Genel Beşeri Ve Ekonomik Coğrafya (4.Baskı)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Duman, Ö. (2009). Atatürk Döneminde Balkan Göçmenlerinin İskan Çalışmaları (1923-1938). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılapları Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* (43),473-490
- Karagel, H. (2010). Tarihsel Süreç İçerisinde Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki Mülki Yönetim Alanlarının İdari Coğrafya Analizi. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları* (6/1), 41-62.
- Karabulut, K., Yalçınkaya, Ö. (2018). Ağrı İli Göç Analizi. *Ağrı İlinin Sosyo- Ekonomik Profili Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları No:19, 33-42: Ağrı* .
- Karataş , Y. (2011). XIX. Yy. Sonlarında Bayazıt Sancağının Demografik Yapısına Dair Tespitler. *Tarih Dergisi, 2010/2* (52), 103-122.
- Karataş, Y.(2014). *Bayazıt Sancağı ve İdarecileri (1700-1914)*.İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Kaya, F. (2001). *Ağrı Ovası ve Çevresinin Coğrafi Etüdü, Doktora Tezi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı.
- Kaya, F. (2003). Tutak İlçesinde Nüfus Gelişimi. *Doğu Coğrafya Dergisi .8/9*: 209-230.
- Kaya, F. (2011). Ağrı Kent Profilinde Sosyo-Ekonomik Boyutlarıyla Kentsel Yoksulluk. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi .cilt 15 sayı .2:219-242*
- Kaya, F. (2005). Hızlı Kentleşme Sürecinde Çevre Sorunları Önemli Boyutlara Ulaşan Şehirlere İlginç Bir Örnek :Ağrı. *Kastamonu Eğitim Dergisi.cilt 13 sayı.1.s:193-206*
- Kaya, F. (2013). Ağrı İlinin 1927-2012 Sayım Dönemleri Kır-Kent Nüfus Hareketleri. *International Journal Of Social Science Volume:6/4. p.535-559*.
- Kaya, F. (2018). Ağrı İlinin Coğrafi Analizi. Ağrı İlinin Sosyo-Ekonomik Profili. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları: Yayın No: 19, 1-32 :Ağrı*.

- Kaya, F., Yalçınkaya, Ö., Yazgan, Ş., (2018). Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesinin Ağrı Sosyoekonomik Yapısına Etkileri ve Kentin Üniversite Algısı .*Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4/2:1-20.
- Kaya, S., Dökmeci, V.(2017).Türkiye’de Göçün İllerin Demografik yapısı Üzerindeki Etkisi. *Türkiye’de Göç ve İllerin Demografik ve Fiziksel Dönüşümü.İstanbul :Hiper Yayın. 37-85.*
- Kocaman, S.,Kaya, F., Korkusuz, T., (2011). Ağrı İlinin İdari Coğrafya Analizi. *Erzurum: Atatürk üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü 1.Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı.S:329-345.*
- Kırzioğlu,M.F. (1953). *Kars Tarihi*. İstanbul :Işık Matbaası.
- Özgür, E. M, (2011). *Nüfus Coğrafyası* . Ankara : Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Coğrafya Bölümü Ders Notları.
- Şahin, C., & Doğanay, H. (1999). *Türkiye Coğrafyası (Fiziki, Beşeri, Ekonomik, Politik)*. Ankara: Gündüz Eğitim Yayıncılık.
- Şahin, C., Doğanay, H., & Özcan , N. (2007). *Türkiye Coğrafyası (Fiziki, Beşeri, Ekonomik, Jeopolitik)*. Ankara: Gündüz Eğitim Yayıncılık.
- Tezcan, T. (2011). *Gebze “Küçük Türkiye” nin Göç Serüveni*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Tümertekin, E. (1968). *Türkiye’de İç Göçler*. İstanbul: Taş Matbaası.
- Tümertekin, E., & Özgüç , N. (2016). *Beşeri Coğrafya İnsan, Kültür, Mekan*. İstanbul: Çantay Kitabevi .
- Var, E.B. (2017), Türkiye’de Göç ve Nüfus Hareketlerinin Demografik Özellikleri: Yaş Dilimlerine Dayalı İnceleme (1985-1990) (2007-2011). *Türkiye’de Göç ve İllerin Demografik ve Fiziksel Dönüşümü.İstanbul :Hiper Yayın. 85-96.*
- Yakar, M., (2012). İç ve Dış Göçlerin Kırsalda Nüfusun Yaş Yapısına Etkisi: Emirdağ İlçesi Örneği.*Coğrafi Bilimler Dergisi(10/2) ,129-149.*
- Yakar, M. (2013). Türkiye’de İller Arası Net Göçlerle Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Arasındaki İlişkinin Coğrafi Ağırlıklı Regresyon ile Analizi,*İzmir: Ege Coğrafya Dergisi (22/1), 27-43.*
- Yakar, M. (2015).Türkiye’de İç Göç Paterni: Kim Nerede İkamet Ediyor? Nereye Kayıt?.*İzmir: Ege Coğrafya Dergisi,(24/1), 15-38.*
- Yıldırım, K. (2014). Nuh’un Şehri: Güneş Kucaklayan Ağrı. *Ağrı İlinin Turizm Potansiyeli (Cilt 15, 12-27)*. Ağrı: İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları.
- Yılmaz, M. (2017) *Türkiye’de Değişen Nüfus Yapısı Nedenler,Değişim, Sonuçlar ve Gelecek*.İstanbul: Çantay Kitabevi
- Yurt Ansiklopedisi İl İl Türkiye, Dünü, Bugünü, Yarını* (Cilt 1). (1981). İstanbul: Anadolu Yayınları.
- Zaman, S., Coşkun, O. (2008). Rize İlinin Nüfus Coğrafyası Özellikleri ve Bunları Etkileyen Etmenler Üzerine Bir İnceleme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12(2), 263-283.*

Zaman, S., Orhan, F., (2016). Türkiye’de Erzincan İli Nüfusuna Kayıtlıların Coğrafi Dağılımı. *Uluslararası Erzincan Sempozyumu(28 Eylül -1 Ekim 2016), Cilt .3:181-188.*

TÜİK ve DİE İstatistikleri (1927,1935,1940,1945,1950,1955,1960, 1965,1970, 1975,1980,1985,1990,2000 Nüfus sayımları, 2007-2018 arası ADNKS Sonuçları)

İnternet Kaynakçası

<http://www.agri.gov.tr>). Ağrı Valiliği E.T.23/01/2019

<https://www.agri.edu.tr/upload/ogencisleridairebaskanligi/%C3%96%C4%9ERENC%C4%B0%20SAYILARI%20FAK%C3%9CLTELERE%20G%C3%96RE.pdf>.E.T. 17/03/2019.

<https://www.agri.edu.tr/upload/personeldairebaskanligidetay265/frp.pdf>.E.T.17/03/2019

Resmi Gazete. (1934, Haziran 14). 2727. 04 Şubat 2019 tarihinde <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2727.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2727.pdf>

Resmi Gazete. (1935). Resmi Gazete. 3004. 04 şubat 2019 tarihinde <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3425.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3425.pdf> .

Resmi Gazete. (1936).3425. 04 Şubat 2019 Tarihinde <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3425.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3425.pdf> .

Resmi Gazete. (1954).8654. 05 Şubat 2019 tarihinde <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8654.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8654.pdf> .

Resmi Gazete. (1957). 9644. 05 Şubat 2019 tarihinde <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/9644.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/9644.pdf> .

Resmi Gazete. (2006). 5490 Sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu. 26377. 06/02/2019 tarihinde <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/12/20061215.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/12/20061215.htm>

İSLAM'DA SPORUN ÖNEMİ VE AHLAKI The Importance of Sports In Islam and Ethics

Metin BAYRAM

Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu
metinbayram04@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7328-2526>

Serkan Tevabil AKA

Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu
aka_serkan@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3048-3261>

Mehmet Salih GEÇİT

Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi
beratgecit@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7212-2291>

Kenan ŞEBİN

Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Beden Eğitimi ve Spor
Öğretmenliği

kenansebin@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3078-6887>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-Journal of Ağrı İbrahim Çeçen
University Social Sciences Institute AİCUSBED 5/1 Nisan/April 2019 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	17.03.2019-
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	12.04.2019
Sayfa- <i>Pages</i> : 207-224	 10.31463/aicusbed.541123

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

İSLAM'DA SPORUN ÖNEMİ VE AHLAKI*

The Importance of Sports In Islam and Ethics

*Doç. Dr. Metin BAYRAM, Dr. Öğr. Üyesi Serkan T. AKA
Doç. Dr. M. Salih GEÇİT, Doç. Dr. Kenan ŞEBİN*

Öz

İslâm dini, insanın hem ruh hem de beden sağlığını önemseyen, dolayısıyla ruh ve beden eğitime değer veren, bu konuda birçok hüküm belirleyen bir dindir. Buna göre insanın ruh eğitimi ve sağlığı önemli olduğu gibi, beden sağlığı ve beden eğitimi de oldukça önemlidir. Bu çalışmada özel olarak beden eğitimi konusunda İslâmî kaynaklarda geçen bilgileri bir araya getirerek İslâm dini açısından sporun önemini ve spor ahlakını incelenmiştir. Bu açıdan bakıldığında İslâm'ın temel iki kaynağı olan Kur'an e Sünnet, Müslümanları spora çeşitli sebeplerle teşvik etmiştir. Bu sebepler arasında Müslümanların ibadetlerine ve diğer görevlerine kuvvetli bir istekle sarılmalarını sağlamak, onlara daha güçlü olma yollarını göstermek, beden sağlığını temin etmek, öte yandan Müslümanların İslam topraklarının savunmasına topyekûn hazırlıklı bulunmalarını teşvik etmek vb. sebepler sayılabilir. Bundan dolayı Müslümanlar, Asr-ı saadetten itibaren Hz. Peygamber (s.a.s)'in tavsiye ettiği sporlardan atıcılık, binicilik, güreş vs. sporlarla meşgul olmuşlardır. Bu spor faaliyetlerini ferdi olarak veya toplu halde seyretmek, kazananları ödüllendirmek şeklinde faaliyetler de olmuştur. Günümüz dünyasında spor kavramı, diğer birçok alanda olduğu gibi hızlı bir değişime uğramış ve kendisi ile birlikte kendisine bağımlı birçok alanı da değişime uğratmıştır. Sporun tarihsel süreç içerisinde toplumla çok güçlü ve gizli bir yakınlığının olduğu bilinen bir gerçektir.

Anahtar Kelimeler: İslam da spor, spor, spor ahlakı

Abstract

The religion of Islam is a religion that cares about both the soul and the body health of the person, and thus values the education of the soul and the body and determines many provisions in this regard. According to this, human health and physical education are very important, as well as mental education and health. In this study, the importance of sports in terms of Islamic religion and sports ethics were gathered by gathering the information in Islamic sources on physical education.

* Bu çalışma 31 Ekim 3 Kasım 2018 tarihlerinde Antalya'da yapılan uluslararası 16.spor Bilimleri Kongresinde sözel bildiri olarak sunulmuştur.

From this point of view, Qur'an and Sunnah, the two main sources of Islam, encouraged Muslims for various reasons. For these reasons, it is important to ensure that Muslims embrace their worship and other duties with strong will, to show them the ways of being stronger, to provide physical health, on the other hand to encourage Muslims to be fully prepared for the defence of the Islamic lands and so on. For this reason, Muslims, have been interested in the sports such as archery, horseback riding, wrestling, that were recommended by Hz. Prophet (s.a.s). There have also been activities to watch these sports activities individually or collectively and to reward the winners. In today's world, the concept of sports has undergone a rapid change as in many other areas and has changed many areas that are dependent on it. It is a known fact that sports has a very strong and secret relationship with the society in the historical process.

Key Words: Sports, sports ethics in Islam

Giriş

Spor, insanın tek başına veya toplu olarak yapılan beden eğitimi yanında yarışma yönü de olan oyun ve hareketleri ifade etmektedir.¹ Spor fizik kondisyonu iyileştirmeyi amaçlayan oyun, yarışma ve mücadele anlayışıyla yapılan fiziksel etkinlikler olarak tanımlandığına² göre hangi yaşta ve seviyede olursa olsun hiç kimse kendisini spordan uzak tutamaz. O halde genç, yaşlı, hatta çocuk demeden her insanın pratik olarak yapacağı spor türleri bulunmaktadır. Nitekim insanlığın tarihî süreç içerisinde tecrübe olarak edindiği ve kazandığı spor çeşitlerine baktığımızda sporun bütün insanlara hitap eden bir etkinlik olduğunu görmekteyiz. Örneğin yüzme bir açıdan değerlendirildiğinde hem erkek, hem de bayanlara, bir başka açıdan değerlendirildiğinde hem çocuk, hem genç, hem de yaşlılara, başka bir açıdan bakıldığında hem engelli, hem de engelsiz insanlara göre farklı tarz ve şekilleri bulunan bir spor alanıdır. Diğer spor çeşitleri konusunda da bu tür değerlendirmeler yapılabilir.

İslâm dini, bütün hükümlerinde olduğu gibi sporla ilgili hükümlerinde de “*insana zarar veren şeyleri yasaklama*” ve buna karşı “*beden ve ruh açısından insan sağlığına fayda veren şeyleri teşvik etme*” stratejisini takip etmektedir. Nitekim İslâm Fıkhının temel kaideleri olarak bilinen Mecelle’de şu kaideler geçmektedir: “*Zarar vermek ve zarara zararla karşılık vermek yoktur.*”³ Buna göre insana zarar veren şeyler, farz ibadetler cinsinden bile olsa, insan sıhhatinin korunması amacıyla farziyetten düşmektedir. Örneğin abdest aldığı takdirde suyun vücuda zarar verdiğine dair doktor raporu bulunan bir Müslüman, abdest almaz, bunun yerine teyemmüm alarak namaz kılacaktır. Ayakta namaz kıldığı takdirde acı, işkence, zarar

¹ Mefail Hızlı, “Spor”, Şamil İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1992, V, 450-460.

² <http://forum.bedenegitimi.gen.tr/sporun-toplumsal-boyutu-t2920.html>

³ Hasan Kerîm Mâcid er-Rubayî, *el-Medhalu Li Dirâseti’ş-Şerîati’l-İslâmiyye*, Dâru’s-Selâm el-Kânûniyye, 2015, s.220.

görecekle birisi oturarak namaz kılar. Oruç tuttuğu zaman bedeni bir arıza veya zarar görecekle birisine oruç yerine fidiye verir.⁴ Bu ve benzeri birçok örnek, İslâm dininin insan bedeninin sağlığına büyük değeri verdiğini göstermektedir.

Buna göre İslâm'da beden eğitime olumlu katkıda bulacak, bedenin sağlıklı bir şekilde gelişimini sağlayacak ve bedene zarar vermeyecek spor çeşitlerini yapmanın bir sakıncası bulunmadığı gibi, teşvik de edilmektedir. Yüzücülük, okçuluk, güreş, ata binme gibi spor türleri bu sporları yapana veya diğer şahıslara zarar vermemek koşuluyla bazı durumlarda caiz, bazı durumlarda mendub ve müstehab, bazı durumlarda da farz mertebesine yükselebilir”

Ancak bunun zıddına bedene zarar veren ve bedeni olumsuz şekillerde etkileyen spor çeşitleri konusunda İslâm dininin getirdiği hükümler açısından birçok çekince bulunmaktadır. Örneğin İslâm boks ve pankreas gibi sporları, deve, boğa ve horoz güreşleri türü sportif faaliyetleri, ayrıca facia ile bitebilecek otomobil-motosiklet yarışları ve benzerlerini ise doğrudan yasaklar. Çünkü İslâm, Peygamberimiz'in diliyle kişinin kendisine ve çevresine zarar vermesini ve zarara zararlarla mukabele etmesini haram kılan dindir.⁵

Hz. Peygamber (s.a.s.)'in yaşadığı ve onun terbiyesinden geçen Sahabe-i Kirâm'ın bulunduğu Örnek İslâm toplumunun spor ve beden eğitimi açısından durumuna bakıldığında genel olarak şöyle bir tablo ile karşılaşılmaktadır: Saadet Asrının kendine has medenî disiplini içinde sporun belli başlı türlerini görmekteyiz. İşin güzel ve ilginç yanı, o zamanlarda var olan spor türlerinin hemen hepsi bugün de kısmen mahiyet değiştirmiş olarak veya aynen yaşamaktadır. Buna göre İslâm'da sadece teorik açıdan değil, amelî açıdan da uygulamalı bir alan olan spora büyük değeri verilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Aşağıda örneklerini göstereceğimiz gibi Asr-ı Saadet'te Müslümanlar sadece günlük, haftalık, yıllık ibadetler olan namaz, oruç, hac veyahut ruhî eğitimin yardımcı unsurları olan tefekkür, tesbih, zikir gibi ibadetlerle günlerini geçirip de hayata anlam ve değeri katan diğer alanları ihmal etmiş değillerdir. Sahabenin hayatında spor da diğer alanlar gibi hak ettiği değeri ve önemi görmüştür.

İslam'da Spor ve Sportif Etkinliklerin Önemi

İslâm dini, Müslümanları spora çeşitli sebeplerle teşvik etmiştir. Bu sebepler arasında; Müslümanların ibadetlerine ve diğer görevlerine kuvvetli bir istekle sarılmalarını sağlamak, onlara daha güçlü olma yollarını göstermek, beden sağlığını temin etmek, öte yandan Müslümanların İslam topraklarının savunmasına topyekûn hazırlıklı bulunmalarını teşvik etmek gibi sebepler sayılabilir. Bundan dolayı

⁴ Bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, Huzur Yay., İstanbul, 2013, s97, 281.

⁵ Vecdi Akyüz, "Asr-ı Saadette Spor", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, Beyan Yay., İstanbul, 3/497-512.

Müslümanlar, Asr-ı saadetten itibaren Hz. Peygamber (s.a.s)'in tavsiye ettiği sporlardan atıcılık, binicilik, güreş vs. sporlarla meşgul olmuşlardır.⁶

Toplumumuzda “Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur.” şeklinde deyimleşen meşhur bir söz vardır. Bu sözün ifade ettiği anlam Hz. Peygamberin (S.A.S.) şu hadisini hatıra getirmektedir “Kuvvetli mü’min zayıf mü’minden hayırlıdır.”⁷ Bu hadis, mü’minlerin her açıdan kuvvetli olmalarını tavsiye etmektedir ki hiç şüphesiz buna spor neticesinde elde edilecek sağlam bünyede dâhildir. Sadece savaş açısından kuvvetli bir vücut yapısına sahip olması gerektiğinden bahsetmek, onun yüce amaçlarından ve geniş ufkundan yüz çevirmek anlamına gelir. Zira Hz. Peygamber’in getirdiği dinde esas olan savaş değil, barıştır. O halde ideal mü’min, birçok maddi ve manevi vasıflarının yanı sıra beden en güçlü olmalıdır. Bunun en önemli yollarından birisi de “meşru spor” yollarına tevessül etmek ve bu açıdan “ruhî riyâzât”ın yanında “bedenî riyâzât”a da önem vermektir. Gerek İslâm Peygamberi’nin hayatında, gerekse de onun getirdiği dinin temel yapısı içerisinde spor ve beden eğitimi çok önemli bir konumda görülmektedir. Aşağıda Temel İslam bilimlerinin muhtelif kaynaklarından yapacağımız nakillerin ortaya koyduğu gerçek, İslâm dininde sporun hak ettiği değeri görmüş olmasıdır.

Savaş Hallerinde İhtiyaç Duyulan Sportif Faaliyetler

İslâm’da esas olan barıştır. Zira İslâm kelimesinin üç temel anlamından birisi de “barış”tır.⁸ Bu nedenle İslâm’ın hükümlerinin arka planında sürekli olarak barış ortamının esas alındığı görülmekte ve yapılacak değerlendirmeler bu çerçevede olunca doğruluk derecesine ulaşmaktadır. Ancak istisnai bazı durum ve konularda İslâm’ın savaş ortamı ve savaş hukukunu da göz ardı etmediğini görmekteyiz. İslâm dini hayatın realitelerine uygun hükümler getirince savaş ve barış ortamlarını da birer realite olarak kabul etmek zorunda kalmıştır. Aşağıda göstereceğimiz örnekler savaş ortamına göre düzenlenen örneklerdir. Bunlarda spor alanının bir savaş sanatı ve savaş stratejilerini geliştirme kabiliyetini geliştiren alan olduğu görülmektedir:

Savaşta Ruhen ve Beden Hazır Olmanın Önemi

Müslüman savaşa ruhen olduğu gibi beden en de hazır olmalıdır. Müslüman bireyin bedensel eğitimi yapması gerektiğinden bahsedilirken genellikle onun savaşa hazır hale gelmesi kastedilmektedir. Buna göre Müslüman savaşa hazır bir şekilde beden eğitiminden geçmeli ve buna muktedir olmalıdır. Öyle ki savaşa hazır olmasını sağlayacak tam bir liyakat üzerinde bulunması gerekmektedir.⁹ Bu da tefekkür, tezekkür, nefis terbiyesi, ibadet, manevî riyazat yapmakla mümkündür. İslâmî ilimler içerisinde bu anlamda gelişen ilim dalının adı tasavvufur. Tasavvuf kaynaklarında konuyla ilgili birçok açıklama bulunmaktadır. Tüm çalışmaların ortak mesajı, insan

⁶ Mefail Hızlı, “Spor”, Şâmil İslam Ansiklopedisi, C 5, s.455.

⁷ Ebû'l-Huseyn Müslim b. Haccâc, Sahîh-i Müslim (Riyad: Beytü'l-Efkâr, 1998/1419), “Kader”, 34; İbn Mâce, “Zühd”, 14.

⁸ Said Havva, *İslâm*, Terc. Harun Ünal, Petek Yayınları, İstanbul, 1987, s. 5-10.

⁹ Said Havva, *Cundullah (Allah Erinin Ahlak ve Kültürü)*, s. 376-378.

adı verilen varlığın ruhen güçlü olması için nefis muhasebesi ve tezkiyesinden geçmesi gerekmektedir. Bunun adı ise “riyazat” tır. Bu kavram aynı şekilde “spor” kelimesinin karşılığı olarak da kullanılmaktadır. Kısacası, ruh ve beden eğitimi yaparak hem ruhen hem de bedenen sağlıklı olmak gerekmektedir. Bu da sağlıklı fertlerden oluşmuş, sağlıklı toplumların oluşmasını sağlayacaktır.

Savaşa Zihnen, Bedenen ve Maddeten Hazırlıklı Olmak

Savaş gerekli silah gücüne ve savaşa dair yeterli hazırlıklara ihtiyaç duymaktadır. Aynı şekilde zor şartlara alışmış ve savaşa şartlarına göre eğitilmiş insan (asker) gücüne de dayanmaktadır. İş bununla da bitmemekte, savaşta savaş stratejileri ve yöntemlerini ilişkin derin bilgiye de ihtiyaç hissedilmektedir. Bütün bu hazırlıkları ve gereklilikleri yapıp savaş yapabilecek ve savaşta dayanabilecek bir cesaret ve şecaati olmayan milletlerin savaş yapmaya kudreti de olmaz. Zira şartları yeterli derecede tamamlamış bir durumda değillerdir. Bu zikrettiğimiz hususlardan herhangi birisi konusunda ihmalkârlık ve gevşeklik yapanlar kelimenin tam anlamıyla “savaşçı” olması mümkün değildir. Mü'min birey ve topluma kuvvet ve kudreti oranında bunların hepsi de vaciptir. Bu nedenle mü'min birey ve toplumun mümkün merteye savaşa hazırlıklı olması ve bu hazırlığı daimî surette sürdürmesi gerekmektedir. Müslümanların savaş stratejileri ve taktiklerini kullanma konusunda yeterli ve mahir olması gerekmektedir. Bu sebeple bedenini geliştirmesi, her ana savaşa hazır bir vaziyette canlı ve diri tutması gerekmektedir. Yine savaş sanatları ve teknikleri konusunda kendisini eğitmiş olması gerekmektedir. Ayrıca Allah'tan başka hiç kimseden korkmayacak şekilde dirayetli, cesur ve girişken olması gerekmektedir.

Savaşa Hazırlık İçin Sporla Uğraşmak

Müslüman savaş halinde olduğu gibi barış halinde de bedenine iyi bakmalı, onu iyice eğitmelidir. Sahih bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: *“Kuvvetli mü'min, zayıf mü'minden daha hayırlıdır. Elbette ikisi de hayırlıdır.”*¹ İşte bu sebepten dolayı sahabe-i kiramdan çocuklarımızı eğitmemiz konusundan teşvik edici bir takım rivâyetler yapıldığını görmekteyiz. Örneğin bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: *“Çocuklarınıza yüzücülüğü, atıcılığı, atlara binmeyi öğretiniz ve tek sıçrayışla atlara binmelerini emredin.”*¹ Aynı hadis merfu olarak¹ da şöyle rivâyet edilmiştir: *“Çocuklarınıza yüzmeyi ve ok atmayı, kadınlara da yün örmeyi öğretiniz.”*¹ Bütün bunlar Müslümanların her durumda bedensel açıdan güçlü olması, meşru spor türleriyle uğraşarak bedensel kuvvetlerini geliştirmesi gerekmektedir.

Bu spor türlerinin genellikle barış ortamında yapılmış olması, savaşa hazırlık anlamına gelmediğini ifade etmez. Zira savaşa gitmeden evvel barış ortamında iken sağlam ve kuvvetli bir beden kazanmak gerekmektedir. Nitekim Hz. Peygamber döneminde de sahabe-i kiramdan bazıları cihat ibadetine katılım ehliyetini ispat

¹ Bu hadisi Müslim, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel rivâyet etmiştir.

¹ Bu hadisi el-Beyhakî Şuabu'l-İmân adlı kitabında İbn Ömer'den *“Çocuklarınıza yüzmeyi ve ok atmayı, kadınlara da yün örmeyi öğretiniz.”* ibâresiyle rivâyet etmiştir.

¹ Sehâvî bu hadisin senedinin za'îf olduğunu, fakat başka şahidlerinin de bulunduğunu ifade etmektedir.

etmek için bedensel yetilerinin güçlü olduğu ispat eden sporlar icra etmekte idi. Buna örnek olarak şu hususu gösterebiliriz: Bazı delikanlılık çağındaki sahabîler, askerî seferlere katılabilmeye gücü yettiğini Hz. Peygamber'e ispatlamak maksadıyla, onun huzurunda güreşe tutuşurlardı. Bunun sebebi yaşı küçük olanların, şayet kendilerinden büyük olan öteki gençlere üstünlük sağlayabilirlerse, gönüllü sıfatıyla bu savaflara katılabilme hakkını elde etmeleriydi.¹

Savafla Gitmeden Önce Bedeni Kabiliyetleri Geliştirmek

Her Müslümanın kendi bünyesine uygun sporlarla uğraşması gerekmektedir. Şüphesiz ki her insanın yapmaya güç yetirebileceği derecede kolay olan bir takım sporlar ve alıştırmalar bulunmaktadır. Buna karşın birçok kişinin güç yetiremeyeceği kadar zor sporlar da bulunmaktadır. Burada önemli olan her insanın kendisini savaş halinde savafla hazır halde tutacak ve barış halinde de bedenini zinde tutacak, aynı zamanda ibadet hayatını daha etkin ve verimli sürdürmesine yarayacak bir beden eğitimi ve alıştırma düzenini sürekli olarak tekrarlamasıdır.¹

Savaş durumunda ihtiyaç duyulan sportif faaliyetler

İslam'da barış durumu esas olmakla birlikte cihat da büyük bir ibadettir. Bu nedenle Müslüman bireyin cihat ibadetini eda etmek, bu anlamda Allah'a layık ve yakın bir kul olmak, İslam'a ve Müslümanlara yönelik saldırılara son verip, İslam ümmetinin emin bir ortamda yaşamasını temin etmek amacıyla savaş tekniklerini iyi bilmesi gerekmektedir. Burada savaş durumunda ihtiyaç duyulan sportif faaliyetlerimizden kastımız savaş sanatlarını öğrenmekten ibarettir. Buna göre Müslüman daima zor şartlara hazır olmalı ve anında bir savaş çıktığında tam anlamıyla bireysel dövüş tekniklerini kavramış olmalıdır. Örneğin sokak ve caddelerde nasıl savaşıp dövüleceğini, dağlık arazide veya ovada nasıl çarpışacağını veya tank ve askerî araçların karşısında nasıl savaacağını, toplu saldırı karşısında veya bir topluluğa karşı nasıl direneceğini tam anlamıyla kavramalı ve bilmelidir. Aynı şekilde gerilla savaşı konusunda yetenekli ve eğitilmiş vaziyette olmalıdır. Hepimiz çok iyi biliyoruz ki günümüz Müslümanlarının birçok düşmanı bulunmaktadır. Filistin, Afganistan, Irak, Doğu Türkistan, Arakan, Moro ve daha birçok İslâm beldesinde Müslümanlar hem bazı devletlerin, hem de bazı çetelerin işgal, istila, saldırı, taciz ve tecavüzlerine maruz kalmış vaziyettedirler. Müslümanların bütün Müslüman ve İslâm düşmanları karşısındaki güncel durumu, her bir Müslüman ferdin yüksek kabiliyette ve yeterli düzeyde savaş taktikleri ve direniş teknikleri konusunda son derece uzman olmasını gerekli kılmaktadır.¹

Bu çerçevede önce bireysel çapta Müslüman fertlerin ihtiyaç duyduğu sportif faaliyetlerin belirlenmesi gerekmektedir. Buna aşağıdaki sportif etkinlikleri savaş durumlarında en çok ihtiyaç duyulan türlerdir:

¹ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peyğamberi*, II, 1076. (İbn Hişam, *Sire*, 560'tan naklen)

¹ Said Havva, *Cundullah*, a.y.

¹ Said Havva, *Cundullah*, a.y.

1. At biniciliği ve jokerlik yapmak (günümüzde motosiklet, araba, tank, uçak, füze kullanmak),
2. Dağa tırmanış yapmak,
3. Yüzme yapmak,
4. Boks, güreş, karate, yakın dövüş ve karşılıklı dövüşün farklı türlerini yapmak,
5. Savaş harekâtı ve intikali, vur kaç tekniklerini, saldırma ve geri, çekilme taktiklerini öğrenmek.
6. Zor şartlarda ani ve atik davranışlarda bulunma becerisi ve kabiliyetini kazandıracak atletizm, uzun atlama, yüksek atlama, takla atma, yatma, kalkma gibi etkinlikleri öğrenmek.

İşte bütün bunlar savaş hallerinde gerekli olan spor türleridir.

Barış Hallerinde İhtiyaç Duyulan Sportif Faaliyetler

Yukarıda belirtilenlerden anlaşıldığı gibi sportif faaliyetler uygulanma ortamına göre genel itibarıyla iki halde yapılmaktadır. Bunları aşağıda sırasıyla ele alıp kendi içerisinde tasnif etmeye çalışacağız.

Bireysel spor etkinlikleri: Müslümanın normal hayatı ve gündelik yaşamı göz önünde bulundurulduğunda aşağıdaki beden eğitimi listesinde adı geçen spor türlerinin, uygulanmasında zorunluluk bulunan spor çeşitlerinden oldukları söylenebilir:

1. Uzun yürüyüş,
2. Binicilik,
3. Bisiklet sürmek,
4. Motosiklet ve araba sürmek,

Müslüman birey her gün bu spor türleriyle uğraşmalı, bedenini sağlık, sıhhat ve afiyette tutmak için bunları ihmal etmemelidir. Zira Allah'ın verdiği bu beden bir emanettir. Müslüman da emanete en çok riayet etmesi gereken kuldur. Emanete sahip çıkmamak, bedeni yıpratıcı hallerde sağlıksız ve hareketsiz kalmak, ayrıca beden organlarını işlevlerini yürütmeyecek tarzda atıl ve tembel bırakmak emanete hıyanet anlamına gelmektedir.

Sosyal Spor Etkinlikleri: Sporun bireysel türleri yanında sosyal nitelikli olanları da vardır. Aslında spor günümüzde daha çok sosyal etkinlikler çerçevesinde yapılmaktadır. Bu nedenle spor salonları, stadyumlar gibi sadece aktif olarak spor yapanları değil, söz konusu sportif etkinlikleri seyreden kalabalık toplulukların da hazır bulunacakları şekillerde inşa edilmektedir. Ayrıca bazı olumsuz ve münferit durumlar sayılmazsa, sportif faaliyetler farklı toplum ve milletlerin birbirlerini tanıması ve kaynaşmasını sağlamak için birlik, beraberlik, tanışma, dayanışma ruhunu vurgulamak ve pekiştirmeye yönelik etkinlikler olarak düzenlenmektedir. Futbol, basketbol, hentbol, voleybol, güreş, boks, karate gibi sporlar günümüzde bireysel ve ulusal olmanın da ötesinde uluslararası platformlarda icra edilen etkinliklere dönüşmüştür. Bu da sporun toplumsal açıdan ne denli önemli olduğunu göstermektedir.

Bireysel ve toplumsal spor çeşitlerinin bir kısmını aşağıda müstakil başlıklar altında inceleyeceğimiz için burada bu kadarla yetinerek konunun başka bir yönüne işaret edeceğiz.

Ruh eğitiminden geçip ruhen de kuvvetli olmak

Müslümanın beden eğitiminde güçlü olması için öncelikle ruhen de kuvvetli olması gerekmektedir. *“Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur”* sözü ne kadar doğruysa *“sağlam beden sağlam ruha dayanır”* inancı da o kadar doğrudur. Bu nedenle psikolojik durumu sağlam, ruhî halleri güçlü, ruhani yetenekleri gelişmiş bir insan yetiştirmek gerekmektedir. Bu da beden eğitiminden önce ruh eğitimini gerekli kılmaktadır. İslam tarihinde fetihlerden evvel, tasavvufi eğitimden geçmiş dervişlerin fethedilmesi planlanan ülkelere gönderilmiş olması bir tarihi gerçektir. Örneğin İstanbul’un fethinden evvel 18 sekban İstanbul’a gönderilmiş, daha sonra öncü kuvvetler gitmiş, en sonunda normal savaş statüsüne geçiş yapılmıştır. Bu da bize, beden eğitiminden önce ruh eğitiminin yapılmasının ne kadar etkili ve gerekli olduğunu göstermektedir. Burada konuyla ilgili birkaç kısa başlıkla yetineceğiz.

Cesaretli ve şecaatli olmak: Bizim cesaretli ve şecaatli olmaktan kastımız, kişinin bir çatışma ve mücadeleye girdiği zaman bunu sonuna kadar sürdüreceği bir cesaretinin olmasıdır. Bunun kapsamına tam teslimiyet ve samimiyet de girmektedir. Bu derece cesur olmak için ruh eğitimi aşamasından başarılı bir şekilde geçmiş olmak lazımdır.

Kararlı ve mücadeleci olmak: Mücadele esnasında sınırlarını ve güçlerini muhafaza ederek azim ve kararlılıkla bütün imkânlarını sefer etmek, cesaretli olmanın bir gereğidir. Nitekim Yüce Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır: *“Ey iman edenler. Savaş düzeninde iken kâfirlerle karşılaştığımız zaman sakın onlara arkınızı dönmeyin (savaştan kaçmayın). -Savaş taktiği olarak düşmanı vurmak için çekilme, ya da diğer bir birliğe katılmak durumu hariç- böyle bir günde her kim onlara arkasını dönerse mutlaka o, Allah’ın gazabına uğramış olur. Onun varacağı yer de cehennemdir. Ne kötü varılacak yerdir orası!”*⁶

Girişken ve atik olmak: Müslüman girişken ve atiktir. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *“İki günü bir olan zarardadır.”*¹ İki günün bir olmaması için de sürekli çalışmak, gayret göstermek, hareketli ve canlı olmak gerekmektedir. Bu özellikler ve kabiliyetleri sadece bedenin kan dolaşımı, kas kuvveti ve kemik yapısı ile değerlendirmek doğru değildir. Bütün bunların arkasında güçlü bir ruh, atılgan bir zihin, keskin bir zekâ ve kuvvetli bir maneviyatın, yani tetikleyici bir kuvvetin bulunması gerekmektedir. Günümüzde bu ihtiyacı normal yolu ve usulü çerçevesinde gideremeyen bir çok sporcu, yasa dışı ve usulsüz yollara tevessül ederek doping etkisi yapan ilaç ve malzemeler kullanmaktadır. Hâlbuki sporun da en tetikleyici dopingi, maneviyattır. Bu da ruhi yapının güçlü olmasını gerekli

¹ Enfâl Sûresi, 8/15-16.

6

¹ Bu hadisin sened bakımından mevzu, ancak mana bakımından doğru olduğu söylenmiştir. Bkz. Deylemî, Aliyyü'l-Kârî, *Mezûât*, 110, Aclûnî, *Keşfü'l-Hafa*, 2/233

kılmaktadır. İşte böyle bir ruhi kuvveti kazanan sporcular, canlı, atik ve girişken olurlar.

Asr-ı Saadette Spor

Hz. Peygamber'in Döneminde Yapılan Sportif Faaliyetler

Hz. Peygamber'in hadislerinde sporun değişik şekillerine yönelik teşvikler oldukça fazladır. Bu çalışmamızın birçok yerinden yeri geldikçe bunları naklettiğimiz gibi burada dört hadisi nakletmek fikir vermesi açısından yeterli olacaktır:

a. Müslim, Fukaym el-Lahmî'den şöyle rivâyete etmiştir: "Ben Ukbe b. Amir'e dedim ki: *"Sen yaşlı bir insan olmana ve meşakkatli bir duruma gelmene rağmen iki amaç etrafında gidip geliyorsun?"* o da dedi ki: *"Şayet Rasûlullah (s.a.s.)'den duyduğum şu söz olmasa idi buna yanaşmazdım."* Dedim ki: *"Peki o söz hangisidir?"* Dedi ki: *"Ben Rasûlullah (s.a.s.)'in şöyle dediğini duydum: "Her kim ki atıcılığı öğrenir de sonra terk ederse, o benden değildir yahut isyan etmiştir."*

b. Buhârî de Seleme b. El-Ekva'nın şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "Hz. Peygamber (s.a.s.) Eslem kabilesinden pazarda ok yarışında bulunan bir grup insana uğradı ve onlara şöyle buyurdu: *"Ey İsmail (a.s.)'in oğulları atınız, zira sizin babanız da atıcı idi."*

c. Sünen müelliflerinin de Ukbe b. Amir'den rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Şüphesiz ki Allah (c.c.) bir ok yüzünden üç kişiyi cennete koyacaktır: Sanatında hayrı hesaplayan imalatçı, onu atan atıcı, atıcıya o oku uzatan kişi. Ok atınız ve binekleri sürünüz. Sizin ok atmanız bana bineğe binmenizden daha sevimlidir. Her lehiv batıldır. Üç şey dışında lehivlerden övülecek olanı yoktur: Kişinin atımı eğitmesi, ailesi ile oynaması, yayı ve mızrakı ile atması. Muhakki bunlar hak olan işlerdendir. Her kim ki eğitimini aldıktan sonra atıcılığı terk edip yüz çevirirse, şüphesiz ki bir nimeti terk etmiş veya bir nimete nankörlük etmiş olur."*

d. Müslim, Tirmizî, Ebu Dâvud'un Ukbe b. Amir'den rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.s.) Allahu Teâlâ'nın *"Onlara karşı gücünüz yettiğince kuvvet hazırlayın!"* âyetini tefsir ederken şöyle buyurdu: *"Dikkat edin, şüphesiz ki kuvvet atmaktadır, dikkat edin kuvvet atmaktadır, dikkat ediniz kuvvet atmaktadır."*¹

Bu nakillerden sonra direkt konumuza geçelim. Hz. Peygamber Efendimiz'in döneminde yapılan ve onun tasvibini kazanan spor dalları şunlardı:

1. Atıcılık: Müslümanların tarih boyunca en çok ilgi duyduğu spor dallarından biridir.

Bunun sebabını şu âyet-i kerimede bulmak mümkündür: *"Onlara (düşmanlara karşı, gücünüz yettiği kadar kuvvet hazırlayın"*² Bu ayette geçen "kuvvet" kelimesini Hz. Peygamber (s.a.s) atıcı olarak tefsir

¹ Enfâl Sûresi, 8/60. 8

¹ Hadisi Müslim, Tirmizî, Ebu Dâvud rivâyet etmiştir.

² Enfâl, 8/60. 0

etmiştir.² Rasûlüllah, atıcılığı, daha¹ çocuk iken öğrenilip ölünceye kadar bırakılmaması gereken bir maharet olarak nitelendirmiş; insanın boş kaldıkça, canı sıkıldıkça, dinlenme ihtiyacı duydukça, vaktini değerlendirmek için sportif faaliyetlerle uğraşmasını uygun görmüştür.² Peygamberimiz bir gün atış² yapmakta olan gruba rastlayınca, ayakkabılarını çıkarıp atış sahası içerisinde yalın ayak yürüdüğü ve onlara katıldığı bildirilmektedir.² Yine o, atıcılık eğitiminin yapılmasını devamlı teşvik etmekle kalmamış, zaman zaman kendisi de atış poligonuna, atıcıları teşvik ve seyretmeye gitmiş, hatta atıcıları seyrederken onlardan bir tarafı tuttuğu da olmuştur.²

O devrin atıcılık sporları arasında "*Dirkele*" adında mızraklarla oynanan ve özellikle siyahiler arasında yaygın olan bir spor dalı da vardı.² Ashab-ı Kiramda atıcılığa önem vermiş ve her fırsatta ok atışları yapmışlardır. Öyleki, çocuklara bile belli hedefler dikerek atış yaptırdıkları görülmektedir. Bir defasında Hz. Enes, atış yapan çocukların yanlarına gelmiş, atışlarını isabetsiz bularak beğenmemiş, bir çocuğun yayını elinden alarak birkaç ok atmış, hiç biri de hedefinden şaşmamıştı.²

Ok atıcılığının günümüzdeki karşılığı ise silah kullanmasını bilmektir. Eskide savaş aracı olarak kılıç ve ok hazır tutulurdu. Çağımızda ise silahlar değişmiş ve tabanca, tüfek, bomba ve benzeri silahlar icat edilmiştir. Silahın kalitesi ne kadar yüksek ise, bu savaş durumlarında daha iyidir. Bu nedenle çağımızda yaşayan insanların içinde yaşadığımız kompleks ve karmaşık yaşam biçimi ortasında kendisini, ailesini, toplumu ani saldırılardan korumak, yasadışı suç şebekelerinin anlık hücumlarına karşı korumak amacıyla da olsa bireysel açıdan silah kullanma becerisinin olması gerekmektedir. Bu da aslında sporun insan hayatı açısından ne derece hayati öneme haiz olduğunu gösteren örneklerden sadece biridir.

İşte bu nedenden dolayı, Müslümanların kişisel silahlanma açısından eğitilmiş durumda olmaları gerekmektedir. Bu, fert üzerinde vacip olan İslâmî bir gerekliliktir. Çünkü kendisiyle vacibin tamamlandığı şey de vaciptir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır. Bu söylediklerimizin hepsi de ulu bir emre itaat çerçevesinde yapılmalıdır. Buna göre ancak yetkili mercilerin izin ve müsaadesi ile silah kullanmanın gerekli olduğu zamanlarda ve caiz olduğu yerlerde kullanmak şartıyla bireysel silahlanma söz konusu olabilir. Bu söylediklerimiz, bizim devleti silah kullanma görevinden arındırdığımız ve silahı fertlerin ellerine teslim ettiğimiz anlamına gelmemektedir. Aksine burada söz konusu olan gerçek, bireylerin devlet içerisinde üstüne düşeni yapmak konusunda gereken hazırlıkları yapmış olması, İslam ülkelerindeki adil hükümetlerin de bu konuda üstüne düşeni yapması, insanları

² Nevevî, *Riyâzü's-Sâlihîn Tercümesi*, II, 563.

² Mefail Hızlı, "*Spor*", Şamil İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1992.

² İbrahim Canan, *Hz. Peygamberin Şünnetinde Terbiye*, Ankara 1980, s. 255.

² Canan, a.g.e., s. 256.

² M. Hamdullah, *İslâm Peygamberi*, Çev: Salih Tuğ, İstanbul 1980, II, 1142.

² Vecdi Akyüz, "*Asr-ı Saadette Spór*", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, Beyan Yay., İstanbul, 3/497-512.

yönetmesi ve yönlendirmesi ve Müslümanların menfaati ve istikbali için gereken tedbirleri almasıdır.

Burada vurguladığımız husus şudur: İslâm dünyasına veya herhangi bir Müslüman ülkeye ansızın bir saldırıda bulunulduğunda Müslümanların silah kullanma, askeri eğitim alma, savaşa hazırlanma konusunda yeterli olması gerekmektedir. Vatan savunmasını sadece devlete havale edip, bir savaş çıktığında da devletlerin yetersiz ve güçsüz olmaları durumunda teslim olmak yerine dinini, diyanetini, ülkesini, milletini, namusunu, mabedini savunabilecek derecede her Müslümanın savaşa hazır olması gerekmektedir. Nitekim her devlette seferberlikle ilgili birçok düzenlemeler bulunmaktadır, ani bir felaket, savaş, tabiat olayı ve benzeri durum belirdiğinde herkesin üstüne düşeni yapacağı plan ve projeler belirlenmiştir. Be nedenle alimlerin bireysel silahlanma ve silah kullanımını öğrenme konusundaki teşviklerini anarşi, terörizm, asayiş bozma, kaos ve herkesin serbest ve rahatlıklar her yerde silah kullanmasına yönelik bir teşvik olarak değerlendirmemek gerekmektedir.²

2.Binicilik: Asr-ı saadette at yarışlarına özgü belli bir hipodrom bulunmamakla birlikte; şehir halkı sık sık tertiplenen at yarışlarına giderlerdi. Rasûlullah (s.a.s) devrinde iki çeşit at yetiştirildiğini biliyoruz. Bunlardan biri koşu için diğeri başka amaçlarla beslenirdi. Bu arada deve eşek ve hatta insan yarışlarına da rastlanmaktadır. Ticaret kervanlarının gelip konakladıkları alan bu tür yarışlar için kullanılıyordu. Hz. Peygamber'in de buraya zaman zaman bizzat gelip kazananları tespit edip ödül dağıttığı bilinmektedir.² Bir gün Rasûlullah (s.a.s), Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer ile binicilikte yarıştılar. Bu yarışta Peygamberimiz onları geçti. Hz. Ebu Bekir ikinci, Hz. Ömer de üçüncü oldu.²

3.Güreş Müsabakaları: Asr-ı saadette güreş sporu da pek yaygındı. Rükâne adında biri bu spor dalında ün yapmıştı. Hz. Peygamber (s.a.s) bu pehlivan ile güreşmişti. Rükâne İslâm'ı kabul etmek için Hz. Muhammed (s.a.s)'in bizzat kendisiyle güreşmesini ve bu güreşte kendisini yenmesini şart koşmuştu, Hz. Peygamber bu teklifi kabul etmiş, yapılan müsabakada, kendisine son derece güvenen Rükâne'yi şaşırtacak derecede güreşmiş ve onu üç kez mağlup etmiştir. Sonuçta Rükâne müslüman olmuştu.³ Yukarıda işâret ettiğimiz gibi sahabe evlatları arasında bulunan bazı gençler bazı sahabiler askeri seferlere katılabilmeye güçleri yettiğini Hz. Peygamber'e ispatlamak amacıyla onun huzurunda güreşe tutuşurlardı.³ Bu örnekler Hz. Peygamber döneminde güreşin ne derece önemsendiğini göstermektedir.

² Said Havva, *Cundullah*, a.y. ⁷

² Hamidullah, a.g.e., II, 1141-1142. ⁸

² Vecdi Akyüz, "Asr-ı Saadette Spor"⁹3/497-512.

³ Sünen-i Tirmizi Tercümesi, III, 281⁰

³ Hamidullah, a.g.e., II, 1142. ¹

4.Koşu Yarışı: Koşu yaparak yarışmak bir spordur; sporun ciddi faydaları yanında yapan ve seyredenler için eğlendirici yanı da vardır; bu sebeple fıkıh kitapları bu nevi sporları oyun ve eğlence bahsinde ele almışlardır. Sahâbe koşu yarışması yaparlardı. Hz. Ali'nin iyi bir koşucu olduğu söylenmiştir.³ Diğer sportif faaliyetlerin yanında koşuya da önem verilmiştir. Asr-ı saadette erkeklerin koşu yarışı yaptıkları, sahabilerin Hz. Peygamber'in huzurunda kendi aralarında yarış düzenledikleri ve Hz. Ali'nin de çok hızlı koşan bir yarışçı olduğu bildirilmektedir.³ O devrin kadınları genelde hiçbir sporla ilgilenmezlerdi. Ancak Hz. Muhammed (s.a.s)'in Hz. Aişe ile müşterek hayatlarında en az iki defa bizzat koşu şeklinde yarışa tutuştuğu bilinmektedir. Bunların ilkinde Hz. Aişe kazanmış, ancak birkaç sene sonra, herhalde vücut ağırlığından olacak, yine giriştikleri bir yarışta Rasûlullah kazanmıştı.³

5.Yüzme Sporu: Hz. Peygamber, yüzmeyi çocukluğunda annesiyle gittiği Medine'de öğrenmişti. Müslümanlara bu sporu tavsiye ederek, bir babanın çocuğuna öğretmesi gerekenler arasında, yazı yazmanın ve atıcılığın yanında, yüzme de zikredilmiştir. Hz. Muhammed (s.a.s)'in Mekke ve Medine gibi, yakınında deniz, göl ve akarsu bulunmayan bir çevrede yüzme öğrenmeyi tavsiye etmesi dikkat çekmektedir. Annesi ve kadın köle Ummu Eymen ile birlikte, henüz çocukken Medine'ye gitti. Rasulullah bu gezi sırasında, bu kabileye ait su birikintisinde yüzmeyi öğrendi.³ Rasûlullah (s.a.s.) fiili olarak yüzmeği öğrendiği gibi sözlü olarak öğrenme ve öğretmeyi de teşvik etmiştir: "*Çocuklarınıza ok atmayı, ata binmeyi ve yüzmeyi öğretiniz.*"³ Bu hadis, yüzücülüğün çocuklara öğretilmesinin de tavsiye edildiğini gösterir.

6.Futbol (Ayak Topu): Mekkeliler "*kürre*" denilen bir tür ayak topu oynarlardı ve büyük kalabalıklar halinde oynayanları seyretmeye gelirlerdi.³ Mekke'nin her semtinde bu oyunu oynamak için sahaların bulunduğu ve Rasûlullah (s.a.s)'in bu oyunu yasaklamadığı haber verilmektedir.

7. Halter (Ağır Yük Kaldırma): Yine nakledildiğine göre, Hz. Peygamber bir gün aralarında, hangisinin daha kuvvetli olduğunu bulmak için büyük bir taşı yerden kaldırmaya çalışan bir grup insanın yanından geçmiş ve bu yarışlarında hiçbir kötü taraf bulamamıştı.³

8.Kılıç ve Mızrak Kullanmak: Habeşistanlı Müslümanların millî geleneğe dayanan mızrak oyunları ve raksları vardı. Zaman zaman bu gösteriyi yaparlardı. Hz. Ömer bir defasında bunu engellemek istemiş, Rasûlullah ona "bırak Ömer,

³ Hayreddin Karaman, *Günlük Hayatımızda Helaller Haramlar*, İz Yay., İstanbul., 2000,

³ Turan,A. *İslamiyette Spor ve Önemî*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1985, s. 14-15.

³ Ebu-Dâvûd, K. el-Cihat, 61; Ahmed, Müsned, 6/264; Hamidullah, a.g.e., II, 1143.

³ İbn Sa'd, Tabakat, 1/1, s.73'ten M. Hâmidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 42.

³ Tayalisi, *Sünen*, 2096.

³ Altan-Yaycıoğlu, R., Canan, H., Sizişmaz, S., Bal, N., Pelit, A., & Akova, Y. A. (2010).

³ Hamidullah, a.g.e., II, 1142.

oyunlarını" demiştir. Hz. Âişe'ye bizzat Efendisi (s.a.v.) bu oyunu seyretmeyi teklif etmiş, onu rızasıyla örterek mescitte icra edilen oyunu- Hz. Âişe usanımca kadar beraberce seyretmişlerdir. Rasûlullah (s.a.v.) "haydi Habeşliler! Gösterin kendinizi" diyerek onları teşvik etmiş, ayrıca "eğlenceye düşkün genç kızların durumunu takdir edin, anlayış gösterin" buyurmuştur.³ Hadisler, bu ve benzeri oyunları, mescitlerde dahi oynamanın, kadınlarla birlikte seyretmenin caiz olduğunu, genç kız ve kadınları gereğinden fazla sıkıkmamak, baskı altında tutmamak, eğlence isteklerini anlayışla karşılamak gerektiğini göstermektedir. Habeşlilerinkine benzer folklor eğlenceleri ve millî oyunlara kadınların katılmalarının caiz olduğunu gösteren rivayetler vardır. Bir bayram günü millî rakslarını icra eden bir Habeşli kadını gören Peygamberimiz (s.a.v.) Hz. Ayşe'yi seyretmeye çağırmıştır.⁴ Rivayetlerden anlaşıldığına göre Resûl-i Ekrem'in müsamaha gösterdiği eğlence bundan ibaret değildir. Hz. Ayşe'nin çocukluk arkadaşlarıyla oyuncak oynamasına ve salıncakta sallanmasına da ses çıkarmamıştır.⁴

Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "*Muhakkak ki cennet kapıları kılıçların gölgeleri altındadır.*"⁴ Sahabeyi kılıç kuşanma, kullanma ve kılıç sanatları konusunda mahir olmaya teşvik eden Rasûlullah (s.a.s.)'in de kendisine ait birçok silahı vardı. Rivayetler bizlere bu konuda şu bilgileri vermektedir: Nebi'nin (s.a.v.) Bazı kılıçları vardı. Onlar şunlardı: El-Mesur: Babasından miras kalmış. Onunla Medine'ye geldi. El-Adb: Sa'd b. Ubade Uhud'a giderken ona gönderdi. Zulfikar: Ortası omurga kemikleri gibiydi. Bedir'de ganimet aldı. Tüm savaşlarında yanındaydı. Onun kabzası, halkası, bağı/îpi ve kılıfı gümüştendi. Samsam: Amr b. Ma'di Kerib'in kılıcıydı. Buda meşhurdur. Kala'a: Çöldeki bir köleye nisbetledir. El-Bettar. El-Hatf: Hatfî ölümün isimlerindendir. Er-Rasub: Suya dalmak demektir. Çünkü bununla vurduğunda vurulana dalar/girer. El-Mihzam: Keskin kılıç demektir. El-Kadib: (Çok keskin, kesici, etkili demektir.) Rasulallah'ın (s.a.v.) beş tane mızrağı vardı. Üç tanesini Beni Kaynuka'da edindi/aldı. El-Mesva: Onunla vurulanın son yerine gitmesidir (öldürmesidir).Diğeri de El-Munseni idi. Onun El-Bet'a adında kısa bir mızrağı vardı. Beyda adında da büyük bir tane vardı. Ayrıca Anze adında da daha küçük bir tane vardı. Ona dayanır, onunla yürür bayramlarda da önünde taşır, namaz kılarken de önüne bırakır setre yapardı. Onun (s.a.v.) yedi tane zırhı vardı. Zat'ul-Fudul. Uzun olduğundan bu adı aldı. Ailesine aldığı arpaya karşılık Ebu Şahin adındaki yahudiye rehlin alarak bıraktığı zırhı budur. Zat'ul-Vişah, Zat'ul-Havaş, Es-Sudiyye: Zırhların yapıldığı yere nisbetledir. Bunun Davud'un (a.s.) calut ile savaştığında giydiği zırh olduğu nu da söyleyen vardır. Fidda.Betra ve Hirnik'tir.Nebi'nin (s.a.v.) demirden yapılmış Muveşşic ve es-Se-buğ veya Zu's-Sabuğ adında miğferi vardı. Fetih günü Mekke'ye girince Rasulallah'ın (s.a.v.) res'i şeriflerinde (şerefli başlarında) bulunan

³ el-Kettânî, *et-Terâtibu'l-İdâriyye*, 2/144; Buhârî, K. en-Nikâh 82.

⁴ el-Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, C. III, s. 358.

⁴ Hayreddin Karaman, *Helâller Harâmîlar*, a.y.

⁴ İbn Nehhas, *Cihat*, 1/844-852. No'lu Hadisler.

miğfer de buydu. Onun (s.a.v.) şu kalkanları vardı: Ez-Zeluk: Silahların ondan kaydığı için bu ismi almış. El-Fenak: Ona üzerinde keçi veya kartal resmi vardı. Rasulullah (s.a.v.) üzerine elini koydu. Allahu Teâla(da) bu resmi giderdi.⁴

3

Bu örneklerden anlaşıldığı gibi günümüzdeki sporların birçoğu veya benzerleri Hz. Peygamber devrinde farklı şekil ve tarzlarda icra edilmekte idi. O dönemdeki spor türleri ve konuyla ilgili hadislere baktığımızda şu hususu görmekteyiz: Dinimizin emir ve yasaklarına ters düşmeyen bütün spor çeşitlerinin câiz olduğu açıktır. Öte yandan dinimiz, seyirci olmaktan çok bizzat spor yapmayı teşvik eder. Dinimiz, bazı prensiplerin göz önüne alınması durumunda sportif faaliyetlerle uğraşmanın bir sakıncası olmadığı görüşündedir. Bu şartları şöyle sıralayabiliriz: Sadece eğlenmek, dinlenmek ve zevk için oynanacak; namazın geçmesi veya gecikmesine sebep olmayacak; hiç bir menfaat beklenmeyecek; oyun sırasında dinimizin yasakladığı şeyler konuşulmayacak; tesettüre riayet edilecek; normal dinlenme ve eğlenme ölçülerini aşarak vakit israfına varan iptilâ halini almayacak ve en önemlisi oyunlar kumara âlet edilmeyecek.⁴

Sahabeler Arası Sportif Yarışmalar: Sahabe-i Kirâm kendi zamanlarının imkânlarına göre bazı sportif faaliyetlerde bulunuyorlar, zaman zaman yarışmalar da düzenliyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.s.)'in kendilerini teşvik etmesi bir tarafa, bizzat kendisinin de bu tür faaliyet ve yarışmalara fiilen teşebbüs etmesi de bu konuda belirleyici ve etkileyici rol oynamaktaydı. Bu nedenle Sahabe-i Kirâm'ın yukarıdaki teşviklerden hareketle "peygambere itaat" nevinden olmak üzere kendi aralarında spor müsabakaları yaptıklarını bilinen bir durumdur. Sahabenin müsabaka halinde düzenlediği sportif etkinlikler, yukarıda sayılan etkinlikler olduğu için burada teker teker ele almak icap etmemektedir.

Modern dünyada, sosyal, politik ve ekonomik alanda yaşanan gelişmeler ve değişimler toplumdaki bireyler arası çatışma ve şiddet davranışlarını ortadan kaldırmada etkili değildir. Bu noktada toplumda, eşitlik, adalet, demokrasi, insan hakları, hoşgörü ve dayanışmaya dayanan barış kültürünün oluşturulması gerekliliği açıktır.⁴⁵

Spor, kronolojik olarak insanların toplumlar hâlinde yaşamaya başlamaları ile karşımıza çıkmaktadır. Savaşların beden gücüne dayandığı çağlarda spor olayı savaşa adeta bir hazırlık dönemini oluşturmakta idi. Nitekim sporun tarihî perspektiften yapılan tanımı şudur. Spor, yarışma ve rekabet üzerine kurulmuş, savaşçı güçleri olgunlaştıran disiplinli bir kolektif oyun tarzıdır.⁴⁶

Yöntem

Çalışmada geçmişin ışığında, günümüzdeki durumu belirtmek için kullanılan araştırma yöntemlerinden gözden geçirme derleme yöntemi kullanılmıştır.

⁴ İbn Nehhas, cihat, a.y.

3

⁴ Hayreddin Karaman, *İslamın Işığında Günün Meseleleri*, İstanbul 1982, II, 354-355.

⁴⁵ Demir S (2011). Türkiye'de Barış Eğitimine Bakış: Tanımlar, Zorluklar, Öneriler: Nitel İnceleme. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi-Educational Sciences: Theory&Practice: 11(4); 1727-1745

⁴⁶ ERKAL, M. (1978). Sosyolojik Açından Spor. İstanbul: Kutsun Yayınevi.

Veri toplama aracı olarak; sosyal bilimlerde kullanılan, doküman analizi yöntemi kullanılmıştır.

Amaç

Çalışmada özel olarak beden eğitimi konusunda İslâmî kaynaklarda geçen bilgileri bir araya getirerek İslâm dini açısından sporun önemini ve spor ahlakını incelemektir. Bu açıdan baktığımızda şu genel portreyi görmekteyiz: İslâm'ın temel iki kaynağı olan Kur'an ve Sünnet, Müslümanları spora çeşitli sebeplerle teşvik etmiştir. Bu sebepler arasında Müslümanların ibadetlerine ve diğer görevlerine kuvvetli bir istekle sarılmalarını sağlamak, onlara daha güçlü olma yollarını göstermek, beden sağlığını temin etmek, öte yandan Müslümanların İslam topraklarının savunmasına topyekûn hazırlıklı bulunmalarını teşvik etmek vb. sebepler sayılabilir.

Bulgular

Çalışmadan elde edilen veriler ışığında İslam topluluklarında her dönem spora önem verildiği ve birçok spor dalının yapıldığı görülmektedir. Başlıca spor dallarının Okçuluk, Binicilik, Güreş, Koşu ve Yüzme olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca ağırlık kaldırma, futbol, kılıç ve mızrak kullanmak gibi birçok sportif etkinliğin de yapıldığı görülmektedir. Bu tip etkinliklerin İslam kültürünün içerisinde yer alması ve teşvik edilmiş olması, İslam'ın spora bakışının olumlu olduğunu kanıtlamaktadır.

Hz. Peygamber'in hadislerinde sporun değişik şekillerine yönelik teşvikler oldukça fazla olup bu konularda söylemiş olduğu sözler rivayet edilmektedir.

Toplumumuzda *"Sağlam kafâ sağlam vücutta bulunur."* şeklinde deyimleşen meşhur bir söz vardır. Bu sözün ifade ettiği anlam Hz. Peygamberin (s.a.s.) şu hadisini hatıra getirmektedir *"Kuvvetli mü'min zayıf mü'minden hayırlıdır."* Bu hadis, müminlerin her açıdan kuvvetli olmalarını tavsiye etmektedir ki hiç şüphesiz buna spor neticesinde elde edilecek sağlam bünyede dâhildir.

Müslim, Fukaym el-Lahmî'den şöyle rivâyete etmiştir: "Ben Ukbe b. Amir'e dedim ki: *"Sen yaşlı bir insan olmana ve meşakkatli bir duruma gelmene rağmen iki amaç etrafında gidip geliyorsun?"* o da dedi ki: *"Şayet Rasûlullah (s.a.s.)'den duyduğum şu söz olmasa idi buna yanaşmazdım."* Dedim ki: *"Peki o söz hangisidir?"* Dedi ki: "Ben Rasûlullah (s.a.s.)'in şöyle dediğini duydum: *"Her kim ki atıcılığı öğrenir de sonra terk ederse, o benden değildir yahut isyan etmiştir."*

Buhârî de Seleme b. El-Ekva'nın şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "Hz. Peygamber (s.a.s.) Eslem kabilesinden pazarda ok yarışında bulunan bir grup insana uğradı ve onlara şöyle buyurdu: *"Ey İsmail (a.s.)'in oğulları atınız, zira sizin babanız da atıcı idi."*

Sünen müelliflerinin de Ukbe b. Amir'den rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Şüphesiz ki Allah (c.c.) bir ok yüzünden üç kişiyi cennete koyacaktır: Sanatında hayrı hesaplayan imalatçı, onu atan atıcı, atıcıya o oku uzatan kişi. Ok atınız ve binekleri sürünüz. Sizin ok atmanız bana bineğe binmenizden daha sevimlidir"*

Hız. Peygamber döneminde de sahabe-i kiramdan bazıları cihat ibadetine katılım ehliyetini ispat etmek için bedensel yetilerinin güçlü olduğu ispat eden sporlar icra etmekte idi. Buna örnek olarak şu hususu gösterebiliriz: Bazı delikanlılık çağındaki sahabiler, askerî seferlere katılabilmeye gücü yettiğini Hız. Peygamber'e ispatlamak maksadıyla, onun huzurunda güreşe tutuşurlardı. Bunun sebebi yaşı küçük olanların, şayet kendilerinden büyük olan öteki gençlere üstünlük sağlayabilirlerse, gönüllü sıfatıyla bu savaşlara katılabilmek hakkını elde etmeleriydi.

Rasûlüllah, atıcılığı, daha çocuk iken öğrenilip ölüncüye kadar bırakılmaması gereken bir maharet olarak nitelendirmiş; insanın boş kaldıkça, canı sıkıldıkça, dinlenme ihtiyacı duydukça, vaktini değerlendirmek için sportif faaliyetlerle uğraşmasını uygun görmüştür.

Rasûlüllah (s.a.s) devrinde iki çeşit at yetiştirildiğini biliyoruz. Bunlardan biri koşu için diğeri başka amaçlarla beslenirdi. Bu arada deve eşek ve hatta insan yarışlarına da rastlanmaktadır.

Ticaret kervanlarının gelip konakladıkları alan bu tür yarışlar için kullanılıyordu. Hız. Peygamber'in de buraya zaman zaman bizzat gelip kazananları tespit edip ödül dağıttığı bilinmektedir. Bir gün Rasûlüllah (s.a.s), Hız. Ebu Bekir ve Hız. Ömer ile binicilikte yarıştılar bu yarışta Peygamberimiz onları geçti. Hız. Ebu Bekir ikinci, Hız. Ömer de üçüncü olduğu bildirilmiştir.

Asr-ı saadette güreş sporu da pek yaygındı. Rükâne adında biri bu spor dalında ün yapmıştı. Hız. Peygamber (s.a.s) bu pehlivan ile güreşmişti. Rükâne İslâm'ı kabul etmek için Hız. Muhammed (s.a.s)'in bizzat kendisiyle güreşmesini ve bu güreşte kendisini yenmesini şart koşmuştu, Hız. Peygamber bu teklifi kabul etmiş, yapılan müsabakada, kendisine son derece güvenen Rükâne'yi şaşırtacak derecede güreşmiş ve onu üç kez mağlup etmiştir. Sahâbe koşu yarışması yaparlardı. Hız. Ali'nin iyi bir koşucu olduğu söylenmiştir. Diğeri sportif faaliyetlerin yanında koşuya da önem verilmiştir. Asr-ı saadette erkeklerin koşu yarışı yaptıkları, sahabilerin Hız. Peygamber'in huzurunda kendi aralarında yarış düzenledikleri ve Hız. Ali'nin de çok hızlı koşan bir yarışçı olduğu bildirilmektedir. Hız. Muhammed (s.a.v.)'in Hız. Aişe ile müşterek hayatlarında en az iki defa bizzat koşu şeklinde yarışa tutuştuğu bilinmektedir. Bunların ilkinde Hız. Aişe kazanmış, ancak birkaç sene sonra, herhalde vücut ağırlığından olacak, yine giriştikleri bir yarışta Rasûlüllah kazanmıştı.

Hız. Peygamber, yüzme çocukluğunda annesiyle gittiği Medine'de öğrenmişti. Müslümanlara bu sporu tavsiye ederek, bir babanın çocuğuna öğretmesi gerekenler arasında, yazı yazmanın ve atıcılığın yanında, yüzme de zikredilmiştir. Hız. Muhammed (s.a.v.)'in Mekke ve Medine gibi, yakınında deniz, göl ve akarsu bulunmayan bir çevrede yüzme öğrenmeyi tavsiye etmesi dikkat çekmektedir.

Mekkeliler "*kürre*" denilen bir tür ayak topu oynarlardı ve büyük kalabalıklar halinde oynayanları seyretmeye gelirlerdi. Mekke'nin her semtinde bu oyunu oynamak için sahaların bulunduğu ve Rasûlüllah (s.a.v.)'in bu oyunu yasaklamadığı haber verilmektedir.

Habeşistanlı Müslümanların millî geleneğe dayanan mızrak oyunları ve raksları vardı.

Hz. Ömer bir defasında bunu engellemek istemiş, Rasûlullah ona "bırak Ömer, oynasınlar" demiştir. Hz. Âişe'ye bizzat Efendisi (s.a.v.) bu oyunu seyretmeyi teklif etmiş, onu ridasiyle örtterek-mescide icrâ edilen oyunu- Hz. Âişe usamıncaya kadar beraberce seyretmişlerdir. Rasûlullah (s.a.v.) "haydi Habeşliler! Gösterin kendinizi" diyerek onları teşvik etmiş, ayrıca "eğlenceye düşkün genç kızların durumunu takdir edin, anlayış gösterin" buyurmuştur.

Hadisler, bu ve benzeri oyunları, mescitlerde dahi oynamanın, kadınlarla birlikte seyretmenin caiz olduğunu, genç kız ve kadınları gereğinden fazla sıkıkmamak, baskı altında tutmamak, eğlence isteklerini anlayışla karşılamak gerektiğini göstermektedir. Habeşlilerinkine benzer folklor eğlenceleri ve millî oyunlara kadınların katılmalarının caiz olduğunu gösteren rivayetler vardır.

Modern dünyada, sosyal, politik ve ekonomik alanda yaşanan gelişmeler ve değişimler toplumdaki bireyler arası çatışma ve şiddet davranışlarını ortadan kaldırmada etkili değildir. Bu noktada toplumda, eşitlik, adalet, demokrasi, insan hakları, hoşgörü ve dayanışmaya dayanan barış kültürünün oluşturulması gerekliliği açıktır.

Tüm çalışmaların ortak mesajı, insan adı verilen varlığın ruhen güçlü olması için nefis muhasebesi ve tezkiyesinden geçmesi gerekmektedir. Bunun adı ise "riyazat" tır. Bu kavram aynı şekilde "spor" kelimesinin karşılığı olarak da kullanılmaktadır.

Sonuç:

Görüldüğü üzere İslâm dini insanın bireysel ve sosyal hayatının gerekli kıldığı tüm alanlarda olduğu gibi spor konusunda da insanın sadrına şifa verecek ve ihtiyacını giderek düzenlemeler koymuştur. Gerek Hz. Peygamber ve Sahabe-i Kiram'ın hayatı, gerekse de Müslümanların tarihi üzerinde yeterli bir inceleme yapıldığında sporun hak ettiği değeri bulduğu görülmektedir. Buna göre İslâm dini, insanın ruhî yapısı, zihnî yapısı ve bedenî yapısı üzerinde zararlı olmaması kaydıyla faydalı olan her türlü sportif etkinliklerin düzenlenmesine açık bir dindir. Bu konuda yasaklayıcı bir emir bulunmadığı gibi, duruma göre spor yapmanın caiz, mendup, müstehap, sünnet ev farz mertebelerine yükseldiği de görülmektedir. Burada esas olan, insanın maddî ve manevî sıhhati, huzuru, rahatı, mutluluğu, saadeti ve selametidir.

Sonuç olarak günümüz spor anlayışına bakıldığında insan yaşamı ile bütünleşmiş olan spor, insanların sağlıklı, başarılı mutlu olmasında ve yüksek moral gücüne sahip olmasında çok önemli rol oynamaktadır. Spor, toplumda insanlara ulaşmasında bir unsurdur. Yine insanlar spor sayesinde aynı amaçlara yönelmeye, birlikte hareket etme duygusunu yaşamaya başlarlar. Spor, fiziksel, ruhsal ve toplumsal gelişimde de fayda sağlamaktadır

Kaynaklar

Altan-Yaycıoğlu, R., Canan, H., Sizmaz, S., Bal, N., Pelit, A., & Akova, Y. A. (2010).

Canan, a.g.e., s. 256.

Demir S (2011). Türkiye’de Barış Eğitime Bakış: Tanımlar, Zorluklar, Öneriler: Nitel İnceleme. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi-Educational Sciences: Theory&Practice: 11(4); 1727-1745

Deylemî, Aliyyü'l-Kârî, *Mevzuât*, 110, Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, 2/233

Ebü'l-Huseyn Müslim b. Haccâc, *Sahîh-i Müslim* (Riyad: Beytü'l-Efkâr, 1998/1419), “Kader”, 34; İbn Mâce, “Zühd”, 14.

Ebu-Dâvûd, K. el-Cihat, 61; Ahmed, *Müsned*, 6/264; Hamidullah, a.g.e., II, 1143.

El-Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, C. III, s. 358.

El-Kettânî, *et-Terâtibu'l-İdâriyye*, 2/144; Buhârî, K. en-Nikâh 82.

Enfâl Sûresi, 8/15-16.

Enfâl Sûresi, 8/60.

Enfal, 8/60.

ErkaL, M. (1978). *Sosyolojik Açıdan Spor*. İstanbul: Kutsun Yayınevi.

Hadisi Müslim, Tirmizî, Ebu Dâvud rivâyet etmiştir.

Hasan Kerîm Mâcid er-Rubayî, *el-Medhalu Li Dirâseti's-Şerfati'l-İslâmiyye*, Dâru's-Selâm el-Kânûniyye, 2015, s.220.

Hayreddin Karaman, *Günlük Hayatımızda Helaller Haramlar*, İz Yay., İstanbul., 2000,

Hayreddin Karaman, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, İstanbul 1982, II, 354-355.

<http://forum.bedenegitimi.gen.tr/sporun-toplumsal-boyutu-t2920.html>

İbn Nehhas, *Cihat*, 1/844-852. No'lu Hadisler.

İbn Sa'd, *Tabakat*, 1/1, s.73'ten M. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 42.

İbrahim Canan, *Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye*, Ankara 1980, s. 255.

M. Hamdullah, *İslâm Peygamberi*, çev: Salih Tuğ, İstanbul 1980, II, 1142.

Mefail Hızlı, “*Spor*”, Şamil İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1992, V, 450-460.

Mefail Hızlı, “*Spor*”, Şamil İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1992.

Mefail Hızlı, “*Spor*”, *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, C 5, s.455.

Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, II, 1076. (İbn Hişam, *Sire*, 560'tan naklen)

Nevevî, *Riyâzü's-Sâlihîn Tercümesi*, II, 563.

Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, Huzur Yay., İstanbul, 2013, s97, 281.

Said Havva, *Cundullah (Allah Erinin Ahlak ve Kültürü)*, s. 376-378.

Said Havva, *İslâm*, Terc. Harun Ünal, Petek Yayınları, İstanbul, 1987, s. 5-10.

Sehâvî bu hadisin senedinin zayıf olduğunu, fakat başka şahidlerinin de bulunduğunu ifade etmektedir.

Sünen-i Tirmizî Tercümesi, III, 281.

Turan, A. *İslamiyette Spor ve Önemi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1985, s. 14-15.

Vecdi Akyüz, “*Asr-ı Saadette Spor*”, 3/497-512.

Vecdi Akyüz, “*Asr-ı Saadette Spor*”, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, Beyan Yay., İstanbul, 3/497-512.

Vecdi Akyüz, “*Asr-ı Saadette Spor*”, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, Beyan Yay., İstanbul, 3/497-512.

FAİK REŞAD: TARİH-İ EDEBİYAT-I OSMÂNİYYE

Salih ÖZYURT

Arş. Gör., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

sozyurt@agri.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-9535-7357>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute AİCUSBED 5/1 Nisan/April 2019 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	27.03.2019-
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	04.04.2019
Sayfa- <i>Pages</i> : 225-229	 10.31463/aicusbed.545555

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

FAİK REŞAD; TARİH-İ EDEBİYÂT-I OSMÂNİYYE
(Hazırlayan: Prof. Erdoğan ERBAY,- Dr. Öğr. Üyesi Yusuf BABÜR).
Konya, Çizgi Yayınevi, Aralık 2017. ISBN: 978-605-196-080-7

Salih ÖZYURT

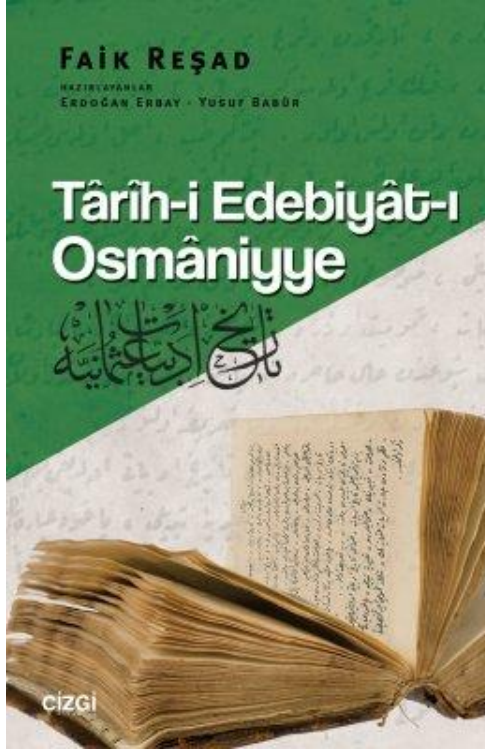
Edebiyat Tarihi, toplumların çağlar boyunca oluşturdukları edebi eserleri ele alan, edebi dönemleri, edebi dönemlerin belirleyici özellikleri, şair ve yazarların hayatları, edebi kişilikleri, eserlerini, edebiyatı etkileyen tarihi olayları, dönemin siyasi ve sosyal hadiselerini, edebi türlerin gelişimini inceleyen bir bilim dalıdır.

Tanzimat ile ortaya çıkan Edebiyat Tarihi yazımı, daha önce ortaya koyulan bu konuya alt yapı oluşturacak eserlerin dışında bu türün ilk örneklerinden birisidir.(s. 9)

Edebiyat Tarihi ismiyle bilinen ilk eserler, Abdülhalim Memdûh'un "Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye (1888/1889)", Recaizâde Mahmut Ekrem'in

"Kudemadan Birkaç Şair (1888)" ve Muallim Naci'nin "Osmanlı Şairleri (1890)" adlı eserlerle Faik Reşad'ın "Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye (1911/12)" adlı eseridir.

Faik Reşad'ın yazımızda tanıtacağımız Edebiyat Tarihi türündeki "Tarih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye" adlı eseri, Prof. Dr. Erdoğan ERBAY ve Dr.

Öğrt. Üyesi Yusuf BABÜR'ün emekleri ile günümüz Türkçe'sine aktarılarak, okuyucu ve araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.

Faik Reşad (d.1851-ö.1914), eserinin başında Edebiyat Tarihi türünün tanımını yaparken, eserinde çağlar boyunca oluşturulmuş bir medeniyetin düşünce ve duygu dünyasına tercüman olan sanatçıları ve geçirdiği evreleri tanıtır. Divan edebiyatı oluşturucularını, yaşadıkları çağın koşullarını ve yetiştikleri çevrenin özelliklerini ele alarak inceler. Bu durumun da bir ihtiyaçtan kaynaklandığından bahseder.

“İnsanın meydana koyduğu eserler, he zaman değilse de çoğunlukla bir merakın, bir mecburiyetin ya da bir ihtiyacın neticesidir. Zira Târîh-i Edebiyât-ı Osmâniyye adlı eser de, hem bir ihtiyaç hem de bir mecburiyete binaen vücut bulmuştur.”(s. 13)

Faik Reşad'ın künye bilgilerinden sonra hazırlamış olduğu “Tarihi Edebiyât-ı Osmâniyye” çalışmasını, dil içi çevirisini yapan Erbay ve Babür, günümüz okurlarının faydalanmaları için çevirdikleri eser ile ilgili düşüncelerini eserin giriş bölümünde belirtmişlerdir. Bu bölümde, Faik Reşad'ın mukaddime bölümünde ifade ettiği görüşlere yer verdiklerini ancak bazı düzeltme ve eklemeler yaptıklarını, bunu, Faik Reşad'ın fikir dünyasının sınırlarını aşmadan yaptıklarını belirtirler.

Bu bağlamda, Faik Reşad'ın fikirlerini günümüz okuyucusu için daha anlaşılabilir olmasını sağlamak adına ortaya koyulan fikirler etrafında esere küçük başlıklar eklemişlerdir.

Eser, Reşad'ın, Dârü'l-fünûn Târîh-i Edebiyyât ve Kadastro Mektebi Âli'si Kitâbet-i Resmîyye Muallimi görevlerini ifa ederken ihtiyaca binaen, hazırlamış olduğu ders notlarından müteşekkildir. Yazar, eserinin üç ciltten oluşacağını, birinci cildin giriş ile beraber on iki kısma ayrıldığını, devrelerden bir kısmının ikinci cilt içerisinde olacağını, geri kalan diğer kısmının ise “manzum ve mensur” seçme metinlerden oluşacağını ifade etmektedir.

Âşık Paşa ile Şeyhülislâm Yahya Efendi arasındaki devreyi içine alan ilk cildi yayınlanmış, Nef'î'den Şînâsi'ye kadarki devreye ait II. Cildi ile sadece metinlerin yer almasına ayrılmış olan III. cildin hazırlanması mümkün olmamıştır. Eser, Âşık Paşa'dan yazıldığı döneme kadar kronolojik sıra ile çeşitli edebî devreler içine yerleştirilmiş şairleri incelemektedir. Ayrıca tezkirelerde de bahsedildiği gibi edebiyatın tarihî seyri içinde, yaşanılan zaman ve sosyal şartlar göz önünde bulundurulmadan ayrı ayrı değerlendirildiği temel inceleme bölümü dışında edebiyat tarihi hakkında genel düşüncelerin yer aldığı uzun bir girişten meydana gelmektedir.

Erbay ve Babür, Faik Reşad'ın bu eserinin genel olarak Ziya Paşa'nın "Harabat Mukaddimesinde" ileri sürdüğü görüşler etrafında şekillendiğini belirtirler. Reşad'ın, mukaddime bölümünde beyan ettiği düşüncelerin, Ziya Paşa'nın düşüncelerinin sebep olduğu münakaşalar çerçevesinde ileri sürülen fikirleri içerdiğini, bu konuları da en iyi şekilde ortaya koymak için münakaşa konularına göre küçük ara başlıklar eklemiştir. (s. 9-10)

Bu başlıklar şöyle sıralanmıştır:

1. Edebiyat Tarihi Kavramı Etrafında
2. Edebiyat ve Edip Kavramları
3. Edebiyat, Söz ve Şiir İlişkisi
4. Bizde Edebiyatın Varlık Tarihi: Edebiyat Devreleri

Giriş kısmında, Edebiyat Devreleri ile Osmanlı şiirinin 12 devirden oluştuğundan bahsederek devirleri şöyle sıralar: 1. Âşık Paşa devri, 2. Şeyhi devri, 3. Ahmet Paşa devri, 4. Necati devri, 5. Zati devri, 6. Baki devri, 7. Nefi devri, 8. Nabi devri, 9. Nedim devri, 10. Ragıp Paşa devri, 11. Şeyh Galip devri, 12. Şinasi devri. (s. 20)

5. Faik Reşad Ziya Paşa'ya Karşı
6. Ziya Paşa ve Hece Vezni / Parmak Hesabı Meselesi
7. Mizaç Farklılıkları ve Nazım Şeklinin Tercih
8. Mensur Eserler
9. Türkçe ve İmla Meselesi
10. Edebiyat Tarihinin Varlık Alanı (s. 13-38)

Eser, giriş kısmından sonra yazarın 12 devreye ayırdığı Osmanlı şiirinin ilk 6 devresinden müteşekkildir.

BİRİNCİ DEVİR

- Âşık Paşa
- Süleyman Çelebi

İKİNCİ DEVİR

- -Şeyhu'ş-Şu'arâ
- Şeyhi
- Ahmedî
- Seyyid Nesîmî
- Sultan Murâd-ı Sâni
- Şeyhoğlu
- Dâ'î
- Hümâmî
- Safî
- Şeyh Ulvân-ı Şîrâzî

ÜÇÜNCÜ DEVİR

- Ahmed Paşa
- Nizâmî
- Adnî
- Atâyî
- Sinan Paşa
- Nişânî

➤ Melîhî	➤ Resmî
➤ Halîlî	➤ Ulvî
➤ Mehdî	➤ Zeynep Hatun
DÖRDÜNCÜ DEVİR	
➤ Necâtî	➤ Sun'î
➤ Şehzâde Cem	➤ Şevkî
➤ Hamdî	➤ Kemâl
➤ Sa'dî	➤ Vasfî
➤ Cemâli	➤ Mihrî Hatun
➤ Mollâ İzârî	
BEŞİNCİ DEVİR	
➤ Zâtî	➤ Sa'yî
➤ Mesîhî	➤ Ca'fer Çelebi
➤ İbn Kemâl	
ALTINCI DEVİR	
➤ Bâki	➤ Hüdâyî-İ
➤ Nev'î	Mü'ezzin
➤ Hayâlî	➤ Figânî
➤ Yahyâ Bey	➤ Meşâmî
➤ Fuzûlî	➤ Rûhî
➤ Emrî	➤ Yahyâ Efendi

Faik Reşad'ın, Târîh-i Edebiyât-ı Osmâniyye'si bazı yönlerden eksik bulunarak tenkit edilse de, uzun yıllarını bu çalışmaya ayırmış olan bir üstadın elinden çıkmışlığından dolayı oldukça önemlidir. Osmanlı Edebiyat Tarihi hakkında eksik kalmış olan bir alana sunmuş olduğu katkı ile ilk eserlerden biri olarak kabul edilen ve diğer Edebiyat Tarihi çalışmaları ile mukayese edilemeyeceği düşünülmektedir. Ayrıca kendi alanında kaleme alınmış önemli bir eser olduğu yönünde de edebiyat camiasının ortak düşüncelerde birleştiği anlaşılmaktadır.

Erbay ve Babür tarafından günümüz okuyucusunun istifadesine sunulmuş olan eserin, günümüz okurlarının anlayacağı ifadeler ile ortaya çıkarılması büyük bir değerdir. Ayrıca eserin kaleme alındığı dönemde tartışılan fikirlerin ve çağlardan beri devam eden bir edebiyatın anlaşılmasına katkısı münasebetiyle hazırlayanlara teşekkür etmek gerekir.

Bu bağlamda, eserin arka kapak yazısından yapacağımız alıntı, eserin kıymetini ifade etmesi bakımından bir fikir verebilir, düşüncesindeyiz:

“Milletler, tarih boyunca belirli özellikleri ile öne çıkmışlardır. Bazıları tarihi yapmış, bazıları tarihi yaşamış, bazıları ise hem tarih yapmış

hem yaşamıştır. Türk milleti, hem tarih yapan hem de yaşayanlardandır. Tarihin yolunu gelecek için yürüten Türk milleti seyahat esnasında yapıp ettiklerini önce sözlü, ardından da yazılı olarak görünür kılmıştır. İşte bu yüzdendir ki, edebiyatın tarihi, milletin de tarihidir. Ferdin duygu ve düşünceleri, toplum dediğimiz büyük yapının ortak değerleri çerçevesinde bir araya gelirken, yarına ses verebilme erdemine de çılgık olmuştur. Aynı şekilde, toplumun olgunluğa erişmesi noktasında, toplumun en küçük parçası olan ferdin sağlam ve sağlıklı adımları, yolculuk durumunda önüne çıkan olumsuzlukları yok etmek için kahramanlık görevini yerine getirmişlerdir.”